

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАРАН БОГДАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 27-475.4(438)«1918/1939»:330.34

**ДИСЕРТАЦІЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Б. М. Баран

Науковий керівник: **Буяк Богдан Богданович**, доктор філософських наук, професор

Тернопіль – 2025

Анотація

Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви в Східній Галичині в міжвоєнний період. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія, галузь знань 03 – гуманітарні науки. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині у міжвоєнний період (1918–1939 рр.), в контексті історичних трансформацій, що відбувалися в регіоні після Першої світової війни. Церква виступала не лише як релігійна структура, а й як важлива соціальна і економічна інституція. Актуальність теми обумовлена недостатньою вивченістю ролі ГКЦ у формуванні соціальних структур і економічних процесів у Східній Галичині в період між двома світовими війнами. Автором розглянуто основні напрямки церковної діяльності, механізми організації соціально-економічних ініціатив, а також їхній вплив на становлення регіональної ідентичності та соціальної стабільності.

Проаналізовано ступінь вивчення проблеми в історіографії, повноту джерельної бази, визначено теоретико-методологічну основу дослідження й відповідний науковий інструментарій. У сучасному науковому дискурсі, що зосереджений на вивченні соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині у міжвоєнний період, сформувався значний та різноплановий корпус наукових досліджень. Для систематизації й глибшого аналізу історіографії, доцільно розділити існуючі праці на три хронологічні блоки: період міжвоєнної доби та Другої світової війни (1918–1945 рр.), повоєнний період (1946–1990 рр.) і період незалежної України (з 1991 р. – до сьогодення). Така хронологічна сегментація створює умови для більш структурованого дослідження еволюції соціально-економічних аспектів діяльності Церкви в умовах різноманітних історичних трансформацій. Кожен із цих періодів характеризується специфікою

методологічних підходів, ідеологічними установками та особливостями джерельної бази, що суттєво впливали на напрямки, глибину та характер наукових пошуків у відповідній історичній реальності. Ці чинники визначали як акценти дослідницької уваги, так і способи інтерпретації історичних подій у тогочасному контексті. Водночас, враховуючи значний внесок попередніх історіографічних напрацювань, необхідно визнати, що низка фундаментальних аспектів функціонування ГКЦ в Східній Галичині залишаються недостатньо дослідженими і вимагають подальшого ґрунтовного вивчення. Реалізація цього дисертаційного дослідження має на меті заповнити ці прогалини, сприяючи створенню всебічної, системної картини історичного розвитку, в центрі якої перебуває роль ГКЦ в соціально-економічному та культурному житті регіону.

Джерельна база досліджуваної проблематики умовно поділяється на п'ять основних груп. Перша група охоплює архівні документи, що зберігаються у ЦДІАЛ України, а також у державних архівах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. До цієї групи належать також матеріали з польських архівів, зокрема AAN, WAP-P, ABGK та APP. Друга група джерел представлена рукописними фондами, що зберігаються у ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Третя група містить офіційно опубліковані документи, збірники матеріалів та джерел, які мають важливе значення для комплексного вивчення тематики. Четверта група включає особисті та публічні джерела різного характеру: промови, спогади, свідчення очевидців, фотоматеріали, листування, а також інформацію, отриману з електронних ресурсів. П'ята група репрезентує періодичні україномовні та польськомовні видання, які висвітлюють соціально-політичні та релігійні аспекти життя відповідних регіонів і є важливим джерелом для контекстуалізації дослідження. Загалом сформована джерельна база є репрезентативною і забезпечує належний емпіричний фундамент для проведення ґрунтовного наукового аналізу, а також слугує надійною основою для формулювання аргументованих висновків і обґрунтування дослідницьких завдань.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали напрацювання провідних вітчизняних і польських науковців, серед яких особливу увагу приділено працям В. Перевезія, О. Єгрешія, С. Гнота, І. Пилипіва, І. Гнипа, В. Марчука, Т. Горан, О. Пасіцької, Л. Гентош, А. Сороковського, М. Струтинського, А. Кубасіка та інших. У їхніх наукових здобутках закладено концептуальні підходи до дослідження державно-церковних відносин, суспільної ролі релігії загалом та ГКЦ зокрема. Вони ґрунтовно аналізують процеси формування самоідентифікації українства в умовах фрагментації національного організму, посиленої соціально-економічної, політичної й конфесійної конкуренції, характеризують інші складні питання, важливі для глибшого розуміння і комплексного висвітлення задекларованої тематики.

Досліджено становище ГКЦ крізь призму впливу нормативно-правових актів на функціонування Церкви, її організаційну структуру та управління, соціально-економічну проблематику у діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування. Аналіз діяльності партій та організацій суспільно-християнського спрямування в Східній Галичині у міжвоєнний період засвідчував, що вони виступали вагомим інструментом соціальної інтеграції українства на засадах християнських морально-етичних цінностей. ГКЦ, підтримуючи ці структури, не лише посилювала власний авторитет як духовної інституції, а й активно впливала на формування економічної свідомості, громадянської відповідальності та соціальної солідарності в українському середовищі. Організації суспільно-християнського спрямування сприяли розвитку кооперативного руху, поширенню принципів соціальної рівності, а також надавали просвітницьку й економічну підтримку місцевому українському населенню. Водночас вони протистояли деструктивним політичним впливам і виступали за поступове реформування суспільства через моральне оновлення. Ці інституції відіграли ключову роль у процесах модернізації українського суспільства, зберігаючи його національну та релігійну ідентичність. Розгляд становища ГКЦ у контексті нормативно-

правового регулювання, організаційної структури та соціально-економічної діяльності християнських середовищ дає змогу сформулювати низку принципових узагальнень. По-перше, державна нормативно-правова база безпосередньо впливала на обмеження можливостей функціонування Церкви, визначаючи межі її легального існування, сферу духовної опіки вірних та простір суспільної активності. По-друге, організаційна структура ГКЦ продемонструвала високу адаптивність в умовах тиску з боку державних інституцій, зберігаючи при цьому ієрархічний порядок та внутрішню координацію. По-третє, діяльність суспільно-християнських партій і організацій підтверджувала важливу роль соціально-економічного виміру в житті Церкви, зокрема через підтримку освітніх, кооперативних і благодійних ініціатив. У сукупності зазначені чинники формували складне, проте життєздатне поле взаємодії Церкви, вірян і суспільства, що забезпечувало збереження духовної тяглості навіть за умов системних обмежень в умовах міжвоєнного періоду.

Висвітлено соціальну активність духовенства, роль церковних шкіл і навчальних закладів у розвитку освіти, благодійність і соціальну опіку як важливі напрямки діяльності Церкви, моральну місію духовенства. У міжвоєнній Східній Галичині греко-католицьке духовенство продовжувало виконувати традиційну роль не лише релігійних провідників, а й ключових учасників суспільного життя. Враховуючи високий авторитет священнослужителів в українських громадах та відсутність значної кількості світської інтелігенції в багатьох сільських осередках, саме душпастирі ставали ініціаторами й рушіями локальних соціальних процесів. Їх активна участь у роботі громадських комітетів, кооперативів, освітніх і культурних товариств, а також у діяльності органів місцевого самоврядування свідчила про соціальну залученість Церкви та її реальну інтеграцію у повсякденне життя вірян. Значною мірою таку активність духовенства визначала стратегія митрополита Андрея Шептицького, який наполягав на поєднанні пастирської місії з активною участю у просвітницькій, соціальній і економічній роботі серед

суспільства. Цей напрямок знайшов відображення у численних пастирських посланнях митрополита, у закликах підтримувати кооперативний рух, розвивати освіту та оберігати моральні цінності суспільства тощо.

Соціальна місія греко-католицького духовенства у міжвоєнний період набувала багатовимірного характеру, поєднуючи релігійне покликання з активною громадською діяльністю. Її значення полягало у зміцненні національної солідарності та сприянні адаптації української спільноти до викликів модерного світу в тогочасних умовах. У міжвоєнний період соціальна активність ГКЦ виступала важливим чинником суспільного життя Східної Галичини в умовах політичної нестабільності та соціально-економічних труднощів. Церква не обмежувалася виключно релігійною функцією, а проявляла себе як соціальний інститут, який активно підтримував національну ідентичність, освітній рівень та матеріальний добробут українства. Вона виступала посередником між суспільством і владою, прагнучи пом'якшити наслідки дискримінаційної політики ДРП щодо українців. Її вплив охоплював широкі верстви населення – від селянства – до інтелігенції, що свідчило про її високий мобілізаційний потенціал і глибоку суспільну інтегрованість. Аналіз свідчив про те, що соціальна активність ГКЦ була відповіддю на виклики часу та проявом стратегічного бачення її ролі як провідника не лише духовних, а й національно-громадських ідеалів. У контексті обмежених можливостей легального політичного представництва, Церква була носієм соціального служіння, морального авторитету й національного єднання.

Охарактеризовано економічну основу функціонування ГКЦ, її земельні маєтності та господарську діяльність, участь в кооперативному русі, підтримку українського селянства, матеріальне становище і соціально-господарську адаптацію Церкви і духовенства. Матеріальне становище ГКЦ та духовенства у міжвоєнний період було складним і зумовлювалося низкою чинників, зокрема масштабними руйнуваннями внаслідок воєнних дій Першої світової війни, обмеженістю фінансових ресурсів з боку державної влади. Попри ці труднощі, Церква демонструвала високу здатність до соціально-господарської адаптації,

активно залучаючи парафіян до відновлення церковної інфраструктури, реалізації спільних проєктів тощо. Водночас процес управління церковними землями, що супроводжувався складною бюрократичною процедурою і політичними викликами, вимагав від церковного керівництва гнучкості й прагматичного підходу. Завдяки поєднанню жертовності громад та цілеспрямованих ініціатив духовенства вдалося зберегти й розвинути релігійну, освітню та соціальну діяльність Церкви, яка залишалася вагомим чинником консолідації української громади в складних історичних умовах.

Економічна основа функціонування ГКЦ у міжвоєнний період була важливою для забезпечення її духовної, соціальної та освітньої місії. Незважаючи на значні виклики, зокрема, руйнування церковних споруд, відсутність достатнього фінансування та політичні утиски, Церква спромоглася адаптуватися до складних умов завдяки активній участі парафіян, раціональному використанню земельних ресурсів та впровадженню механізмів продажу частини церковної власності. Водночас аграрна політика держави, яка передбачала примусовий викуп церковних земель, створювала додаткові перешкоди, але водночас стимулювала пошук нових форм господарської самодостатності. Загалом економічна база Церкви залишалася ключовим чинником підтримки її ролі як духовного центру українських громад, сприяла збереженню культурної ідентичності та соціальної згуртованості в умовах складних історичних викликів.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Східна Галичина, міжвоєнний період, Греко-Католицька Церква, організаційна структура, благодійність, соціально-економічна діяльність, кооперативний рух, матеріальне становище, маєтності.

Abstract

Baran B. M. Socio-economic activities of the Greek Catholic Church in Eastern Galicia in the interwar period. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 – history and archeology, field of knowledge 03 – humanities. Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the socio-economic activities of the GCC in Eastern Galicia in the interwar period (1918–1939), in the context of historical transformations that took place in the region after the First World War. The Church acted not only as a religious institution, but also as an important social and economic institution. The relevance of the topic is due to the insufficient study of the role of the GCC in the formation of social structures and economic processes in Eastern Galicia in the period between the two world wars. The author considers the main areas of church activity, mechanisms for organizing socio-economic initiatives, as well as their impact on the formation of regional identity and social stability.

The degree of study of the problem in historiography, the completeness of the source base, the theoretical and methodological basis of the study and the corresponding scientific tools were analyzed. In the modern scientific discourse, which is focused on the study of the socio-economic activities of the Ukrainian Church in Eastern Galicia in the interwar period, a significant and diverse body of scientific research has been formed. For the systematization and deeper analysis of historiography, it is advisable to divide the existing works into three chronological blocks: the period of the interwar period and the Second World War (1918–1945), the post-war period (1946–1990) and the period of independent Ukraine (from 1991 to the present). Such chronological segmentation creates conditions for a more structured study of the evolution of the socio-economic aspects of the Church's activities in the context of various historical transformations. Each of these periods is characterized by the specificity of methodological approaches, ideological attitudes and features of the source base, which significantly influenced the directions, depth and nature of scientific research in the corresponding historical reality. These factors determined both the emphasis of research attention and the methods of interpreting historical events in the context of that time. At the same time, taking into account the

significant contribution of previous historiographical works, it is necessary to recognize that a number of fundamental aspects of the functioning of the GCC in Eastern Galicia remain insufficiently researched and require further in-depth study. The implementation of this dissertation research aims to fill these gaps, contributing to the creation of a comprehensive, systematic picture of historical development, in the center of which will be the role of the GCC in the socio-economic and cultural life of the region.

The source base of the researched issues is conventionally divided into five main groups. The first group includes archival documents stored in the Central Archives of Ukraine, as well as in the state archives of Ivano-Frankivsk, Lviv and Ternopil regions. This group also includes materials from Polish archives, in particular AAN, WAP-P. ABGK and APP. The second group of sources is represented by manuscript funds stored in the Library of the V. Stefanyk LNNBU. The third group contains officially published documents, collections of materials and sources that are important for a comprehensive study of the topic. The fourth group includes personal and public sources of various nature: speeches, memoirs, eyewitness accounts, photographs, correspondence, as well as information obtained from electronic resources. The fifth group represents Ukrainian-language and Polish-language periodicals that highlight the socio-political and religious aspects of life in the relevant regions and are an important source for contextualizing the study. In general, the formed source base is representative and provides an appropriate empirical foundation for conducting a thorough scientific analysis, and also serves as a reliable basis for formulating theoretical conclusions and substantiating research arguments.

The methodological basis of the dissertation research was the work of leading domestic and Polish scientists, among whom special attention was paid to the works of V. Perevezii, O. Yehreshii, S. Hnot, I. Pylypiv, I. Hnyp, V. Marchuk, T. Goran, O. Pasitska, L. Gentos, A. Sorokovsky, M. Strutynskyi, A. Kubasik and others. Their scientific achievements laid the foundation for fundamental conceptual approaches to the study of state-church relations, the social role of religion in general and the Greek

Catholic Church in particular. The authors thoroughly analyze the processes of forming the national self-identification of the Ukrainian population in the context of fragmentation of the national organism, intensified socio-economic, political, and confessional competition, and also explore other complex issues that are important for a deeper understanding and comprehensive coverage of the declared topic.

The position of the GCC is studied through the prism of the influence of regulatory legal acts on the functioning of the Church, its organizational structure and management, socio-economic issues in the activities of parties and organizations of a social-Christian orientation. An analysis of the activities of parties and organizations of a social-Christian orientation in Eastern Galicia in the interwar period shows that they acted as a significant instrument of social integration of Ukrainians on the basis of Christian moral and ethical values. The GCC, supporting these structures, not only strengthened its own authority as a spiritual institution, but also actively influenced the formation of economic consciousness, civic responsibility and social solidarity in the Ukrainian environment. Social-Christian organizations contributed to the development of the cooperative movement, the spread of the principles of social equality, and also provided educational and economic support to the local population. At the same time, they resisted destructive political influences and advocated for the gradual reform of society through moral renewal. These institutions played a key role in the processes of modernization of Ukrainian society, while preserving its national and religious identity. Consideration of the position of the GCC in the context of regulatory and legal regulation, organizational structure and socio-economic activity of Christian communities allows us to formulate a number of principled generalizations. First, the state regulatory and legal framework directly influenced the limitations of the Church's functioning, determining the boundaries of its legal existence, the sphere of spiritual care of the faithful and the space of social activity. Second, the organizational structure of the GCC demonstrated high adaptability in conditions of pressure from state institutions, while maintaining hierarchical order and internal coordination. Third, the activities of social-Christian parties and organizations confirm the important role of the socio-economic dimension in the life

of the Church, in particular through support for educational, cooperative and charitable initiatives. Taken together, these factors formed a complex, yet viable field of interaction between the Church, believers, and society, which ensured the preservation of spiritual continuity even under systemic restrictions in the interwar period.

The social activity of the clergy, the role of church schools and educational institutions in the development of education, charity and social care as important areas of the Church's activity, and the social mission of the clergy are highlighted. In interwar Eastern Galicia, the Greek Catholic clergy continued to fulfill the traditional role of not only religious leaders, but also key participants in public life. Given the high authority of clergy in Ukrainian communities and the absence of a significant number of secular intelligentsia in many rural areas, it was the pastors who became the initiators and drivers of local social processes. Their active participation in the work of public committees, cooperatives, educational and cultural societies, as well as in the activities of local self-government bodies testified to the social involvement of the Church and its real integration into the everyday life of believers. To a large extent, such activity of the clergy was determined by the strategy of Metropolitan Andrey Sheptytsky, who insisted on combining the pastoral mission with active participation in educational, social and economic work among the people. This direction was reflected in the Metropolitan's numerous pastoral messages, in particular in calls to support the cooperative movement, develop education and protect the moral values of society.

The social mission of the Greek Catholic clergy in the interwar period acquired a multidimensional character, combining religious vocation with active public activity. Its significance was to strengthen national solidarity and promote the adaptation of the Ukrainian community to the challenges of the modern world in the conditions of that time. In the interwar period, the social activity of the Greek Catholic Church was an important factor in the social life of Eastern Galicia in conditions of political instability and socio-economic difficulties. The Church was not limited exclusively to a religious function, but manifested itself as a social

institution that actively supported the national identity, educational level and material well-being of the Ukrainian population. It acted as a mediator between society and the authorities, seeking to mitigate the consequences of the discriminatory policy of the Ukrainian People's Republic towards Ukrainians. Its influence covered wide segments of the population - from the peasantry to the intelligentsia, which testified to its high mobilization potential and deep social integration. The analysis shows that the social activity of the GCC was a response to the challenges of the time and a manifestation of the strategic vision of its role as a leader not only of spiritual, but also of national and public ideals. In the context of limited possibilities of legal political representation, the Church became a carrier of social service, moral authority and national unity.

The economic basis of the functioning of the GCC, its land holdings and economic activities, participation in the cooperative movement, support for the Ukrainian peasantry, material situation and socio-economic adaptation of the Church and clergy are characterized. The material situation of the GCC and clergy in the interwar period was difficult and was determined by a number of factors, in particular, large-scale destruction as a result of military actions, limited financial resources and political restrictions on the part of the state authorities. Despite these difficulties, the Church demonstrated a high ability for socio-economic adaptation, actively involving parishioners in the restoration of church infrastructure, implementation of joint projects, etc. At the same time, the process of restitution and management of church lands, accompanied by a complex bureaucratic procedure and political challenges, required flexibility and a pragmatic approach from the church leadership. Thanks to the combination of the sacrifice of the communities and the purposeful initiatives of the clergy, it was possible to preserve and develop the religious, educational and social activities of the Church, which remained a significant factor in the consolidation of the Ukrainian community in difficult historical conditions.

The economic basis of the functioning of the Ukrainian Church in the interwar period was fundamental to ensuring its spiritual, social and educational mission.

Despite significant challenges, in particular, the destruction of church buildings, the lack of sufficient funding and political oppression, the Church managed to adapt to difficult conditions thanks to the active participation of parishioners, the rational use of land resources and the introduction of mechanisms for the sale of part of church property. At the same time, the agrarian policy of the state, which provided for the forced purchase of church lands, created additional obstacles, but at the same time stimulated the search for new forms of economic self-sufficiency. In general, the economic base of the Church remained a key factor in supporting its role as the spiritual center of Ukrainian communities, contributing to the preservation of cultural identity and social cohesion in the face of difficult historical challenges.

Keywords: Second Polish-Lithuanian Commonwealth, Eastern Galicia, interwar period, Greek Catholic Church, organizational structure, charity, socio-economic activity, cooperative movement, financial situation, property.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати

1. Баран Б. М. Греко-Католицька Церква як соціально-економічна інституція українського селянства Східної Галичини (1939–1941 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2018. Вип. 1. Ч. II. С. 88–91. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/view/450>
2. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків в Східній Галичині у 1917–1924 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2021. Т. 32(71). Вип. 1. С. 8–13. URL: https://hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/1_2021.pdf#page=16
3. Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»* 2021. Т. 32(71). № 4. С. 8–12. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.2>
4. Баран Б. М. Огляд історіографії та джерельної бази дослідження господарсько-економічної діяльності Греко-католицької церкви в Східній Галичині 1923–1946 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33(72). Вип. 3. С. 186–190. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.28>
5. Баран Б. М. Роль греко-католицької церкви у діяльності кооперативів Східної Галичини в 1920–1939 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33(72). Вип. 4. С. 1–5. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.1>
6. Баран Б. М., Строценъ Б. С. Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в 1921–1946 рр.: історіографічний огляд. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор

Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 1. С. 6–12. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.1.1>

7. Baran B. Ukrainian revival through spirituality: the views of Bishop Hryhoriy Khomyshyn. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2025. Вип. 1. С. 8–14. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.1>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Баран Б. М. «Парафіяльний священик греко-католицької церкви в Східній Галичині: духовний поводитир та світський наставник». *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність: матеріали II Міжнародної наукової конференції 26–27 червня 2020 р.* URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%88%D0%BE%D0%BA1.pdf>

9. Старка В. В., Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність Греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 22–23 січня 2021 р.). Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2021. С. 9–13. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28240>

10. Баран Б., Старка В. Соціально-економічна програма розвитку ГКЦ в Східній Галичині 20–30 рр. XX ст. *V Таврійські історичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (2–3 квітня 2021 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 5–9. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28200>

11. Баран Б. Ціннісні орієнтири ГКЦ як учасника економічних процесів в Східній Галичині в 192–1939 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 13–14 травня 2021 р.).

Тернопіль: Вектор, 2021. С. 138–141. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/19879>

12. Баран Б. М. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині 1921–1939 рр. *Історія торгівлі, податків та мита: тези доповідей XV міжнародної наукової конференції* (21–22 жовтня 2021 р., м. Дніпро). Київ, 2021. С. 74–76. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28197>

13. Баран Б. Ціннісні орієнтири греко-католицької церкви в дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції* (13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль). Тернопіль: Вектор; ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 238–242. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25874>

14. Старка В. В., Баран Б. М. Господарсько-правова роль парафіяльного священика Греко-католицької церкви в соціально-економічному житті селянина Східної Галичини 1923–1939 рр. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції* (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 вересня 2022 р.). Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2022. Вип. 43. С. 76–78. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28239>

15. Баран Б. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині у міжвоєнний період. *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи: матеріали наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 65–67. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35373>

16. Баран Б. Коли потребують найбільш незахищені: ціннісні орієнтири ГКЦ у подоланні руйнівних наслідків Першої світової війни. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 11–

12 травня 2023 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 231–234. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/30126>

17. Баран Б. Відображення Першої світової війни в економічній діяльності греко-католицької церкви. *Велика війна в історії людства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни* (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 271–274. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34859>

18. Баран Б. Культурницька політика Андрея Шептицького. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 128–133.

URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/36564/1/Konf_Sheptutskuj.pdf

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	28
1.1. Історіографія дослідження.....	28
1.2. Джерельна база.....	42
1.3. Методологія дослідження.....	50
РОЗДІЛ 2. СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ.....	89
2.1. Вплив нормативно-правових актів на функціонування Церкви.....	89
2.2. Організаційна структура та управління.....	104
2.3. Соціально-економічна проблематика у діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування.....	119
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ.....	138
3.1. Роль церковних шкіл і навчальних закладів у розвитку освіти.....	138
3.2. Благодійність і соціальна опіка як важливі напрямки діяльності.....	157
3.3. Соціальна місія духовенства.....	172
РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕРКВИ...194	194
4.1. Земельні маєтності та господарська діяльність.....	194
4.2. Участь в кооперативному русі та економічна підтримка українського селянства.....	208
4.3. Матеріальне становище і соціально-господарська адаптація Церкви і духовенства.....	222
ВИСНОВКИ.....	252
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	259
ДОДАТКИ.....	295

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника – Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

дол. США – долар Сполучених Штатів Америки.

Держархів Львівської обл. – Державний архів Львівської області.

Держархів Івано-Франківської обл. – Державний архів Івано-Франківської області.

Держархів Тернопільської обл. – Державний архів Тернопільської області.

ДРП – Друга Річ Посполита.

зл. – злоті.

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка.

КА – Католицька Акція.

КАУМ – Католицька Акція Української Молоді.

кр. – крон.

КСЦ – Конгрегація Східних Церков

мг. – морг.

мп. – марки польські.

о. – отець.

ст. – стаття (статті).

СП – Святий Престол.

РКЦ – Римо-Католицька Церква.

РСУК – Ревізійний союз українських кооперативів.

УГК – Український Громадський Комітет.

УКД – Українські комітети допомоги безробітним і вбогим.

УКС – Український Католицький Союз.

УМХ – Українська Молодь Христові.

УНДО – Українське Національно-Демократичного Об'єднання.

УНО – Українське Національне Об'єднання.

УСДП – Українська Соціал-Демократична Партія.

УСРП – Українська Соціалістична Радикальна Партія.

УХО – Українська Християнська Організація.

AAN – Archiwum Aktów Nowych.

APP – Arhiwum Państwowe w Przemyślu.

WAP-P. ABGK – Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Przemyślu. Archiwum Biskupstwa Grecko-katolickiego.

ВСТУП

Актуальність дослідження соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині в міжвоєнний період зумовлена важливістю розуміння її ролі в суспільному житті регіону. Після завершення Першої світової війни та в умовах відновлення Польщі, Східна Галичина опинилася в складі ДРП, що значно вплинуло на соціально-економічну ситуацію. ГКЦ, окрім релігійної місії, активно долучалася до розв'язання нагальних суспільних проблем. Вона відігравала провідну роль у розвитку освітніх, благодійних, кооперативних та культурних ініціатив. Завдяки мережі парафіяльних громад, Церква сприяла згуртуванню українства, підтримці малозабезпечених верств та розвитку національної свідомості.

Особливо важливим є дослідження економічних аспектів діяльності Церкви, зокрема її участі в розвитку кооперативного руху, створенні кредитних спілок та освітніх установ. Це дозволило глибше зрозуміти механізми взаємодії Церкви та суспільства в умовах соціально-економічної нестабільності. Аналіз соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині сприятиме комплексному осмисленню історичних процесів, що впливали на формування громадянського суспільства, збагатить знання про роль релігійних інституцій в соціально-економічному розвитку регіону, дозволить глибше зрозуміти механізми взаємодії Церкви та суспільства в умовах соціально-економічної нестабільності міжвоєнного періоду.

Актуальність теми підкреслюється необхідністю аналізу ролі Церкви у формуванні національної еліти та її впливу на розвиток української ідентичності. У міжвоєнний період ГКЦ виступала важливим центром духовного та громадського життя, її діяльність сприяла збереженню культурної спадщини та підтримці освітніх проєктів. З огляду на сучасні виклики, пов'язані з питаннями релігійного та культурного самовизначення, дослідження історичного досвіду соціально-економічної діяльності ГКЦ може стати корисним для вироблення стратегій розвитку громадянського суспільства. Також це сприятиме формуванню об'єктивної оцінки ролі релігійних

інституцій у розбудові соціальної згуртованості та економічної стабільності. Загалом вивчення соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині досліджуваного часу дозволить не лише глибше зрозуміти історичні процеси цього періоду, але й осмислити їх для сучасного суспільства. Роль релігійних інституцій у забезпеченні соціальної підтримки, розвитку освіти та збереженні культурної спадщини залишається актуальною й сьогодні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Мета дослідження – проаналізувати особливості соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині у міжвоєнний період, визначити її вплив на розвиток місцевих громад, освіти, охорону здоров'я, кооперативний рух та інші сфери суспільного життя. Аналіз також охоплює дії Церкви на соціальні виклики того часу, її взаємодію з громадськими інституціями, а також внесок у формування соціальної згуртованості та економічної стійкості регіону.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **основних завдань**:

- проаналізувати ступінь вивчення проблеми в історіографії, повноту джерельної бази, визначити теоретико-методологічну основу дослідження й відповідний науковий інструментарій;
- дослідити становище ГКЦ крізь призму впливу нормативно-правових актів на функціонування Церкви, її організаційну структуру та управління, соціально-економічну проблематику в діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування;
- висвітлити соціальну активність духовенства, роль церковних шкіл і навчальних закладів у розвитку освіти, благодійність і соціальну опіку як важливі напрямки діяльності Церкви, моральну місію духовенства;

- охарактеризувати економічну основу функціонування ГКЦ, її земельні маєтності та господарську діяльність, участь в кооперативному русі, підтримку українського селянства, матеріальне становище і соціально-господарську адаптацію Церкви і духовенства.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні процеси, що відбувалися в ДРП в умовах міжвоєнного періоду.

Предмет дослідження – особливості соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині в міжвоєнний період, зокрема її участь у розвитку освітніх, благодійних, кооперативних та суспільних ініціатив, а також вплив на соціальне становище та економічний розвиток регіону.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1918–1939 рр. 1918 р. є нижньою межею, оскільки після завершення Першої світової війни Східна Галичина зазнала значних політичних змін: розпад Австро-Угорщини, утворення нових державних утворень, зокрема ЗУНР. У цей період відбувається активізація соціально-економічної діяльності ГКЦ, скерованої на збереження та розвиток культури, освіти, благодійності та кооперативного руху серед українства в нових умовах. 1939 р. є верхньою межею дослідження, оскільки він позначає початок Другої світової війни та зміну політичної ситуації в Східній Галичині. Після вересня 1939 р., територію Східної Галичини анексував СРСР у результаті пакту Молотова-Ріббентропа, соціально-економічні процеси, зазнали суттєвих змін. Дослідження охоплює період між утворенням ЗУНР в 1918 р. і початком Другої світової війни в 1939 р., коли ГКЦ в Східній Галичині була важливим чинником соціального та економічного розвитку регіону.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Східної Галичини, яка в міжвоєнний період була частиною Польщі і включала тогочасні Львівське, Станіславівське та Тарнопільське воєводства. Ця територія була осередком активної соціально-економічної діяльності ГКЦ, оскільки тут

знаходилися численні парафії, монастирі, школи та інші церковні інституції, що впливали на розвиток місцевих громад.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше* в українській історичній науці:

- проаналізовано історіографічний доробок українських та зарубіжних науковців з теми дослідження;
- виявлено, опрацьовано й введено до наукового вжитку значний масив документальних джерел;
- сформовано теоретико-методологічні засади й відповідний науковий інструментарій роботи;
- використано комплексний підхід до вивчення соціально-економічної діяльності ГКЦ у Східній Галичині в міжвоєнний період;
- визначено правовий статус Церкви, її організаційно-управлінську структуру та характер взаємодії з владними інституціями;
- вивчено соціальний вимір церковної активності духовенства в суспільному житті, функціонування церковних шкіл та освітніх закладів, розвиток системи благодійництва, соціальної опіки та реалізації моральної місії Церкви;
- охарактеризовано структуру церковної власності, управління земельними ресурсами та господарською інфраструктурою, її залучення до кооперативного руху і підтримки українського селянства;
- розкрито матеріальне становище духовенства, механізми соціально-економічної адаптації Церкви до умов міжвоєнної доби.

Поглиблено:

- комплексний аналіз соціально-економічної діяльності ГКЦ у Східній Галичині в міжвоєнний період із застосуванням міждисциплінарного підходу поєднує інструментарій соціальної та церковної історії, політичної науки та історико-правових студій;
- дослідження впливу нормативно-правової бази Другої Речі Посполитої на функціонування ГКЦ як соціальної інституції;

- правові обмеження та регламентації, які визначали умови адміністративного устрою Церкви, її внутрішнього управління, конфесійного статусу та простору суспільної активності;
- ідеологічні й програмні засади політичних партій і громадських організацій суспільно-християнського спрямування, що становили важливе середовище функціонування й взаємодії Церкви із соціумом;
- різноманітні форми соціального служіння духовенства, роль священнослужителів у реалізації просвітницьких ініціатив, організації та діяльності парафіяльних і церковних шкіл, духовних навчальних закладів, становленні інституційної мережі церковної благодійності, опіки над незаможними верствами населення та їх соціальної підтримки.

Набули подальшого розвитку:

- питання аналізу Церкви як соціальної інтеграції та морального орієнтиру для парафіян;
- проблеми вивчення господарсько-економічної основи функціонування ГКЦ;
- принципи управління маєтками та особливості фінансової діяльності Церкви;
- особливості участі греко-католицького духовенства в кооперативному русі як формі соціально-економічної самоорганізації, внеску Церкви в економічну підтримку парафіян;
- тенденції у вивченні матеріального становища священників, механізмах їх соціального забезпечення, адаптації до змін соціально-економічного середовища міжвоєнного часу та спроб збереження економічної самодостатності церковних структур.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали принципи наукової об'єктивності та історизму, термінологічний, когнітивний та системний підходи для вивчення історичних явищ та процесів, а також як спеціально-наукові методи історичного пізнання (діалектичне розуміння історичного процесу, періодизації, історико-порівняльний, історико-

генетичний, історико-типологічний та історико-системний), так і низка загальнонаукових методів дослідження (системності, спостереження та порівняння, аналізу та синтезу, дедукції та індукції, ідеалізації та абстрагування, опису та інтерпретації).

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості їхнього використання для поглиблення сучасного наукового та суспільного розуміння ролі ГКЦ як одного з ключових чинників соціально-економічного розвитку Східної Галичини в міжвоєнний період. Матеріали дослідження можуть стати основою для підготовки узагальнюючих праць з історії українського релігійного та соціально-економічного руху, регіональних і порівняльних студій з історії Церкви. Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні курсів з історії України, релігієзнавства, соціально-економічної історії та історії Церкви. Дослідження сприятиме поглибленню історичної пам'яті та формуванню усвідомлення релігійної ідентичності й традиційних соціальних інститутів, які були вагомим чинником консолідації українства в складних умовах міжвоєнної доби.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дисертаційної праці, винесені на захист, отримані самостійно. У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, конкретний авторський внесок становить 95 % [6, с. 6–12], 90 % [8, с. 9–13; 9, с. 5–9].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дослідження апробована на Міжнародних та регіональних наукових конференціях. Зокрема, II-й Міжнародній науковій конференції «Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність» (м. Дніпро, 26–27 червня 2020 р.); XV-й міжнародній науковій конференції «Історія торгівлі, податків та мита» (м. Дніпро 21–22 жовтня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Одеса, 22–23 січня 2021 р.); III-й Міжнародній науково-практичній конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (13–14 травня 2021 р., м. Тернопіль); Міжнародній науково-практичній конференції «V Таврійські історичні наукові читання» (2–3 квітня 2021 р., м. Київ); IV-й Міжнародній науково-практичній конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль); Міжнародній науковій інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 вересня 2022 р.); V-й Міжнародній науково-практичній конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (11–12 травня 2023 р., м. Тернопіль); Міжнародній науково-практичній конференції, приуроченій 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, приуроченій 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.).

Регіональній науковій конференції «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (м. Тернопіль, 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 18 наукових публікаціях, з них 7 – статті у фахових наукових виданнях України категорії Б, 11 – матеріали наукових конференцій.

Структура дослідження. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (441 позиція), додатків (1). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 300 сторінок, з них основного тексту 194 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

У науковому дискурсі, присвяченому дослідженню соціально-економічної діяльності ГКЦ на території Східної Галичини в міжвоєнний період, сформувався значний і багатогранний пласт літератури, який доцільно класифікувати за трьома хронологічними етапами: міжвоєнний період і час Другої світової війни (1918–1945 рр.), повоєнний час (1946–1990 рр.), період національної незалежності (від 1991 р. – до сьогодні). Кожен з яких відзначається специфікою наукового підходу, ідеологічними установками та джерельною базою, що впливали на характер і глибину осмислення діяльності ГКЦ у сфері соціально-економічного життя. Упродовж першого періоду основна увага дослідників, публіцистів і церковних діячів зосереджувалася здебільшого на апологетичному висвітленні ролі Церкви як опікуна українського народу в умовах політичного і національного утиску в межах ДРП. Основу складали церковно-парафіяльні публікації, які водночас слугували джерелами сучасного аналізу.

У другому періоді, в умовах домінування радянської ідеології, проблема розглядалася переважно в негативному ключі. У працях радянських авторів діяльність ГКЦ трактувалася як прояв «уніатської контрреволюційності», підконтрольності польському й австрійському духовному центрам, а також звинувачувалася у «колабораціонізмі» та «буржуазному націоналізмі». Попри відверту тенденційність, ці роботи становлять певну джерельну цінність завдяки широкій фактологічній базі.

Третій період, що розпочався з кінця 1980-х – початку 1990-х рр., позначений відновленням української історичної традиції та поверненням до об'єктивного, критичного осмислення ролі Церкви в суспільстві. У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців здійснено спроби інтерпретувати соціально-економічну діяльність ГКЦ як одну з ключових

складових національної стратегії самозахисту українців Східної Галичини. Особлива увага приділялася аналізу церковного меценатства, підтримки кооперативного руху, просвітницької діяльності, залучення духовенства до організації економічної інфраструктури, а також ролі митрополита А. Шептицького у цих процесах тощо. Загалом еволюція історіографічного підходу від ідеологічного – до аналітичного свідчила не лише про зміну академічної парадигми, але й зростання інтересу до вивчення Церкви як багатовимірного суспільного інституту, який поєднував духовну, культурну й економічну місії в умовах складної політичної дійсності міжвоєнної доби.

Постать митрополита А. Шептицького та його багатогранна діяльність стала предметом дослідницького зацікавлення українського громадсько-політичного діяча Л. Цегельського, який у 1937 р. в Філадельфії опублікував монографію, присвячену цьому видатному церковному і національному провідникові [1]. Праця має переважно апологетичний характер, однак вона містить цінний фактологічний матеріал, який дає змогу простежити конкретні прояви національного служіння митрополита, його благодійної активності, економічні ініціативи, скеровані на підтримку українського населення в умовах міжвоєнної дійсності. Особливу увагу в праці Л. Цегельський приділяв організаційній ролі А. Шептицького у сфері розбудови соціальної інфраструктури, підтримці кооперативного руху, освітніх та меценатських ініціатив, а також здатності ефективно поєднувати духовну місію з практичним лідерством у громадському житті. Незважаючи на певну публіцистичну риторичку, монографія становить важливе джерело для вивчення форм участі греко-католицького проводу у соціально-економічній консолідації українства у Східній Галичині.

У статті Г. Костельника та В. Лаби [2, с. 110–128] досліджується запровадження celibату в Галицькій митрополії. Автори порушують питання потенційних наслідків цього нововведення, акцентуючи увагу на ймовірності деструктивного впливу на внутрішню стабільність Церкви. Зазначалося, що celibат міг викликати кризові явища в середовищі духовенства, сприяти

зростанню напруження між духовними ієрархами та парохами, а також у перспективі ускладнити процес поширення унійної ідеї серед православного населення. Такий критичний підхід дозволяв розглядати дискусію довкола celibату як частину ширшої проблематики формування моделі церковного лідерства та духовного авторитету в умовах міжвоєнного періоду.

Певну групу праць першого періоду складають публікації польських громадсько-політичних та релігійних діячів 1920–1930-х рр. Прикладом є монографія А. Бохенського, С. Лося та В. Бачковського, що містить як аналіз суспільно-політичного стану в Східній Галичині, шляхів польсько-українського порозуміння, так і опис діяльності ієрархів ГКЦ, зокрема митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина. Щодо останнього, автори відзначили, що створена ним УНО прагнула компромісу з польською владою [3].

У межах радянського академічного дискурсу ГКЦ систематично трактувалася як реакційна, «антидержавна» структура, а її духовенство – як провідник ворожих політичних і націоналістичних впливів. Подібного підходу дотримувалися практично усі радянські науковці [4, с. 151–162; 5, с. 31–34; 6, с. 42–45], чийі праці не лише відображали усталені інтерпретаційні схеми, а й слугували ілюстрацією політичного контролю над академічною сферою в УРСР. Тенденційним був підхід В. Добричева, який оцінював постать митрополита А. Шептицького в контексті політичної лояльності до «буржуазного табору» та звинувачував його у колаборації з «українськими буржуазними націоналістами» [7, с. 79–80]. Типовим зразком ідеології були праці П. Петлякова, який у низці публікацій інтерпретував позицію єпископату Церкви як «зрадницьку», зокрема у контексті польсько-українських взаємин, а політичну платформу Української католицької народної партії – як «угодовську» та «антинародну» [8; 9, с. 87–92]. У цих виданнях систематично репродукувалася риторика, скерована на демонізацію греко-католицького духовенства, тоді як праці митрополита А. Шептицького та єпископів інтерпретувалися доволі тенденційно, з висновками про їх нібито «ворожість»

щодо інтересів українського народу. Підконтрольні Церкві просвітницько-релігійні та соціально-політичні структури оголошувалися як організації, що нібито вдавалися до «терористичних методів» і провадили «політику людиноненависництва та антикомунізму» [10, с. 82–83].

У працях В. Муровича [11], І. Лужницького [14], І. Нагаєвського [16] та Ю. Федоріва [17] простежується послідовне і багатовимірне осмислення еволюції ГКЦ як ключового чинника національного життя, зокрема в умовах функціонування в політичному просторі ДРП. Автори здійснюють аналіз її інституційного розвитку, взаємодії з державною владою, трансформацій у правовому статусі та ролі духовенства в суспільно-політичних і освітньо-культурних процесах. У дослідженні В. Кудрика, на основі аналізу періодичних видань 1920–1930-х рр., зосереджується увага передусім на окцидентальних релігійних поглядах єпископа Г. Хомишина, їх критичній оцінці, впливові на його суспільно-політичну діяльність. Загалом позиція дослідника виявляла виражений суб'єктивізм – діяльність владики оцінювалася як «шкідлива» для української громади [12; 15]. І. Назарко [13] присвятив працю діяльності Перемишльського єпископа Й. Коциловського, в загальних рисах висвітлив його пастирський і суспільно-громадський внесок.

Дисертація А. Сороковського «Греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині, 1900–1939» є ґрунтовним дослідженням трансформацій, яких зазнало духовенство ГКЦ у Східній Галичині в першій половині ХХ ст. Автор розглядав зміну соціальної та політичної свідомості священників на тлі правління Австро-Угорщини, ЗУНР та ДРП, виокремлюючи формування нового типу сільського, духівника, целібата, орієнтованого вже не на русофільство, а на український націоналізм. Центральною фігурою цього процесу автор вважав митрополита А. Шептицького, який ініціював реформи в семінаріях Львова, Станіславова та Перемишля, підвищивши рівень освіти й моральну якість священства, що дозволило духовенству активно співпрацювати з національно орієнтованою інтелігенцією [18].

У сучасній історіографії значна увага приділена вивченню особи єпископа Станіславівської єпархії Г. Хомишина – одного з найяскравіших ієрархів ГКЦ міжвоєнного періоду. Зокрема, у монографії П. Мельничука ґрунтовно проаналізовано низку церковно-канонічних питань, порушених Г. Хомишиним у пастирській та адміністративній діяльності, що дало змогу глибше осмислити богословсько-правовий вимір його служіння [19]. Важливим джерелом для визначення основних напрямків діяльності ГКЦ на території Галицької митрополії в умовах функціонування в межах ДРГ, були праці В. Перевезія [20–21; 27]. У них досліджено становище Церкви в період переходу Східної Галичини під юрисдикцію польської влади, акцентовано на діяльності митрополита А. Шептицького та єпископського корпусу щодо визначення правового статусу ГКЦ, участі духовенства в українському національно-просвітницькому русі 1920–1930-х рр. О. Єгрешій у низці досліджень розглядав Г. Хомишина як провідника окцидентальної ідеологічної течії в середовищі ГКЦ, зосереджуючи увагу на концептуальних засадах його церковно-національної стратегії, а також на причинах і змісті його розбіжностей з іншими ієрархами Церкви [22; 28].

Питання взаємодії кооперативних структур із ГКЦ отримало системне висвітлення в монографії Ф. Ковалю. У праці простежується становлення ідеологічної основи кооперативного руху, окресленої автором як кооператизм, що базувався на християнських морально-етичних принципах. Автор виразно протиставив західноукраїнський кооперативний досвід так званій «радянській кооперації», інтерпретуючи останню як механізм цілеспрямованої руйнації українського селянства у матеріальному і духовному сенсі [23].

Л. Дрогомирецька зазначала, що упродовж 1920–1930-х рр. у середовищі греко-католицької ієрархії окреслилися дві концептуально відмінні позиції щодо участі духовенства в кооперативному русі. Першу, репрезентовану єпископом Станіславівської єпархії Г. Хомишиним, характеризувала тенденція до обмеження співпраці з кооперативами лише тими структурами, які дотримувалися католицької доктрини та морально-етичних норм. Водночас

митрополит А. Шептицький сформував альтернативну стратегію, засновану на відкритості до співпраці з українським кооперативним рухом незалежно від його партійно-ідеологічної належності [24, с. 86]. Л. Дрогомирецька висвітлювала взаємодію між греко-католицьким духовенством, християнськими політичними структурами та кооперативним рухом у Східній Галичині міжвоєнного періоду. Авторка доводила, що тісна співпраця клерикальних партій з українськими кооперативними установами сприяла не лише укріпленню інституційних позицій ГКЦ, а й реалізації ширшої стратегії соціально-економічного самозахисту українства в умовах національної дискримінації [36, с. 453–460].

Дослідник українського кооперативного руху на західноукраїнських землях С. Гелей аналізував роль ГКЦ у формуванні й розвитку кооперативної мережі в Східній Галичині. Автор стверджував, що духовенство активно долучалося до організації кооперативів, не лише ідейно підтримуючи рух, але й безпосередньо ініціюючи створення кооперативних структур у межах парафіяльного життя. Особливий акцент у монографії зроблено на постаті митрополита [25, с. 118, 124]. Окремі аспекти благодійної активності греко-католицького духовенства в міжвоєнний період знайшли висвітлення у низці досліджень С. Гнота [26; 31, с. 48–53], О. Бежук [35, с. 32–37], Н. Дуди [44, с. 140–144] та П. Марцелюка [50, с. 151–166]. У цих публікаціях розглядалася участь священнослужителів у сфері соціальної опіки, підтримці незахищених верств населення, осіб з інвалідністю, розвитку доброчинності на парафіяльному рівні. У дисертації І. Комар здійснено ґрунтовне теоретико-методологічне обґрунтування ролі греко-католицьких чернечих згромаджень в опікуванні вразливих категорій населення – дітей, сиріт, хворих і самотніх осіб в умовах складної соціально-економічної ситуації в регіоні [29].

У статті В. Кота «Роль Української греко-католицької церкви в допомозі голодуючим УРСР у 1932–1933 роках» [30, с. 33–43] проаналізовано активну позицію ГКЦ у відповідь на Голодомор. Автор підкреслював, що Церква, будучи одним із ключових носіїв національної ідентичності в умовах

бездержавності, взяла на себе місію міжнародного представництва українських інтересів. У дослідженнях І. Пилипівця здійснено ґрунтовний науковий аналіз суспільно-політичної та релігійної діяльності греко-католицького духовенства в умовах функціонування ДРП, зокрема його взаємин з державними та політичними інституціями [32, с. 109–114]. Автор детально розглядав як змінювалося становище духовенства у відповідь на виклики польської національної політики, скерованої на обмеження впливу українських інституцій, і як Церква намагалася адаптуватися до нової реальності. Праці І. Пилипівця становлять цінний внесок у вивчення механізмів адаптації ГКЦ до умов польської державності, висвітлюючи як обмеження, так і можливості, які Церква використовувала для реалізації своїх релігійних, освітніх та суспільних завдань [33, с. 37–43; 34].

І. Зуляк висвітлював активну участь ГКЦ у реагуванні на політику пацифікації, зокрема роль духовенства у захисті прав українського селянства та організації суспільного спротиву владним репресіям [37, с. 38–41]. У праці І. Гнипа ґрунтовно розкрито реакцію як українського, так і польського середовища на діяльність ГКЦ у соціально-економічній сфері міжвоєнної Східної Галичини. Особливу увагу автор приділяв ролі греко-католицького духовенства в організації кооперативів, господарських спілок та благодійних організацій, що стало не тільки відповіддю на економічну кризу, а й конкретною реалізацією принципу «спиратися на власні сили» [38].

У статті Р. Вепріва та І. Гнипа здійснено ґрунтовний аналіз участі ГКЦ у процесах економічної самоорганізації українців Східної Галичини в умовах міжвоєнного періоду. На основі архівних і опублікованих джерел автори обґрунтовують провідну роль ГКЦ не лише як духовного, але й суспільно-господарського інституту, що став основою для створення мережі кооперативів, здатних ефективно протистояти економічному тиску з боку ДРП [39, с. 64–71]. У статті О. Гайдукевич проаналізовано земельні маєтності ГКЦ в Східній Галичині у 1920–1930-х рр. як важливу складову її соціально-економічного потенціалу. Авторка доводила, що Церква, володіючи значними земельними

угіддями, не лише забезпечувала матеріальну основу своєї пастирської та освітньої діяльності, а й мала змогу реалізовувати елементи природоохоронної політики. Водночас підкреслювала її роль як національного інституту, що формував моральні й патріотичні засади української громади [40, с. 89–99].

У монографії В. Марчука «Церква, духовність, нація» змістовно висвітлено становище греко-католиків у ДРП, акцентовано увагу на динаміці змін їх правового статусу та процесі легітимації у польській державі. Автор показував, як у міжвоєнний період греко-католицька ієрархія вела складну боротьбу за встановлення юридичного статусу, який би забезпечував автономію в питаннях управління, власності та освіти, розглядає цей процес як ключовий етап легітимації Церкви в системі польської державності [41].

У статті Т. Горан ґрунтовно досліджено трансформацію адміністративно-територіальної структури Перемишльської греко-католицької єпархії в 1920–1930-х рр. З'ясовано, що збільшення кількості деканатів з 40 – до 54 наприкінці 1910-х – 1920 рр., ініційоване єпископом Й. Коциловським, сприяло оптимізації душпастирської служби [42, с. 143–148]. Окрім того, Т. Горан розглянуто участь греко-католицького духовенства у формуванні економічної культури українського населення міжвоєнного періоду [43, с. 34–39]. В іншій статті Т. Горан здійснено комплексне дослідження соціального служіння ГКЦ у міжвоєнний період. Авторка акцентувала увагу на ролі греко-католицького духовенства в організації дитячих опікунських закладів – захоронок, сиротинців, притулків, що забезпечували захист для дітей-сиріт, вдів та інвалідів Першої світової війни [45].

У дослідженні С. Предки висвітлено важливі аспекти матеріального становища греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в 1920–1930-х рр. Авторка, спираючись на архівні матеріали, з'ясувала, що фінансова спроможність священників тісно пов'язувалася з умовами повоєнної відбудови та активною роллю духівництва в житті парафій. Нестабільність господарської бази значною мірою визначалася масштабом парафії тощо [46, с. 88–95]. У праці О. Пасіцької особливу цінність становить змістовний аналіз,

викладений у монографії «Львівський Манчестер» і «Галицька Каліфорнія»: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки XX ст.)» [47]. Висвітлюючи християнські основи економічної концепції митрополита А. Шептицького, вона розкрила не лише ідеологічний рівень, а й практичну реалізацію церковної економічної стратегії.

У дисертаційному дослідженні Р. Делятинського [48] комплексно висвітлено процес становлення та функціонування Станіславівської єпархії, розглянуто її внутрішню організацію та суспільну активність духовенства у складі польської держави. У свою чергу Т. Горан [50] проаналізувала правове та матеріальне становище греко-католицького кліру, розвиток інституцій, які забезпечували культурно-національне піднесення регіону.

Монографія Л. Гентош є ґрунтовним дослідженням життя й діяльності митрополита А. Шептицького у міжвоєнний період, зокрема упродовж 1923–1939 рр., що стали часом складних політичних і суспільних викликів для ГКЦ. Авторка, спираючись на широкий корпус архівних матеріалів, епістолярію та опублікованих джерел, детально аналізувала взаємодію митрополита з польською владою, Ватиканом, українським національним рухом, а також з представниками інших конфесій [52]. В іншому дослідженні зазначена авторка акцентувала увагу на багатомірності пастирської, просвітницької та суспільно-політичної місії А. Шептицького, підкреслюючи його роль як морального авторитета й організатора громадського життя [53].

Український кооперативний рух у Галичині міжвоєнної доби набув вагомого значення в соціально-економічному житті регіону, охопивши понад 700 тис. членів, що становило близько 21 % від загальної кількості кооперативів у ДРП. Особливу роль у консолідації та розвитку кооперативної інфраструктури відіграв митрополит А. Шептицький, який, окрім пастирської підтримки, у кризовий період 1923–1924 рр. забезпечив фінансову допомогу стратегічним інституціям – таким, як «Дністер», «Карпатія», «Крайовий союз кредитовий» – у зв’язку з втратою доступу до австрійських кредитів і слабкістю польських фінансових установ [53].

У дослідженні О. Лотоцької акцентується увага на вагомій ролі греко-католицького духовенства у функціонуванні кооперативного руху Східної Галичини у міжвоєнний період [54]. У колективній праці «Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви» [55] за загальною редакцією М. Вегеша, представлено комплексний аналіз поступу ГКЦ, її духовної місії, культурної ролі та політичного значення. В окремих розділах зосереджено увагу на участі Церкви у збереженні української національної ідеї, формуванні світогляду митрополита А. Шептицького, а також оцінці його постаті у сприйнятті сучасників і дослідників.

У працях Ю. Грабець розкрито багатовимірну діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період у контексті соціально-економічної адаптації українського населення до нових умов у складі ДРП [57, с. 239–244]. Авторка підкреслювала важливість церковного чинника як важливого складника в умовах національного тиску та економічної нестабільності тощо [58, с. 30–35; 59, с. 64–73; 60, с. 131–134; 61, с. 405–411]. У праці І. Зуляка та А. Кліша обґрунтовується, що вищі представники ГКЦ формували активну громадсько-політичну позицію, виступаючи інституційними посередниками між ДРП та українською інтелігенцією [49, с. 67–74]. І. Зуляк та Ю. Макар проаналізували регіональні відмінності в соціально-економічному розвитку, підкреслюючи роль ГКЦ у сприянні культурному відродженню та освіті українців [55, с. 95–102]. У спільній публікації І. Зуляка та А. Кліша [65, с. 86–92] продемонстровано соціально-економічне становище греко-католицького духовенства Східної Галичини за матеріалами часопису «Руслан». В інших статтях І. Зуляка висвітлено спроби А. Шептицького вплинути на проведення польською владою пацифікації у Східній Галичині [62, с. 20–28], охарактеризовано участь греко-католицького духовенства в культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період [63, с. 132–141], культурно-освітню та благодійну діяльність ГКЦ в означений період [64, с. 33–43], внесок греко-католицького духовенства

у розвиток соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців [66, с. 1–16] тощо.

А. Кліш та Ю. Шинкарик розкривають сучасну українську історіографію роль Греко-Католицької Церкви у розвитку кооперативного руху в Східній Галичині у 1920–1930-х рр. [67, с. 59–70]. А. Кліш та С. Прийдун характеризують Станіславівського єпископа Г. Хомишина крізь призму сучасної української [68, с. 2001–2015] і польської історіографії [69], сучасні підходи та інтерпретації до діяльності ГКЦ [70]. О. Стефанишин та О. Брюхан аналізували благодійницьку діяльність ГКЦ у 1920–1930-х рр. в сучасній українській історіографії [71, с. 659–669], роль греко-католицького духовенства у відбудові парафіяльної інфраструктури після Першої світової війни [72].

Певний внесок у дослідженні соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині в міжвоєнний період мають праці автора кваліфікаційної роботи [73, с. 88–91; 74; 75, с. 138–141; 76, с. 8–14; 77, с. 8–12; 78, с. 74–76; 79, с. 5–9; 80, с. 9–13; 81, с. 186–190; 82, с. 1–5; 83, с. 238–242; 84, с. 76–78; 85, с. 65–67; 86, с. 231–234; 87, с. 6–12; 88, с. 271–274; 89, с. 128–133].

Важливе місце у дослідженні задекларованої проблематики посідає сучасна польська історіографія. С. Стемпень розглядав погляди А. Шептицького як ієрарха ГКЦ, зокрема його ставлення до революційного насильства та політичних убивств у контексті суспільно-політичних процесів першої половини XX ст. [90]. «Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały» – збірник наукових студій і джерельних матеріалів, присвячених багатогранній постаті митрополита А. Шептицького. Статті у збірнику аналізують погляди митрополита на міжнаціональні відносини, позицію щодо політичного радикалізму, роль у розвитку українсько-польського діалогу, а також духовно-моральні засади його пастирської праці [91]. С. Стемпень детально реконструював територіально-адміністративну мережу Перемиської єпархії ГКЦ, висвітлюючи деканати, парафії, інституційну ієрархію та її взаємодію з державними інституціями через позицію деканів як офіційних посадовців із контрольними функціями над школами [92, с. 191–218]. У іншій праці

С. Стемпень розглянув суперечність між візантизацією та окциденталізацією в літургійній практиці ГКЦ, показуючи, як ці моделі впливали на архітектуру, богослужбову самосвідомість духовенства та культуру Церкви [94, s. 87–102].

П. Троянський розглянув ГКЦ як активного суб'єкта націотворчого процесу в ДРП, особливо через пасторальну, освітню й просвітницьку діяльність священства, яке формувало світогляд та ідентичність українців [93, s. 85–98]. М. Струтинський зацентрував увагу на ідеологічній та суспільно-політичній ролі греко-католицького духовенства, демонструючи, як ієрархи використовували церковну платформу для формування національної свідомості та позиціонування Церкви як мосту між релігійною й громадянською самоідентифікацією [95]. А. Крохмаль запропонувала юридично-історичний аналіз співіснування латинського й греко-католицького духовенства, показуючи, що, попри національні та конфесійні суперечності, домінувала практична співпраця, зумовлена пасторальними й адміністративними потребами [96].

Й. Важневська описувала інституційну структуру ГКЦ міжвоєнного періоду, деталізуючи рівні управління – від парафій – до єпархії та чернечих спільнот, що дало важливий інституційний контекст для розуміння внутрішньо-церковної організації [97, s. 93–122]. Я. Москалик показав, як митрополит А. Шептицький поєднував духовне провідництво, переборюючи виклики міжконфесійного середовища, прагнучи зберегти церковну традицію та водночас відповідати на соціальні й політичні виклики епохи [98, s. 301–322]. Й. Кореджчук досліджував правові аспекти державно-церковних відносин, аналізуючи конституції та конкордат, репрезентував реалії взаємодії, у якій формальні обмеження компенсувалися завдяки тактичним стратегіям Церкви, що зміцнювали її позиції [99, s. 85–93].

Монографія І. Галагіда присвячена життєвому шляху та духовно-громадській діяльності о. В. Гриника, визначного священника ГКЦ, якого радянські спецслужби часто таврували як «шпигуна Ватикану». Автор комплексно проаналізував біографію В. Гриника в контексті політичних

репресій, антицерковної політики комуністичних режимів та трансформації релігійного життя української громади у Польщі та Закарпатті [100]. Р. Чекальський у науково-популярній монографії, присвяченій осмисленню духовного спадку митрополита А. Шептицького простежив основні етапи життєвого шляху від його формації як ченця-студита – до багаторічного служіння на чолі ГКЦ, акцентуючи увагу на його богословських поглядах, морально-етичних орієнтирах і суспільно-культурній місії [101].

А. Кубасік у монографії окреслив політичну еклезіологію А. Шептицького, демонструючи, як він перетворив Церкву на засіб національного відродження й державності, підтримуючи структурування греко-католицьких інституцій як фундамент української незалежності [102]. П. Бездра-Куш аналізувала механізми радянської пропаганди, що формували негативний образ А. Шептицького як «ворога народу», розкриваючи стратегію маргіналізації духовно-національної ідентичності через літературу УРСР [103, s. 455–480]. М. Рибка вказував на чітку та критичну реакцію ієрархів, А. Шептицького й Г. Хомишина щодо Голодомору 1932–1933 рр., підкреслюючи соціальну місію Церкви і її спробу виступити моральним авторитетом попри міжнаціональні напруження [104, s. 261–272].

Таким чином, аналіз історіографії наукової проблеми дає змогу констатувати поступове зростання академічної уваги до її соціально-економічного аспекту, починаючи з 1990-х рр. Встановлено, що задекларована тема розроблялася у працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, проте рівень її концептуалізації та міждисциплінарного осмислення залишається неоднорідним. Публікації міжвоєнного періоду, переважно публіцистичного або церковно-популярного характеру, відображали погляди сучасників – священників, громадських діячів на роль Церкви у процесах національного, економічного й освітнього піднесення. Радянська історіографія, обмежена ідеологічним диктатом, висвітлювала діяльність ГКЦ у негативному аспекті, часто вдаючись до політичних узагальнень, однак при цьому накопичила

цінний масив фактографічного матеріалу, що може бути переосмислений сучасною наукою.

Сучасна українська і польська історіографія репрезентує значно ширший аналітичний спектр, здійснила поглиблений аналіз економічної стратегії митрополита А. Шептицького, ролі духовенства у кооперативному русі, соціальній підтримці, меценатстві, функціонуванні церковного землеволодіння, а також ролі Церкви у формуванні національної свідомості через економічні інструменти. Польська історіографія останніх десятиліть демонструє спробу перегляду національно-центричних підходів, все більше визнаючи роль ГКЦ у збереженні української ідентичності та як інституції, що виступала альтернативним джерелом соціального і політичного впливу в умовах міжвоєнного періоду.

Попри позитивну динаміку вивчення проблематики, багато аспектів соціально-економічної діяльності ГКЦ залишаються практично не дослідженими. Зокрема, недостатньо уваги приділено історії парафій, економічній взаємодії із державними та польськими структурами, регіональній специфіці функціонування єпархій, питанням матеріального становища духовенства, а також співпраці з українськими світськими організаціями. Це актуалізувало потребу міждисциплінарного дослідження, що дозволило сформувати комплексну та збалансовану оцінку соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині міжвоєнного періоду.

1.2. Джерельна база

Дослідження соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині міжвоєнного періоду ґрунтується на широкому колі джерел. Умовно джерельну базу досліджуваної проблеми можемо поділити на п'ять груп. Перша група архівні матеріали ЦДІАЛ України, державних архівів Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей, польських архівів – ААН, WAP-P. ABGK та APP. Друга група – рукописні матеріали фондів ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Третя група – опубліковані офіційні документи та збірки матеріалів. Четверта група – промови, спогади, розповіді, фотоальбоми, листи, інтернет-джерела. П'ята група – україномовні та польськомовні періодичні видання.

Перша група складається з двох підгруп. Перша підгрупа – архівні матеріали ЦДІАЛ України, державних архівів Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Автором використано фонд 179 «Кураторія Львівського шкільного округу, м. Львів» [105–106]. Показовим у контексті підтримки української освітньої справи є приклад фінансування товариства «Рідна школа». Так, упродовж 1932–1934 рр. парафіяльні громади Галицької митрополії акумулювали кошти в розмірі 41 тис. зл., серед яких особистий внесок митрополита А. Шептицького становив 10 тис. зл. Ця пожертва засвідчувала його глибоку особисту зацікавленість у розвитку української освіти та культурно-просвітницької діяльності. До кінця 1936 р. загальний обсяг зібраних коштів досяг 366,718 тис. зл., що було переконливим свідченням масштабності добродійної ініціативи, а також високого рівня підтримки духовенства й мирян.

Фонд 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів» містить документи, що відображають адміністративну, церковно-правову та господарську діяльність Львівської греко-католицької митрополичої консисторії як вищого церковного органу управління Львівської архиєпархії. Серед матеріалів – акти консисторіального судочинства, протоколи засідань, пастирські послання митрополита, звіти та листування з парафіями й

монастирями, матеріали про шкільну та благодійну діяльність Церкви, документи про кадрові призначення, справи про конфлікти чи суперечки у парафіях, фінансові облікові книги тощо [107–114]. Фонд 206 «Українське педагогічне товариство «Рідна школа», м. Львів» [115] містить документи, що відображають діяльність одного з провідних українських освітньо-просвітницьких товариств Східної Галичини. Матеріали фонду репрезентують організаційну структуру товариства, діяльність головної управи у Львові та місцевих філій, фінансово-господарську звітність, протоколи засідань, статuti, постанови загальних зборів, листування з місцевими громадами, педагогічними радами та Церквою, документи про відкриття та утримання народних і середніх шкіл, семінарій, курси для учителів, звіти про збір пожертв і благодійну підтримку тощо.

Фонд 309 «Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів» відображає багатогранну діяльність інституції – першої української наукової академії, що діяла у Львові з 1873 р. [116]. Фонд 358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1865–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ» репрезентує його особовий архів [117–123]. Фонд 406 «Редакція газети «Нова Зоря», м. Львів» [124] про діяльність редакції однієї з найважливіших українських газет, що виходила під духовним патронатом ГКЦ та безпосередньо підтримувалася митрополитом А. Шептицьким. Видання мало виразно релігійно-просвітницький і суспільно-політичний характер, відображаючи позицію Церкви щодо ключових питань громадського і культурного життя Галичини.

Фонд 408 «Митрополичий ординаріат Греко-католицької церкви, м. Львів» відображає діяльність митрополичого ординаріату як адміністративного органу управління Львівської архієпархії. Ординаріат координував релігійне, організаційне й господарське життя греко-католицької церкви Східної Галичини, забезпечував зв'язок митрополита з парафіями, монастирями та духовенством [125–138]. Фонд 409 «Адміністрація столових

маєтків Греко-католицької митрополії, м. Львів» містить документи, що відображають господарсько-економічну діяльність Львівської греко-католицької митрополії – окремого управлінського органу, який опікувався доходами від церковних земельних володінь і нерухомості – земельними наділами, ліси, орними землями, пасовищами, млинами, що становили економічну базу утримання митрополичого двору, семінарій, шкіл, монастирів і благодійних установ тощо [139–156]. Фонд 682 «Войнаровський Тит (1856–1938), митрат, адміністратор маєтків греко-католицької митрополії, церковний і громадський діяч, публіцист, голова крайового товариства «Сільський господар у Львові, депутата Австрійського парламенту і Галицького сейму» [157–158]. У ньому подано матеріали, що стосуються діяльності Т. Войнаровського – визначного церковного і громадського діяча кінця XIX – початку XX ст., який належав до провідників ГКЦ, обіймаючи сан митрата, виконував обов'язки адміністратора маєтків греко-католицької митрополії. Окрім того, він репрезентував інтереси української громади як депутат австрійського парламенту та член Галицького сейму, що свідчило про його вагомий внесок у політичне життя краю.

Частково використано матеріали державних обласних архівів України. Зокрема, фонд 21 «Державний архів у Львові Міністерства віросповідань та освіти» Держархіву Львівської обл. [159]. Фонд 277 «Теребовлянська повітова команда державної поліції» Держархіву Тернопільської обл. [160]. Фонд 504 «Станіславська греко-католицька єпископська консисторія, місто Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства» [161–162].

Друга підгрупа – архівні матеріали польських архівів. У ААН представлено часопис «Wiadomości Ukraińskie» номери з № 13–49 за 1929 – 1 листопада 1932 рр. [163]. У доповіді начальника суспільно-політичного відділу Львівського воєводського управління під назвою «Sprawy ukraińskie» за 1935 р. відображено офіційний погляд польської влади на становище українців у Львівському воєводстві. Матеріал містить інформацію про політичну активність, громадські організації, настрої селянства, релігійні питання та

заходи уряду з «українського питання» [164]. Окрім того, представлено загальну інформацію щодо католицького віросповідання у Львівському, Тернопільському і Станіславівському воєводствах за 1918–1939 рр. Матеріал охоплює адміністративну політику переважно щодо РКЦ і частково ГКЦ, функціонування парафій, питань шкільної релігійної освіти тощо [165].

У WAP-P. ABGK проаналізовано дані протоколів, звітів адміністрації, поліції, релігійних органів, громадських організацій тощо [166]. У APP подано інформацію про товариство «Ротос Diecezjalna» у Перемишлі. Зокрема, протоколи загальних зборів і засідань правління товариства за 1918–1928 рр. Джерело дає уявлення про діяльність благодійної організації, що підтримувала католицькі громади в Перемишльській дієцезії [167]. Окрім того, подано матеріали, пов'язані з Братством святого Миколая у Перемишлі. Основний документ – статут братства 1928 р., датований у джерелі 1932 р., дозволяє простежити роль релігійних братств у місцевому церковному та соціальному житті міжвоєнного Перемишля [168].

Друга група – рукописні матеріали фондів 9 «Окремі надходження» та 11 «Барвінський Олександр – педагог, історик, громадський і політичний діяч. 1847–1927 рр.» ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника [169–170].

Третя група – опубліковані офіційні документи та збірки матеріалів. Перша підгрупа – українські опубліковані офіційні документи та збірки матеріалів. Зокрема, митрополита А. Шептицького: «Посланє Пастирске Андрея Шептицького Митрополита Галицького, Арієпископа Львівського, Епископа Каменця Подільського, Григорія Хомишина, Епископа Станіславівського, Йосафата Коциловського, Епископа Перемиского, Самбірського і Сяніцького до Всечесного духовенства і вірних» [171]; «Слово до української молоді» [172]; «Божя мудрість» [173]; «Голос Пастиря» [174]; «Пастирські послання до духовенства й вірних Станіславівської Епархії» [175]; «Осторога» [176]; «Дар Пятдесятниці» [177].

«Митрополит Андрей Шептицкий у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944)» [178]; Пастирські послання А. Шептицького у

чотирьох томах (1899–1944 рр.) [179–182]; «Вибране: 365 днів з Великим Митрополитом. Роздуми на щодень» [183].

Важливу складову джерельної бази складають праці Г. Хомишина. Зокрема, «Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Клира Епархії Станиславівської про византійство» [184]; «Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до людей доброї волі про політичне положення українського народу в польській державі» [185]; «Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії о пресі як дуже важній зброї нинішньої доби» [186]; «Українська проблема» [187]; «Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до духовенства і Вірних Станиславівської Епархії про грозу духовної руїни» [188]; «Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Клира і Вірних Станиславівської Епархії про католицьку акцію» [189]; «Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії» [190]; «Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до духовенства Станиславівської Епархії Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчости» [191]; Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станиславівської дієцезії про завдання священичого стану в св. Католицькій церкві [192].

Зібрані послання та інші праці блаженнішого Й. Коциловського [193]; Зібрані послання та проповіді блаженнішого Г. Лакоти [194]; Історія парафій Тернопільщини в чотирьох томах [195].

Важливу складову становлять шематизми – різновид церковно-адміністративної документації, зведених реєстрів духовних осіб, церковнослужителів, парафій та кількості вірян, а також відомості про церковне майно та інші аспекти функціонування церковних структур [196]. Зокрема, «Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925» [197]; «Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928» [198]; «Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930» [199]; «Шематизм греко-

католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937» [200]; Суттєво доповнюють джерельну базу історичні шематизми Д. Блажейовського [201–203].

Друга підгрупа – польські опубліковані офіційні документи та збірки матеріалів. Це, «Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej» [204, s. 1230, 1237]; «Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921 r.» [205]; «Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r.» [206, s. 1083–1094]; «Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej» [207]; «Katolicyzm» [208, s. 125–129]; «Sprawozdanie z działalności Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej za rok 1933» [209, s. 52–53]; «Reforma sprzedaży w spółdzielniach ukraińskich» [210, s. 523]; «Z życia gospodarczego» [211, s. 547]; «Mały Rocznik Statystyczny» [212, s. 26]; «Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)» [213]; «Metropolita Andrzej Szeptycki. Pisma wybrane» [214].

Четверта група – промови, спогади, розповіді, фотоальбоми, листи, інтернет-джерела. «Душпастир-рибак». Промова до священиків з нагоди закінчення духовних вправ в каплиці духовної семінарії в Перемишлі» (1928 р.) [215, с. 143–145]; «Спомини С. Шаха про Й. Коциловського» [216, с. 36–42]; «Спогади з мого життя» Т. Войнаровського [217, с. 11–75]; «Записки українського журналіста» С. Онацького [218]; «Без зерна неправди» – спомини отця-декана В. Лиска [219]; «Розповіді про Цегельських» [220]; Спомини Й. Сліпого [221]; Фотоальбом до 150-ї річниці від дня народження митрополита А. Шептицького [222]; «Листи архимандрита Климентія до рідного брата Станіслава графа Шептицького та родини (1881–1945 рр.)» [223]; Роздуми М. Мариновича про послання А. Шептицького «О квестії соціальній» [224].

П'ята група – україномовні та польськомовні періодичні видання. Перша підгрупа – україномовні. Це, «Львівські архієпархіяльні відомості» [225, с. 7; 226, с. 68–69; 227, с. 5; 228, с. 96–97; 229, с. 1–3; 230, с. 12; 231, с. 6–7; 232, с. 5; 233, с. 14–15; 234, с. 145–147; 235, с. 93; 236, с. 81–98]; «Перемиські Єпархіяльні Відомости» [237, с. 22–25; 238, с. 67–68; 239, с. 153; 240, с. 127;

241, с. 127; 242, с. 132–134; 243, с. 74–80; 244, с. 56–57; 245, с. 50; 246, с. 110]; «Вістник Станиславівської єпархії» [247, с. 42–46; 248, с. 14–20; 249, с. 45–48; 250, с. 3–4]; «Добрий пастир» [251, с. 314]; «Нива» [252, с. 347; 253, с. 321–324; 254, с. 73–74; 255, с. 65; 256, с. 342; 257, с. 614–625; 258, с. 361; 259, с. 1–3; 260, с. 147–148; 261, с. 144–146; 262, с. 373; 263, с. 304–307; 264, с. 168; 265, с. 175–181; 266, с. 87–93; 267, с. 109–113]; «Нова Зоря» [268, с. 3; 269, с. 4; 270, с. 10–14; 271, с. 1; 272, с. 8–9; 273, с. 7; 274, с. 1–3; 275, с. 1; 276, с. 7; 277, с. 4–6]; «Місіонар» [278, с. 184–185]; «Богословія» [279, с. 78–84; 280, с. 66–77]; «Мета» [281, с. 1; 282, с. 3; 283, с. 2; 284, с. 9; 285, с. 4; 286, с. 1–2; 287, с. 1–3; 288, с. 4; 289, с. 4–5; 290, с. 3; 291, с. 1; 292, с. 4; 293, с. 1, 3; 294, с. 3]; «Письмо з Просвіти» [295, с. 63; 296, с. 63; 297, с. 99]. «Діло» [298, с. 1; 299, с. 2; 300, с. 2; 301, с. 1; 302, с. 5; 303, с. 1; 304, с. 1; 305, с. 1; 306, с. 2; 307, с. 4; 308, с. 3; 309, с. 5; 310, с. 13]; «Господарсько-кооперативний часопис» [311, с. 7; 312, с. 6; 313, с. 1; 314, с. 1; 315, с. 7; 316, с. 2–3; 317, с. 6; 318, с. 4]; «Народна справа» [319, с. 1; 320, с. 1]; «Наші вісти» [321, с. 8; 322, с. 10–16]; «Український вісник» [323, с. 1–2; 324, с. 2–3; 325, с. 2; 326, с. 3]; «Українське життя» [327, с. 1; 328, с. 3]; «Неділя» [329, с. 7]; «Шлях виховання і навчання» [330, с. 67–68]; «Рідна школа» [331, с. 49–52]; «Хліборобський шлях» [332, с. 5]; «Голос» [333, с. 6]; «Селянський прапор» [334, с. 8] та інші.

Сучасні наукові періодичні і публіцистичні видання: «Ковчег» [335, с. 113–114]; «Галичина» [336, с. 97–101]; «Київська Церква» [337, с. 32–48]; «Студії з архівної справи та документознавства» [338, с. 119–121]; «Людина і світ» [339, с. 39–45]; «Дзеркало тижня» [340, с. 330–337]; «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» [341, с. 245–252]; «Архіви України» [342, с. 33–43]; «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія» [343, с. 94–98]; «Наука. Релігія. Суспільство» [344, с. 48–53]; «Народознавчі студії» [345, с. 939–950]; «Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія» [346, с. 73–79]; «Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ЦГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць.

Серія «Богослов'я» [347, с. 71–77; 348, с. 89–99]; «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» [349, с. 119–134]; «Схід» [350, с. 50–55]; «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» [351, с. 88–95].

Друга підгрупа – польськомовні. Зокрема, «Sprawy Międzynarodowe» [352, s. 26]; «Pastyrz'ka Eparkhial'na Vistka» [353, s. 90–102; 354, s. 25]; «Sprawy Narodowościowe» [355, s. 217; 356, s. 269; 357, s. 292; 358, s. 292]; «Rocznik Statystyczny» [359, s. 57; 360, s. 63]; «Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość» [361, s. 83–99]; «Studia Ukrainica Posnaniensia» [362, s. 315–323]; «Rocznik Lubelski» [363, s. 115–123]; «Wrocławski Przegląd Teologiczny» [364, s. 185–202]; «Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński» [365, s. 193–206]; «Nasza Przeszłość» [366, s. 341–364]; «Szkice Podlaskie» [367, s. 93–122] та інші.

Таким чином, залучена джерельна база, умовно поділена на п'ять груп, дозволяє всебічно охарактеризувати досліджувану проблему у її багатовимірності. Архівні матеріали українських та польських архівосховищ забезпечують автентичність та глибину фактографічної основи, дозволяючи реконструювати окремі етапи розвитку подій і діяльності конкретних осіб чи інституцій. Рукописні документи з фондів ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника розкривають індивідуальні аспекти сприйняття та інтерпретації історичних процесів їх безпосередніми учасниками. Офіційні публікації та збірки матеріалів сприяють верифікації даних і створюють нормативно-правове тло дослідження. До контекстуалізації й персоналізації історичного наративу суттєво долучаються промови, спогади, фотоальбоми та інші матеріали, що репрезентують наукову проблему. Періодична преса як оперативне джерело інформації віддзеркалює суспільні настрої, дискурси та ключові тенденції часу. Комплексне опрацювання зазначених груп джерел забезпечило наукову обґрунтованість та достовірність зроблених висновків, створило основу для поглибленого аналізу досліджуваної проблематики.

1.3. Методологія дослідження

Дослідження соціально-економічної діяльності ГКЦ в Східній Галичині у міжвоєнну добу потребує ґрунтового методологічного підґрунтя, оскільки зазначена проблематика охоплює комплекс взаємопов'язаних соціально-історичних, економічних, правових та релігійно-етнічних аспектів. Особливість теми полягає у багатовимірності впливу церковної інституції на суспільство: від організації кооперативного руху й освітньо-просвітницької роботи – до участі у формуванні економічної самодостатності української громади в умовах ДРП. Актуальність методологічного аналізу зумовлюється необхідністю системного осмислення соціально-економічних ініціатив Церкви як специфічного чинника модернізаційних процесів та засобу збереження національної ідентичності. Обґрунтування методології має на меті окреслити комплекс наукових інструментів і принципів, що дозволяють всебічно проаналізувати соціально-економічну діяльність Церкви, оцінити її ефективність та соціальну.

Детермінантою професійної компетентності фахівця виступає сформованість здатності до комплексної аналітичної інтерпретації отриманих дослідницьких результатів з урахуванням актуального соціально-економічного контексту. Особливої уваги заслуговує володіння сучасним інструментарієм наукової комунікації, що передбачає не лише підготовку структурованих наукових звітів, але й розроблення презентаційних матеріалів, які відповідають вимогам академічних та професійних стандартів репрезентації результатів досліджень [368, с. 5]. Розгляд проблеми структурно-функціональної диференціації передбачало виокремлення та системний аналіз ключових параметрів наукової діяльності, кожен з яких виконував окрему, але взаємопов'язану функцію в межах інтегральної системи науки. Передусім йдеться про пізнавальну діяльність, що реалізувалася відповідно до усталених логіко-методологічних принципів і норм, котрі забезпечували її раціональність, аргументованість та внутрішню когерентність [369, с. 27].

Архітектоніка дисертаційного дослідження базується на проблемно-хронологічному підході, що передбачає систематичне викладення матеріалу в хронологічній послідовності з одночасним визначенням і аналізом ключових проблемних аспектів. Такий підхід дозволив не лише послідовно окреслити основні проблеми дослідження, а й поступово вивести їх на рівень розв'язання, розставляючи при цьому акценти відповідно до значущості та логіки наукового викладу.

У межах системного підходу досліджуваний об'єкт трактується як цілісне утворення, що являє собою сукупність взаємопов'язаних компонентів, структурна й функціональна взаємодія яких обумовила формування якісно нових властивостей, котрі не зводилися до простої суми характеристик окремих елементів. Специфічні риси об'єкта в контексті системного аналізу зумовлювалися не лише властивостями окремих складових чи підсистем, а насамперед організаційними принципами їхнього взаємозв'язку, характером інтеграційних процесів, а також механізмами взаємодії системи з довкіллям. Такий підхід дав змогу досліджувати об'єкт у його функціональній цілісності, беручи до уваги як внутрішню структурованість, так і відкритість до зовнішніх впливів [370, с. 38–39].

Порівняння як логічна операція становило фундамент для застосування методологічного прийому аналогії та відіграло визначальну роль у розбудові порівняльно-історичного методу. Цей метод постає дієвим засобом наукового пізнання, що шляхом зіставлення дозволив виявляти спільні та відмінні риси у перебігу процесів і феноменів історичної дійсності. Використання порівняння створило підґрунтя для усвідомлення різних етапів розвитку одного й того самого явища, а також для аналізу співіснуючих, але структурно чи функціонально розрізнених феноменів. Застосування порівняльно-історичного підходу сприяло глибшому осмисленню динаміки соціальних та економічних процесів, дозволило простежити як внутрішні, так і зовнішні детермінанти змін, а також ідентифікувати типологічні подібності та відмінності. Такий метод не лише фіксував зміни, що відбувалися в об'єкті дослідження, але й

забезпечив характерні тенденції його еволюції, трансформацій і визначив передумови можливих подальших змін. Порівняльно-історичний аналіз відкрив широкі можливості для інтерпретації як загальних закономірностей, так і специфічних рис досліджуваних історичних процесів [371, с. 28].

У міжвоєнний період ГКЦ зазнавала систематичного тиску як з боку РКЦ, так і з боку світських владних структур, які послідовно прагнули асимілювати духовенство та обмежити його вплив на українське суспільство. Така політика скеровувалася на послаблення позицій ГКЦ як одного з визначальних чинників національної самоідентифікації українців Східної Галичини. На противагу цьому слід підкреслити, що в добу Австро-Угорської монархії умови для діяльності та розвитку ГКЦ були значно сприятливішими. Саме в цей період Церкві вдалося як інституційно, так і духовно інтегруватися в структуру українського суспільства, утвердитися як національній Церкві. Спостерігалось виразне поєднання соціального та релігійного компонентів, що зумовило формування стійкої асоціації конфесії з українським середовищем. Окремо варто акцентувати на вагомій ролі провідників греко-католицької церковної ієрархії у цьому процесі. Представники вищого духовенства не лише обстоювали релігійні інтереси Церкви, а й активно поєднували їх із завданнями національного відродження та збереження культурної ідентичності українського населення. Така синергія духовної й національної місії істотно посилила позиції ГКЦ як одного з ключових інститутів українського соціального і економічного життя [374, с. 56].

Поняття «національна Церква» слід розуміти як конфесійну спільноту, що функціонувала в конкретних історичних умовах на визначеній території, спираючись на власну релігійну традицію та духовну спадщину. Набувши притаманної їй етноконфесійної специфіки, така Церква сприяла формуванню національної самосвідомості й державницького менталітету українства. Водночас однією з визначальних характеристик національної Церкви є високий рівень поширення серед соціуму або в межах певної національної спільноти,

що забезпечило їй роль важливого чинника етнокультурної консолідації [375, с.12].

Застосовані дисертантом методологічні підходи визначили вибір відповідного аналітичного інструментарію для розв'язання поставлених дослідницьких завдань. Їхній характер обумовив використання комплексу загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціалізованих методів. Завдяки джерелознавчим прийомам вдалося здійснити систематизацію й стратифікацію фактологічного матеріалу за походженням, жанровою приналежністю, рівнем інформативної насиченості, ступенем достовірності та повнотою висвітлення окремих аспектів теми. Методи логіки – діалектика, аналіз, синтез, індукція й дедукція – стали основою для теоретичного опрацювання матеріалу та композиційного структурування як окремих фрагментів, так і дослідження загалом. Вони забезпечили можливість формулювання узагальнень і висновків, а також сприяли всебічному розгляду історичних явищ у їхній динаміці та розвитку.

Системний підхід передбачав комплексне виявлення складових відповідного історичного явища, визначення характеру їхньої взаємодії, а також встановлення ключових векторів впливу ГКЦ на соціально-економічні процеси в Східній Галичині. Водночас враховано й зворотний зв'язок – «знизу», від широких верств пастви, мирян і парафіяльного духовенства – до архиєрейської та громадської еліти. Застосування такого підходу надало можливість послідовно скомпонувати й систематизувати джерельний матеріал, забезпечити баланс між різними тематичними лініями дослідження та належним чином вибудувати структуру тексту.

Методи окремих наук являють собою сукупність способів і принципів пізнання, а також прийомів і процедур дослідницької діяльності, які застосовувалися в науковому процесі [372, с. 10]. Структурний метод дослідження використовувався для комплексного аналізу ієрархічно-субординаційних аспектів досліджуваної проблематики. Зокрема, він дозволив з'ясувати принципи, на яких базувалася організаційна структура та

функціональна діяльність ГКЦ. Він передбачав деталізацію різних рівнів церковної ієрархії, вивчення взаємозв'язків між окремими ланками та оцінку ролі кожного структурного елемента у забезпеченні цілісності й ефективності церковної системи. Окрім того, структурний підхід сприяв виявленню характерних рис організаційної побудови та функціональних механізмів, що визначали особливості розвитку та діяльності ГКЦ в історичному контексті міжвоєнного періоду.

Значна частина дисертаційного дослідження зосереджена на соціально-економічних аспектах, що зумовило використання здобувачем відповідних методологічних інструментів. Такий міждисциплінарний підхід дав змогу глибоко проаналізувати позицію ГКЦ в системі соціальних і економічних взаємовідносин. Зокрема, дослідження охоплювало вивчення ролі Церкви у впровадженні різноманітних соціальних ініціатив, включно з благодійними програмами і проєктами, що здійснювалися у контексті Східної Галичини. Застосування соціально-економічних методів забезпечило комплексне осмислення функціонування Церкви не лише як релігійної інституції, а й як активного чинника соціальної та економічної інтеграції.

Культурницькі методи виявилися особливо корисними при аналізі культурно-освітньої місії греко-католицьких організацій, що дозволило комплексно дослідити їхню роль у збереженні та розвитку національної культури, формуванні освітніх ініціатив і поширенні духовних цінностей у відповідних суспільних середовищах. Водночас релігієзнавчі методи застосовувалися для детального висвітлення внутрішньоконфесійного життя ГКЦ, зокрема її інституційної організації, духовних практик і богословських засад. Ці методи також сприяли глибшому розумінню взаємин ГКЦ з іншими релігійними деномінаціями, що мало важливе значення для аналізу міжконфесійної комунікації та співпраці в історичному контексті. Для обробки та аналізу цифрового матеріалу автор застосував статистичні методи, що забезпечили систематизацію даних, їх кількісну оцінку та виявлення закономірностей у досліджуваному масиві інформації тощо.

Метод компаративістики застосовувався здобувачем для аналізу стратегії керівництва ДРП щодо різних конфесій, а також суспільних позицій ГКЦ порівняно з іншими релігійними деномінаціями, зокрема щодо її статусу та ролі в Східній Галичині. Цей метод дозволив виявити як подібності, так і відмінності в підходах влади та релігійних інститутів, що суттєво поглибило розуміння соціальної і політичної ситуації в міжвоєнний період.

Трактування текстів листів, звернень, пастирських послань та інших офіційних документів Церкви, а також епістолярію здійснювалося із застосуванням методологічних прийомів герменевтики. Цей підхід дозволив глибоко інтерпретувати смислові складові текстів, враховуючи їх історико-культурний контекст, авторські наміри та внутрішню логіку релігійної комунікації.

Використання синергетичних підходів до організації пізнавально-дослідницького процесу забезпечило методологічну основу для всебічного та комплексного висвітлення тематики дисертаційного дослідження. Завдяки інтеграції різноманітних наукових парадигм і методів вдалося синтезувати результати дослідження, враховуючи взаємодію та взаємовплив окремих компонентів досліджуваної проблематики.

У науковому дискурсі, присвяченому вивченню соціально-економічної діяльності ГКЦ на території Східної Галичини в міжвоєнний період, сформувався значний та багатогранний масив досліджень. Для зручності аналізу наукову літературу умовно класифікуємо за трьома хронологічними етапами: період міжвоєнної доби та Другої світової війни (1918–1945 рр.), повоєнний період (1946–1990 рр.) та період національної незалежності України (від 1991 року – до сьогодення). Така періодизація дозволила більш системно підходити до аналізу змін у соціально-економічній діяльності Церкви в контексті історичних трансформацій. Кожен із зазначених хронологічних етапів вирізнявся специфікою методологічних підходів, ідеологічними парадигмами та особливостями джерельної бази, які суттєво впливали на характер, глибину і спрямованість досліджень соціально-економічної діяльності ГКЦ. Ці чинники

визначали як вибір дослідницьких акцентів, так й інтерпретацію історичних фактів у відповідному історичному контексті.

Віддаючи належне історіографічним працям попередніх дослідників, слід констатувати, що низка ключових питань, пов'язаних з функціонуванням ГКЦ у Східній Галичині, досі залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого глибокого аналізу. Реалізація зазначеного дисертаційного дослідження покликана стати важливим кроком на шляху відтворення комплексної та цілісної картини історичного розвитку, в центрі якої перебувала роль і місце ГКЦ в соціальному і економічному житті регіону.

Джерельну базу досліджуваної проблематики умовно можна класифікувати на п'ять основних груп. Перша група включає архівні матеріали, що зберігаються в ЦДІАЛ України, а також у державних архівах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. До неї також належать документи з польських архівів, зокрема AAN, WAP-P. ABGK та APP. Друга група охоплює рукописні матеріали, що входять до фондів ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Третя група становить опубліковані офіційні документи, збірки матеріалів і джерел, що мають важливе значення для дослідження. Четверта група включає різноманітні особисті та публічні джерела: промови, спогади, розповіді очевидців, фотоальбоми, листування, а також інформацію, здобуту з інтернет-ресурсів. П'ята група репрезентує україномовні та польськомовні періодичні видання, що висвітлюють тематику дослідження в контексті суспільно-політичного та релігійного життя відповідних регіонів. Загалом джерельна база дослідження є репрезентативною та здатною забезпечити належний рівень емпіричного наповнення наукового тексту, а також слугує міцною основою для обґрунтування теоретичних положень і аргументації дослідницьких міркувань.

Фундаментальною основою кожного наукового дослідження є його методологічне підґрунтя. Методологічний інструментарій становить визначений набір підходів, принципів і методів наукового пізнання, правильний вибір яких є запорукою ефективного досягнення поставленої мети

та розв'язання окреслених завдань дослідницької роботи [373, с. 3]. Методологічною базою дисертаційного дослідження стали теоретичні напрацювання провідних вітчизняних та польських науковців, серед яких слід виокремити В. Перевезія, О. Єгрешія, С. Гнот, І. Пилипіва, І. Гнипа, В. Марчука, Т. Горан. О. Пасіцьку, Л. Гентош, А. Сороковського, М. Струтинського, А. Кубасіка та інших. У їхніх працях закладено концептуальні підходи до розуміння державно-церковних відносин, суспільної ролі релігії загалом і ГКЦ зокрема. Вони аналізують особливості процесів самоідентифікації українців в умовах фрагментації національного організму, гострої соціально-економічної, політичної та конфесійної конкуренції, а також розглядають інші складні проблеми, що мають значення для розкриття тематики дослідження.

У результаті застосування комплексного методологічного підходу, який поєднав загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціалізовані методи, забезпечено всебічне і глибоке дослідження обраної проблематики. Використання структурно-функціонального, системного, порівняльно-історичного, герменевтичного та компаративістського методів сприяло всебічному аналізу джерельної бази та розкриттю внутрішніх закономірностей і особливостей функціонування ГКЦ в соціокультурному й політичному контексті. Методологічна основа дослідження сформована на базі наукових напрацювань провідних вітчизняних і зарубіжних учених, що забезпечило теоретичну обґрунтованість і наукову достовірність отриманих результатів. Обрані методологічні підходи й інструментарій дозволили досягти поставлених цілей та завдань дисертаційного дослідження.

Таким чином, проведений історіографічний огляд засвідчує наявність значного наукового доробку у вивченні досліджуваної проблеми, однак виявляє також низку невирішених проблем, що зумовлюють необхідність подальшого дослідження. Джерельна база, представлена комплексом архівних документів, рукописних матеріалів, офіційних публікацій, епістолярних джерел та періодичних видань, забезпечила належне емпіричне підґрунтя для ґрунтовного

аналізу. Методологічний апарат дослідження сформовано на основі інтеграції загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціалізованих методів, що гарантувало всебічність і глибину розгляду проблематики. Такий комплексний підхід створив надійну платформу для досягнення поставлених наукових цілей і сприяв формуванню цілісної картини досліджуваної проблематики.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький: короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності. Львів: Місіонер, 1995. 79 с.
2. Костельник Г., Лаба В. Respiçe finem. З приводу замірів впровадження обов'язкового цілібату в нашому духовенстві. *Нива*. 1924. Ч. IV. С. 110–128.
3. Bochenski A., Los S., Bajszkowski W. Problem polsko-ukrainski w ziemi czerwieskiej. Warszawa: Polityka, 1938. 243 s.
4. Шиш А. Реакційна суть західноукраїнських клерикальних партій про релігію. *Збірник статей*. Станіславів, 1958. С. 151–162.
5. Шиш А. Слуга. Чий? *Людина і світ*. 1968. № 11. С. 31–34.
6. Шиш А. Слуга. Чий? *Людина і світ*. 1968. № 12. С. 42–45.
7. Добричев В. У тіні святого Юра. Львів: Каменярь, 1970. 212 с.
8. Петляков П. Уніатська церква – ідейний ворог трудящих. Львів: Вища школа, 1976. 155 с.
9. Петляков П. Антинародна діяльність уніатської церкви на Західній Україні (1929–1932 рр.). *Український історичний журнал*. 1982. № 3. С. 87–92.
10. Уніатство і клерикальний антикомунізм. К.: Вид-во політ. л-ри України, 1982. 300 с.
11. Мурович В. Греко-католицька Церква в житті українського народу. Марієнталь, 1946. 36 с.
12. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: у 4 т. Вінніпег; Манітоба: Тризуб, 1952. Т. 2. 254 с.
13. Назарко І. Йосафат Коциловський. ЧСВВ., Єпископ Перемиський. 1917–1947. Торонто, 1954. 84 с.

14. Лужницький І. Українська Церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 724 с.
15. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: у 4 т. Вінніпег; Манітоба: Тризуб, 1956. Т. 4. 256 с.
16. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв. Рим: Український католицький університет імені святого Климента Папи, 1979. Ч. 3. 521 с.
17. Федорів Юрій, о. Організаційна структура Української Церкви. Торонто: Наук. т-во ім. Шевченка в Канаді, 1990. 212 с.
18. Sorokowski A. D. The Greek-Catholic Parish Clergy in Galicia, 1900–1939: Ph.D. thesis / University of London. London, 1991. 288 p.
19. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин: патріот – місіонер-мученик. Львів: Місіонер, 1997. 414 с.
20. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках XX століття: автореф. дис... канд. іст. наук. К., 1998. 18 с.
21. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. XX ст. К.: [б. в.], 1998. 48 с.
22. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння 1904–1939 рр. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 71 с.
23. Коваль Ф. Християнські засади українського кооперативного руху. Львів: Ахілл, 2002. 104 с.
24. Дрогомирецька Л. Р. Греко-католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Випуск VII. Івано-Франківськ, 2003. С. 77–89.
25. Гелей С. Для загального добра. Вплив Української Греко-Католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині. *Дзвін*. 2003. № 4. С. 117–125.
26. Гнот С. Доброчинна діяльність Греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії): автореф. дис... канд. іст. наук.

- 07.00.01 історія України. Львів, 2003. 19 с.
27. Перевезій В. О. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. К.: Світогляд, 2004. 203 с.
 28. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
 29. Комар І. Опікунська діяльність релігійних організацій Української ГКЦ у Галичині (кінець XIX – перша половина XX ст.: дис... канд. пед. наук: 13.00.05. Івано-Франківськ, 2007. 275 с.
 30. Кіт В. Роль Української греко-католицької церкви в допомозі голодуючим УРСР у 1932–1933 роках. *Архіви України*. 2008. № 5–6. С. 33–43.
 31. Гнот С. І. Культура доброчинності як вияв гуманізму: греко-католицька церква в Другій Речі Посполитій. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 48–53.
 32. Пилипів І. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: «Історія»*. 2010. № 1. С. 109–114.
 33. Пилипів І. Розвиток адміністративно-територіальної структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви (1918–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2010. № 18. С. 37–43.
 34. Пилипів І. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 440 с.
 35. Бежук О. М. Роль церкви та громадських інституцій у справі опіки дітьми в Галичині на початку XX століття. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Гжицького*. 2011. Т. 13. № 3. С. 32–37.
 36. Дрогомирецька Л. Діяльність українських клерикальних організацій Галичини у сфері кооперації (1925–1939). *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. Львів, 2011. С. 453–460.

37. Зуляк І. Греко-католицька церква у антипацифікаційних процесах у Західній Україні восени 1930 р. *Міжнародна науково-практична конференція «Історія становлення та розвитку православного українського чернецтва»* (м. Ужгород, 10–11 червня 2010 р.). Ужгород, 2011. С. 38–41.
38. Гнип І. Я. Діяльність греко-католицької церкви на сторінках періодичної преси Східної Галичини (20–30-ті рр. ХХ ст.): дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Переяслав-Хмельницький, 2012. 212 с.
39. Вепрів Р., Гнип І. Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 1. С. 64–71.
40. Гайдукевич О. Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині у 30-х роках ХХ ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я*. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. Вип. 8: До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. С. 89–99.
41. Марчук В. Церква, духовність, нація. Івано-Франківськ: Ярина, 2016. 464 с.
42. Горан Т. Зміни в організаційній структурі Перемишльської греко-католицької єпархії у 20–30-их рр. ХХ ст. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2016. Ч. 28. С. 143–148.
43. Горан Т. Добродійна діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у процесі створення та підтримки захоронок і сиротинців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія»*. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 34–39.
44. Дуда Н. М. Митрополит Андрей Шептицький – опікун і вихователь дітей та молоді. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. 2017. № 9. С. 140–144.

45. Горан Т. А. Перемишльська єпархія Греко-католицької церкви в українському національному русі Галичини (1919–1939 рр.): дис....канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2017. 282 с.
46. Предка С. В. Матеріальне становище Греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в 1920–1930-х рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник молодих вчених*. 2018. № 21. С. 88–95.
47. Пасіцька О. «Львівський Манчестер» і «Галицька Каліфорнія»: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки XX ст.) Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. НАН України, 2019. 572 с.
48. Делятинський Р. Особливості відновлення та розвитку організаційної структури Станиславівської єпархії у 1919–1925 роках. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23259/1/25._%28%D1%80%D0%B5%D0%B4.%E2%84%962_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%29_...pdf (дата звернення: 30.10.2021).
49. Zuljak I., Klish A. Social and political orientations of the Galician Greek Catholic hicher at the beginning of 20th century. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія»* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Випуск 1. С. 67–74.
50. Горан Т. А. Участь духовенства в економічному житті Східної Галичини (за матеріалами Перемишльської Єпархії ГКЦ). *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 155. С. 34–38.
51. Марцелюк П. Від пастирського послання до втілення ідеї вдовичо-сиротинського фонду праведним Андреем Шептицьким. *Матеріали міжнар. наук. онлайн-конф. до 155-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького*. Львів, 2021. С. 151–166.
52. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.

53. Ліліана Гентош: Діяльність Шептицького – школа для української спільноти. URL: <https://zbruc.eu/node/79518> (дата звернення: 30.10.2021).
54. Лотоцька О. Роль греко-католицького духовенства у розвитку кооперації Східної Галичини в 20–30-х роках XX століття. URL: <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npskf/article/view/52/49> (дата звернення: 30.10.2021).
55. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с.
56. Зуляк Іван, Макар Юрій. Східна Галичина і Західна Волинь: особливості культурно-освітнього і соціально-економічного становища у міжвоєнній Польщі. *Літопис Волині*. 2023. Число 28. С. 95–102.
57. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в контексті збереження соціокультурних цінностей населення у міжвоєнний період. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 239–244.
58. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства в контексті соціально-економічного розвитку Східної Галичини після Першої світової війни. *Українське релігієзнавство*. 2024. № 96. С. 30–35.
59. Грабець Ю. А. Ключові аспекти адміністративно-управлінської структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2024. Вип. 2. С. 64–73.
60. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького духовенства в процесах відновлення соціального та культурного життя на теренах Східної Галичини після Першої світової війни. *Велика війна в історії людства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої*

- 110-й річниці початку Першої світової війни (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 131–134.
61. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в процесах соціально-економічного розвитку Східної Галичини в міжвоєнний період. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених*. Збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 405–411.
 62. Зуляк І. Спроби Андрея Шептицького вплинути на проведення польською владою пацифікації у Східній Галичині. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 20–28.
 63. Зуляк І. Участь греко-католицького духовенства у культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2025. № 1. С. 132–141.
 64. Зуляк І. Культурно-освітня та благодійна діяльність Греко-Католицької церкви на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. Випуск 1(09). С. 33–43.
 65. Зуляк І., Кліш А. Соціально-економічне становище греко-католицького духовенства Галичини (за матеріалами часопису «Руслан»). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць*. Серія: Історичні науки. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2025. Вип. 69. 192. С. 86–92.
 66. Зуляк І. С. Внесок греко-католицького духовенства у розвиток соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців Східної Галичини у міжвоєнний період. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348544>

67. Кліш А., Шинкарик Ю. Роль Греко-Католицької Церкви у розвитку кооперативного руху у Східній Галичині (1920–1930-ті рр.): аналіз сучасної української історіографії. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. Випуск 1 (09). С. 59–70. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.01.059>
68. Кліш А., Прийдун С. Постать Григорія Хомишина у сучасній українській історіографії. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 7(37) 2025. С. 2001–2015. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-2001-2015](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-2001-2015)
69. Klish A., Pryidun S. The Greek Catholic Church in the Interwar period in Polish historiography: contemporary approaches and interpretations. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16519650>
70. Klish A., Pryidun S. The figure of bishop Hryhorii Khomyshyn in contemporary Polish historiography. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17002154>
71. Stefanyshyn O., Briukhan O. Charitable Activities of the Greek Catholic Church in the 1920s–1930s (Contemporary Ukrainian Historiography). Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 8(38) 2025. С. 659–669. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-659-669](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-659-669)
72. Stefanyshyn O. The Role of the Greek Catholic Clergy in the Reconstruction of Parish Infrastructure after World War I. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16519942>
73. Баран Б. М. Греко-Католицька Церква як соціально-економічна інституція українського селянства Східної Галичини (1939–1941 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: «Історія»*. 2018. Вип. 1. Ч. II. С. 88–91.

74. Баран Б. М. «Парафіяльний священик греко-католицької церкви в Східній Галичині: духовний поводитир та світський наставник». *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність: матеріали II Міжнародної наукової конференції* (м. Дніпро, 26–27 червня 2020 р.). URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%88%D0%BE%D0%BA1.pdf>
75. Баран Б. Ціннісні орієнтири ГКЦ як учасника економічних процесів в Східній Галичині в 192 –1939 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 13–14 травня 2021 р.). Тернопіль: Вектор, 2021. С. 138–141.
76. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків в Східній Галичині у 1917–1924 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2021. Т. 32(71). Вип.1. С. 8–13.
77. Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»* 2021. Т. 32(71). Вип. 4. С. 8–12.
78. Баран Б. М. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині 1921–1939 рр. *Історія торгівлі, податків та мита: тези доповідей XV міжнародної наукової конференції* (21–22 жовтня 2021 р. м. Дніпро). Київ, 2021. С. 74–76.
79. Баран Б., Старка В. Соціально-економічна програма розвитку ГКЦ в Східній Галичині 20–30 рр. XX ст. *V Таврійські історичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (2–3 квітня 2021 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 5–9.

80. Старка В. В., Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність Греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 22–23 січня 2021 р.). Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2021. С. 9–13.
81. Баран Б. М. Огляд історіографії та джерельної бази дослідження господарсько-економічної діяльності Греко-католицької церкви в Східній Галичині 1923–1946 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33(72). Вип. 3. С. 186–190.
82. Баран Б. М. Роль греко-католицької церкви у діяльності кооперативів Східної Галичини в 1920–1939 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33(72). Вип. 4. С. 1–5.
83. Баран Б. Ціннісні орієнтири греко-католицької церкви в дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції* (13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль). Тернопіль: Вектор; ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 238–242.
84. Старка В. В., Баран Б. М.. Господарсько-правова роль парафіяльного священика Греко-католицької церкви в соціально-економічному житті селянина Східної Галичини 1923–1939 рр. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції* (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 вересня 2022 р.). Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2022. Вип. 43. С. 76–78.
85. Баран Б. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині у міжвоєнний період. *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи: матеріали наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 65–67.

86. Баран Б. Коли потребують найбільш незахищені: ціннісні орієнтири ГКЦ у подоланні руйнівних наслідків Першої світової війни. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 231–234.
87. Баран Б. М., Строценъ Б. С. Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в 1921–1946 рр.: історіографічний огляд. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 1. Випуск 1. С. 6–12.
88. Баран Б. Відображення Першої світової війни в економічній діяльності греко-католицької церкви. *Велика війна в історії людства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни* (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 271–274.
89. Баран Б. Культурницька політика Андрея Шептицького. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 128–133.
90. Stępień S. Stanowisko metropolity Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego. Metropolita Andrzej Szeptycki. *Studia i materiały* / red. A. Zięba. Kraków, 1994. 275 s.
91. Metropolita Andrzej Szeptycki. *Studia i materiały* / red. Andrzej Zięba. Kraków, 1994. 274 s.
92. Stępień S. Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. *Studia z*

- dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym / red. S. Stępień. T. 3. Przemyśl, 1996. S. 191–218.
93. Trojański P. Kościół greckokatolicki i jego rola w kształtowaniu się świadomości narodowej Ukraińców w Polsce w latach 1918–1939. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*. 1997. Zeszyt 181. Prace Historyczne. 18. S. 85–98.
 94. Stępień S. W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej. Bizantynizacja a okcydentalizacja Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym. Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. Miejsce i rola Kościoła greckokatolickiego w Kościele powszechnym / red. S. Stępień. T. 5. Separatum. Przemyśl, 2000. S. 87–102.
 95. Strutyński M. Myśl społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, 2019. 316 s.
 96. Krochmal A. Konflikt czy współpraca?: relacje między duchowieństwem łacińskim i greckokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2001. 238 s.
 97. Ważniewska J. Struktura i organizacja Kościoła Greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Szkice Podlaskie*. Nr. 10. 2002. S. 93–122.
 98. Moskałyk J. Metropolita Andrzej Szeptycki wobec wyzwań historyczno-eklezyjalnych. *Poznańskie Studia Teologiczne*. T. 24. 2010. S. 301–322.
 99. Koredczuk J. Prawne odniesienia państwa do Kościoła greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2013. Nr. 4. S. 85–93.
 100. Hałagida I. «Szpieg Watykanu». Kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896–1977). Warszawa, 2014. 648 s.
 101. Czekański Rafał. Sługa Boży. Arcybiskup Andrzej Szeptycki. Świadectwo życia i aktualność jego nauki. Warszawa, 2014. 234 s.
 102. Kubasik A. Eklezjologia polityczna metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Cerkiew greckokatolicka fundamentem niezależnej Ukrainy, Lwów-Kraków:

Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac., 2016. 270 s.

103. Byzdra-Kusz P. Obraz metropolity Andrzeja Szeptyckiego w propagandowej literaturze Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 37/2021. Nr. 1. S. 455–480.
104. Ryba M. Kościół greckokatolicki w Małopolsce Wschodniej wobec Wielkiego Głodu na Ukrainie w latach 1932–1933. *Teka Komisji Historycznej TN KUL*. 2024. S. 261–272.
105. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 280. 305 арк.
106. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 482. 156 арк.
107. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 160. 77 арк.
108. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1в. Спр. 160. 68 арк.
109. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 261. 14 арк.
110. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2 а. Спр. 368. 73 арк.
111. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2 а. Спр. 1560. 146 арк.
112. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3043. 154 арк.
113. ЦДІАЛ. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3057. 173 арк.
114. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3091. 124 арк.
115. ЦДІАЛ України. Ф. 206. Оп. 1. Спр. 280. 112 арк.
116. ЦДІАЛ України. Ф. 309 Оп. 1. Спр. 2537. 4 арк.
117. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 19. 132 арк.
118. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 42. 63 арк.
119. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 46. 89 арк.
120. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 112. 102 арк.
121. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 125. 50 арк.
122. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 126. 90 арк.
123. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 153.
124. ЦДІАЛ України. Ф. 406. Оп. 1. Спр. 103 а. 360 арк.
125. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 10. 106 арк.
126. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 37. 8 арк.

127. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 38. 4 арк.
128. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 110. 173 арк.
129. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 1, 2.
130. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 321. 75 арк.
131. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 355. 95 арк.
132. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 356. 124 арк.
133. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 368. 126 арк.
134. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 373. 48 арк.
135. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 376. 81 арк.
136. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 554. 138 арк.
137. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 65–66.
138. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 738. 54 арк.
139. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 18. 1 арк.
140. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 87. 18 арк.
141. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 118. 43 арк.
142. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 120. 35 арк.
143. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 399. 85 арк.
144. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 576. 2 арк.
145. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 623. 64 арк.
146. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 695. 21 арк.
147. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 950. 88 арк.
148. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1450. 54 арк.
149. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1465. 13 арк.
150. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1479. 47 арк.
151. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1571. 3 арк.
152. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1598. 3 арк.
153. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1757. 34 арк.
154. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1941. 421 арк.
155. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 2205. 32 арк.
156. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 2395. 92 арк.

157. ЦДІАЛ України. Ф.682. Оп. 1. Спр. 98. 55 арк.
158. ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 205. 28 арк.
159. Держархів Львівської обл. Ф. 21. Оп. 2. Спр. 58. 5 арк.
160. Держархів Тернопільської обл. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 142. 3 арк.
161. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 840. 70 арк.
162. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 989. 19 арк.
163. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1038. «Wiadomości ukraiński» Nr. 13–49. 1929 – 1. XI. 1932. 85 k.
164. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1042. Referat naczelnika wydziału społeczno-politycznego Urzędu wojewodzkiego Lwowskiego pt. «Sprawy ukraińskie». 1935. 43 k.
165. AAN. Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Sygn. 414. Ogólne sprawy wyznania katolickiego – Małopolska Wschodnia. 1918–1939. 990 k.
166. WAP-P. ABGK. Sygn. 5575. P. 401–409.
167. APP. Z. 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyśle, Sygn. 1 Protokoły z ogólnych zebrań i posiedzeń wydziału (1918–1928). 194 k.
168. APP. Z. 1085. Sygn. 8 Bractwo św. MikołajawPrzemyśle / Statut z 1928 r. (1932). 8 k.
169. ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 552. 193 арк.
170. ВР ЛННБУ. ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 504. 54 арк.
171. «Посланє Пастирске Андрея Шептицького Митрополита Галицького, Арієпископа Львівського, Єпископа Каменця Подільського, Григорія Хомишина, Єпископа Станиславівського, Йосафата Коциловського, Єпископа Перемиського, Самбірського і Сяніцького до Всечесного духовенства і вірних». Друкарня гр. кат. Капітули в Перемишли, 1919. 20 с.
172. Андрей, Митрополит. Слово до української молоді. Львів: Накладом видавничої кооперативи «Мета», 1932. 16 с.
173. Митрополит Андрей. Божа мудрість. Львів, 1932. 130 с.

174. Голос Пастиря. Пастирські листи, наукові й популярні розвідки, статті й промови Й. Е. Високопреосвященного Митрополита Андрея Гр. Шептицького. Перший том. Львів, 1935. 264 с.
175. Шептицький Андрей. Твори митрополита Андрея Шептицького. Пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської Епархії (1899–1904). Львів: [б.в.], 1935. 252 с.
176. Острога Його Експ. ВПреосвященного Митрополита Кир Андрея Шептицького перед загрозою комунізму. Унів: Наклад і друк Св. Усп. Лаври Студ. Уставу в Уневі, 1936. 14 с.
177. Митрополит Андрей. Дар П'ятдесятниці (відбитка з архієпархіяльних відомостей за 1937 рік). Львів: Накладом Митрополичої Консисторії, 1937. 52 с.
178. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944). К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 480 с.
179. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1899–1914 рр. Т. 1. Львів: Видавництво «АРТОС, 2007. L+1014 с.
180. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1918–1939 рр. Т. 2. Львів: Видавництво «АРТОС, 2009. XII+1248 с.
181. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1939–1944 рр. Т. 3. Львів: Видавництво «АРТОС, 2010. XXXII+828 с.
182. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1905–1944 рр. Т. 4. Львів: Видавництво «АРТОС, 2013. 1194 с.
183. Митрополит Андрей Шептицький. Вибране: 365 днів з Великим Митрополитом. Роздуми на щодень. Жовква: Місіонер, 2014. 568 с.
184. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Клира Епархії Станиславівської про византійство. Станиславів: Накладом Єпископського Ординаріату. Друкарня Повітового Союзу Кооператив в Станиславові, 1931. 40 с.

185. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до людей доброї волі про політичне положенє українського народу в польській державі. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1931. 35 с.
186. Хомишин Г. Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії о пресі як дуже важній збруї нинішньої доби. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1931. 13 с.
187. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станиславівський Епископ. Станиславів: Накладом Української католицької організації, 1932. 190 с.
188. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до духовенства і Вірних Станиславівської Епархії про грозу духовної руїни. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1933. 47 с.
189. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до Клира і Вірних Станиславівської Епархії про католицьку акцію. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату. Друк Льва Данкевича Станиславів, вул. Липова ч. 5, 1934. 60 с.
190. Хомишин Г. Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії. (З нагоди Пастирського Листу про Католицьку Акцію). Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1934. 16 с.
191. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до духовенства Станиславівської Епархії Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчости. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1935. 27 с.
192. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станиславівської дієцезії про завдання священичого стану в св. Католицькій церкві. Станиславів, 1939. 26 с.
193. Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський єпископ. Зібрані послання та інші праці. Перемишль, 2004. 443 с.

194. Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані послання та проповіді. Перемишль, 2005. 390 с.
195. Забанджала М. Р. До джерел історії парафій Тернопільщини: в 4 т. Тернопіль: Терно-граф, 2019. Т. 1. 696 с.
196. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Шематизм> (дата звернення: 25.10.2024 р.).
197. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1925. XXXII + 325 с.
198. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1928. 420 с.
199. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930. Перемишль: Відбито черенками печатні греко-катол. Капітули, 1930. 260 с.
200. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1937. 164 с.
201. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939). Львів: Каменяр, 1995. 1008 с.
202. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938). Львів: Місіонер, 2002. 450 с.
203. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Т. 2: Духовенство і релігійні згромадження. Львів; К.: Академія, 2004. 570 с.
204. Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 70. 1920. Poz. 462. S. 1230, 1237.

205. Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921 r. Warszawa, 1927. 397 s.
206. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* z 1925 r. Nr. 47. Poz. 324. S. 1083–1094.
207. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921. Lwów; Warszawa, 1927. 160 s.
208. Katolicyzm. *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1931 r.* Warszawa, 1931. S. 125–129.
209. Sprawozdanie z działalności Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej za rok 1933. Warszawa, 1934. S. 52–53.
210. Reforma sprzedaży w spółdzielniach ukraińskich. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 16 lipca 1933. Nr. 50(189). S. 523.
211. Z życia gospodarczego. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 26 grudnia 1937. Nr. 48(239). S. 547.
212. Mały Rocznik Statystyczny. 1939. Warszawa, 1939. 465 s.
213. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa: Wydawnictwo «Wiedza Powszechna», 1999. 543 s.
214. Metropolita Andrzej Szeptycki. Pisma wybrane / Wyboru dokonali i przygotowali do druku Maria H. Szeptycka, o. Marek Skórka OSBM. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2000. 437 s.
215. Душпастир-рибак. Промова до священників з нагоди закінчення духовних вправ в каплиці духовної семінарії в Перемишлі в 1928 р. *Принагідні науки й промови*. Перемишль, 1935. С. 143–145.
216. Шах С. Житейський шлях бл. п. єп. Йосафата Коциловського. Пам'яті Перемиського владики Кир Йосафата Копиловського. Спомин. Мюнхен: Християнський Голос, 1956. С. 36–42.
217. Войнаровський Т., о. мітр. Спогади з мого життя. Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філадельфії, 1961. 247 с.

218. Онацький С. У вічному місті: записки українського журналіста. Т. 2: рік 1931–1932. Торонто: Вид-во «Новий шлях», 1981. 632 с.
219. Без зерна неправди. Спомини отця-декана Володимира Лиска / упорядник Л. В. Купчик. Львів: «Каменярь», 1999. 156 с.
220. Купчик Л. Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських. Львів-Бетлегем, 2002. 306 с.
221. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Львів-Рим: Видавництво УКУ, 2014. 608 с.+40 іл.
222. «Блажен той муж...»: Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького 29.07.1865–1.11.1944: фотоальбом до 150-ї річниці від дня народж. Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького / автор. ідеї та кер. проекту П. Мелень; упоряд. Д. Турків. Львів: Манускрипт, 2015. 199 с.: 300 іл.
223. Блаженний архімандрит Климентій (Казимир граф Шептицький). Листи до рідного брата Станіслава графа Шептицького та родини (1881–1945 рр.) / упоряд.: І. Матковський, Ю. Бойко; пер. з пол. І. Матковського. [Б.м.]: [Б.в.], 2017. 215 с.: іл., фот.
224. Мирослав Маринович. Митрополит Шептицький та його послання «О квестії соціальній». URL: https://risu.ua/mitropolit-sheptickiy-ta-yogo-poslannya-o-kvestiji-socialniy_n7510 (дата звернення: 30.10.2021 р.).
225. Пожертви. *Львівські архієпархіальні відомості*. 20 квітня 1921. Ч. 2. С. 7.
226. Нові книжки. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1924. Ч. VI. С. 68–69.
227. Утворення Епархіального Фонду. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1926. Ч. 1. С. 5.
228. Конкурс Т-ва ОО.Катехитів у Львові. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1938. Ч. II–III. С. 96–97.
229. Виконанне арт. XXIV Конкордату. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1928. Ч. IV. С. 1–3.
230. Розділ жертв, збираних в церквах архієпархії на добродійні цілі в рр. 1928 і 1929. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1 жовтня 1930. С. 12.

231. Український комітет допомоги безробітним і убогим. *Львівські архієпархіальні відомості*. 15 грудня 1931. С. 6–7.
232. Церковна скарбонка. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1930. Ч. IV. С. 5.
233. Про парохіяльні сади і пасики. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1932. Ч. VIII. С. 14–15.
234. Парохіяльні захорони. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1936. Грудень. С. 145–147.
235. Дитячі півоселі й сиротинці. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1937. Червень. С. 93.
236. Пересторога перед комунізмом. *Львівські Єпархіальні Відомості*. 1938. С. 81–98.
237. Виказ жертв на сироти під зарядом II-ї секції товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі, зложених з нагоди Христового Різдва в січні 1922 р., а надісланих до дня 3 лютого 1922 р. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1922. Ч. 1. С. 22–25.
238. Протокол III Загальних зборів товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі, які відбулися дня 25 квітня 1922 р. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1922. Ч. 3. С. 67–68.
239. Звідомлення виділу товариства Перемиська єпархіальна поміч. *Перемиські єпархіальні відомості*. 1928. Ч. 10. С. 153.
240. Звіт з діяльності Виділу Е. П. за час від 2. липня 1929. до 16. червня 1930. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1930. Ч. VIII–XI. Серпень-вересень. С. 127.
241. Звіт з діяльності виділу Є.П. за час від 2 липня 1929 до 16 червня 1930. *Перемиські єпархіальні відомості*. 1930. Ч. 8–11. С. 127.
242. Звіт з діяльності Виділу Тов-а П. Е. П. за час від 1. червня 1932. до 1. червня 1933. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1933. Ч. XII. Грудень. С. 132–134.

243. Заборона винищування дерев при церквах і на приходствах. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч VII. С. 74–80.
244. Церковні поля вільні від ґрунтового податку. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч. V. С. 56–57.
245. В справі належання ОО. Душпастирів до громадських Рад Сирітських. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч. IV. Квітень. С. 50.
246. Звіт з діяльності Виділу Тов-а «П. Е. П.» за час від 1. червня 1936. до 1. Червня 1937. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч. IX. Листопад. С. 110.
247. Конкордат між Св. Престолом а Річюпосполитою Польською. *Вістник Станиславівської єпархії*. 1925. Ч. IX–XII. С. 42–46.
248. Жертви на сироти. *Вісник Станіславської єпархії*. 1922. Ч. 1–3. С. 14–20.
249. Про діяльність священника в світських товариствах і установах. *Вістник Станиславівської Єпархії*. 1937. № X–XII. С. 45–48.
250. Нунціятура Апостольська Польщі. У Варшаві 5 грудня 1937. Ч. 315. *Вістник Станиславівської Єпархії*. 1938. I–III. С. 3–4.
251. Святочна академія в честь Пресв. Христового Серця в Станіславові. *Добрий пастир*. 1936. С. 314.
252. Цезаропапізм в мініятурі. *Нива*. Р. XVI. Львів, 1921. Ч. 11. С. 347.
253. Сліпий Й. Священнича санаторія в Гребенові. *Нива*. 1925. Т. 25. Ч. 9. Вересень. С. 321–324.
254. Редакція. Загальні збори вдовичо-сирітського фонду. *Нива*. 1926. Лютий. С. 73–74.
255. Дім для вдів і сиріт по священниках. *Нива*. 1927. Ч. 2. С. 65.
256. Рідна школа і духовенство. *Нива*. 1928. Жовтень. С. 342.
257. Дороцкий М. Голос природи. *Нива*. 1928. Ч. 20–21. Листопад. С. 614–625.
258. Шептицький А. Під один прапор! *Нива*. 1930. № 10. С. 361.
259. Наші завдання у новім році. *Нива*. 1931. Ч. 1. С. 1–3.
260. Соневицький Ю. Реальні користи винограду. *Нива*. 1932. Ч. 4. Квітень. С. 147–148.

261. Коник Р. Ще в справі садів по парохіях. *Нива*. 1932. Ч. 4. Квітень. С. 144–146.
262. Виховно-науковий сирітський інститут у Львові. *Нива*. 1932. Жовтень. С. 373.
263. Бардеза М. Як закладати сади та як господарювати в них. *Нива*. 1933. Т. 28. Ч. 8. Серпень. С. 304–307.
264. Соневицький Ю. Значіння культури садів і винограду. *Нива*. 1935. Ч. 4–5. Квітень-травень. С. 168.
265. Курилас В. Кооперативні сади на ерекціональних ґрунтах. *Нива*. 1938. Ч. 5. Травень. С. 175–181.
266. Дубицький В. Рятуймо наші парохії. *Нива*. 1937. Ч. 3. С. 87–93.
267. Квіт О. На актуальні теми (За вигляд наших церков). *Нива*. 1939. Ч. 3. С. 109–113.
268. Забезпечім кооперативи католицькою організацією. *Нова Зоря*. 20 травня 1928. Ч. 37. С. 3.
269. За методу навчання. *Нова Зоря*. 31 серпня 1930. С. 4.
270. Кревецький І. Історичне завдання галицької землі. *Нова Зоря*. 25 травня 1933. Ч. 38. С. 10–14.
271. Моральні хиби в кооперації. *Нова Зоря*. 23 серпня 1928. Ч. 67. С. 1.
272. Релігійна апостазія москвофільської молоді на Закарпатті. *Нова Зоря*. 23 липня 1933. Ч. 54. С. 8–9.
273. Лемківський Б. Причини лемківської схизми. *Нова Зоря*. 1 березня 1934. Ч. 15. С. 7.
274. Відозва про організаційні основи католиків Преосвященного Григорія Хомишина Єпископа Станіславовського до Всечесного духовенства Станіславівської Єпархії. З приводу Пастирського Листу про Католицьку Акцію. *Нова Зоря*. 21 жовтня 1934. Ч. 80. С. 1–3.
275. Делегація 4-х українських партій. *Нова Зоря*. 1 листопада 1934. Ч. 83. С. 1
276. Політичні вісті. *Нова Зоря*. 18 листопада 1934. Ч. 88. С. 7.

277. Священик з Поділля. З рукою на серці. *Нова Зоря*. 23 січня 1938. Ч. 5. С. 4–5.
278. З місійного руху. *Місіонар*. 1924. Ч. 12. С. 184–185.
279. Лициняк В. Товариство «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові». (Його початок і розвиток по кінець 1925 р.). *Богословія*. 1926. С. 78–84.
280. Дзерович Ю. Митрополит – Меценат. *Богословія*. 1926. Т. 4. Кн. 1–2. С. 66–77.
281. З історії Українського Католицького Союзу. *Мета*. 15 березня 1931. С. 1.
282. Статут Українського Католицького Союзу. *Мета*. 15 березня 1931. С. 3.
283. Бучко І. Католицька Акція. *Мета*. 12 квітня 1931. С. 2.
284. Харитативна діяльність Католицької Церкви. *Мета*. 26 квітня 1931. Ч. 7. С. 9.
285. Греко-католицька церква і добродійність. *Мета*. 5 липня 1931. С. 4.
286. Дефініція, єство й організація Католицької Акції. *Мета*. 8 листопада 1931. С. 1–2.
287. Організаційна праця УКС за час від 1 січня 1931 до травня 1932. *Мета*. 5 червня 1932. С. 1–3.
288. Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького. *Мета*. 14 квітня 1933. Ч. 15. С. 4.
289. Привіти й телеграми з нагоди Свята «Українська Молодь Христові». *Мета*. 14 травня 1933. С. 4–5.
290. Осташевський Й. До питань громадської діяльності українського духовенства (Реферат, виголошений на Великих Зборах священичого Товариства ім. Св.Андрея, 8 лютого 1934 р.). *Мета*. 1934. Ч. 7. С. 3.
291. Христос Воскрес! *Мета*. 12 квітня 1936. С. 1.
292. Казимира Б., о. Студити при праці. Репортаж з Унева і Яхторова. *Мета*. 23 серпня. 1936. Ч. 34. С. 4.
293. Літературні нагороди Українського Католицького Союзу. *Мета*. 14 листопада 1937. С. 1, 3.

294. Діти дітям. *Мета*. 26 грудня 1937. С. 3.
295. Реквізиція метрик. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1 лютого 1922. Ч. 7–8 (подвійне). С. 63.
296. Виступлення українських священиків з повітових шкільних рад. *Письмо з Просвіти*. Річник IX. Під редакцією Володимира Дорошенка. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1 лютого 1922. Ч. 7–8 (подвійне). С. 63.
297. Здирання українських вивісок у Львові. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1-го марта 1922. С. 99.
298. Український народ! *Діло*. 2 січня 1924. С. 1.
299. Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди. *Діло*. 24 лютого 1925. С. 2.
300. Загальні збори Товариства допомоги інвалідам. *Діло*. 4 квітня 1929. С. 2.
301. Юрчинський О. Права української мови в практиці. Чи греко-кат. парохіяльні уряди мають право вживати української мови в переписці з урядовими державними установами? *Діло*. 28 січня 1930. С. 1.
302. Влом до церкви. *Діло*. 26 лютого 1930. С. 5.
303. Греко-кат. парохі мають право переписуватися з державними властями по українськи. Засадниче рішення Найвищого Суду. *Діло*. 28 травня 1930. С. 1.
304. Український Католицький Союз. *Діло*. 26 жовтня 1930. С. 1.
305. Що таке Український Католицький Союз? *Діло*. 30 жовтня 1930. С. 1.
306. Два документи. *Діло*. 11 листопада 1930. С. 2.
307. Левицький К. Хто побідив. *Діло*. 18 травня 1933. С. 4.
308. З життя наших установ. *Діло*. 24 травня 1933. С. 3.
309. Зі судової зали. Присуди священиків у Радехівщині. *Діло*. 21 травня 1939. С. 5.
310. Зі судової зали. Присуди священників у Радехівщині. *Діло*. 21 травня 1939. С. 13.
311. Загальні збори Краєвого Господарського Товариства «Сільський господар» у Львові. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 7.

312. Кооператор. Ліпше пізно, як ніколи. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 6.
313. Надзвірна Рада Кооперативів. *Господарсько-кооперативний часопис*. 2 лютого 1930. Ч. 5 (Ч. 3) Безплатний додаток. С. 1.
314. Західноукраїнський кооператизм в першій декаді праці: 1920–1930. *Господарсько-кооперативний часопис*. 16 лютого 1930. Ч. 6–7. С. 1.
315. Годувально-ветеринарний курс у Бутинах. *Господарсько-кооперативний часопис*. 9 березня. 1930. Ч. 10. С. 7.
316. Загальні збори Центробанку і «Маслосоюзу». *Господарсько-кооперативний часопис*. 6 квітня 1930. Ч. 14. С. 2–3.
317. Господарсько-освітня праця в Стрийщині. *Господарсько-кооперативний часопис*. 13 квітня 1930. Ч. 15. С. 6.
318. Б. а., о. Олександр Миронович. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1930. Ч. 3. С. 4. С. 4.
319. Українські священики мають право переписуватися з державними властями по українськи. *Народна справа*. 8 червня 1930. С. 1.
320. За слухне право рідної мови. *Народна справа*. 31 серпня 1930. С. 1.
321. Інформаційне письмо УХО. *Наші вісти*. Львів. 1925. С. 8.
322. Правильник для організаторів і мужів довіря. *Наші вісти*. Львів. 1925. Ч. 1. С.10–16.
323. Дописи з краю: Коломия. *Український вісник*. 5 лютого 1921. Ч. 11. С. 1–2.
324. Макух І., д-р. Пам'яті щирого прихильника селянської освіти. *Український вісник*. 8 марта 1921. Ч. 43. С. 2–3.
325. Ліщиняк В., о. Наші гуманітарні товариства і круг їх ділання. Продовження. *Український вісник*. 17 марта 1921. Ч. 42. С. 2.
326. Новини. Важне для вдов і сиріт по греко-католицьких священниках з Львівської єпархії. *Український вісник*. 13 квітня 1921. Ч. 63. С. 3.
327. Наші повоєнні організаційні завдання. *Українське життя*. 8 травня 1921. Ч. 6. С. 1.

328. Новинки. Американські дари на селі. *Українське життя*. 15 травня 1921. Ч. 7. С. 3.
329. Греко-католицький патріархат. *Неділя*. 21 жовтня 1928. Ч. 8. С. 7.
330. «Захоронка» – тип українського довкілля. *Шлях виховання і навчання*. 1934. Ч. 1. С. 67–68.
331. Ясінчук Л. Фінансові потреби Р.Ш. та внутрішня позичка. *Рідна школа*. 1 березня 1934. С. 49–52.
332. Шептицький А. В справі повені. *Хліборобський шлях*. 28 липня 1934. Ч. 28. С. 5.
333. О. Г. Як у нас розуміють допомогу українському студентству. *Голос*. 1938. Ч. 13 (65). С. 6.
334. Дописи з українського села і міста. *Селянський прапор*. Станіславів, 12 лютого 1928. Ч. 5. С. 8.
335. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький. *Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка, Інститут Історії Церкви, 1993. Число I. С. 113–114.
336. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939 рр): історико-політологічний аналіз. *Галичина*. 2000. № 4. С. 97–101.
337. Гайковський М. ГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького. *Київська Церква*. 2001. № 2–3. С. 32–48.
338. Гайдукевич О. Маєтності УГКЦ в Перегінську. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ: Держкомархів України; УНДІАСД, 2003. Т. 9. С. 118–121.
339. Стоколос Н. Неоунія: історія провалу. *Людина і світ*. 2004. № 1. С. 39–45.
340. Роман Якель. Свій-чужий «Маслосоюз». *Дзеркало тижня*. 23 жовтня 2004. С. 21.

341. Литвин М. Українське культурно-освітнє життя в Кракові (кінець XIX – перша третина XX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 245–252.
342. Кіт В. Роль Української греко-католицької церкви в допомозі голодуючим УРСР у 1932–1933 роках. *Архіви України*. 2008. № 5–6. С. 33–43.
343. Гладюк Т. Організаційно-видавнича діяльність тимчасового організаційного комітету Української християнської організації (УХО) 1925–1928 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія»* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 3. С. 94–98.
344. Гнот С. І. Культура доброчинності як вияв гуманізму: Греко-католицька церква в Другій Речі Посполитій. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 48–53.
345. Жеплинський Б. Побут українських священиків в Галичині першої половини XX століття. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5. С. 939–950.
346. Виздрик В. Соціально-економічні наслідки польської аграрної політики в Галичині у міжвоєнний період. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Держава та армія. 2014. № 809. С. 73–79.
347. Пасіцька О. Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку Галичини 20–30 років XX ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ЦГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. Серія «Богослов'я». Вип. 8. Івано-Франківськ, 2015. С. 71–77.
348. Гайдукевич О. Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині у 30-х роках XX ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. Вип. 8: До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. С. 89–99.

349. Надрага М., Васільєва С. Митрополит Андрей Шептицький і медицина: задуми, проекти та їх реалізація. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7. С. 119–134.
350. Пилипів І., Горан Т. Матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.). *Схід*. 2016. № 5. С. 50–55.
351. Предка С. В. Матеріальне становище Греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в 1920–1930-х рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник молодих вчених*. 2018. № 21. С. 88–95.
352. Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce. *Sprawy Międzynarodowe*. 1929. Nr. 3. S. 26.
353. Marynovych Iosyf. O vazhnosti i potreby kontaktu dushpastyria z parokhiianamy. *Pastyrs'ka Eparkhial'na Vistka*. 1929. Nr. 5. S. 90–102.
354. Marynovych Iosyf. O vazhnosti i potreby kontaktu dushpastyria z parokhiianamy. *Pastyrs'ka Eparkhial'na Vistka*. 1929. Nr. 2. S. 25.
355. Organizacja i rozwój spółdziel. Ukraińskiej w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. 1929. Nr. 2. S. 217.
356. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy. *Sprawy Narodowościowe*. 1929. Nr. 5. S. 637–641.
357. Rozwój Ukraińskiego Rewizyjnego Sojuszu Kooperatyw. *Sprawy Narodowościowe*. 1934. Nr. 2–3. S. 269.
358. Z działalności Tow. «Narodna Licznycia». *Sprawy Narodowościowe*. 1938. Nr. 3. S. 292.
359. Stępień S. Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego. Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. *Rocznik Statystyczny*. Warszawa, 1991. S. 57.
360. Kosciol Katolicki w Polsce 1918–1990. *Rocznik Statystyczny*. Warczawa, 1991. S. 63.
361. Mencil J. Mniejszość ukraińska w Polsce – kwestie wyznaniowe i religijne. *Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość*. 2012. T. IX. S. 83–99.

362. Wójtowicz Sylwia. Polski portret metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Z materiałów Archiwum Historycznego we Lwowie. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. I. S. 315–323.
363. Natalia Zdebska. Діяльність греко-католицьких релігійних товариств м. Львова у сфері соціального захисту населення у міжвоєнний період. *Rocznik Lubelski*. 2014. № 40. С. 115–123.
364. Kubasik Adam. Działalność metropolity Szeptyckiego na rzecz zjednoczenia Cerkwi. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*. 2016. Nr. 2(24). S. 185–202.
365. Kubicki Dominik. Metropolita lwowski obrządku greckokatolickiego – abp Andrzej Szeptycki (1865–1944) wobec absolutu samoistnej Ukrainy. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński*. 2016. T. XVIII. S. 193–206.
366. Kubasik Adam. Postawa Metropolity Andrzeja Szeptyckiego wobec skomplikowanych stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1944. *Nasza Przyszłość*. 2018. T. 129. S. 341–364.
367. Ważniewska Joanna. Struktura i organizacja Kościoła Greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Szkice Podlaskie*. 2022. Nr. 10. S. 93–122.
368. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
369. Данильян О. Г. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.
370. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
371. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
372. Самсонов В. В., Сільвестров А. М., Тачиніна О. М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. К.: НУХТ, 2022. 385 с.

373. Антошина І. В. Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження. *Академічні візії*. 2024. Випуск 27. С. 1–7.
374. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.): дис... д. і. н. спец.: 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2011. 489 с.
375. Здіорук С. І. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти. К.: НІСД, 1993. 59 с.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

2.1. Вплив нормативно-правових засад на функціонування Церкви

Міжвоєнний період став вирішальним етапом в історії ГКЦ, яка опинилася в нових геополітичних умовах після розпаду Австро-Угорської імперії та утвердження польської влади в Східній Галичині. У цей час Церква не лише зберігала свою релігійну місію, але й стала важливим чинником національного, культурного та суспільного життя українців. ГКЦ виконувала роль не лише релігійної інституції, а й символу української ідентичності, опори в боротьбі за національні права та збереження духовних і культурних цінностей. Незважаючи на тиск з боку ДРП та спроби обмежити вплив ГКЦ, вона зуміла адаптуватися до нових викликів і навіть зміцнити свої позиції серед українства.

У міжвоєнний період роль конституції ДРП щодо ГКЦ була неоднозначною й часто суперечливою. Конституція 1921 р., відома як «Мала Конституція», а згодом конституція 1935 р. формально проголошували принципи свободи совісті та віросповідання. Проте на практиці становище ГКЦ, особливо в Східній Галичині, де проживала значна частина українців, було складним. Так, конституція ДРП надавала право громадянам створювати релігійні об'єднання [1, s. 46]. Основною передумовою вирізнення цього права із загального громадянського права на об'єднання (спілки, товариства, організації) стало визнання релігійного чинника ціннісним аспектом суспільно-політичного життя. Релігія офіційно визнавалася духовно-моральною сферою суспільства [1, s. 47]. Конституція 1921 р. закріплювала принципи свободи совісті та рівності релігійних спільнот перед законом. Проте, незважаючи на формальну рівність, РКЦ посідала статус «першої серед рівних», що відображало її привілейоване становище в суспільно-політичній системі країни. Цей особливий статус підтверджувався також наданням їй внутрішньої автономії у справах самоуправління. Аналогічні положення повторно закріплені в конституції 1935 р., що свідчило про сталість політичного курсу

щодо релігійних відносин. Конкордат 1925 р., укладений між ДРП та СП, значною мірою обмежував державний вплив на внутрішні справи РКЦ, надаючи їй широкі повноваження у сфері організації та управління [108, s. 14–16, 33–35].

Зі ст. 111 конституції про право свободи совісті й віросповідання впливали усі інші права [1, s. 46]. Зокрема, ст. 113 визнавала, що «...релігійне об'єднання має право влаштовувати спільні і народні відправи..., самостійно провадити свої внутрішні справи...» [1, s. 46]. Виконання віруючими релігійних приписів не мало суперечити визначеному конституційному суспільному ладові. Право на самоврядування конфесій визначалося ст. 115 конституції. Їм дозволялося користуватися «...власними статутами, у визнанні яких держава не відмовляє...» [1, s. 46]. Законодавство окреслювало межі самоврядування і наглядові функції держави, так і укладений 10 лютого 1925 р. конкордат, визначали ставлення держави до релігійних меншин, ратифікований 23 квітня поточного року [2, s. 1083]. Тим не менше, найширшим обсягом самоврядування все ж таки користувалася РКЦ [2, s. 1083–1094].

Конкордат 1925 р. наділяв духовенство РКЦ низкою преференцій, що мали значний вплив на їхній соціальний статус та взаємини з державою. Зокрема, духовні особи звільнялися від обов'язку проходження військової служби, сплати податку на прибутки фізичних осіб, користувалися імунітетом від судового переслідування у цивільних судах. Фінансування заробітних плат духовних осіб здійснювалося за рахунок майна, яке після 1918 р. перейшло у власність польського уряду. Така система фінансування підкреслювала матеріальну залежність Церкви від державних структур, водночас забезпечуючи їй економічну стабільність [106, s. 419–420].

Дійсно, конкордат був одним із найбільш «корисних» для РКЦ документів, підписаних СП після Першої світової війни [3, s. IV]. На нашу думку, в питанні дати ратифікації є неточності. Так, на оригіналі документу вказана дата 23 квітня 1925 р. [2, s. 1083]. У тексті конкордату, зокрема, зазначалося, що «Католицька Церква, незалежно від обряду, користуватиметься

в Польській Республіці повною свободою. Держава гарантувала Церкві вільне здійснення її влади та юрисдикції, а також свободу в адміністративному управлінні справами та майном – відповідно до Божого закону та норм канонічного права» [4, s.76–77]. Ст. 19 конкордату надавала уряду можливість висловлювати заперечення щодо призначення священника на бенефіцію у випадках, коли таке призначення могло загрожувати державній безпеці. Відповідно до ст. 20, у разі висунення таких заперечень, єпископу надавалося тримісячне право на ухвалення рішення про можливе звільнення священника. Якщо ж позиції єпископа і державних органів розходилися, виникала процедура арбітражу: справа передавалася на розгляд спеціального комітету, що складався з двох священників і двох представників президента ДРП. Така норма відображала прагнення до встановлення механізмів врегулювання конфліктів між церковною і державною владою, забезпечуючи баланс між свободою релігійного самоврядування та інтересами національної безпеки [107, s. 25].

Відповідно до положень конкордату, конфесії римо-католицького обряду отримували повну свободу здійснення духовної діяльності та юрисдикції згідно з християнською мораллю й канонічним правом (§ 1). Окрім п'яти провінцій римо-католицького обряду – Гнезно, Варшава, Вільно, Львів і Краків – офіційно визнано окремими церковними провінціями греко-католицьку та вірмено-католицьку, з осідком у Львові (§ 10). У конкордаті також закріплювалися такі ключові положення, що стосувалися римо-католицького обряду: свобода спілкування між духовенством та вірними зі СП (§ 2); матеріальна підтримка з боку держави у реалізації церковних прав і функцій (§4–5); забезпечення релігійного душпастирства для військовослужбовців (§ 7); гарантії щодо святкування національних і державних свят (§ 8); свобода діяльності церковних шкіл та навчальних інституцій (§ 13); непорушність майна церков, монастирів та інших релігійних установ (§ 14); звільнення церковного майна від оподаткування (§ 15); визначення порядку вживання мов у богослужіннях та

проповідях (§ 23); унормування церковно-адміністративних меж дієцезій і провінцій (§ 26) [5, с.170–172].

Греко-католицьких єпископів виключили з процесу підготовки та переговорів щодо конкордату 1925 р., що свідчило про обмеження їхньої ролі у формуванні релігійної політики ДРП. Відсутність їх участі у цьому ключовому документі зумовила поширене незадоволення серед українського населення, яке переважно належало до ГКЦ. Це незадоволення відображало не лише релігійні, а й етнонаціональні аспекти, оскільки конкордат суттєво посилював привілеї РКЦ, залишаючи греко-католицьку спільноту в менш вигідному становищі [107, с. 17–21]. Незважаючи на офіційне укладення конкордату 1925 р., його положення не були повністю реалізовані на практиці через існування низки невирішених суперечностей між державним урядом і Церквою. Ці розбіжності стосувалися, зокрема, сфер впливу, адміністративних повноважень та матеріального забезпечення церковних структур. Невирішеність ключових аспектів угоди свідчила про складність балансування між державною владою та релігійними інституціями в умовах політичних, соціальних і конфесійних протиріч, що залишалися актуальними упродовж усього міжвоєнного періоду [107, с. 35].

Особливо значущим положенням конкордату було те, що СП зберігав за собою виключне право призначати правлячих єпископів і їхніх помічників, без будь-якого втручання з боку державної влади. Уряд ДРП мав можливість висловлювати застереження політичного характеру лише у випадках, коли вони підтверджувалися судовими рішеннями або мали достатнє правове обґрунтування. Відповідно до § 12 конкордату, новопризначений єпископ складав присягу на вірність президентові ДРП. Проте, згідно з католицькою доктриною, що визнавала вищість церковної влади над світською, єпископи вважали себе насамперед зобов'язаними присягою, складеною Папі Римському. Згідно з нормами канонічного права, єпископ міг бути звільнений від державної присяги у випадку, якщо вона суперечила інтересам Церкви [4, с. 76].

Водночас у § 18 конкордату зазначалося, що жоден греко-католицький єпископ не мав права здійснювати душпастирську опіку над вірними своєї конфесії, які, з будь-яких причин, проживали поза територіальними межами Галицької митрополії. Натомість римо-католицьким єпископам, незалежно від обрядової відмінності, дозволялося здійснювати духовну опіку над цими віруючими на усій території ДРП. Таке положення свідчило про наявні побоювання як з боку польської світської, так і церковної влади щодо можливих проявів «українського сепаратизму», які, на їхню думку, могли бути підкріплені самостійною активністю уніатського духовенства поза межами історично окресленого ареалу [6, с. 94].

Дія конкордату щодо ГКЦ обмежувалася лише територією Галичини. Водночас процес відновлення унії на північно-західних землях здійснювався без її безпосередньої участі як інституції. Існуючі на Волині, Холмщині та Підляшші нечисленні греко-католицькі громади підпорядковувалися юрисдикції римо-католицьких єпископів, що зумовлювалося положеннями як конкордату, так і внутрішньою політикою ДРП. Для душпастирської опіки над цими громадами СП призначив Апостольським візитатором греко-католицького єпископа М. Чарнецького, поклавши на нього завдання організаційної й духовної підтримки греко-католиків на цих територіях [7, с. 619]. У ст. IX, артикул Б йшлося про організацію католицької ієрархії в ДРП. Власне згадувався й греко-католицький обряд, його належність Львівській провінції, якій підпорядковувалися Львівське архиєпископство, Перемишльська і Станіславська дієцезії. Наголошувалося на тому, що СП не змінював провінції та дієцезії, за «...винятком незначного вирівнювання кордонів, необхідних для добра душ...» [2, с. 1087].

ДРП визнавала права священнослужителів і релігійних осіб на володіння нерухомістю, капіталом, прибутками та іншими активами, погоджувалася із зазначеними правами власності за умови, якщо відповідні об'єкти реєструвалися в іпотечних книгах на ім'я юридичних осіб, яким вони належали (єпископства, конгрегації, ордени, капеланства, бенефіції парафіяльних

священників та інших церковних структур), реєстрація здійснювалася до передачі їх в користування. Відповідні права офіційно засвідчували компетентні цивільні органи [2, s. 1087]. Влада гарантувала, що компетентні органи мали право здійснювати нагляд і регулювання, відповідно до положень законодавства, що охоплювало церковні установи та служіння. При наданні парафіяльних бенефіцій застосовувалися такі правила. Так, на території ДРП заборонялося отримувати парафіяльні бенефіції без спеціального дозволу польського уряду. Зокрема, іноземці, які не пройшли процес натуралізації та особи, хто не мав завершеної богословської освіти в польських закладах або в офіційно визнаних папських інститутах, ті, чия діяльність становила небезпеку для держави [2, s. 1089].

Перед здійсненням номінації на парафіяльні бенефіції, духовна влада інформувала компетентного міністра ДРП з метою отримання підтвердження про відсутність підстав, зазначених у проаналізованих пунктах. Якщо упродовж 30 днів від часу звернення відповідний міністр не висловлював заперечень щодо кандидатури, духовна влада погоджувала номінацію [2, s. 1089]. ДРП гарантувала Церкві щорічну виплату, що відповідала фактичній вартості, яку раніше забезпечували російський, австрійський або німецький уряди. Якщо релігійні установи мали у власності недостатню кількість землі, їм могли передавати додатково земельну площу в межах наявних ресурсів у такому розмірі: до 180 га для архиєрея, до 180 га – для семінарії, від 15 – до 30 га – благочинної діяльності пароха (залежно від типу землі). При цьому сума одноразової грошової компенсації, зменшувалася у тих єпархіях, в яких надавалася така земля – на 50 зл. щороку за кожен га, переданий у власність згідно з наведеними положеннями [2, s. 1090–1091].

Загальна площа земельної власності ГКЦ у міжвоєнний період становила 143,583 тис. га, тоді як у РКЦ вона сягала 238,989 тис. га [8, с. 93]. З метою поліпшення економічного та соціального становища сільського населення, СП погоджувався на те, що ДРП мала право здійснити викуп у єпископських, семінарійних, капітульних, парафіяльних та інших церковних бенефіцій

надлишкові земельні угіддя. Підлягали викупу ті площі сільськогосподарських земель, що перевищували встановлені межі: від 15 – до 30 га – для настоятелів і звичайних бенефіціаріїв (залежно від якості та типу землі), до 180 га – для абатств, до 180 га – для єпископства, до 180 га – для семінарій. У тих єпархіях, в яких семінарії володіли сільськогосподарськими землями, окремими від земель, що належали єпископству, їм могли виділяти 180 га земель з фонду, що належав до єпископства. Ці 180 га звільнялися від викупу – незалежно від 180 га, призначених для забезпечення єпископства [2, s. 1091].

Викупна ціна за зазначені земельні ділянки сплачувалася відповідно до чинних положень законодавства, що регулювали відчуження земель, яка перебувала у приватній власності. Отримані кошти залишали в розпорядженні Церкви. СП підтверджував, що окремі чернечі ордени, а також їх благодійні установи визнавалися юридичними особами. Викуп земель, що перебували у їх власності, здійснювався відповідно до правил, передбачених для відчуження майна, що належало світським юридичним особам. При цьому за кожною такою чернечою спільнотою та благодійною установою зберігалось право володіння щонайменше 180 га сільськогосподарських угідь [2, s. 1091].

Визнання конституцією конфесій означало, що держава надавала їм статус юридичної особи. Відповідно поставало питання про їхні нові права і обов'язки. І саме у цьому й проявлялися «подвійні стандарти», оскільки «першість» у державі віддавалася, згідно ст. 114 конституції, РКЦ [1, s. 46]. Так, за результатами перепису церковного землеволодіння, ГКЦ володіла 62,942 тис. га земельних угідь, що охоплювали ліси, луки та земельні ділянки, зайняті церковними спорудами. У 1928 р., Міністерство віросповідань і народної освіти надавало бюро єпископату Польщі зведені статистичні відомості, згідно з якими у розпорядженні Галицької митрополії перебувало 98,280 тис. га. Ця цифра не враховувала земельні володіння монастирів, архиєпархії та двох єпархій [9, с. 218].

Земельні угіддя, найбільшим власником яких була РКЦ, де-юре підлягали перерозподілу відповідно до положень земельної реформи на загальних

засадах, спільних для всіх конфесій. Проте де-факто реформам переважно підлягали землі, що належали релігійним меншинам. Майнова власність релігійних об'єднань, які мали офіційне визнання з боку держави, користувалася значними податковими пільгами. Оподаткуванню підлягало лише те майно, яке приносило прибуток. Релігійні об'єднання мали привілейований правовий статус у порівнянні з іншими громадськими організаціями [10, s.72]. Для координації діяльності релігійних об'єднань створювалися виконавчі органи, що на практиці реалізовували закріплені в конституції права, керуючись при цьому статутами відповідних релігійних структур. Положення конституції щодо права на освіту поширювалися як на фізичних осіб, так і на юридичних осіб, що сповідували певну релігію. Кожен громадянин мав право засновувати навчальні або позашкільні освітні заклади та здійснювати управління ними, відповідно до чинного державного законодавства. Однак найширшими повноваженнями в освітній сфері користувалася РКЦ, що проявлялося у значній присутності католиків серед представників педагогічного складу, а також у розбудованій мережі власних навчальних закладів, якими опікувалися ордени та духовні громади. Згідно зі ст. 120 конституції, у державних школах, підпорядкованих органам місцевого самоврядування, впроваджувалося обов'язкове викладання релігійних знань. Вивчення релігії рекомендувалося для учнів, які не досягли 18-річного віку [1, s. 48].

У ході тривалих обговорень цього питання в сеймі депутати-католики наполягали на необхідності впровадження морально-релігійного виховання у школах. Ідея полягала в тому, що як учителі, так і учні мали б належати до однієї релігійної традиції, а зміст державних освітніх програм – бути узгодженим з інтересами відповідних церковних структур. Подібний підхід міг мати серйозні наслідки для системи загальної освіти, оскільки підривав її універсальні засади. Впровадження морально-релігійного виховання у такому форматі загрожувало б легалізацією міжконфесійної напруженості, сприяло б

формуванню штучного розподілу молоді за ознакою віросповідання, а також могло б поглибити соціальну й культурну фрагментацію суспільства [11, s. 86].

Конституція передбачала обов'язкове викладання релігійних дисциплін у школах представниками богословських об'єднань, офіційно визнаних державою. Підбір кандидатів на посади викладачів релігії здійснювали церковні структури, які також відповідали за перевірку їхньої професійної кваліфікації. Конфесії мали право здійснювати контроль за змістом і якістю викладання релігії у школах. Однак загальний адміністративний нагляд за навчальним процесом залишався за керівництвом навчального закладу [12, s.127].

Шкільна адміністрація, у співпраці з римо-католицьким духовенством, орієнтуючись на реалізацію політики окатоличення українського населення, організовувала навчання основ релігії для греко-католицьких дітей без погодження з батьками. Так, 9 березня 1922 р. шістнадцять греко-католиків, жителів с. Жукова Бережанського повіту, склали протокол, в якому висловлювали протест проти зарахування їхніх дітей на курси релігійної освіти в польській школі. Батьки настійно вимагали, щоб такі заняття проводив місцевий греко-католицький священник [13, арк. 1]. Струсівська парохія Тереховлянського деканату повідомляла Львівську архидієцезію про те, що римо-католицький священник Ф. Дідушко, без відома батьків, проводив навчання основ релігії для дітей греко-католиків за підтримки шкільної адміністрації [13, арк. 2].

Головний виділ «Просвіти» звертався до митрополита А. Шептицького з пропозицією залучити до парафій осіб, які б організовували навчання дітей греко-католицького обряду [14, арк. 65–66]. Наприклад, управителька чотирикласної школи імені Св. Кінги у свідоцтвах про закінчення навчального закладу за 1920–1921 р. усім греко-католицьким ученицям зазначила приналежність до «religii rzymsko-katolickiej, obrzadku greckiego». Унаслідок цього місцевий катехит відмовлявся підписувати видані документи [15, с. 347].

Конституція 1921 р. остаточно закріпила правомірність здійснення благодійної діяльності Церкви, надавши їй юридичне підґрунтя. Основний закон також гарантував свободу духовної преси, що означало офіційне визнання права релігійних конфесій на видання газет, журналів, книжок та іншої друкованої продукції. РКЦ активно користувалася цим правом як одним із дієвих інструментів впливу на суспільну свідомість. Окрім того, за церквами закріплювали право звертатися до держави як до третейського судді у випадках конфліктів між церковним керівництвом та релігійними об'єднаннями. У подібних ситуаціях державні судові органи мали повноваження накладати адміністративні стягнення на винних у порушенні встановленого порядку [12, s.129].

Конституція визначала ставлення держави до служителів культу. Церковні службовці релігійних об'єднань, юридично визнані державою, користувалися певними привілеями. Однією з таких пільг було звільнення від виконання громадських обов'язків, які суперечили нормам і вимогам релігійних функцій. Варто зазначити, що представники духовенства конфесій РКЦ мали конституційне право на захист з боку держави, що ставило їх на рівень із урядовими службовцями [1, s. 44]. ДРП успадкувала від попередніх держав законодавчі положення щодо реєстрації актів громадянського стану. На територіях, що раніше входили до складу Німеччини, реєстрацію здійснювали органи державної адміністрації, в той час як на інших землях – духовенство. Парафіяльні книги реєстрації народжень, смертей та шлюбів вважалися державними документами, а священники-реєстратори – державними чиновниками, які отримували від держави відповідну фінансову компенсацію за ведення актів громадянського стану [12, s. 125].

Проти незаконних дій влади рішуче виступала ГКЦ. Однак саме духовенство зазнавало переслідувань з боку польської влади: священникам заборонялося використовувати українську мову в листуванні з державними органами, а сама влада вдавалася до фізичних знущань та цькування духовенства. Зокрема, Львівський магістрат вимагав від духовенства собору

Св. Юра надання інформації про померлих та незаконно народжених дітей, починаючи з 1 квітня 1921 р., попри те, що уряд забороняв подібні дії місцевих органів влади. 10 січня 1922 р. чиновники магістрату, застосовуючи фізичну силу, вилучили метрики з собору Св. Юра [16, с. 63]. У зв'язку з цим, на засіданні повітової шкільної ради в Коломиї представник єпископа Г. Хомишина зачитував заяву, в якій закликав греко-католицьке духовенство про вихід зі складу шкільних повітових рад, оскільки влада порушувала закон і «кривдила церкву та школу» [17, с. 63].

13 лютого 1922 р. у Львові чиновники міського магістрату здійснили примусове усунення українських вивісок на вулиці Руській, зокрема було знищено вивіску української газети «Вперед». Офіційним поясненням таких дій стала теза про «неестетичність» українських написів [18, с. 99]. Одночасно повітові старости вдавалися до адміністративного тиску на греко-католицьке духовенство, зобов'язуючи священнослужителів вести метричні книги виключно польською мовою [16, с. 63]. Підставою для таких вимог слугувало посилення на розпорядження австрійської влади від 20 квітня 1854 р., яке забороняло використання будь-якої мови, окрім державної, у веденні метричних книг [19, с. 1]. Подібна практика мала виразний характер правового парадоксу, оскільки на час дії австрійського розпорядження офіційною мовою державної адміністрації Австрійської імперії була німецька, а не польська.

9 серпня 1930 р. Львівське воєводство повідомляло повітові староства, що відповідно до розпорядження Найвищого суду від 24 травня 1930 р., священники, які здійснювали записи у метричних книгах рідною мовою, не порушували законодавства щодо використання державної мови. У зв'язку з цим будь-які претензії до них визнавалися юридично необґрунтованими [20, с. 2]. До речі, відповідно до ст. 1 «Закону про мову» від 31 липня 1924 р., обов'язок використовувати державну мову – польську в діловодстві покладалася виключно на адміністративні органи влади, до яких греко-католицьке духовенство не належало [20, с. 2]. Зокрема, о. М. Данилюка з Миколаєва засудили до восьми місяців ув'язнення з умовним відтермінуванням виконання вироку на п'ять

років за те, що в метричній книзі змінив родове прізвище з «Пальковські» на «Пальковський». Натомість о. Я. Мурович із села Нестанич за аналогічний вчинок отримав півтора року позбавлення волі без права відтермінування покарання [21, с. 13].

8 квітня 1939 р. Окружний суд у Чорткові розглядав справу о. І. Вальницького, пароха з Озерян та декана у Сокалі, обвинуваченого у порушенні ст. 287 § 1 Карного кодексу за українізацію прізвищ 34 дітей під час обряду хрещення. Суд визнав священника винним і засудив його за кожен епізод до шести місяців ув'язнення, однак згодом покарання замінив на умовне позбавлення волі терміном на шість місяців [22, с. 5]. 24 травня 1930 р. Найвищий суд розглядав судові справи отців С. Матковського, пароха з Босир Копичинецького повіту, В. Лошчини, пароха церкви Св. Миколая у Львові, М. Кушкевича, адміністратора з Янова Городоцького повіту. Священнослужителів обвинувачували у порушенні ст. 1 «Закону про мову» через використання української мови в офіційному листуванні з адміністративною владою, зокрема щодо оформлення метричних записів [23, с. 1; 24, с. 1 1].

Однак згідно з рішенням суддів Найвищого суду, священники, які у службовому листуванні з владою використовували українську мову, не порушували ст. 1 «Закону про мову», оскільки ця норма стосувалася виключно органів державної адміністрації, а не духовенства [23, с. 1; 24, с. 1]. Незважаючи на рішення суддів Найвищого суду, 12 серпня 1930 р. Коломийський окружний суд розглядав справу проти 21 священника з Покуття, які використовували українську мову у листуванні з органами влади. Суд визнав їх дії законними, підтвердивши право використовувати рідну мову в офіційних документах та листуванні [25, с. 1].

Необхідно підкреслити, що дефініція поняття «визнання релігійних об'єднань державою» відрізнялася від дефініції «визначення ставлення держави до релігійних об'єднань». Відповідно до статті 115 Конституції, ставлення держави до конфесійних структур визначалося спеціальним законом, який

виступав нормативною основою для подальших підзаконних актів та адміністративних розпоряджень щодо конкретних релігійних спільнот. Таким чином, система державно-церковних взаємин формувалася на підставі законодавчих актів, що спиралися на попередні домовленості із законними представниками відповідних релігійних організацій [1, s. 46].

По суті, йшлося про специфічну процедуру формалізації позиції Другої Речі Посполитої щодо тієї чи іншої конфесії, що діяла на її території. З аналізу конституційних норм випливає, що закон, покликаний регулювати ставлення держави до певного релігійного об'єднання, мав однобічний характер. Його ухваленню мала передувати правова регламентація взаємин «на основі попередньої угоди з їхніми законними представниками» [1, s. 46].

На основі попереднього досвіду взаємодії конфесійних структур та державних інституцій формувалася специфічна модель державно-церковних відносин. Виняткове становище у цій системі займала Римо-католицька церква, правовий статус якої, відповідно до статті 114 Конституції, визначався конкордатом із Апостольською столицею. Водночас нормативно-правові акти, що регулювали інституційний устрій, духовну організацію та майнові відносини «визнаних релігійних об'єднань», поширювали свою дію на всі легалізовані конфесійні структури.

Правовий статус, внутрішня організація та майнові справи «невизнаних державою» релігійних громад залишалися неврегульованими [10, s. 51]. Така диференціація між «визнаними» та «невизнаними» конфесіями мала чіткі практичні наслідки. Зокрема, «невизнані» спільноти систематично зазнавали дискримінаційних обмежень: їхні члени відчували труднощі навіть у процедурі отримання особистих документів [26, s. 7].

Попри це, послідовні польські уряди не виявляли належної зацікавленості у врегулюванні правового становища «невизнаних» державно-релігійних утворень. Подібна інституційна бездіяльність перебувала у суперечності з декларативними положеннями статті 126 Конституції, яка передбачала, що «існуючі приписи, не узгоджені з постановами Конституції, мають бути

протягом року після її ухвалення подані на розгляд законодавчих органів з метою їх приведення у відповідність у законодавчому порядку» [1, s. 48].

До кола «визнаних» у Другій Речі Посполитій конфесій, відносили яких із державою були врегульовані окремими законодавчими актами, належали Римо-католицька церква, юдейська релігійна громада та Східна старообрядницька церква. Натомість дванадцять інших «визнаних» релігійних об'єднань фактично не мали врегульованих правових взаємин із державою. Серед них, зокрема, вирізнялася Польська автокефальна православна церква, а з протестантських спільнот – Євангелістсько-Аугсбурзька церква. Окрему групу становили інші протестантські та непростестантські конфесії, діяльність яких у ДРП ґрунтувалася на законодавчій базі держав-попередниць.

Єдиною конфесією, визнаною на всій території ДРП, залишалася РКЦ. Її діяльність додатково регламентував конкордат між Польщею та Апостольською столицею, укладений 1925 р., положення якого поширювалися також на Греко-католицьку церкву як структуру, підпорядковану Ватикану. Складність релігійної ситуації у ДРП полягала, зокрема, у намаганні уряду здійснити уніфікацію законодавства в релігійній сфері на територіях колишніх держав-попередниць. Як засвідчує переважна більшість дослідників, реалізувати це завдання повною мірою не вдалося.

Необхідно також зазначити, що урядова програма, запропонована прем'єр-міністром В. Сікорським, не отримала широкого практичного застосування. Натомість уряд В. Вітоса будував політику на засаді «зміцнення польськості» шляхом посилення впливу місцевих адміністрацій, особливо у «східних кресах», та усунення з них «непольського ненадійного елемента» [27, s. 87]. Після його відставки до влади прийшов кабінет В. Грабського, який у сфері національної політики дотримувався курсу на збереження цілісності держави через часткові поступки національним меншинам. Водночас політичний комітет Ради міністрів ДРП послідовно обстоював концепцію посилення колонізаційного курсу, зокрема через впровадження польської мови в українських середніх школах, обмеження рівноправного статусу української

мови в органах державної адміністрації, ухвалення закону про гмінне та повітове самоврядування, а також практичну реалізацію закону про самоврядування [28, s. 37].

Таким чином, нормативно-правові засади, які регулювали діяльність ГКЦ, мали амбівалентний характер: з одного боку, вони формально гарантували свободу віросповідання та правовий статус Церкви, з іншого – відображали тенденції державного контролю та інструменталізації релігійного життя в інтересах національної ідеології. Нормативно-правові засади мали як обмежувальний, так і мобілізуючий вплив на ГКЦ. Вони стимулювали до активної участі в культурному житті, сприяли ідентичності в умовах державної асиміляційної політики.

2.2. Організаційна структура та управління

У міжвоєнний період організаційна структура ГКЦ зазнала суттєвих трансформацій, обумовлених як внутрішніми церковними процесами, так і зовнішньополітичними обставинами. Цей етап характеризувався поступовим інституційним зміцненням, централізацією управління та водночас адаптацією до нових викликів, що постали перед Церквою в умовах зміни державного суверенітету. Ключовим елементом ієрархічної структури залишалася митрополія на чолі з митрополитом, що уособлював духовну та адміністративну владу. Львівська архієпархія зберігала статус центру греко-католицького церковного життя. Поряд із нею функціонували єпархії, зокрема Станіславівська та Перемишльська в межах своїх територій. Єпископи цих єпархій мали високий рівень автономії, проте підпорядковувалися загальній церковній вертикалі. У міжвоєнний період значного розвитку набула система церковного управління на рівні парафій і деканатів. Посилення ролі деканів сприяло зміцненню зв'язку між нижчими та вищими ланками церковної ієрархії. Водночас відзначається посилення адміністративної функції церковних

структур, зокрема в контексті опору латинізації, протидії державному тиску з боку польської влади та збереження національної ідентичності українського населення.

Аналіз організаційної структури ГКЦ у цей період дозволяє також виокремити тенденцію до активізації мирянського руху, що, хоч і не мав чіткої інституційної форми в рамках церковної ієрархії, впливав на динаміку розвитку церковного життя. Організовані братства, катехитичні товариства, молодіжні організації сприяли мобілізації вірян навколо Церкви як духовного й національного авторитету. Організаційна структура ГКЦ у міжвоєнний період являла собою складну і багаторівневу систему, що поєднувала традиційні форми церковного устрою з новими елементами соціального й культурного служіння. Її розвиток у цей час засвідчує здатність Церкви адаптуватися до історичних умов, зберігаючи водночас інституційну стабільність та ідентичність.

Після завершення Першої світової війни та внаслідок нових геополітичних реалій, територія митрополії зазнала значних змін. Зокрема, у 1918 р. декілька деканатів Станіславівської єпархії, розташованих на Буковині, передано Румунії. Одночасно греко-католицькі єпархії в США і Канаді вийшли з-під юрисдикції митрополії й перейшли у безпосереднє підпорядкування СП, що засвідчувало зміцнення міжнародного статусу цих спільнот та зростання ролі Ватикану в координації східних католицьких церков у діаспорі. Після утворення ДРП й унаслідок впровадження нового адміністративно-територіального устрою, юрисдикція Галицько-Львівської митрополії охоплювала території Львівського, Тарнопільського, Станіславівського та частини Краківського воєводств. У 1930-х рр. ГКЦ налічувала в Європі близько 6 млн вірян, що суттєво переважало кількість прихильників інших католицьких церков східного обряду, яка становила приблизно 2 млн. Варто окремо зазначити адміністративне рішення СП від 1934 р., відповідно до якого з території Перемишльської єпархії виокремлено регіон, заселений лемками (приблизно 250 тис. осіб). На цій території створено Апостольську

адміністрацію Лемківщини, що засвідчувало прагнення Ватикану до врахування етноконфесійних особливостей населення в управлінні церковною структурою [29, s. 149].

Слід зазначити, що після завершення Першої світової війни Галицька митрополія ГКЦ зазнала втрати частини своєї адміністративно-канонічної території. Буковина, окупована румунськими військами у листопаді 1918 р., поступово виходила з-під юрисдикції Станіславського єпископа. У 1919 р. місцеві греко-католицькі парафії отримали генерального вікарія, призначеного СП, який підпорядковувався єпископу в Мараморощі [30, с. 283]. Внаслідок адміністративно-територіальних змін, що відбулися в міжвоєнний період, Станіславська єпархія зазнала скорочення своєї юрисдикційної території. З її складу виокремлено два деканати – Чернівецький і Сучавський, загальна площа яких становила близько 180 квадратних миль. Це скорочення супроводжувалося втратою орієнтовно 25 тис. вірян, що, у свою чергу, позначилося не лише на демографічній структурі єпархії, а й на зменшенні пастирської відповідальності в регіоні [31, с. XXIX].

Після 1918 р. більшість вірних греко-католицького обряду становили українці. Польсько-український збройний конфлікт став важливим чинником, що сприяв посиленню національної ідентифікації українства Східної Галичини. У результаті цього зростала тенденція до ототожнення конфесійної належності з національною, що, зокрема, виявлялося у переходах поляків греко-католицького віросповідання до РКЦ, натомість українці латинського обряду дедалі частіше приймали греко-католицизм. Звичайно, що такі переходи суперечили нормам канонічного права, яке забороняло зміну обряду без належного церковного дозволу. Наслідком цих процесів стала формалізація етноконфесійного характеру ГКЦ, що все більше набувала ознак національної Церкви з виразно українським обличчям [32, s. 57].

Згідно з даними перепису населення, проведеного у 1921 р., на території ДРП проживало 18,814431 млн осіб, які ідентифікували себе як поляки (69,2 %), 3,898431 млн – українці (14,3 %), 2,110448 млн – євреї (7,8 %),

1,060247 млн – білоруси (3,9 %), 68,667 тис. – литовці (0,3 %), 56,239 тис. – росіяни (0,2 %), 30,628 тис. – чехів (0,1 %), 29,193 тис. представники інших національностей (0,1 %) [33, s. 27]. Результати перепису 1921 р. зазнавали критики з боку дослідників, зокрема щодо достовірності даних у південно-східних воєводствах. Існують численні свідчення про маніпуляції з боку місцевої адміністрації, скеровані на штучне завищення чисельності польського населення в офіційній статистиці [34, s. 75–80]. Деякі науковці звертали увагу на можливе «заниження» офіційної кількості українців. Так, Л. Василевський оцінював чисельність українців на рівні 4,130000 млн осіб, тоді як А. Крисінський подавав ще вищу цифру – 4,284394 млн осіб [35, s. 26]. Вважається, що результати загального перепису населення 1931 р. були більш достовірними, хоча й вони демонстрували значні фальсифікації [34, s. 76]. Зважаючи на те, що національна свідомість не завжди була достатньо кристалізованою, особливо серед мешканців Східної Польщі, питання про національність замінили питанням про рідну мову. Згідно з цим переписом 1931 р. в ДРП проживало 31,915800 млн осіб, з яких польську мову оголосили рідною 21,993400 млн осіб (68,9 %), українську – 3,220000 млн (10,1 %), російську – 1,219600 млн (3,8 %), білоруську – 989 тис. (3,1 %) [36, s. 26]. Окрему увагу привертала мовна класифікація, застосована під час перепису. Зокрема, введене розмежування між «українською» та «русинською» мовами переслідувало політичну мету й скеровувалося на фрагментацію українського етнічного масиву в офіційній звітності [34, s. 75–80].

У міжвоєнний період ДРП характеризувалася релігійною багатоманітністю, хоча домінуюче становище в конфесійному складі населення посідала РКЦ. Згідно з результатами перепису 1931 р., близько 75,3 % населення належало до різних обрядів. Зокрема, 64,8 % – до латинського, 10,4 % – до греко-католицького та 0,1 % – до вірменського обряду. Окрім того, 11,8 % населення сповідували православ'я, 2,6 % – протестантизм, 0,5 % – інші християнські конфесії. Послідовники іудаїзму становили 9,8 % від загальної кількості населення [37, s. 94].

У межах так званої «Східної Малопольщі», етнічна структура населення вирізнялася високим ступенем змішаності. Представники українського та польського етносів проживали не лише в межах одних повітів, але й у більшості гмін і навіть окремих сіл – у безпосередньому сусідстві. За таких умов проведення чіткої етнічної демаркації, яка б поділила ці дві національні групи, було практично неможливим. Особливою складністю відзначалося те, що тривала історія спільного проживання обох народів супроводжувалася численними міжнаціональними шлюбами. Відтак будь-який кордон проходив би не лише через адміністративні одиниці, а й буквально через окремі господарства, родини та громади. Попри це, саме Східна Малопольща вважалася одним із тих регіонів, де ще зберігалася порівняна етнічна перевага – або польського, або українського населення – у залежності від локального контексту [37, s. 97].

Польський етнічний елемент традиційно відігравав провідну роль у міському середовищі, зокрема в адміністративних і культурних центрах. Яскравим прикладом був Львів – один із найбільших осередків польського населення у ДРПй. Водночас польське населення було сконцентроване в окремих регіонах, утворюючи своєрідні польські «острови» серед переважно українського селянства. До таких локальних польських анклавів належали, зокрема, Львів та Тернопіль. За даними перепису населення 1931 р., у Львівському воєводстві 57,5 % мешканців вважали польську мову рідною, а в Тернопільському воєводстві – 49 %, що свідчило про відносну демографічну перевагу польського населення в урбанізованих зонах обох регіонів [37, s. 98]. Так званий «польський» етнічний пояс, що простягався від Львова через Тернопіль і Скалат до річки Збруч, утворював своєрідну демографічну смугу, яка чітко розмежовувала два регіони з переважною українською більшістю населення – Волинь та південно-східні повіти Східної Польщі. Усього на налічувалося 52 повіти. З них у 6 поляки становили в середньому 49 % населення, тоді як частка українців сягала близько 30 %. Ще у 16 повітах польське населення складало 41 %, а українське – 37 %. У майже половині

площі регіону поляки мали чисельну перевагу над українцями. Інша група повітів (21) характеризувалася іншим етнічним співвідношенням: частка польського населення тут становила близько 20 %, тоді як частка українців – у середньому майже 60 %. Найменша частка польського населення фіксувалася у десяти повітах у районах Підкарпаття та Гуцульщини. Тут поляки становили лише 13,3 % населення, тоді як українці – 72,7 % [37, s. 98].

За іншими даними, на кінець 1930-х рр. ГКЦ об'єднувала близько 4 млн вірян, що свідчило про її вагомий вплив у суспільно-релігійному житті українського населення міжвоєнної доби. Її інституційна мережа охоплювала приблизно 3 тис. парафій, що вказувало на високий рівень організаційної розгалуженості та ефективного пастирського забезпечення вірян у Східній Галичині [38, с. 91]. Статистичні відомості щодо ГКЦ в міжвоєнний період часто мають розбіжності в різних джерелах, що ускладнює точне відтворення масштабів її діяльності. На нашу думку, найбільш достовірною й систематизованою інформацією є дані, подані у щорічних шематизмах, які укладалися на основі офіційних звітів єпархіальної адміністрації та внутрішнього церковного обліку. Згідно з даними за 1938 р., Львівська митрополія включала одну митрополичу кафедру, три єпархії (Львівську архиєпархію, Перемишльську й Станіславівську єпархії), була структурно поділена на 128 деканатів. У церковному підпорядкуванні перебувало 3461 одиниця храмів і каплиць, що свідчило про розгалужену парафіяльну мережу та активне релігійне життя вірян. Церква мала 1 митрополита, 8 єпископів, 2295 парохів і загалом 2437 священнослужителів, включаючи й монахів-священників (142 особи). У сфері духовної освіти функціонували три семінарії (у Львові, Перемишлі та Станіславо́ві), у яких навчалося 512 семінаристів, а також Богословська академія у Львові – єдиний вищий навчальний заклад богословського профілю, що готував висококваліфікованих фахівців для церковного та академічного служіння. Чернече життя також відігравало помітну роль у структурі ГКЦ. У 1938 р. існувало 30 чоловічих і 120 жіночих монастирів, у яких проживало відповідно 315 монахів та 1076 монахинь. Ця

статистика засвідчувала як кількісну вагу чернечих чинів у церковному житті, так і їхню значущу роль у сфері освіти, благодійності та душпастирської праці. На основі аналізу шематизмів, загальна чисельність вірян на той час становила близько 3,6 млн осіб, що підтверджувало масштабність ГКЦ в ДРП та її провідну позицію серед східних католицьких церков у Європі [39, с. 81–98].

Попри численні трансформації, що відбулися в межах греко-католицької ієрархії, митрополит А. Шептицький у церковно-юридичній позиції послідовно дотримувався традиційної канонічної спадкоємності Київської митрополії. У зверненні до папи Пія Х в 1908 р. він посилався на чинні норми канонічного права, визначаючи свій титул у межах історичної традиції, яка зберігала уявлення про канонічну єдність церковних територій Русі, «смирений митрополит Галицький, адміністратор митрополії Київської і всієї Русі, як рівно ж архієпархій Володимирської, Полоцької, Смоленської, а також єпархій Луцької з екзархатом всієї Русі, Острозької, Новгородської, Мінської, Брестської, Вітебської, Мстиславської, Оршанської, Могилевської, Холмської, Белзької, Сіверської, Пінської, Туровської і рівно ж єпископ Кам'янець-Подільський» [40, с.115]. Цей перелік не лише відображав церковно-юрисдикційні претензії митрополита, а й засвідчував прагнення до відновлення історичної цілісності Київської митрополії в межах Унійної Церкви. Така саморепрезентація А. Шептицького вказувала на його концептуальне бачення ГКЦ як безперервного спадкоємця давньої київської церковної традиції та її права на широку територіальну компетенцію.

У процесі підготовки тексту конкордату між ДРП та СП, митрополит А. Шептицький, вочевидь, прагнув використати цю нагоду для інституційного закріплення канонічного підпорядкування Луцької єпархії Галицькій митрополії. Це відповідало його стратегічному баченню консолідації ГКЦ в межах історичних і церковних традицій. Однак зазначене прагнення не вичерпувалося лише внутрішніми церковними ініціативами – свою роль відігравали і чинники зовнішнього характеру, що потенційно могли сприяти розширенню адміністративно-територіальної структури ГКЦ. Ілюстративним у

цьому контексті була конференції єпископів Галицької митрополії, що відбувалася 10 грудня 1923 р. Серед актуальних питань розглянуто пропозицію, ініційовану президентом Папського східного інституту, о. М. Дербіні, щодо можливості призначення єпископа на Полоцько-Вітебську архиєпархію з юрисдикцією, що охоплювала б території Білорусі та України. Як кандидат на цю посаду розглядався о. О. Базюк – на той час Апостольський адміністратор у Боснії. Ця ініціатива, хоч і не була реалізована у повному обсязі, однак демонструвала намагання керівництва ГКЦ не лише адаптуватися до нових геополітичних обставин, але й водночас впливати на формування церковної політики СП щодо Східної Європи, утверджуючи роль Унійної Церкви як посередника між латинським Заходом і православним Сходом [41, с. 71].

У відповідь на рішення конференції римо-католицьких єпископів Польщі, що відбулася в Ченстохові 2–4 липня 1924 р. щодо створення Станіславівської римо-католицької дієцезії, греко-католицька ієрархія розцінила цю ініціативу як потенційно загрозливу для інституційної рівноваги конфесійного ландшафту в Східній Галичині. На конференції єпископів Галицької митрополії, яка відбувалася упродовж 31 серпня – 1 вересня 1924 р., прийнято рішення звернутися до СП з офіційним проханням не враховувати згаданий проєкт. Натомість греко-католицькі владики висунули альтернативну пропозицію – утворення нових єпархій у Східній Галичині. Запропоновано створення Тернопільської єпархії шляхом виокремлення територій зі складу Львівської та Станіславівської єпархій, а також заснування Сяніцької і Белзької єпархій на базі частини Перемишльської єпархії. Додатково ієрархи клопотали про реституцію Луцькому єпископові частини його історичної єпархії, інкорпорованої до Львівської єпархії у 1784 р. [41, с. 74–75].

Попри висунуті ініціативи щодо заміщення Полоцько-Вітебської архиєпархії та заснування нових структурних одиниць – Тернопільської, Сяніцької та Белзької єпархій – жоден із зазначених проєктів не реалізовано на практиці. Обидва напрямки, які могли б означати суттєве розширення адміністративно-територіальної мережі ГКЦ, залишилися на рівні

концептуальних пропозицій, не отримали зацікавлення з боку СП в контексті складних церковно-політичних відносин із вищою владою ДРП. Очевидно, що за ініціативою митрополита А. Шептицького, до переліку адміністративно-канонічних одиниць Галицької митрополії, окрім традиційних – Львівської архієпархії, Перемишльської та Станіславівської єпархій, включено також Луцьку, Мукачівську і Пряшівську єпархії, а також Апостольську адміністрацію на Буковині. Це стало підставою для хибних інтерпретацій організаційної структури ГКЦ науковцями, які помилково трактувала ці юрисдикції як структурні компоненти «Галицької церковної провінції», ототожнюючи їх із Галицькою митрополією [42, с. 352].

Варто наголосити, що більшість доступних джерел свідчить про те, що упродовж 1919–1925 рр. Галицька митрополія ГКЦ зберігала свою структуру, що складалася з трьох адміністративно-канонічних одиниць. Незважаючи на високий особистий авторитет митрополита, його юрисдикція залишалася формально обмеженою територією власне митрополією. Як зазначав М. Гайковський, у межах Галицької митрополії «відповідно до канонічних правил та з благословення СП правила єпископи-ординарії самоврядно, кожен у своїй єпархії», а «влада Галицького митрополита була більше почесною, символічною і закінчувалася в межах Львівської архієпархії». Водночас, як стверджують джерела, особистий авторитет митрополита А. Шептицького серед церковної ієрархії та духовенства залишався беззаперечним [43, с. 38].

Конкордат між Польщею та СП 1925 р., хоча й не виправдав сподівань на розширення території, все ж певною мірою стабілізував статус Галицької митрополії ГКЦ як в канонічно-правовому, так і в державно-правовому аспектах. За умовами ст.1 конкордату стверджувалася рівність трьох обрядів РКЦ в ДРП – римського, грецького та вірменського [44, с.42–43]. О. Беген зазначав, що ГКЦ формально була зрівняна в правах з РКЦ. Це закріплювалося у положеннях конституції 1921 р., яка декларувала рівність усіх віросповідань, а також у конкордаті, укладеному між польським урядом і СП в 1925 р. Згідно з цими юридичними актами, ГКЦ визнавалася повноправною частиною РКЦ та

мала гарантії свободи віросповідання, організації духовного життя, богослужбової практики, а також права на церковне майно й управління освітніми установами [45, с. 101]. Проте в реальній практиці положення конституції та конкордату не завжди втілювалися в життя. Попри офіційне визнання, ГКЦ часто стикалася з дискримінаційною політикою польської держави, яка вважала РКЦ національною церквою поляків, а ГКЦ – конфесійною ознакою українства.

До складу Галицької митрополії ГКЦ, яка згідно зі статтею 9 конкордату 1925 р. офіційно визначалася як «Львівська церковна провінція греко-руського обряду», входили Львівська архієпархія, а також Перемишльська та Станіславівська єпархії [44, с. 46]. Водночас конкордат, враховуючи інтереси польської влади, обмежив юрисдикцію ГКЦ територією Східної Галичини, що зумовило формування так званого «сокальського кордону». На приєднаних до Польщі землях Волині, Підляшшя, Холмщини та Західної Білорусі унійна діяльність перебувала під безпосереднім контролем польського латинського єпископату [46, с. 39–45].

На адміністративно-територіальному рівні єпархії Галицької митрополії поділялися на деканати, кожен з яких охоплював у середньому від 18 до 25 парафій. За даними 1925 р., Львівська архієпархія налічувала 54 деканати, стільки ж їх було у Перемишльській єпархії, тоді як Станіславівська поділялася на 20 деканатів [47].

У міжвоєнний період у структурі Перемишльської греко-католицької архієпархії відбулися помітні адміністративно-територіальні зміни, зумовлені як внутрішніми церковними, так і зовнішніми політичними чинниками. Кількість парафій в архієпархії зменшилася з 687 у 1918 р. – до 577 у 1934 р. Основною причиною цього стало рішення КСЦ у Римі, яка у 1934 р. відокремила від архієпархії дев'ять деканатів, що включали 111 парафій, 127 тис. вірних та 203 храми й каплиці. На основі цих деканатів створено Апостольську адміністрація Лемківщини [48, с. 63]. Створення окремої адміністративної одиниці дозволило посилити пастирську опіку,

централізувати управління та сприяти більш ефективній протидії дестабілізаційним впливам. Спочатку центром новоутвореної адміністрації було обрано Риманів, а згодом – Сянік [48, с. 63]. У Перемишльській архієпархії кількість парафій зменшилося до 577 (1918 р. – 687), бо ще 1934 р. КСЦ у Римі відокремила від неї дев'ять деканатів (111 парафій, 127 тис. вірних, 203 храми й каплиці), з яких створила Апостольську адміністрацію Лемківщини. Це зроблено задля запобігання православної пропаганді на Лемківщині [48, с. 63].

Важливі зміни в адміністративно-територіальній структурі Галицької митрополії ГКЦ відбулися у 1934 р. У відповідь на активізацію старорусинської агітації, скерованої проти українізаційної політики єпископа Й. Коциловського, значна частина греко-католицького духовенства зверталася до Апостольського нунція у Варшаві з проханням сприяти створенню окремої церковної одиниці. Внаслідок чого КСЦ 10 лютого 1934 р. оприлюднила декрет, відповідно до положень якого з-під канонічної юрисдикції Перемишльської єпархії Галицької митрополії виокремлено дев'ять деканатів: Буківський, Дуклянський, Динівський, Горлицький, Грибівський, Короснянський, Мушинський, Риманівський і Сяніцький [49, с. 20] з яких створено Апостольську адміністрацію Лемківщини, підпорядковану безпосередньо СП [50, с. 249].

Окрім традиційних територій поширення, окремі греко-католицькі парафії функціонували також у великих польських містах, зокрема в освітніх і культурних центрах. Так, парафія св. Норберта в Кракові об'єднувала не лише кількост осіб з місцевої української громади, а й численних студентів з різних міст і сіл Східної Галичини, які навчалися у вищих навчальних закладах міста [51, с. 245–252]. Нечисленні неоунійні парафії виникали на теренах Підляшшя, Люблінщини, Волині та Полісся, що засвідчувало намагання поширити греко-католицьку традицію за межі її усталеного ареалу. Особливо показовим був факт, що, попри зростання кількості неоунійних громад і нагальну потребу в їхній інституціоналізації, польська влада систематично перешкоджала створенню єпископства для неоуніатів [52, с. 34–35].

Відповідно до норм чинного канонічного права, єпископи-ординарії у межах своїх єпархій володіли повнотою законодавчої, виконавчої та судової влади. З огляду на пастирські потреби та адміністративні обставини ця влада могла частково делегуватися єпископам-помічникам, колегіальним дорадчим органам (зокрема, капітулі, консисторії, єпархіальному судові), а також окремим священнослужителям — генеральному вікарію чи деканам.

Так, у період заслання митрополита Андрея Шептицького (1914–1918 рр.) управління Львівською архиєпархією здійснював генеральний вікарій о. Андрій Білецький, який одночасно обіймав посаду архипресвітера митрополичої капітули у 1895–1926 рр. [53, с. 19]. Аналогічна ситуація мала місце у Перемишльській єпархії в період її вакантності після смерті єпископа К. Чеховича (1915–1917 рр.). У цей час управління єпархією перебрав генеральний вікарій о. К. Волошинський, архипресвітер єпископської капітули у 1898–1924 рр. [54, с. 175–204].

Подібний прецедент зафіксовано й у Станіславівській єпархії у 1900–1904 рр., коли після інтронізації А. Шептицького на Галицького митрополита постало питання про заміщення вакантного єпископського престолу. У цей період функції управління єпархією виконував генеральний вікарій о. В. Фацієвич, архипресвітер єпископської капітули у 1891–1910 рр. [55, с. 13].

Однак практика управління єпархіями через генеральних вікаріїв, які були священниками і не мали єпископської гідності, виявляла певні недоліки. По-перше, це ускладнювало можливість висвячення нових священників, оскільки це можна було зробити лише за згодою митрополита чи єпископа сусідньої єпархії. По-друге, генеральний вікарій, беручи участь у єпископській конференції, мав право лише дорадчого, а не вирішального голосу. Зважаючи на ці обмеження, на початку 1920-х рр. поступово формувалася нова практика, заснована на нормах канонічного права, щодо призначення єпископів-помічників [54, с. 19]. У 1924 р., на прохання митрополита А. Шептицького, СП призначив єпископом-помічником Львівської архиєпархії єпископа Й. Боцяна, раніше висвяченого для вакантної Луцької єпархії. Однак після смерті

Й. Боцяна в 1926 р. Львівська архієпархія деякий час залишалася без єпископа-помічника. Того ж року, на прохання єпископа Й. Коциловського, СП призначив єпископом-помічником Перемишльської єпархії о. Г. Лакоту, архипресвітера капітули з 1924 р. [54, с.25]. У 1929 р., за ініціативи владик А. Шептицького та Г. Хомишина, СП призначив трьох єпископів-помічників: для Львівської архієпархії – о. І. Бучка та о. М. Будку (останній повернувся із Канади), для Станіславівської єпархії – о. І. Лятишевського [53, с.19; 55, с.13].

На початку 1930-х рр. у структурі ієрархічного управління Галицької митрополії ГКЦ, поряд із єпископами-ординаріями, інституціоналізовано інститут єпископів-помічників. Обсяг їхніх повноважень визначався папськими декретами про призначення та міг додатково коригуватися єпископами-ординаріями залежно від конкретних пастирських чи адміністративних потреб. Важливу роль у функціонуванні адміністративно-управлінської системи митрополії відігравали також колегіальні органи – капітула, консисторія та церковний суд. Останній розглядав, зокрема, справи, що стосувалися подружнього права та дисциплінарних порушень у середовищі духовенства [56, с. 170].

Основною функцією капітули залишалася допомога єпископові в управлінні єпархією, а також участь у проведенні урочистих релігійних церемоній. Капітула слугувала важливим дорадчим органом, забезпечуючи єпископа підтримкою у питаннях адміністративного та духовного управління, а також відіграючи значну роль у підтримці канонічного порядку та організації важливих богослужінь [56, с.170–171]. Львівський собор 1891 р. виразно підкреслив значення капітули як допоміжного органу при єпископові [57, с. 67]. Діяльність єпископських капітул ґрунтувалася на статутах, затверджених Святим Престолом. Так, статuti Львівської митрополічної та Перемишльської єпископської капітул були схвалені ще 1786 р. [58, с. 450], тоді як статут Станіславівської єпископської капітули затверджено лише 1894 р. [59, с. 28].

Згідно з канонічно-правовими документами (конкордати 1857 та 1925 рр., статuti капітул, рішення Львівського собору 1891 р. та ін.), у Галицькій

митрополії ГКЦ було встановлено наступний кількісний склад капітул: у Львівській архієпархії – 10 членів, у Перемишльській – 7, у Станіславівській – 6. Чисельність членів консисторії визначалася пропорційно до складу капітул та адміністративних потреб: у Львівській архієпархії вона становила 20–30 осіб, у Перемишльській – 15–20, у Станіславівській – 8–14 [60, с. 34; 61, с. 354–355].

У міжвоєнний період кадровий склад капітул характеризувався відносною стабільністю, особливо на рівні крилошан-прелатів, що різко контрастувало з вищою плинністю кадрів у консисторіях. Так, після смерті архипресвітера о. Андрія Білецького (1926 р.) цю посаду обійняв колишній архидиякон о. Олександр Бачинський (†1933), а після нього — о. Іван Бучко, який виконував обов'язки архипресвітера до 1944 р., коли емігрував до Риму. Посаду архидиякона у різний час займали сам Бачинський, Бучко, а також о. Йосиф Сліпий (1935–1945 рр.). Кустошем митрополичої капітули у 1918–1938 рр. був о. Теодор Войнаровський, якого змінив о. Лев Куницький (1938–1945 рр.). Посаду схоластика послідовно обіймали: о. Олександр П'ясецький (1920–1937 рр.), о. Василь Томович (1938–1941 рр.), а згодом єпископ Микита Будка (1941–1945 рр.) [53, с. 19–20].

У Перемишльській єпархії у міжвоєнний період склад єпископської капітули характеризувався більшою стабільністю. Після смерті о. К. Волошинського у 1924 р. архипресвітером став о. Г. Лакота, який з 1929 р. обіймав посаду єпископа-помічника. Архидияконами єпархії були о. І. Войтович (1919–1921 рр.), о. О. Зубрицький (1921–1932 рр.) та о. М. Мриць (1935–1939 рр.). Посади кустошів займали о. В. Левицький (1919–1935 рр.) та о. В. Пинило (1935–1939 рр.), а схоластиками були о. М. Мриць (1918–1935 рр.) та о. В. Гмитрасевич (1935–1939 рр.) [54, с. 25–26].

У міжвоєнний період незначні кадрові зміни торкнулися і єпископської капітули Станіславівської єпархії. Після смерті архипресвітера о. І. Гордієвського у 1927 р. архипресвітером став єпископ-помічник, о. І. Лятишевський у 1930 р. Архидияконами єпархії були о. І. Литвинович

(1893–1926 pp.), о. Ф. Щепкович (1927–1934 pp.), о. Я. Медвецький (1935–1936 pp.) та о. А. Бойчук (1937–1945 pp.). Посаду кустоша займали о. І. Гробельський (1908–1926 pp.) та о. Я. Медвецький (1927–1935 pp.) [55, с.13].

Аналіз особового складу митрополичої та єпископських капітул Галицької митрополії ГКЦ дозволяє не лише простежити динаміку кар'єрного зростання окремих священнослужителів, але й виявити механізми заміщення вакантних посад. Водночас слід підкреслити, що відповідно до норм канонічного права поза юрисдикцією єпископів-ординаріїв залишалися монастирі. Попри територіальне розташування у межах трьох єпархій Галицької митрополії, вони підпорядковувалися генеральним настоятелям відповідних чернечих чинів та згромаджень [62, с. 332, 341, 343, 351].

Митрополит Андрей Шептицький, а також єпископи Й. Коциловський і Г. Хомишин активно підтримували розвиток чернечих інституцій, здійснювали канонічні візитації монастирів та надавали духовні настанови, спрямовані на поглиблення християнського духу ченців і черниць. Окрім особистого духовного вдосконалення, перед чернецтвом ставилися завдання виконання суспільних обов'язків.

У міжвоєнний період у Галицькій митрополії діяли такі чоловічі спільноти: Чин святого Василя Великого, Згромадження святого Теодора Студита, Чин Найсвятішого Ізбавителя (редемптористи). Серед жіночих чернечих згромаджень вирізнялися: Сестри Василіянки, Сестри Мироносиці, Сестри Служебниці, Сестри святого Йосифа, Сестри святого Йосафата, а також Сестри святих Вінкентія і Павла [60, с. 36–37].

Важливу складову організаційної структури Галицької митрополії ГКЦ становили богословські навчальні заклади, які виконували не лише функцію підготовки майбутніх священнослужителів та богословів, а й загалом сприяли християнському вихованню української молоді [60, с. 35]. Розгалужена мережа богословських навчальних закладів у межах Галицької митрополії ГКЦ

відігравала ключову роль у справі християнського виховання молоді та формування нового покоління духовенства.

У структурі Церкви ці інституції посідали окреме місце, відмінне від суто адміністративно-управлінських органів, проте перебували під постійним наглядом і опікою єпископа-ординарія та відповідної єпископської капітули. Середню ланку адміністративно-управлінської системи Галицької митрополії ГКЦ становили деканальні уряди, тоді як найнижчий рівень представляли парафіяльні уряди.

Основними завданнями деканального уряду були: нагляд за дотриманням норм християнського благочестя як серед духовенства, так і серед вірних ввіреного округу; здійснення канонічних візитацій храмів; контроль за виконанням рішень провінційних і єпархіальних соборів. У міжвоєнний період у межах Галицької митрополії зберігалася традиційна практика скликання деканальних соборчиків духовенства, зазвичай приурочених до храмових свят. Під проводом декана на цих зібраннях виголошувалися доповіді, присвячені аналізу душпастирського досвіду, а також обговорювалися найактуальніші проблеми церковного та суспільного життя [61, с. 358–359].

Парафіяльні уряди в структурі Галицької митрополії ГКЦ, зазвичай, склалися з пароха, а у випадку великих або чисельних парафій – також із одного або двох «сотрудників». Призначення належало виключно до компетенції єпископа-ординарія, який, однак, міг брати до уваги думку членів єпископської капітули. Водночас, згідно з положеннями конкордату між СП і ДРП 1925 р., ієрарха зобов'язували інформувати Міністерство віросповідань та освіти Польщі про кадрові призначення на парафіяльні посади [61, с. 359].

Таким чином, організаційна структура Галицької митрополії ГКЦ у міжвоєнний період загалом зберігала основні риси, характерні для довоєнного часу. Укладення конкордату визначило правовий статус Церкви як у структурі РКЦ, так і в межах Другої Речі Посполитої, що створювало умови для її подальшого організаційного зміцнення, а також для розширення релігійної, культурно-освітньої, доброчинної та місіонерської діяльності. Правове

становище релігійних громад регламентувалося ст. 111 конституції ДРП, яка гарантувала громадянам право на створення релігійних об'єднань. Релігія при цьому визнавалася невід'ємною духовно-моральною складовою суспільного життя, а отже, інституційно не була відділена від держави. Водночас, попри надання релігійним конфесіям статусу юридичних осіб і відповідних прав, конституційні норми встановлювали певні обмеження, адже провідне становище в державі закріплювалося саме за РКЦ.

2.3. Соціально-економічна проблематика у діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування

У міжвоєнний період Східна Галичина перебувала в умовах глибокої соціально-економічної нестабільності, що була наслідком змін державного устрою, повоєнної розрухи, політичної дискримінації українців та зростання впливу ідеологій, які загрожували традиційним релігійним і національним цінностям. У цьому контексті вагомую роль у розв'язанні соціально-економічних проблем українського суспільства відігравали організації суспільно-християнського скерування, що виникали з ініціативи ГКЦ або діяли у тісному зв'язку з нею. Їхня діяльність виходила за межі вузько релігійної сфери, охоплюючи освітньо-просвітницьку, кооперативну, добродійну та політичну роботу, що мала на меті поліпшення умов життя українців, зміцнення їхньої економічної самостійності та протидію асиміляційній політиці польської влади. Особливу увагу в цьому параграфі зосереджено на аналізі соціально-економічної стратегії таких структур, як УКС, УХО, КА та їхній взаємодії з кооперативним рухом, товариствами «Просвіта», «Рідна школа», «Відродження» тощо.

Діяльність українського суспільно-християнського руху в Східній Галичині 1920–1930-х рр. – важлива складова всеукраїнського національно-культурного та суспільно-політичного поступу, що ґрунтувався на

загальнолюдських морально-етичних засадах, всебічному розширенні наукового світогляду, духовному збагаченні й культурному вихованні нації, піднесенні рівня освіти й науковості, втіленні у життя національних прагнень багатьох поколінь українців. Важливе значення у цьому русі займала УХО, засновано 4 серпня 1925 р у Львові з ініціативи провідних представників духовенства. До числа її засновників належали отці – Т. Галущинський, Д. Стек, М. Дороцький, Ю. Плешкевич, М. Хмільовський, О. Малиновський, Й. Маркевич, Т. Горникевич, М. Коритко та Й. Маринович [64, арк. 1].

Провідну роль у формуванні ідеології та політичної стратегії організації відігравали знані суспільно-політичні діячі того часу – О. Маковей та С. Томашівський. Зasadничою метою діяльності організації було забезпечення захисту національних інтересів українського населення Східної Галичини в ключових сферах суспільного життя – релігійній, економічній та політичній. Як зазначав один із очільників УХО Т. Галущинський «Українська Християнська Організація має за мету побороення і протидію будь-якій антицерковній та антинаціональній агітації. Вона підтримуватиме ті політичні сили, які діють на благо українського народу та керуються у своїй діяльності засадами і наукою Католицької Церкви» [65, арк. 2].

У жовтні 1925 р. сформовано розширений організаційний комітет УХО [66, арк. 4]. До його складу увійшли провідні представники духовенства, інтелігенції та молоді, ректор Львівської духовної семінарії Т. Галущинський, львівський адвокат О. Надрага, декани і парохі сіл Ямниця – Ю. Гірняк, Ванів – М. Дороцький, директор приватної гімназії у Золочеві, о. М. Хмільовський, парох с. Устя Зелене Ю. Плешкевич, Й. Маркевич, парох с. Сихів Т. Горникевич, парох с. Гійсько Й. Маринович, викладачка державної учительської семінарії у Львові О. Бачинська та студент Р. Гайдук [67, с. 8].

На початку 1926 р. започатковано друкований орган УХО – щотижневу газету «Нова зоря», яка стала важливим інструментом комунікації з громадськістю та формування суспільної думки. Редакція видання сформулювала низку програмових завдань, серед яких: поширення ідей

організації; інформування громадськості про актуальні події українського суспільного життя та світовий католицький рух; популяризація релігійної свідомості; утвердження й захист католицького світогляду; протидія більшовизму, сектантству та антикатолицькій пропаганді. Газета також прагнула до глибшого висвітлення релігійних, політичних, суспільних, культурних та економічних питань крізь призму католицької доктрини, а також до утвердження авторитету церковної влади, включно з Папою Римським та єпископатом ГКЦ [68, с. 96].

Слід підкреслити, що УХО мала чітко окреслену внутрішню структуру, що засвідчує її високий рівень організаційної дисципліни та прагнення до ефективного функціонування. У друкованому віснику УХО «Наші вісті» оприлюднено документ під назвою «Правильник для організаторів і мужів довір'я» [69, с. 10–16], який регламентував повноваження та обов'язки відповідних посадових осіб. Організаторами виступали представники, що діяли від імені секретаріату УХО на місцях. Вони наділялися широким спектром повноважень, зокрема: організаційне керівництво на відповідній території; поширення інформації про розпорядження центрального секретаріату серед членства; скликання зборів та участь в обговоренні актуальних суспільних, релігійних і церковних питань; сприяння розвитку організації; заохочення членів до активності в українських освітніх, економічних і релігійних товариствах; організація передплати періодичних видань тощо [69, с. 10–16].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності УХО була робота з молоддю, зокрема зі студентським середовищем. У публічних заявах наголошувалося, що чітка ідеологічна позиція УХО сприятиме подоланню негативних суспільних явищ, поширених у східногалицькому середовищі міжвоєнного періоду, зокрема таких, як «пересадний культ нації, розлад у суспільстві й серед студентства» [66, арк. 13]. Попри задекларовану позапартійність, засновники УХО розглядали можливість активної участі у політичному житті Східної Галичини. Починаючи з 1928 р., представники УХО порушували питання необхідності протидії зростаючому впливу комуністичних осередків на

діяльність сільських і повітових союзів кооперативів. У відповідь на цю загрозу вироблено стратегію, що передбачала не лише патрунування вже існуючих економічних інституцій [70, арк. 1–3, 11, 12, 22, 23; 71, арк. 4, 7, 21, 48, 50, 55; 72, арк. 6, 8, 10, 12, 16, 21, 31, 32, 54, 72, 80, 82, 86, 89; 73, арк. 2, 13, 32, 33, 37], але й ініціювання створення нових кооперативно-господарських структур [74, с. 3].

Ця ініціатива актуалізувала дискусію щодо потреби формування дієвої католицької організації, здатної організаційно й ідеологічно інтегрувати кооперативний рух. Так, у статті «Забезпечім кооперативи католицькою організацією» [74, с. 3] запропоновано схему організаційної моделі, побудованої на базі вже існуючих релігійних об'єднань. Згідно з нею окремі члени Апостольства Молитви та Марійського союзу утворювали місцеві гуртки, представники яких поєднували духовне зростання з місієюною працею, опікувалися хворими, підтримували порядок в храмах тощо [74, с. 3]. У рамках запропонованої моделі діяв механізм залучення нових членів, що передбачав заохочення парафіян до участі в ранкових богослужіннях і частішого прийняття Святих Тайн в будні дні [74, с. 3].

Кооперацію діячі УХО розглядали не лише як інструмент економічного самозабезпечення українців, а й як важливий засіб морального, культурного та національного виховання [75, с. 1]. Патрунування кооперативного руху з боку УХО мало також стратегічний характер, оскільки розглядалося як протидія деструктивному впливу ліворадикальних течій у суспільно-економічному житті Галичини [75, с. 1]. Ідейно-ціннісні засади УХО мали поміркований характер. Польський дослідник Г. Мазур відзначав, що організація займала позицію протистояння як українському, так і польському радикальному націоналізму [76, с. 98]. УХО рішуче виступала проти діяльності радянофілства, яке, на думку її представників, просувало ідею навернення греко-католиків до православ'я. Особливо небезпечною вважалася така діяльність на Лемківщині, де вона досягла найбільшого впливу, а також частково на Закарпатті [77, с. 7]. Ця форма релігійної пропаганди сприймалася як вияв масштабного політично-

релігійного руху, що, за оцінками УХО, мав ознаки системної кризи і тривав від завершення Першої світової війни [78, с. 8–9]. У відповідь на це лунали заклики до консолідації всіх національно свідомих сил задля нейтралізації радянофільського впливу та зміцнення української національної ідентичності [79, с. 10–14].

У міжвоєнний період на території Східної Галичини діяли десятки українських політичних партій і громадських організацій, що представляли різноманітні ідеологічні напрямки. Значний вплив на суспільно-політичне життя української спільноти мали клерикальні політичні сили, які спиралися на морально-етичні засади християнства, зокрема католицької традиції. Однією з найпомітніших структур цього ідеологічного табору став УКС, який відіграв важливу роль у формуванні національно-культурницької ідеології українців у регіоні. 22 жовтня 1930 р. з публічним зверненням до українців Східної Галичини виступив митрополит А. Шептицький. У відозві він закликав до утворення УКС як організації, що ґрунтувалася на засадах католицької віри й моралі та керувалася ними у політичній, соціальній та культурно-просвітницькій діяльності [80, с. 1].

29 жовтня 1930 р. відбулася установча нарада, на якій обговорено основні цілі, завдання та програмні засади УКС, а також ухвалено проєкт статуту організації. Його положення безпосередньо пов'язувалися з принципами, викладеними у відозві митрополита А. Шептицького [81, с. 4]. Зокрема, статутом передбачалася можливість участі членів УКС в інших політичних утвореннях за умови, що їхня діяльність не суперечила б основоположним засадам католицької віри та моралі, а також усталеним національним і суспільним принципам [82, с. 3].

Митрополит А. Шептицький та голова УКС В. Децикевич наголошували на позапартійності організації, підкреслюючи її морально-етичний авторитет, що «Католицький Союз своїми принципами стоїть немовби понад партіями» [83, с. 1]. У програмному зверненні митрополит визначав базовий принцип діяльності УКС – забезпечувати українцям законний доступ до освіти,

культури, добробуту і прав [84, с. 361]. Дослідник Р. Тожецький зазначав, що УКС, попри наявність організаційної структури, характерної для політичних партій, не був партією у вузькому значенні цього поняття, оскільки не висував чітко окресленої політичної програми. Водночас організація підтримувала співпрацю з українськими рухами, які діяли на основі християнського світогляду [85, с. 113–114].

Відповідно до статуту, членом УКС могла стати особа української національності греко-католицького обряду, яка досягла 18-річного віку. У виняткових випадках до організації могли прийматися також представники інших християнських конфесій, за умови публічної присяги щодо вірності меті та завданням Союзу. Присяга складалася у присутності керівництва організації – символічно, «до рук самого митрополита» [86, арк. 6], що надавало процесу особливого релігійного й морального змісту.

Одночасно з внутрішніми викликами в Східній Галичині УКС активно реагував на трагедію, що розгорталася в радянській Україні – Голодомор 1932–1933 рр. Організація, як і загалом ГКЦ, рішуче засуджувала злочин сталінського режиму проти українського народу. В офіційному пресовому органі Союзу – газеті «Мета» регулярно публікувалися матеріали, присвячені цій катастрофі. Серед заголовків варто виокремити: «Голод на Україні», «Україна в передсмертних судорогах», «Картини з большевицького пекла», «Биймо у великий дзвін на тривогу!», «День національної жалоби та протесту», «Св. Отець і голодуючі жертви большевизму» тощо [99, с. 35].

УКС у міжвоєнний період позиціонував себе як українська ідеологічно-консолідуюча сила, що ставила за мету об'єднання всіх соціальних верств українського суспільства на основі національно-християнських принципів задля досягнення стратегічної мети – побудови самостійної Української держави. У ставленні до органів влади ДРП УКС дотримувався поміркованої опозиції, наголошуючи на необхідності дотримання легальних засобів у політичній боротьбі [87, с. 100]. У програмних засадах УКС наголошувалося на захисті католицької віри на засадах християнської моралі, підтримці

культурного і господарського поступу українців [88, с. 2]. Під час загальних зборів УКС, що відбулися 26 грудня 1935 р., особливий наголос зроблено на потребі активної участі духовенства в розвитку українських культурно-просвітницьких та економічних структур. Ухвала зборів закликала до співпраці з провідними національними інституціями, в основному з «Просвітою», «Рідною школою» і кооперацією [89, с. 15; 90, с. 3].

Взаємини між УКС та провідним культурно-просвітницьким товариством Східної Галичини «Просвітою» у міжвоєнний період були складними та неоднозначними. Попри спільні ідеологічні завдання у сфері національного виховання, між обома структурами неодноразово виникали напруження, зумовлені політичними відмінностями та морально-ціннісними орієнтаціями. Навесні 1931 р. Головна рада УКС зверталася до своїх членів із закликом долучитися до підготовки загальних зборів «Просвіти», запланованих на червень того ж року. Головна мета цієї ініціативи ґрунтувалася на протистоянні посиленню впливу на товариство з боку лівих радикальних кіл [98, с. 3].

Прагнучи підтримати моральні й естетичні орієнтири літературного процесу, УКС у 1937 р. започаткував літературну премію, скеровану на популяризацію творів, які утверджували християнські та національні цінності. Премія, загальний фонд якої становив 1 тис. зл., мала на меті відзначити авторів, які «пропагували позитивні вартості з християнського і національного погляду» [97, с. 3]. Визначення лауреатів відбулося 16 лютого 1937 р. До складу журі увійшли авторитетні представники культурно-інтелектуального середовища – Г. Костельник, М. Гнатишак, П. Ісаїв, Е. Пеленський, К. Чехович, а також делегати від Головної ради УКС – М. Каратницький (голова журі) та М. Демкевич-Добрянський (секретар). За підсумками розгляду поданих творів, першу премію в розмірі 600 зл. присуджено письменниці Н. Королевій. Другу премію (по 200 зл. кожна) розділено між двома відомими українськими авторами – Б. -І. Антоничем та Л. Мосендзом [97, с. 1].

Значну культурно-просвітницьку діяльність УКС реалізовував через офіційний пресовий орган – газету «Мета», яка відігравала роль не лише

інформаційного видання, а й ідеологічного рупора організації. Важливою ініціативою стало видання безкоштовного додатку «Література, мистецтво і наука», що мав виразне просвітницьке спрямування. У цьому додатку регулярно публікувалися біографії видатних українських письменників, матеріали з діяльності товариства «Просвіта», рецензії на нові книжкові видання, а також інформація про культурні події, організовані українською молоддю тощо. Особливу увагу редакція «Мети» приділяла публікаціям, присвяченим героїчним сторінкам української історії. У рубриці «Культурний рух» висвітлювалася діяльність Львівської духовної семінарії, яка виступала важливим осередком інтелектуального й духовного життя українців, наголошувалося на підтримці енциклік Папи Римського тощо [91–92; 93, с. 2].

У травні 1933 р. в Східній Галичині відбулася масштабна подія, яка справила відчутний вплив на культурно-просвітнє та духовне життя українців – свято УМХ. Захід, організований з ініціативи УКС та церковних структур, мав на меті згуртування молоді навколо ідеалів християнської віри та національної свідомості [94, с. 272]. Свято мало широке охоплення й виразно маніфестаційний характер: 6–7 травня 1933 р. до Львова прибуло понад 60 тис. молодих українців зі Східної Галичини [95, с. 4–5]. У межах святкової програми відбулася урочиста присяга молоді на вірність Христові, яка супроводжувалася багатолюдними богослужіннями в ключових храмах Львова – соборі Св. Юра, церквах Успіння Богородиці та Спаса, а також у гімназії сестер-василіанок. Водночас проведено низку секційних засідань з обговоренням актуальних питань духовного та морального виховання молоді. 14 травня поточного року аналогічні присяги були складені в усіх парафіях Східної Галичини, що засвідчувало загальнонаціональне охоплення ініціативи [96, с. 4].

Важливим результатом святкування стало створення нової молодіжної релігійно-громадської структури – КАУМ. Її ідеологічною основою стало прагнення виховати нового типу українця – свідомого християнина, патріота, фахівця й зразкового громадянина. Гурткова діяльність КАУМ мала виразно

просвітницький характер і була зорієнтована на морально-релігійне вдосконалення особистості. Основними виховними формами виступали: спільна молитва, участь у богослужіннях, вивчення релігійної літератури, дотримання християнських моральних норм. Окрім духовного виміру, важливе місце у діяльності КАУМ посідала соціальна складова [94, с. 274–275].

У 1930 р. за ініціативи єпископа Станіславівського Г. Хомишина та групи католицької інтелігенції консервативного спрямування, що об'єднувалася навколо газети «Нова Зоря», проголошено про створення УНО, нової політичної сили на теренах Східної Галичини. Метою цього об'єднання стало налагодження каналу політичної комунікації між українцями-католиками та органами польської адміністративної влади, шляхом формування ідеологічно обґрунтованого представницького середовища. Ідейно-програмні засади партії сформульована С. Томашівським. 24 жовтня 1934 р. О. Назарук у листі до Головної управи УНО в Станіславові, адресованому голові І. Волянському, висловлював занепокоєння щодо політики польської влади в обмеженні української кооперації [100, арк. 26]. О. Назарук закликав УНО приєднатися до спільного протесту політичних організацій Східної Галичини, які діяли на національній платформі. Він наполягав на необхідності особистої участі голови УНО в складі делегації, сформованої чотирма українськими національними партіями, для представлення інтересів українського кооперативного руху у переговорах з львівським воєводою щодо подальшої долі РСУК [100, арк. 27]. Така наполегливість з боку О. Назарука зумовлювалася стратегічною важливістю РСУК, який виконував функції єдиного ревізійного та організаційного центру української кооперації в ДРП, особливо в аграрному – хліборобському секторі, що охоплював значну частину українських національних територій у складі Польщі [100, арк. 28].

23 жовтня 1934 р. уповноважені представники чотирьох українських політичних партій – УНДО, УСРП, УСДП та УНО – виступили із засудженням безпідставного рішення польської адміністрації щодо скорочення функціонування РСУК. Ухвалене рішення трактувалося як загрозливий

прецедент, що мав характер політичного тиску з боку уряду проти українського населення, і розглядався як спроба розірвати господарську єдність українців у межах польської держави [100, арк. 29]. Східногалицькі політичні партії чітко задекларували свою позицію на захист РСУК. Вони наполягали на необхідності збереження його юрисдикції в межах українських етнічних територій – Львівського, Станіславського, Тарнопільського, Краківського, Волинського та Підляшського воєводств. Аргументацію обґрунтовували положеннями конституції ДРП, які гарантували право на функціонування господарських об'єднань і кооперативних структур [101, с. 1].

Позитивні результати цієї кампанії представлено на засіданні Головної управи УНО, що відбулося 11 листопада 1934 р. у Станіславові. О. Назарук звітував про успішне вирішення питання захисту РСУК, а також інформував про започаткування нових католицьких організацій із типовою християнською програмою, діяльність яких мала здійснюватися відповідно до затвердженого статуту товариства «Скала» [102, с. 7]. Ідея створення організацій виникла за безпосередньої участі Станіславівського єпископа Г. Хомишина, який активно долучився до укладання статутів не лише для товариства, але й для парафіяльних читалень та культурно-просвітницьких осередків [103, с. 2]. У спеціальній відозві до духовенства, датованій 21 жовтня 1934 р., Г. Хомишин закликав греко-католицьке духовенство організувати у парафіях відповідні структури з метою протидії поширенню радикальних і антиклерикальних ідеологій [103, с. 2]. Необхідність утворення таких організацій зумовлювалося суспільно-політичними обставинами того часу. Адже кооперативи, читальні, народні доми – інституції, що у кінці XIX – на початку XX ст. здебільшого виникали з ініціативи греко-католицьких священників [104, с. 70–76] – у 1930-х рр. дедалі більше підпадали під вплив світських, радикальних або атеїстичних рухів. У зв'язку з цим владика Г. Хомишин наголошував, що шляхом утвердження мережі організацій під патронатом ГКЦ можна ефективно «спаралізувати деструктивну роботу і вплив світських ворожнечих установ» [103, с. 2].

У контексті міжвоєнних трансформацій українства Східної Галичини, зокрема зростання активності світських рухів та радикалізації публічного дискурсу, особливого значення набуло розпорядження Станіславівського єпископа Г. Хомишина «Про діяльність священика в світських установах». Цей документ був реакцією на занепокоєння церковної влади станом внутрішньої дисципліни серед духовенства, а також спробою убезпечити душпастирську діяльність від надмірного втягування в політичні чи ідеологізовані процеси [105, с. 4]. ГКЦ, підтримуючи ці структури, не лише зміцнювала свій авторитет як духовна інституція, а й активно впливала на формування економічної свідомості, громадянської відповідальності та солідарності в українському середовищі. Організації суспільно-християнського скерування сприяли розвиткові кооперативного руху, поширювали принципи соціального католицизму, забезпечували просвітницьку та економічну підтримку місцевого населення.

Таким чином, аналіз становища ГКЦ у контексті нормативно-правового регулювання, організаційної структури та соціально-економічної діяльності християнських середовищ дозволяє зробити кілька принципових узагальнень. По-перше, державна нормативно-правова база безпосередньо впливала на обмеження або розширення можливостей функціонування Церкви, визначаючи рамки її легального існування, можливості духовної опіки вірних, а також простір для суспільної активності. По-друге, організаційна структура ГКЦ продемонструвала здатність до адаптації в умовах тиску з боку державних інституцій, водночас зберігаючи ієрархічну впорядкованість та внутрішню координацію. По-третє, діяльність суспільно-християнських партій і організацій засвідчила важливу роль соціально-економічного аспекту в житті Церкви, зокрема через підтримку освітніх, кооперативних та добродійних ініціатив. У сукупності ці чинники формували складне, але життєздатне поле взаємодії Церкви, вірян і суспільства, що давало змогу зберігати духовну тяглість навіть в умовах системних обмежень.

Список в використаних джерел до другого розділу

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921. Lwów; Warszawa, 1927. 160 s.
2. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* z 1925 r. N. 47. Poz. 324. S. 1083–1094.
3. Łukomski S. Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską. Łomża, 1934. 42 s.
4. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. 356 s.
5. Великий А. Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. IX: XX ст. Рим, 1977. 304 с.
6. Суттнер Е. К. Українське християнство на початку III тисячоліття. Львів, 2001. 168 с.
7. Полонська-Василенко Н. Історія церкви / Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. [Перевид. в Україні]. К., 1995. Т. 2. 800 с.:іл.
8. Wisłocki J. Uposażenie Kościoła i duchowieństwa katolickiego w Polsce 1918–1939. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1981. 339 s.
9. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 596 с.
10. Wysoczański W. Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna, 1997. 521 s.
11. Osuchowski J. Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Warszawa: Książka i wiedza, 1967. 562 s.
12. Pietrzak M. Prawo Wyznaniowe. Warszawa: Lexis Nexis, 2005. 344 s.
13. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 1, 2.
14. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 65–66.

15. Цезаропапізм в мініятурі. *Нива*. Р. XVI. Львів, 1921. Ч. 11. С. 347.
16. Реквізиція метрик. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1 лютого 1922. Ч. 7–8 (подвійне). С. 63.
17. Виступлення українських священиків з повітових шкільних рад. *Письмо з Просвіти*. Річник Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1 лютого 1922. Ч. 7–8 (подвійне). С. 63.
18. Здирання українських вивісок у Львові. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1-го марта 1922. С. 99.
19. Юрчинський О. Права української мови в практиці. Чи греко-кат. парохіяльні уряди мають право вживати української мови в переписці з урядовими державними установами? *Діло*. 28 січня 1930. С. 1.
20. Два документи. *Діло*. 11 листопада 1930. С. 2.
21. Арештували священика. *Діло*. 10 жовтня 1930. С. 4.
22. Ревізії й арештування в Городенщині. *Діло*. 10 жовтня 1930. С. 4.
23. Греко-кат. парохі мають право переписуватися з державними властями по українськи. Засадниче рішення Найвищого Суду. *Діло*. 28 травня 1930. С. 1.
24. Українські священики мають право переписуватися з державними властями по українськи. *Народна справа*. 8 червня 1930. С. 1.
25. За слухне право рідної мови. *Народна справа*. 31 серпня 1930. С. 1.
26. Grelewski S. Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce wspolczesnej. Lublin, 1937. 772 s.
27. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1939. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. 468 s.
28. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.
29. Sliwa T. Kościół Greckokatolicki w Polsce w latach 1918–1939 / Kościół w II Rzeczypospolitej / Red. Z. Zieliński, S. Wilk. Lublin, 1980. 253 s.

30. Федорів Юрій, о. Організаційна структура Української Церкви. Торонто: Наук. т-во ім. Шевченка в Канаді, 1990. 212 с.
31. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1925. XXXII + 325 с.
32. Stępień S. Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego. Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. *Rocznik Statystyczny*. Warszawa, 1991. S. 57.
33. Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921 r. Warszawa, 1927. S. 27.
34. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów. Warszawa, 1985. 285 s.
35. Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce. *Sprawy Międzynarodowe*. 1929. Nr. 3. S. 26.
36. Mały Rocznik Statystyczny. 1939. Warszawa, 1939. 465 s.
37. Ważniewska Joanna. Struktura i organizacja Kościoła Greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Szkice Podlaskie*. 2022. Nr. 10. S. 93–122.
38. Гайдукевич О. Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині у 30-х роках XX ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. Вип. 8: До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. С. 89–99.
39. Пересторога перед комунізмом. *Львівські Єпархіальні Відомості*. 1938. С. 81–98.
40. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали (1899–1944). Т. 1: Церква і Церковна єдність. Львів: Свічадо, 1995. 524 с.
41. Кравчук А. Конференції архієреїв Української греко-католицької церкви (1902–1937). Львів, 1997. 92 с.
42. Степанюк Г. Організаційна будова Галицько-Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні: Матеріали X міжнар. конф.* (Львів, 16–19 трав. 2000 р.). Львів, 2000. Кн. 1. С. 354–355.

43. Гайковський М. ГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького. *Київська Церква*. 2001. № 2–3. С. 32–48.
44. Конкордат між Св. Престолом а Річюпосполитою Польською. *Вістник Станиславівської єпархії*. 1925. Ч. IX–XII. С. 42–46.
45. Беген О. Греко-Католицька Церква в українському суспільному та політичному житті в реаліях Другої Речі Посполитої / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / За заг. ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет; Центр досліджень визвольного руху. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. С. 101.
46. Стоколос Н. Неоунія: історія провалу. *Людина і світ*. 2004. № 1. С. 39–45.
47. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1925. XXXII + 325 с.
48. Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. *Rocznik Statystyczny*. Warszawa, 1991. S. 63.
49. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939). Львів: Каменяр, 1995. 1008 с.
50. Paul J. Best. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny (1934–1944). *Polska-Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa*. T. 4: Katolickie Unie Kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość / pod red. S. Stępnia. Przemyśl, 1998. S. 240–254.
51. Литвин М. Українське культурно-освітнє життя в Кракові (кінець XIX – перша третина XX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 245–252.
52. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.

53. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Т. 2: Духовенство і релігійні згромадження. Львів; К.: Академія, 2004. 570 с.
54. Делятинський Р. Шематизм Станиславівської єпархії (1886–1938 рр.): особливості історичного джерела. *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий пастир»*. Теологія: Щорічний збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 4. С. 175–204.
55. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938). Львів: Місіонер, 2002. 450 с.
56. Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589–1891). Львів: ЛБА, Ін-т канонічного права, 2000. С.170–171.
57. Чинности і рішення руского провінціального Собора в Галичині одбувшогося в Львові в році 1891. Львів: Накладом Митрополичого Ординаріату, Із типографії Ставропігійського Ін-та, 1896. 272 с.
58. Лужницький Г., о. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. 2-ге вид., випр. Львів: Свічадо, 2008. 640 с.
59. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900 рр.). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. 96 с.
60. Гайковський М. ГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького. *Київська Церква*. 2001. № 2–3. С. 32–48.
61. Степанюк Г. Організаційна будова Галицько-Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні: Матеріали X міжнар. конф., (Львів, 16–19 травня 2000 р.)*. Львів, 2000. Кн. 1. С. 354–355.
62. о. Патрило І. Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ / Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. Рим: Вид-во оо. Василян, 1992. С. 330–351.
63. Держархів Львівської обл. Ф. 21. Оп. 2. Спр. 58. 5 арк.
64. Держархів Тернопільської області. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 142. 3 арк.
65. ЦДІАЛ України. Ф. 309 Оп. 1. Спр. 2537. 4 арк.

66. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 42. 63 арк.
67. Інформаційне письмо УХО. *Наші вісти*. Львів. 1925. С. 8.
68. Гладюк Т. Організаційно-видавнича діяльність тимчасового організаційного комітету Української християнської організації (УХО) 1925–1928 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 3. С. 94–98.
69. Правильник для організаторів і мужів довіря. *Наші Вісти*. Львів. 1925. Ч. 1. С.10–16.
70. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 125. 50 арк.
71. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 126. 90 арк.
72. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 112. 102 арк.
73. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 46. 89 арк.
74. Забезпечім кооперативи католицькою організацією. *Нова Зоря*. 20 травня 1928. Ч. 37. С. 3
75. Моральні хиби в кооперації. *Нова Зоря*. 23 серпня 1928. Ч. 67. С. 1.
76. Mazur G. *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*. Kraków, 2007. 482 s.
77. Лемківський Б. Причини лемківської схизми. *Нова Зоря*. 1 березня 1934. Ч. 15. С. 7.
78. Релігійна апостазія москвофільської молоді на Закарпатті. *Нова Зоря*. 23 липня 1933. Ч. 54. С. 8–9.
79. Кревецький І. Історичне завдання галицької землі. *Нова Зоря*. 25 травня 1933. Ч. 38. С. 10–14.
80. Український Католицький Союз. *Діло*. 26 жовтня 1930. С. 1.
81. З історії Українського Католицького Союзу. *Мета*. 15 березня 1931. С. 1.
82. Статут Українського Католицького Союзу. *Мета*. 15 березня 1931. С. 3.
83. Що таке Український Католицький Союз? *Діло*. 30 жовтня 1930. С. 1.
84. Шептицький А. Під один прапор! *Нива*. 1930. № 10. С. 361.

85. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький. *Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка, Інститут Історії Церкви, 1993. Число І. С. 113–114.
86. ЦДІАЛ України. Ф. 406. Оп. 1. Спр. 103 а. 360 арк.
87. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939 рр): історико-політологічний аналіз. *Галичина*. 2000. № 4. С. 97–101.
88. Наші завдання у новім році. *Нива*. 1931. Ч. 1. С. 1–3.
89. Загальні Збори Українського Католицького Союзу. *Мета*. 1936. Ч. 1. С. 14–15.
90. Осташевський Й. До питань громадської діяльності українського духовенства (Реферат, виголошений на Великих Зборах священичого Товариства ім. Св.Андрея, 8 лютого 1934 р.). *Мета*. 1934. Ч. 7. С. 3.
91. Муц О. Україномовна періодика в національно-культурному житті Східної Галичини міжвоєнного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец.07.00.01 історія України. Тернопіль, 2012. 20 с.
92. Бучко І. Католицька Акція. *Мета*. 12 квітня 1931. С. 2.
93. Дефініція, єство й організація Католицької Акції. *Мета*. 8 листопада 1931. С. 1–2.
94. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.). Тернопіль: Видавництво «Економічна думка ТНЕУ», 2011. 428 с.
95. Привіти й телеграми з нагоди Свята «Українська Молодь Христові». *Мета*. 14 травня 1933. С. 4–5.
96. Левицький К. Хто побідив. *Діло*. 18 травня 1933. С. 4.
97. Літературні нагороди Українського Католицького Союзу. *Мета*. 14 листопада 1937. С. 1, 3.
98. Організаційна праця УКС за час від 1 січня 1931 до травня 1932. *Мета*. 5 червня 1932. С. 1–3.

99. Кіт В. Роль Української греко-католицької церкви в допомозі голодуючим УРСР у 1932–1933 роках. *Архіви України*. 2008. № 5–6. С. 33–43.
100. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 19. 132 арк.
101. Делегація 4-х українських партій. *Нова Зоря*. 1 листопада 1934. Ч. 83. С. 1
102. Політичні вісті. *Нова Зоря*. 18 листопада 1934. Ч. 88. С. 7
103. Відозва про організаційні основи католиків Преосвященного Григорія Хомишина Єпископа Станіславовського до Всечесного духовенства Станіславівської Єпархії. З приводу Пастирського Листу про Католицьку Акцію. *Нова Зоря*. 21 жовтня 1934. Ч. 80. С. 1–3.
104. Сохоцький І. Що дали греко-католицька церква й духовенство українському народові. Філадельфія, 1951. 104 с.
105. Священик з Поділля. З рукою на серці. *Нова Зоря*. 23 січня 1938. Ч. 5. С. 4–5.
106. Norman Davies. God's Playground – A History of Poland. 2 vols. Vol. II: 1795 to the Present. New York: Columbia University Press, 1982. 772 s.
107. Wójcik W. Konkordat polski z 1925 roku. Próba oceny. *Kościół w II Rzeczypospolitej* / Red. Z. Zieliński, S. Wilk. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1980. S. 17–21, 25, 35.
108. Myslek W. Kościół catolicki w Polsce w latach 1918–1939. Warszawa, 1966. 663 s.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ

3.1. Роль церковних шкіл і навчальних закладів у розвитку освіти

Після Першої світової війни соціально-економічне становище українців Східної Галичини суттєво погіршилося. Наслідки воєнних дій, загальне спустошення краю, голод, природні катаклізми, економічна депресія 1929–1933 рр., хронічне безробіття та нестача засобів до існування спричинили різке зростання кількості осіб, які опинилися за межею бідності. У цих умовах ДРП виявилася неспроможною забезпечити повноцінний соціальний захист своїм громадянам, особливо українцям, що зазнавали системної дискримінації в багатьох сферах життя.

У такій ситуації провідну роль у підтримці населення та полегшенні соціального тягаря узяла на себе ГКЦ. Духовенство організовувало та координувало широкомасштабну благодійну діяльність, включно з роботою сиротинців, притулків для літніх осіб, лікарень для малозабезпечених, з підтримкою шкільництва та просвітництва. У багатьох парафіях створювалися комітети допомоги, у яких священники відігравали ключову роль, співпрацювали з мирянами, кооперативами та добродійними товариствами. Церковна соціальна ініціатива розглядалася не лише як форма милосердя, але й інструмент укріплення національної єдності та морального духу українців в умовах політичного та економічного тиску. Водночас така діяльність викликала певне напруження у взаєминах Церкви з державною владою, яка сприймала активність греко-католицького духовенства як чинник консолідації української громади.

ГКЦ виконувала не лише духовну, а й потужну соціальну функцію. Вона стала однією з небагатьох інституцій, здатних реально реагувати на виклики часу та забезпечити базовий захист найбільш вразливих верств населення. Її роль у соціальному житті українців міжвоєнного періоду була не лише релігійною, а й національно-громадською, що суттєво впливало на формування суспільного ландшафту ДРП.

На думку М. Мариновича, католицька соціальна доктрина брала початок з енцикліки Папи Лева XIII «*Rerum Novarum*», опублікованої в 1891 р. Вона стала революційною для свого часу, пропонуючи новий підхід до соціального вчення Церкви. Можна навіть вжити метафору: якщо раніше людина була зобов'язана орієнтуватися на Церкву, то відтепер Церква звернулася до людини. Через 13 років, що з огляду на історичний контекст є дуже коротким терміном, А. Шептицький опублікував послання «О квестії соціальній», у якому розвинув положення енцикліки та адаптував їх до реалій тогочасної Східної Галичини. На той час митрополит викладав її ідеї як частину наукового вчення Церкви [1].

У своїй діяльності А. Шептицький поєднував християнське вчення із прагматичним баченням економічної модернізації українського суспільства. Завдяки його ініціативам створено низку фінансово-кредитних, освітніх та кооперативних інституцій, які стали фундаментом для формування активного, самодостатнього та національно свідомого середнього класу [2, с. 22]. І. Сохацький вважав, що ГКЦ відіграла ключову роль в історії українців, зокрема в Східній Галичині, де вона стала опорою для збереження національної ідентичності. Без її підтримки українці могли б зазнати асиміляції, етнографічна межа між поляками і українцями, ймовірно, проходила б через Збруч, а можливо, й далі на Схід. Церква та народ у Східній Галичині стали невід'ємною частиною один одного, що «...було б неможливо їх розділити» [3, с. 5]. Інститут ГКЦ мав важливий вплив на формування соціально-економічної моделі східногалицького суспільства та економічне відродження західноукраїнських земель [4, с. 5]. Митрополит закликав українців: «Божу батьківську землю любити і не пускати її з рук, і на ній доробитися добробуту на взір інших народів» [5, с. 525].

Після завершення Першої світової війни у Львові активізувала діяльність низка опікунських і добродійних інституцій, серед яких «Український громадянський комітет», «Український фонд воєнних вдів і сиріт» та інші світські й релігійні об'єднання. Основними завданнями цих організацій були:

ведення статистичного обліку наслідків воєнних подій, надання моральної, матеріальної та санітарної допомоги українським полоненим і інтернованим, а також культурно-просвітнє виховання молоді. Зазначені доброчинні структури тісно співпрацювали з чернечими згромадженнями ГКЦ – Чином святого Василя Великого, Згромадженням святого Теодора Студита, Чином Найсвятішого Ізбавителя, Згромадженням святого Йосифа, Сестрами-служебницями Непорочної Диви Марії, Сестрами милосердя, Сестрами Пресвятої Родини та Сестрами-мироносицями [6, с. 2].

Основними джерелами фінансування сфери соціального захисту українських дітей-сиріт були кошти ГКЦ, добровільні пожертви мирян, а також дотації від українських громадських установ. У міжвоєнний період зусиллями греко-католицької митрополії відкрито низку закладів для дітей, позбавлених батьківського піклування. Ці установи забезпечували повне утримання вихованців завдяки діяльності чернечих чинів, окремих релігійних організацій, а також за сприяння українських громадських діячів. Водночас організація захоронок на теренах Східної Галичини становила значну складність як у фінансовому, так і в адміністративному вимірах. Відповідно до чинного законодавства ДРП, заснування будь-якої дитячої установи вимагало обов'язкового погодження зі шкільною кураторією. Процес отримання такого дозволу був тривалим і передбачав ретельну перевірку низки документів, зокрема, свідоцтв про педагогічну кваліфікацію персоналу, лояльність ініціаторів закладу до державної влади, підтвердження права власності на відповідну нерухомість [7, арк. 3].

Усі спроби керівництва ГКЦ спростити процедуру відкриття дитячих закладів у міжвоєнний період напштовхувалися на опір як з боку державної адміністрації, так і польської громадськості. Вони трактували подібні ініціативи як загрозу польській моделі виховання молоді. Наприклад, лунали побоювання, що українські захоронки, відкриті без належного державного контролю, можуть трансформуватися в осередки націоналістичного виховання. Підсумком тривалих дискусій стало часткове визнання шкільною владою більшості

українських захоронок гуманітарними установами опікунського характеру, які надавали моральну й матеріальну допомогу дітям, не виконуючи при цьому функцій повноцінних виховних інституцій [8, с. 145–147]. Таке офіційне трактування українських захоронок як гуманітарних, а не виховних установ, мало безпосередні наслідки у сфері фінансування. Воно зумовлювало суттєве обмеження, а в низці випадків – повну відсутність бюджетної підтримки з боку держави. У результаті функціонування більшості таких закладів забезпечувалося виключно за рахунок коштів ГКЦ, добровільних пожертв вірян, а також внесків окремих українських громадських організацій. У відповідь на обмеження з боку державної влади та з метою захисту власної автономії у сфері опіки над дітьми, керівництво ГКЦ видало спеціальне розпорядження, яким визначалося, що захоронки слід розглядати виключно як церковні інституції. Відтак інспектування цих закладів представниками державної адміністрації допускалося лише за попереднім погодженням з митрополичим ординарієм та обов'язковою присутністю його представника [9, с. 93].

З метою посилення внутрішнього контролю за функціонуванням захоронок, Церква доручала визначеним священникам здійснювати регулярні візити до цих установ не рідше одного разу на тиждень. У розпорядженні також наголошувалося на необхідності ретельного добору педагогічного і виховного персоналу, що мав відповідати не лише професійним, але й морально-етичним критеріям, визначеним церковною владою [9, с. 93].

Попри згадані фінансові та адміністративні труднощі, деякі греко-католицькі чернечі чини зуміли створити й утримувати розгалужену мережу дитячих притулків та сиротинців. Зокрема, активну опікунську діяльність у міжвоєнний період провадили згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії, сестер-василіанок та отців-студитів. Серед найвідоміших закладів такого типу був Виховно-науковий сирітський інститут при Святоіванській лаврі отців-студитів у Львові, заснований ігуменом К. Шептицьким. Керівництво інститутом здійснював о. С. Савицький, під орудою якого

установа поєднувала функції опіки, виховання та початкової освіти дітей, що залишилися без батьківського піклування [10, с. 373]. Упродовж п'ятнадцятирічного періоду функціонування Виховно-наукового сирітського інституту при Святоіванській лаврі отців-студитів у Львові, притулок у ньому отримали понад 170 дітей-сиріт. При монастирі діяла семирічна школа, випускники якої, склавши відповідні іспити, мали змогу продовжити навчання в гімназіях або здобути фахову освіту. «Живуть по-пластунськи, самі собі варять, стелять, удержують порядок». Такий підхід формував у вихованців почуття відповідальності, працьовитість і навички самостійного життя [10, с. 373].

Репортаж Б. Казимири з монастиря сестер-студиток у Якторові яскраво змальовував повсякденну працю сестер, які «займаються вихованням дітей, провадять захисти, захоронки, передшкілля, піклуються немовлятами... Тут кожна дитина мусить покінчити 7 клас науки, здібніших висилають до Львова до українських шкіл, в яких вчать практичного ремесла» [11, с. 4]. Монастирська освіта скеровувалася на практичні навички, однак не забувалося і про «виховання душі»: «дають вистави, академії (релігійні і національні), мають свою бібліотеку, читають свою пресу» [11, с. 4]. Внаслідок плідної роботи сестер-василіанок їхні вихованці докладали чимало зусиль до доброчинної справи. Наприклад, у 1937 р. учениці Львівської гімназії власноручно виготовили 90 трикотажних і 159 кравецьких виробів, 116 прикрас на ялинки і забавки для дітей із бідних родин та сиріт. Кошти, необхідні для реалізації таких ідей, збиралися під час проведення концертів, вистав, через збір склотари тощо [12, с. 3]. Поряд із матеріальною допомогою особливої ваги набувала моральна підтримка – порада, підтримка духу, щире слово, адже для цього необхідні були лише мінімальні зусилля та щире, любляче серце [13, с. 9].

У 1922 р. «Українська захоронка» опікувалася дванадцятьма сирітськими дитячими садками. Черниці прагнули не лише забезпечити дітей необхідним захистом, харчуванням та доглядом, а й сприяти їхньому духовному розвитку,

готуючи вихованців до подальшого життя через організовані ігри та систематичне впровадження різноманітних занять, що мали на меті забезпечити всебічне та гармонійне виховання [14, с. 67–68]. З метою здійснення добродійної діяльності у низці навчальних закладів створювалися спеціалізовані товариства, покликані надавати підтримку соціально незахищеним категоріям учнівської молоді. Зокрема, у Львівській гімназії функціонувало товариство «Шкільна самопоміч», а в учительській семінарії – «Комітет допомоги бідним учням», заснований за ініціативи митрополита А. Шептицького. Широка допомога сиротам здійснювалася через ефективно організовану мережу єпархіальних товариств, які координували свою діяльність під егідою Українських єпархіальних комітетів опіки над сиротами, що діяли у таких центрах, як Львів, Станіславів та Перемишль. Керівництво цими структурами здійснювали провідні ієрархи ГКЦ – митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський. Основними напрямками діяльності членів цих товариств була опіка над дітьми, які постраждали внаслідок війни, організація патронату над покинутими українськими дітьми, реалізація профілактичних заходів з метою зниження дитячої смертності серед немовлят. Комітети утримували в межах кожної єпархії низку спеціальних притулків, так званих «захистів», які забезпечували базові потреби дітей-сиріт. На 1931 р. Львівський єпархіальний комітет опікувався 18 такими закладами, серед яких особливе місце посідав «Захист імені митрополита Андрея Шептицького». Перемишльський та Станіславівський комітети відповідно утримували по шість захистів у кожному регіоні [15, с. 4].

В. Лициняк аналізував статут благодійного товариства «Захист імені митрополита Андрея Шептицького», визначаючи його головною метою опіку над дітьми-сиротами, які залишилися без батьківської турботи внаслідок смерті батьків або через занедбаність у родинному вихованні. Діяльність установи відзначалася системною організацією догляду та виховання, яку здійснювали монахині Чину святого Василя Великого. Їхня участь забезпечувала не лише побутову підтримку вихованців, але й духовно-моральне формування на

засадах християнської етики. Назва інституції присвячувалася митрополитові А. Шептицькому, який, будучи головним меценатом, зробив значний внесок у матеріальне забезпечення закладу. Зокрема, він передав у власність сиротинця маєток у с. Посіч, придбаний за власні кошти, а також надав земельну ділянку в с. Зарваниця [16, с. 78–84].

Благодійну підтримку з боку А. Шептицького отримало товариство «Будучність», якому передали будівлі та земельну ділянку з метою організації сиротинця у Львові [17, арк. 14]. Доброчинна діяльність митрополита була не лише особистою ініціативою, а й частиною ширшої соціальної місії ГКЦ у міжвоєнний період. Його прагнення до організації опіки над соціально вразливими верствами населення знаходило постійну підтримку з боку єпархіальних єпископів, парохіяльних громад та духовенства. Церква виступала як активний суб'єкт у сфері соціального захисту, намагаючись компенсувати брак державної опіки над дітьми-сиротами, убогими та хворими. Важливим чинником реалізації цієї діяльності були чернечі згромадження, передусім Чин святого Василя Великого та Згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії, які безпосередньо провадили захисти, сиротинці, інтернати та освітні заклади. Так, у 1928 р. Перемишльська єпархія, виявляючи солідарність із загальною церковною соціальною стратегією, виділила 4246 зл. на фінансову підтримку інтернатів і притулків, якими опікувалися василіанки в Дрогобичі, Яворові й Перемишлі, а також служебниці в Кристинополі та Жовкві [18, с. 153].

У межах соціального захисту Перемишльської єпархії особливе місце займали підпорядковані їй благодійні установи, які забезпечували опіку над сиротами та дітьми з неблагополучних родин. Одним із таких закладів був захист у с. Новосілки Дідинські, заснований у 1927 р. Цей притулок перебував на балансі єпархії та функціонував за безпосередньої участі сестер-служебниць Непорочної Діви Марії. Монахині здійснювали як адміністративне управління, так і щоденну опіку над вихованцями, забезпечуючи їм не лише необхідні побутові умови, а й духовно-релігійне та моральне виховання [19, с. 127].

Фінансування сиротинців вимагало значних матеріальних ресурсів. За підрахунками, утримання одного такого закладу коштувало приблизно 350 зл. щомісячно. Ці витрати покривали основні потреби вихованців, серед яких першочерговими були харчування та базове забезпечення одягом. Особливу увагу приділяли дітям із найбільш соціально вразливих категорій – саме вони, за відсутності підтримки з боку родини чи громади, отримували одяг та інші речі першої необхідності безкоштовно. Така допомога була не лише актом милосердя, а й важливою частиною ширшої концепції соціального служіння Церкви, яка прагнула забезпечити дітям не тільки фізичне виживання, але й гідні умови для подальшого виховання та розвитку [20, с. 3].

У міжвоєнній Польщі фінансування сиротинців здійснювалося за рахунок різних джерел: церковних структур, благодійних товариств, приватних жертводавців і, частково, державних субсидій. Установи, що перебували під егідою ГКЦ, зокрема сиротинці, якими опікувалися василіанки та служебниці, здебільшого утримувалися завдяки пожертвам вірян, внескам парафіяльних громад, підтримці єпископатів та меценатів, серед яких особливу роль відігравав митрополит А. Шептицький. У цьому контексті витрати на утримання одного сиротинця, що сягали близько 350 зл. щомісяця, були доволі помірними порівняно з аналогічними польськими приватними чи державними дитячими установами. Одним із найбільших польських католицьких закладів був «Dom Sierot w Krakowie», яким опікувався Католицький благодійний комітет. За даними звітів Міністерства праці і соціального забезпечення, у 1930-х рр. фінансування таких установ могло сягати понад 500–700 зл. щомісячно залежно від регіону та кількості вихованців [21, s. 52–53].

Однак, попри вищі бюджети, державні та приватні польські сиротинці нерідко стикалися з відсутністю персоналу, нестачею медикаментів тощо. Натомість українські греко-католицькі заклади, незважаючи на обмежене визнання з боку польської влади та хронічну нестачу фінансування, демонстрували вищий рівень духовної опіки та індивідуального підходу до

вихованців, що було результатом активної участі чернечих згромаджень і загальної мобілізації громади.

Найбільш сталим і поширеним джерелом фінансування українських сиротинців у міжвоєнний період були добровільні пожертви мирян, які сприймали участь у благодійності як релігійний та національний обов'язок. Така форма підтримки була особливо важливою в умовах обмеженого доступу до державних коштів і політики маргіналізації українських громадських та церковних інституцій у ДРП. Так, у 1922 р. в Станіславській єпархії у 20-ти деканатах зібрано понад 344 тис. мп. марок на користь дітей-сиріт, які скеровувалися безпосередньо на функціонування сиротинців, утримання вихованців, закупівлю харчів, одягу, а також на оплату праці персоналу, здебільшого монахинь, які провадили повсякденну опіку над дітьми [22, с. 14–20].

У міжвоєнний період українські греко-католицькі єпархії продовжували активно координувати збір коштів на утримання дитячих захистів та сиротинців. Значну роль у цьому процесі відігравали парафіяльні громади, які співпрацювали з єпархіальним керівництвом, забезпечували систематичну фінансову підтримку соціально-опікунських закладів. Так, у 1929 р. в Львівській архиєпархії зібрано на добротинні цілі суму в розмірі 31 тис. зл., що свідчило про високий рівень залученості мирян до церковного соціального служіння. Значну частину коштів скеровано на утримання й розвиток дитячих захистів у Бережанах, Болехові, Вишнівчику, Городку Ягайлонському, Долині, Журавно, Калуші, Камінці Струмиловій, Львові, Сколе, Словіті, Стрию, Тернополі та Якторові. Зазначені заклади функціонували переважно під опікою чернечих згромаджень, які поєднували соціальну, духовну та виховну роботу. Варто підкреслити, що динаміка зростання суми пожертв на окремі заклади була позитивною. Якщо на 1928 р. збірки на один дитячий захист коливалися в межах 300–600 зл., то вже у 1929 р. ця сума зросла до приблизно 1 тис. зл. на кожен заклад [23, с. 12].

Фінансування українських дитячих захистів у міжвоєнній Польщі залишалося надзвичайно ускладненим через загальний економічний стан, девальвацію національної валюти та політичну маргіналізацію української громади. Після грошової реформи 1924 р., відповідно до якої пм. обмінювалися на зл. в пропорції 1,8 млн мп. за 1 зл., виявилось, що зібрані на початку 1920-х рр. кошти суттєво знецінилися і вже не могли забезпечити навіть мінімального рівня функціонування соціальних установ. На 1931 р. у Львівській єпархії діяло 16 дитячих захистів під опікою чернечих згромаджень, з яких лише один мав бодай мінімальну державну підтримку. П'ятнадцять закладів покладалися виключно на пожертви, добродійні фонди та допомогу єпархіальних структур. Упродовж міжвоєнного періоду єпархіальні комітети лише спорадично отримували одноразові символічні субсидії від Міністерства праці і суспільної опіки, які не могли істотно змінити ситуацію [24, с. 6–7].

Перші суттєві надходження з-за кордону на потреби соціального та культурного характеру для українців Східної Галичини з'явилися внаслідок активної міжнародної діяльності митрополита А. Шептицького. Після тривалої подорожі 1921 р., що охопила низку країн Західної Європи, а також Північну й Південну Америку, ієрарх зумів налагодити контакти з низкою церковних, благодійних та громадських організацій, які виявили готовність до співпраці й підтримки українських ініціатив. Метою поїздки було не лише представлення духовного стану ГКЦ, а й пошук фінансової допомоги для відновлення інфраструктури зруйнованої війною, підтримки сиріт, бідних родин та освіти. Особливо значущими були контакти митрополита з українською діаспорою в США, Канаді та Аргентині, де він звертався до вірних із закликами до солідарності з тими, хто залишився в умовах повоєнної руїни. Саме тоді започатковано перші регулярні трансатлантичні пожертви на користь сиротинців, захистів та шкіл. Отримані пожертви мали не тільки матеріальне, а й символічне значення, засвідчуючи єдність українців. Зовнішня фінансова підтримка, хоч і не була стабільною, стала важливим елементом виживання багатьох українських інституцій у складний міжвоєнний період [25, с. 3].

Особиста залученість глави ГКЦ до діяльності міжнародних гуманітарних структур, зокрема до нарад Міжнародного Червоного Хреста, відіграла ключову роль у забезпеченні матеріальної підтримки українських дітей-сиріт. Його активна дипломатична та благодійна діяльність у Західній Європі, зокрема, в Нідерландах та Бельгії, засвідчила глибоку соціальну відповідальність церковного провідника. Провівши понад сорок конференцій із представниками численних гуманітарних організацій, митрополит не лише збирав фінансові ресурси, але й актуалізував проблему українських сиріт на міжнародному рівні. Така стратегія дозволила поєднати духовне служіння з практичною реалізацією соціальної допомоги, що стало одним із проявів його широкого гуманістичного бачення та ефективної міжнаціональної комунікації [26, с. 16]. У травні 1921 р. А. Шептицький передав до Східної Галичини 3150 бельгійських та 20 тис. французьких франків [26, с. 18]. Цей приклад підтверджував, що митрополит не обмежувався лише духовним провідництвом, а діяв як активний посередник між українським суспільством і західноєвропейськими благодійними колами, скеровуючи ресурси на подолання гуманітарних викликів.

Під час візиту митрополита до СП у 1921 р. Папа Бенедикт XV виділив 100 тис. італійських лір на гуманітарну допомогу українцям Східної Галичини. Розподіл цих коштів свідчив про адресний характер папської підтримки і вагомий вплив особистої дипломатії А. Шептицького. З цієї суми 20 тис. лір асигновано Львівській єпархії, по 10 тис. – Станіславській та Перемишльській єпархіям, що свідчило про прагнення забезпечити рівномірну підтримку у межах греко-католицької церковної структури. Значну частину – 40 тис. лір передано безпосередньо секретарю митрополита, о. Й. Гродському, що вказувало на наміри забезпечити використання допомоги відповідно до нагальних потреб. Ще 5 тис. лір отримав протоігумен отців-василіан для підтримки вихованців монастирів. Решта коштів залишилася у розпорядженні представника СП, о. Дж. Дженоккі, що свідчило про контроль з боку Ватикану

над розподілом ресурсів і прагнення забезпечити прозорість гуманітарної допомоги [27, с. 7].

Залишок коштів розподілу, апостольський візитатор згодом передав василіянам, що свідчило про тривалу довіру СП до цієї чернечої спільноти як важливого інструмента соціально-релігійної підтримки українського населення. Варто зазначити, що Папа Бенедикт XV не обмежувався лише матеріальною допомогою. У межах свого впливу він також звертався до польського уряду з рекомендацією проводити щодо українців політику, сприятливу в соціальному та економічному вимірах [28, с. 318].

Греко-католицькі єпархії Східної Галичини також отримували значну частину гуманітарного вантажу, що складався з медикаментів та медичного обладнання, призначеного для Наддніпрянської України. Цей вантаж відправлено з Ватикану ще в липні 1920 р., однак через зміну політичної ситуації в регіоні та встановлення нових кордонів, він так і не досяг свого пункту призначення. Внаслідок цього здійснено його перерозподіл. Так, частина медикаментів під наглядом апостольського візитатора, о. Дж. Дженоккі розподілялася серед українських біженців у Варшаві, іншу – скеровували до Львова для потреб місцевого населення. Зазначені події підкреслювали важливу роль апостольського візитатора як посередника у забезпеченні українців в ДРП необхідними засобами виживання, в умовах, спричинених повоєнними викликами [28, с. 318].

Українська молодь, зокрема студентство, також перебувала у полі зору ГКЦ. Такий підхід ілюстрував не лише турботу про матеріальний добробут студентства, але й стратегічне розуміння важливості формування інтелектуального потенціалу нації. Забезпечення студентів базовими потребами у складних соціально-економічних умовах сприяло збереженню освітнього процесу та запобігало маргіналізації молоді, яка становила майбутню інтелектуальну і духовну еліту українського суспільства [29, с. 6].

У 1930-х рр. в умовах загострення соціально-економічної кризи, в Східній Галичині функціонують УКД, створені під патронатом провідних ієрархів ГКЦ

– митрополита А. Шептицького, єпископа Станіславівського Г. Хомишина та єпископа Перемишльського Й. Коциловського. Ця ініціатива свідчила про усвідомлення Церквою гостроти соціальних проблем і прагнення виступити не лише як духовна, а й як соціальна інституція, здатна ефективно відповідати на виклики часу. До складу Центрального бюро УКД входили представники єпископських ординаріатів: В. Децикевич – делегат митрополичого ординаріату у Львові, В. Лициняк – делегат Станіславського ординаріату, Й. Лучинський – представник Перемишльської єпархії. Координація між єпархіяльними, повітовими та парафіяльними рівнями організації дозволяла створити чітко структуровану вертикаль допомоги, здатну охоплювати широкі верстви українців. Центральне бюро виконувало широкий спектр завдань, включаючи розробку стратегії спільних громадських акцій, пошук додаткових джерел фінансової та моральної підтримки, організацію просвітницької й пропагандистської діяльності у межах законодавчих обмежень ДРП. Комітет підтримував постійні зв'язки з воєводськими структурами у Львові, Тарнополі й Станіславі, координував розподіл зібраних пожертв тощо [30, s. 125–129].

Збірки на користь безробітних та малозабезпечених осіб були невід'ємною складовою соціального служіння ГКЦ у Східній Галичині в міжвоєнний період. Такі акції регулярно проводилися серед парафіян під час великих церковних свят і богослужінь, перетворюючи релігійні події на простір практичного виявлення солідарності та соціальної відповідальності. Одним із таких прикладів стало святкування 50-х роковин упровадження набожества до Пресвятого Серця Христового, яке організовували отці-василіяни в Станіславі. У рамках урочистостей проведено святочну академію в залі українського товариства «Сокіл» – подія, що поєднала релігійний зміст із соціальним посилом. Вона засвідчила, що церковне життя у Східній Галичині не зводилося лише до сакрального простору, а активно включалося в публічну сферу, мобілізуючи віруючих до конкретних дій на користь потребуючих [31, с. 314].

Подібні механізми церковної мобілізації громадськості застосовувалися і в інших надзвичайних ситуаціях. Зокрема, під час організації акцій зі збирання коштів для постраждалих від повені та згодом – для голодуючих. Ці ініціативи стали відгуком на відповідні пастирські послання митрополита А. Шептицького. У своїх зверненнях він не лише констатував кризові обставини, але й закликав до активної участі віруючих у справах милосердя, позиціонуючи допомогу ближньому як органічне продовження християнської віри у дії. Широке інформування дозволяло максимально охопити різні суспільні групи, долучити до спільної справи парафіяльні громади в усій Східній Галичині, а також сформувати суспільну думку християнського обов'язку солідарності [32, с. 5].

У районах стихійних лих створювали спеціалізовані комітети для організації та координації допомоги. Одним із таких органів став Комітет допомоги жертвам повені в Коломиї, очолюваний деканом, о. А. Русином. Комітет мав на меті мобілізувати місцеву громаду для збору коштів, надання гуманітарної допомоги та забезпечення життєдіяльності постраждалих [33, с. 1–2]. Прикладом стала кампанія зі збору пожертв для голодуючих мешканців Яворівщини, в рамках якої лише завдяки внескам греко-католицького духовенства регіону вдалося акумулювати суму в розмірі 2 млн 630 тис. зл. [34, с. 8].

ГКЦ активно долучалася до підтримки соціальних ініціатив, скерованих для допомоги колишнім воякам українських формацій, зокрема Української Галицької Армії та Армії Української Народної Республіки. Одним із найпомітніших прикладів такої взаємодії була співпраця з «Українським крайовим товариством опіки над інвалідами», основною метою якого був пошук фінансових ресурсів і організація розподілу матеріальної допомоги серед поранених та інвалідів війни. Згідно зі статистичними даними на 1925 р., у Східній Галичині функціонувало 14 філій цього товариства, що перебували під опікою як церковних, так і громадських діячів. Підтримку надавали більше 700 особам. Згодом ця цифра зростала. Наприклад, у 1928 р. – до 863 осіб, а в

1937 р. – до 2016. З них 434 інваліди отримували щомісячну допомогу, інші – тричі на рік або одноразово [35, с. 2].

Одним із пріоритетних напрямків соціальної активності ГКЦ було піклування про членів родин духовенства, які опинилися в складних життєвих обставинах. Особливу увагу приділяли вдовам і сиротам греко-католицьких священників, для забезпечення гідного рівня їхнього існування. З цією метою створено спеціалізований орган – «Фонд вдів і сиріт по греко-католицьких священниках», покликаний не лише акумулювати фінансові ресурси, а й розробляти ефективний механізм їх цільового розподілу. Керівництво фондом здійснювала спеціальна комісія, до функцій якої входили як загальне адміністрування, так і визначення потреб адресатів допомоги. Важливо, що перші кошти для реалізації проекту надав СП, що свідчило про міжнародне визнання соціального значення ініціативи та довіру до здатності ГКЦ ефективно реалізовувати благодійні проекти. Уже в перші роки після його створення, діяльність набула значних масштабів. Наприклад, у 1921 р. загальна сума, яка акумулювалася в межах фонду для реалізації програм соціальної підтримки, становила 269 млн мп. [36, с. 3].

Попри суттєву допомогу, яку фонд отримував із закордонних джерел, зокрема, з боку СП, на початку 1920-х рр. стало очевидним, що одноразові дотації не зможуть забезпечити стабільного функціонування системи підтримки родин духовенства. У зв'язку з цим у церковному середовищі розгорнулися активні дискусії щодо необхідності впровадження більш стійкого фінансового механізму. У результаті цих дискусій висунуто пропозицію організувати внутрішній церковний солідарний внесок. Йшлося про заклик до греко-католицького духовенства жертвувати 10 % від своєї заробітної плати на користь фонду [37, с. 65].

Упродовж 1920-х рр. фонд набував дедалі більшої фінансової стабільності та соціального значення. Згідно з оприлюдненими звітами, у 1925 р. загальна сума виплат становила 11,119 тис. зл. Уже наступного року ці показники зросли в рази. Так, звичайні виплати склали 78,192 тис. зл.,

надзвичайні – 89,402 тис. зл., додатково виплачено 3698 зл. вдовам священників, які померли впродовж 1926 р. У поточному році фонд забезпечив регулярну підтримку вдовам, які отримували щоквартально по 45 зл., сироти – по 30 зл. Ці суми відповідали розмірам довоєнної державної допомоги, що свідчило про намагання церковних структур не лише компенсувати втрати державного соціального захисту, а й зберегти певний стандарт забезпечення для родин духовенства [38, с. 74]. Починаючи з 1927 р., діяльність фонду зазнала суттєвих ускладнень, зумовлених змінами у фінансовій політиці польської влади щодо духовенства. Найбільш вразливою виявилася група священників із малих парафій, 51 пароха позбавляли права на будь-яке пенсійне забезпечення. Це не лише поглибило матеріальну нестабільність серед духовенства, але й безпосередньо вплинуло на можливості формування надходжень до фонду, що поставило під загрозу безперервність соціальної підтримки родинам померлих священників [38, с. 74].

У галузі охорони здоров'я вагому роль відігравала діяльність товариства «Національна лікарня» імені митрополита А. Шептицького, яке здобуло значний авторитет серед українців Східної Галичини. Основним напрямком його роботи було керівництво спорудженням шпиталів і медичних установ, що мало на меті не лише покращити доступ до медичної допомоги, а й створення інфраструктури охорони здоров'я, зорієнтованої на потреби місцевого українства [39, с. 4].

Внесення змін до статуту товариства «Народна лікарня» у квітні 1922 р. стало важливим етапом у розвитку інституції – відкрито стаціонарне відділення, що суттєво розширило спектр надання медичних послуг. Поряд із традиційною амбулаторною допомогою, «Народна лікарня» надавала повноцінне лікування пацієнтам, які потребували тривалішого медичного нагляду. Ця трансформація спричинила зростання кількості амбулаторних хворих, особливо у відділеннях рентгенології та лабораторної діагностики, що виявило дефіцит належної інфраструктури. У відповідь на ці виклики, до процесу розбудови медичних приміщень долучилися монахи-студити, які

демонстрували приклад практичної солідарності з медиками-українцями. Усвідомлюючи актуальність розширення простору для ефективного функціонування закладу, отці-студити поступово передали приміщення монастиря для облаштування ключових медичних кабінетів – терапевтичного, хірургічного, педіатричного, неврологічного, стоматологічного, а також аналітичної лабораторії та рентгенографічного кабінету [40, с. 125, 127].

Кошти для реалізації проєктів, зокрема будівництва лікарні, збирали через благодійні внески, ініційовані митрополитом А. Шептицьким, а також за сприянням греко-католицького духовенства та українців-емігрантів, особливо зі США. Особливо важливим аспектом було те, що функції медсестер у шпиталях, які відкривалися за цією ініціативою, переважно виконували сестри-черниці. Це підкреслювало не тільки роль релігійних спільнот у соціальній сфері, а й їхній активний внесок у галузі охорони здоров'я, що було важливо в умовах обмежених державних ресурсів та соціальних структур для підтримки українського населення. Редакція польського часопису «Sprawy Narodowościowe» була позитивно вражена рівнем підтримки, яку отримала ініціатива А. Шептицького [41, s. 292].

Запропонований механізм забезпечення українців належним рівнем медичного обслуговування через «Народну лічницю» виявився ефективним і став важливим елементом соціальної інфраструктури регіону. Однією з основних категорій пацієнтів цього медичного закладу була шкільна молодь, що навчалася в закладах. Окрім школярів, безкоштовне лікування в шпиталі надавали колишнім воякам Української Галицької Армії, вдовам, сиротам і безробітним. Варто зазначити, що «Народна лічниця» не обмежувалася національною приналежністю своїх пацієнтів, і готовність надавати медичну допомогу всім охочим, незалежно від етнічного походження, підкреслювала гуманістичний підхід до лікування та обслуговування. Згідно з даними 1937 р., шпиталь обслуговував понад 41 тис. пацієнтів, з яких лише 10,420 тис. були українцями. Це свідчило про широке визнання та доступність медичних послуг,

що надавалися цією установою, а також про важливість «Народної лічниці» для різних етнічних груп, які проживали у Східній Галичині [41, s. 292].

Кампанія, ініційована главою ГКЦ, скерована на масове щеплення найбільшого українського населення від туберкульозу, здобула широке схвалення у Східній Галичині. Митрополит не лише звернув увагу на важливість боротьби з цією поширеною хворобою, але й особисто зробив значний фінансовий внесок, подарувавши особисто декілька тисяч доларів США на боротьбу з туберкульозом. Зважаючи на матеріальну підтримку, лікарі-українці проводили серію протитуберкульозних щеплень у низці сіл Станіславівського воєводства, що дозволило покращити стан здоров'я місцевого населення [42, k. 20].

Для профілактики захворювань серед населення Східної Галичини, а також на території приватних маєтків митрополита А. Шептицького діяв комплекс санаторно-лікувальних закладів, які ставали важливими осередками не тільки для відпочинку, а й для підтримки здоров'я місцевих мешканців. Одним з найбільш відомих місць відпочинку став санаторій у с. Гребенів, який здобув популярність завдяки лікувальним властивостям і високій якості медичних послуг. Описуючи умови перебування в санаторії, о. Й. Сліпий відзначав три купальні, оснащені сірководневою водою, які мали різне призначення. Вони були названі на честь ключових осіб української церковної та духовної спільноти: «Андрій» – на честь самого митрополита А. Шептицького, «Сильвестр» – на честь єпископа С. Сембратовича, і «Тит» – на честь о. Т. Войнаровича. Вони мали не лише лікувальні властивості, а й символізували зв'язок між релігійною і медичною допомогою в контексті духовного наставництва. Важливою характеристикою санаторію була його доступність для широкого загалу [43, с. 321–324].

Деякі санітарно-лікувальні заклади, що розміщувалися на землях митрополита А. Шептицького, були передані в управління «Просвіті». Цей крок мав на меті забезпечити збереження функцій закладів, які продовжували виконувати роль медичних установ, при цьому залишаючись доступними для

широких верств населення. Одним з таких закладів був санаторій у Коршеві, розташований у Коломийському повіті, де щорічно оздоровлювалися 312 дітей [44, с. 66–77].

Таким чином, церковні школи та навчальні заклади відіграли визначну роль у формуванні освітнього середовища українства, особливо в умовах політичного та національного тиску, характерного для міжвоєнного періоду. Їхня діяльність виходила далеко за межі суто релігійного виховання, охоплюючи широке коло гуманітарних дисциплін, морально-етичне формування молоді та національно-патріотичне самовираження. У складних соціально-політичних обставинах церковні освітні структури – початкові школи, семінарії, монастирські студії – виступали не лише як осередки знань, а й як важливі чинники збереження української ідентичності. Вони забезпечували неперервність освітнього процесу, дбали про підготовку інтелектуальної еліти та формували духовно зріле покоління, здатне до суспільної мобілізації.

Аналітичний огляд джерел засвідчував, що церковна освіта поєднувала тогочасні освітні стандарти з національними традиціями, сприяючи культурному поступу українців. Окрім того, вона стала дієвим інструментом протидії асиміляційній політиці державної влади, зберігаючи духовно-культурну тяглість та поширюючи національні ідеї серед молоді. Церковні школи і навчальні заклади у міжвоєнний період були не лише джерелом знань, а й осередками національного опору, релігійно-морального виховання та соціальної стабільності, що засвідчувала їхню виняткову вагу в поступі української освіти.

3.2. Благодійність і соціальна опіка як важливі напрямки діяльності

Міжвоєнний період став для ГКЦ етапом трансформації її суспільної ролі, зокрема в площині благодійності та соціального служіння. У складних політичних та економічних умовах відновленої Польщі, у якій українці зазнавали дискримінації, ГКЦ залишалася однією з небагатьох інституцій, яка системно опікувалася соціально вразливими верствами суспільства. Однією з ключових особливостей діяльності Церкви в цей період була інституціоналізація доброчинної роботи. При парафіях, монастирях і єпархіях організовувалися сиротинці, шпиталі, притулки для убогих, кухні для бідних, ремісничі школи тощо. Особливо активну роль відігравали чернечі згромадження, зокрема василіяни, василіянки, сестри-служебниці та студитки, які брали на себе практичну реалізацію програм опіки.

В умовах економічної нестабільності та зростання соціального напруження після Першої світової війни та війни за незалежність, ГКЦ зосередила увагу на підтримці найбільш вразливих – дітей-сиріт, хворих, людей з інвалідністю та самотніх осіб похилого віку. Це служіння не обмежувалося лише матеріальною допомогою, а включало також духовну підтримку, моральне виховання та інтеграцію в громаду. Значну увагу приділяли освіті як засобу соціального піднесення. У багатьох сиротинцях при монастирях функціонували школи, у яких діти здобували не лише початкову, а й фахову освіту.

Варто також зазначити взаємозв'язок між Церквою та світськими громадськими структурами. У міжвоєнний період благодійність і соціальна опіка стали одним із важливих векторів діяльності ГКЦ, яка зуміла стати чинником соціальної стабільності та морального авторитету. Її служіння не лише полегшувало страждання, але й створювало умови для розвитку людського потенціалу, сприяючи збереженню національної ідентичності та соціальної згуртованості української громади в умовах політичного тиску.

Статус ГКЦ в ДРП регламентувався низкою нормативно-правових актів, зокрема, конституціями 1921 р. і 1935 р., конкордатом 1925 р., укладеним між

СП та ДРП. Хоча греко-католицький обряд офіційно визнавався рівним із латинським, на практиці останній мав переважне становище. У складних соціально-економічних і політичних умовах повоєнного періоду, ДРП здійснювала тиск на національне життя українців, що виражалося в обмеженні їхніх соціальних прав. В умовах недостатнього державного забезпечення, ГКЦ, окрім душпастирської місії, взяла на себе важливу суспільну функцію – забезпечення соціального захисту українців та збереження національної ідентичності. Значну роль у цьому процесі відіграв митрополит А. Шептицький, який завдяки своїм організаторським здібностям ефективно формував команду фахівців. Так, фінансову політику церковних маєтків очолював о. Т. Войнаровський. Фінансова стабільність Церкви значною мірою забезпечувалася прибутками від нафтовидобувної компанії «Галіція», заснованої А. Шептицьким у Карпатському регіоні. Завдяки раціональному управлінню церковними ресурсами та залученню іноземних інвестицій, ГКЦ скеровувала отримані кошти на реалізацію соціальних програм, сприяючи вирішенню найбільш нагальних потреб українців [45, с. 49].

Церква виступила ініціатором заснування мережі опікунсько-виховних закладів. Діяльність цих установ матеріально забезпечували як особисто А. Шептицький, так і адміністрація «Центральна адміністрація столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові», а також релігійні товариства. Церковні структури мали значну фінансову перевагу над державними у підтримці численних закладів для українських дітей. Митрополит А. Шептицький був партнером європейських банків та інвестував кошти в нерухомість тощо [45, с. 49].

В умовах глибокої соціально-економічної кризи, що охопила Східну Галичину в міжвоєнний період, спостерігалось не лише загальне зубожіння населення, але й суттєве зниження рівня освіченості, особливо серед сільського населення. У відповідь на ці виклики ГКЦ взяла на себе роль активного захисника національної освіти. Митрополит А. Шептицький послідовно скеровував фінансові ресурси на підтримку освітніх осередків у Східній

Галичині. Церква заснувала низку навчальних закладів різного типу – від народних шкіл – до гімназій, які вирізнялися високим рівнем викладання та стали провідними осередками національного виховання. До навчального процесу активно залучалися не лише представники духовенства, але й відомі культурні діячі та науковці, що забезпечувало міждисциплінарний та інтегрований підхід до освіти. ГКЦ виступала не лише організатором, а й меценатом освіти, що мало особливе значення в умовах дискримінаційної освітньої політики ДРП щодо українців. ГКЦ організовувала щорічні благодійні збори в повітах Галицької митрополії, акумулюючи кошти на потреби шкільництва. Значну увагу приділяли також підтримці талановитої, але малозабезпеченої молоді. Церква не лише фінансувала її навчання, а й сприяла отриманню освіти за межами Польщі, розширюючи інтелектуальний горизонт майбутньої української еліти [46, с. 11–15].

Політика ДРП щодо українців в освітній сфері в міжвоєнний період мала виразно асиміляційний характер. Одним з показових свідчень виступала динаміка скорочення кількості українських шкіл у Східній Галичині. Якщо у 1911–1912 н.р. нараховувалося 2612 українських шкіл, то у 1920–1921 н.р. їхня кількість зменшилася до 1930. Натомість польське шкільництво демонструвало зростання. За аналогічний період кількість польських шкіл зросла з 1537 – до 1872 [47, с. 88]. Така диспропорція свідчила про цілеспрямовану політику маргіналізації української освіти та обмеження доступу до навчання рідною мовою.

У лютому 1922 р. сейм ДРП ухвалив закон, згідно з яким відповідальність за створення та утримання загальних шкіл покладалася на органи місцевого самоврядування. Такий підхід унеможлилював уніфіковану освітню політику на всій території держави та призвів до нерівномірного розвитку шкільної інфраструктури. Загалом кількість шкіл в ДРП зростала (від 18404 тис. у 1910 р. – до 27515 тис. у 1922–1923 рр. і 28881 тис. у 1938–1939 рр.), якісні показники залишалися невисокими. Напередодні Другої світової війни охоплення дітей

шкільного віку початковою освітою сягало 90 %, однак структура цих шкіл свідчила про поверховість реалізації концепції загальної освіти [48, с. 499].

Відсутність бюджетного фінансування призводила до того, що 75 % шкіл залишалися однокласними або двокласними, а до семирічних шкіл залучено лише близько 15 % дітей. Ситуація суттєво різнилася залежно від регіону. Так, у західних та центральних воєводствах охоплення початковою освітою становило 95–100 %, у східних, зокрема на українських теренах, лише до 70 %. Така статистика свідчила не лише про регіональні диспропорції, але й про системну маргіналізацію національних меншин у галузі освіти. Незважаючи на обмеження, часткове покращення загального освітнього рівня все ж відбувалося. Згідно з переписами, частка неписьменного населення віком понад 10 років зменшилася з 33 % у 1921 р. – до 22 % у 1931 р. і 20 % у 1939 р. Проте в східних воєводствах, у яких проживала значна частина українців, цей показник залишався критичним – близько 48 %. Цей дисбаланс посилював потребу в альтернативних формах освіти, яку активно підтримували як церковні, так і громадські організації. Зокрема, завдяки курсам для дорослих, які організовувалися на місцях, вдалося частково компенсувати нестачу формальної освіти серед дорослого населення [48, с. 499].

Особливу увагу ГКЦ приділяла захисту найбільш вразливої категорії населення – дітей-сиріт, які залишилися без опіки внаслідок воєнних катастроф, бідності та соціальної дезінтеграції. Яскравим прикладом такої благодійної діяльності стало створення у вересні 1917 р. при монастирі монахів-студитів в Уневі спеціального фонду для українських сиріт імені митрополита А. Шептицького. Початковий капітал фонду становив 312 тис. кр., значну суму на той час, що свідчило про масштабність задуму та глибоке усвідомлення Церквою соціальної відповідальності. Ініціативу продовжено вже в повоєнний період. Так, 23 березня 1918 р. у Львові засновано ще одна благодійна інституція «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт». До її заснування долучився і перемишльський єпископ Й. Коциловський, що демонстрував широку підтримку ініціативи на рівні церковної ієрархії. Ці

інституції не лише забезпечували базові потреби дітей у харчуванні, одязі та житлі, але й створювали умови для освіти, морального виховання та духовної інтеграції в українську національну спільноту [49, с. 255]. Фонди такого типу були важливим елементом формування соціальної системи, яка компенсувала відсутність або недієвість державних механізмів захисту неповнолітніх.

Досить поширеною практикою в період існування Другої Речі Посполитої було створення захоронок. Водночас цей процес виявлявся складним і тривалим, оскільки для заснування подібної інституції необхідно було отримати спеціальний дозвіл шкільної кураторії. Організатори захоронки зобов'язані були подавати на розгляд шкільної адміністрації пакет документів, що включав: річний бюджет установи, рішення воєводської влади щодо технічного стану будівлі, призначеної для діяльності захоронки, а також інвентаризаційні відомості про наявне майно [50, с. 189]. Високий рівень організації цих установ забезпечувався як через внутрішні церковні регламенти, так і через кваліфікаційні вимоги до персоналу. Для роботи у захоронці вихователь мав обов'язково мати педагогічну освіту, а також «свідectво моральности» – документ, що засвідчував відповідність особи християнським моральним нормам та поведінці. Так, у Перемишльській єпархії, як і в інших регіонах, управління захоронками перебувало під наглядом жіночих чернечих згромаджень: сестер-служебниць Непорочної Діви Марії, сестер-йосафаток, сестер-василіанок. Ці згромадження не лише здійснювали педагогічну опіку, але й виступали носіями національних і християнських цінностей, які передавалися дітям у процесі виховання. За встановленими нормами, одна вихователька могла працювати не більш як з 40 дітьми. Зважаючи на демографічні та соціальні обставини, це правило часто порушувалося, особливо в сільських місцевостях, де вік дітей обмежувався лише нижньою межею – 3 роки, без чіткого верхнього вікового цензу [51, арк. 9].

Попри фінансові, кадрові й організаційні виклики, Церква спромоглася забезпечити базовий догляд та виховання значної кількості дітей. Так, у 1921 р. у 31 сирітському захисті Львівської архиєпархії перебувало близько 1400 дітей-

сиріт, що становило 5 % від їхньої загальної кількості в регіоні. У Перемишльській єпархії на 1922 р. діяло 6 таких інституцій, у яких перебувало 263 дитини. Особливістю цих захоронок було також те, що вони приймали не лише дітей із селянських чи міщанських родин, але й сиріт зі священничих родин. У 1922 р. зафіксовано 10 таких випадків [51, арк. 9]. Провідна роль у реалізації соціально-виховних ініціатив серед дітей, зокрема сиріт, належала згромадженню сестер-служебниць Непорочної Діви Марії. Саме це згромадження стало основою у сфері дитячої опіки в Східній Галичині, охопивши широке географічне поле діяльності. На 1928 р. під їхньою безпосередньою опікою функціонували десятки захоронок у містах і селах, що свідчило про добре організовану та розгалужену мережу опікунських закладів. Згідно з даними, захоронки сестер-служебниць діяли у Белзі (50 дітей), Бориславі (60), Ветліні (45–55), Добромилі (45), Жовкві (40), Жужелі (40), Любелі (кількість невідома), Мостах Великих (50), Перемишлі (Болонє) (60–70), Прилбичах (40), Самборі (45), Старому Самборі (50), Трускавці (45–55), Угерцях Винявських (40–50), Уневі (55), Ярославі (50). Лише в перерахованих осередках одночасно перебували під опікою не менше ніж 800 дітей, при тому, що йшлося лише про частину мережі [52, с. 384–386].

Окрім захоронок, сестри-служебниці також опікувалися сиротинцями (захистами), у яких діти перебували на постійному проживанні. Відомо про діяльність таких захистів у Волянці (точна кількість дітей не встановлена), Дрогобичі (26 дітей), Жовкві (12), Новосілках-Дидинських (16). Ці установи діяли в умовах обмеженого фінансування та постійного тиску з боку польської адміністрації, однак завдяки жертвовності чернечих спільнот та підтримці української громадськості, змогли забезпечити не лише базові потреби, а й духовне та національне виховання дітей [52, с. 384–386].

Це свідчило про системний характер церковної опіки, зорієнтованої передусім на українське сільське населення, яке в силу соціально-економічних умов найчастіше не могло забезпечити самотужки догляд за дітьми. Згромадження сестер-служебниць, як й інші жіночі чернечі спільноти,

виконувало функції, які в модерних державах належали до сфери соціальної політики. Діяльність сестер-служебниць у міжвоєнний період була не лише виявом релігійного милосердя, а й проявом свідомої стратегії ГКЦ. Їхня праця сприяла формуванню освіченого, морального покоління українців, здатного до спротиву асиміляційним викликам та збереження національної ідентичності [52, с. 384–386].

У 1928 р. соціальна опіка, яку здійснювали жіночі чернечі згромадження під егідою ГКЦ, досягла значного охоплення, особливо в Перемишльській єпархії. Загалом у міжвоєнний період у структурі церковної благодійності функціонували 16 захоронок, у яких перебувало 742 дитини, та 4 сирітські захисти з 54 вихованцями. Ці цифри дозволяють зробити висновок про ефективність організаційних механізмів Церкви у сфері соціального служіння, попри складні суспільно-економічні обставини, політичний тиск і асиміляційні тенденції з боку державної влади. У межах Перемишльської єпархії сестри-служебниці опікувалися п'ятьма активними захоронками, які діяли в Цеблеві, Боянці, Журавиці, Хлівчанах та Яворів. Їхня праця включала не лише педагогічну опіку над дітьми, але й побутове забезпечення, охорону здоров'я, впровадження християнських і національних цінностей у виховний процес [52, с. 384–386].

Робота здійснювалася в умовах кадрової нестачі, часто із перевищенням допустимих норм кількості дітей на одного вихователя, однак якість опіки залишалася на достатньо високому рівні, що підтверджують відгуки громадськості. Водночас інші жіночі згромадження також брали участь у реалізації церковних соціальних ініціатив. Наприклад, згромадження сестер-василіанок опікувалося захоронкою в с. Уличне. Хоча їхня діяльність не мала такого масштабного розмаху, як у сестер-служебниць, вона свідчила про залучення ширшого кола монаших спільнот до системної опіки над дітьми дошкільного віку [52, с. 384–386]. До кінця 1920-х рр. соціальна місія ГКЦ завдяки активності жіночих чернечих згромаджень, сформувала добре структуровану, хоч і неформальну, альтернативу державній системі

соціального захисту. Завдяки духовному натхненню, організаційній дисципліні та підтримці церковної ієрархії, ці заклади стали осередками не лише захисту дитинства, але й плекання національної ідентичності у складних умовах ДРП.

Питання фінансового забезпечення сирітських захистів, притулків і захоронок залишалося однією з найскладніших проблем у діяльності ГК у міжвоєнний період. Нерідко матеріальне утримання цих установ перевищувало можливості церковного середовища, адже держава брала на себе лише символічну частину витрат і виключно щодо певних категорій, надаючи незначну допомогу тільки сиротам війни віком до 14 років. У такій ситуації основним джерелом підтримки ставали пожертви вірян, благодійна праця сестер, ініціативи місцевих громадських організацій. До прикладу, захоронки в Белзі та Самборі утримувалися за коштів дотацій «Товариства захоронок», у Бориславі – завдяки жертвам вірних та самовідданих праці монахинь. У Ветлині фінансування здійснювалося винятково на основі добровільних внесків, у Добромилі часткову допомогу надавав магістрат [52, с. 384–386].

Церковні громади використовували також альтернативні форми самофінансування. У Жовкві, Жужелі, Любелі, Мостах Великих, Угерцях Винявських функціонування захоронок підтримувалося за рахунок власних земельних наділів, сільськогосподарської продукції, яку вирощували сестри, а також жертв парафіян. У Волянці фінансування захисту забезпечувала християнська громада Борислава, у Новосілках-Дидинських – товариство «Єпархіальна поміч». Окремі захоронки перебували під патронатом визначних родин або братств. Так, у Прилбичах їх фінансували Шептицькі, у Ярославі – «Братство Матері Божої», а захоронку в Перемишлі, створену ще у 1905 р., утримувало «Братство святого отця Миколая» [52, с. 384–386].

На початку 1930-х рр. структура соціальної опіки, організована ГКЦ через жіночі чернечі згромадження, продовжувала демонструвати стійкість і динамізм, незважаючи на несприятливі зовнішні умови. Згідно зі статистичними даними за 1930 р., під опікою сестер-служебниць функціонувало 16 захоронок, у яких працювало 67 монахинь, а також 3

сирітські захисти, які обслуговували 14 сестер [52, с. 228]. Поряд із сестрами-служебницями активну участь у розвитку мережі дошкільних і сирітських закладів брали й інші чернечі згромадження. Зокрема, під егідою сестер-йосафаток діяло шість захоронок у Цеблеві, Боянці, Журавиці, Сурохові, Хлівчанах та Яворові. Їхня присутність забезпечувала розширення географії соціальної опіки та дозволяла краще охопити потреби віддалених парафій [53, с. 228]. На початок 1930-х рр. соціальна діяльність ГКЦ у Східній Галичині характеризувалася інституційною зрілістю, чіткою структуризацією, активною участю чернечих згромаджень і націленістю на довготривалу підтримку найбільш вразливих категорій населення. Усе це формувало міцний фундамент для розвитку національної освіти, християнської етики та громадянської самосвідомості українців у складних умовах міжвоєнної доби.

У 1937 р. у Перемишльській єпархії спостерігалось суттєве зростання кількості захоронок, яка майже подвоїлася порівняно з попереднім десятиліттям (1928 р. – 16, 1930 р. – 16, 1937 р. – 30 захоронок). У цих 30 установах служіння здійснювали 123 сестри-служебниці. Водночас варто наголосити на диспропорції між чисельністю дітей і кількістю монахинь, що їх опікувалися. Так, у Бориславі 6 сестер забезпечували догляд одночасно за 80 вихованцями захоронки та 25 дітьми з сиротинця. У Тартакові 4 сестри здійснювали опіку над 50 дітьми. У захоронках у Бірчі, Волянці, Перемишлі, Прилбичах, Сокалі, Угерцях Винявських та Устріках Долішніх на вихованні перебувало в середньому по 60 дітей. Найбільшою за кількістю вихованців була захоронка у Жовкві, де на 150 дітей припадало лише 5 сестер-служебниць, що створювало значне педагогічне та організаційне навантаження на персонал [54, с. 150]. Більшість церковних захоронок і сирітських захистів функціонували впродовж усього року, забезпечуючи постійну опіку над дітьми в умовах соціальної незахищеності. Водночас, у низці випадків організація діяльності таких установ залежала від сезонних можливостей. Зокрема, сирітський захист у Турці мав змогу приймати лише 10 дітей на постійній основі, тоді як у літній період тимчасове перебування дозволяло охопити до 50 дітей. Кожна з таких

захоронок мала сестру-настоятельку, яка відповідала не лише за адміністративне управління закладом, а й за духовно-виховну атмосферу всередині нього [55, к. 2].

Попри значну мережу дитячих благодійних закладів у Перемишльській єпархії, певна частина дітей залишалася поза межами інституційної опіки. Братство святого отця Миколая не обмежувалося суто благочинною діяльністю щодо дітей, але також активно підтримувало вбогих, хворих, немічних осіб та родини священників, які залишилися без годувальників. За ініціативою братства ще у 1905 р. в Перемишлі засновано захоронку для дітей, а згодом – відкрито дві школи з навчанням українською мовою. Це свідчило про широкий спектр доброчинної діяльності, який охоплював як гуманітарну допомогу, так і системну освітню підтримку, що мало фундаментальне значення для збереження української ідентичності в умовах асиміляційної політики польської влади [55, к. 2]. Низький рівень соціального забезпечення, відсутність системної підтримки постраждалих і обмеженість фінансування гуманітарних програм спричинили ситуацію, за якої відповідальність за долю найбільш вразливих верств населення фактично перейшла до церкви та громадських ініціатив [56, с. 2].

У міжвоєнний період греко-католицьке духовенство змушене було самотужки забезпечувати фінансову основу для реалізації благодійних проєктів. З огляду на обмеженість державної підтримки та постійне зростання соціальних потреб, особливо в контексті опіки над дітьми-сиротами, пошук ресурсів для функціонування захоронок і сирітських притулків став одним із першочергових завдань Церкви. Визначальну роль у цьому процесі відігравала фінансова активність вірян – регулярні пожертви парафіян слугували основним джерелом утримання дитячих установ. Водночас чинне законодавство ДРП передбачало суворий адміністративний контроль за доброчинною діяльністю, зокрема, проведення збору пожертв вимагало отримання окремого дозволу від державних органів. Така бюрократична процедура значно ускладнювала мобілізацію необхідних ресурсів. Незважаючи на це, ГКЦ продовжувала

шукати зовнішні джерела підтримки. Зокрема, у 1924 р. рада «Захисту ім. митрополита Андрея Шептицького» надала фінансову допомогу в розмірі 200 доларів США для сирітських установ Перемишльської єпархії та 100 доларів США – для Станіславівської єпархії [57, арк. 153].

Важливим чинником забезпечення діяльності сирітських установ у Перемишльській єпархії стало функціонування товариства «Єпархіальна поміч». Це об'єднання, засноване з метою підтримки малозабезпечених та сиріт, виступало ключовим посередником у мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для стабільного функціонування захистів і захоронок. Його добродійні фонди формувалися з декількох джерел: вступних внесків, добровільних пожертв парафіян та, меншою мірою, державних дотацій. Структурована організаційна модель товариства передбачала щорічні членські внески. Так, у 1921 р. кожен член товариства мав сплачувати щонайменше 100 пм. Ця система регулярних надходжень дозволяла планувати витрати та забезпечувати базові потреби підопічних. Загалом у зазначеному році товариство акумулювало 2,697656 млн мп., із яких 2,044 796 млн мп становили добровільні пожертви, а 652860 тис. мп. – державні дотації [58, к. 61, 81].

У 1922 р. товариство «Єпархіальна поміч» утримувало декілька сирітських закладів у Перемишльській єпархії. Зокрема, в Перемишлі (112 юнаків та 13 дівчат), Яворові (51 дівчина), Дрогобичі (57 дівчат), Кристонополі (15 дівчат) та Жовкві (15 дівчат). Загалом під опікою товариства перебувало 263 дитини, з яких 6 були дошкільного віку, а 257 – шкільного віку. Цікаво, що лише 10 дітей-сиріт походили з родин греко-католицьких священників [59, с. 67–68]. Аналіз архівних джерел свідчив про те, що в захоронках та сирітських притулках не лише забезпечували базові потреби дітей, але й активно працювали над їх вихованням та формуванням християнсько-моральних цінностей. Освіта була одним з пріоритетних напрямків добродійної діяльності духовенства, що підтверджує практика надання дітям різноманітних освітніх і професійних можливостей. Зокрема, з 263 дітей, які перебували під опікою товариства, 15 хлопчиків навчалися у гімназії, 9 –

опановували ремесла, 3 дівчинки вивчали кравецтво, 7 дівчат відвідували учительську семінарію, а 3 дівчини вступили до монастиря сестер-василіанок [59, с. 67–68].

Витрати на утримання однієї дитини у сирітських закладах, що перебували під опікою товариства «Єпархіальна поміч», були досить значними. Щоденно на потреби однієї дитини витрачалося 41 мп., щомісячно – 1243 мп., щорічно – 14921 тис. мп. Такі витрати вказували на необхідність постійного фінансування для підтримки функціонування захоронок та захистів. У 1922 р. товариство активно працювало над залученням коштів для забезпечення сиріт. Так, на початок 1922 р. зібрано 1,111050 млн мп., до червня поточного року загальна сума добровільних пожертв складала 1,874346,6 млн мп., 36 доларів США, 2 чеські крони та 1 чеську марку [59, с. 67–68; 60, с. 22–25]. Ці кошти стали основним джерелом фінансування для дитячих притулків, що підтверджує важливість ролі громади та вірян у підтримці соціальних ініціатив Церкви в умовах міжвоєнного періоду.

Значну фінансову підтримку діяльності сирітських закладів у Перемишльській єпархії надав єпископ Й. Коциловський, який особисто пожертвував 1296429,24 млн мп. для підтримки захистів. Така щедрість свідчила про високий рівень залученості церковної ієрархії в добротинну діяльність, скеровану на допомогу сиротам та малозабезпеченим. За звітний період 1921 р. для сирітського притулку в Перемишлі зібрано значну кількість продуктів. Наприклад, 640 кг пшениці, 2987 кг ячменю, 7277 кг картоплі, 315 кг хліба, 280 кг м'яса, 3066 штук яєць і 960 головок капусти [59, с. 67–68]. Ці пожертви не тільки допомагали задовольнити базові потреби дітей, але й свідчили про активну участь громади в підтримці благодійної діяльності.

Незважаючи на значні пожертви та зібрані кошти, ресурсів виявилось недостатньо для належного утримання значної кількості дітей у сирітських притулках. Як зазначалося у звіті, «...управа змушена не тільки призупинити прийом нових дітей, але й, якщо фінансові ресурси не зростуть суттєво, буде змушена відправити дітей, що наразі перебувають у захистах, або до

найближчих родин, або до громад, з яких вони походять». Це вказувало на серйозні фінансові труднощі, з якими стикалися дитячі заклади, та потребу в пошуку нових шляхів забезпечення їх існування в умовах обмежених ресурсів [59, с. 67–68]. У 1930 р. відбулося чергове засідання виділу товариства «Єпархіальна поміч», на якому представлено доповідь другої секції, що охоплювала звіт щодо доброчинної та опікунської діяльності організації. Згідно з поданими даними, товариство надавало фінансову підтримку низці дитячих закладів, серед яких були захист для юнаків у Новосілках Дідинських, якому виділено 8446,40 зл., двом захоронкам у Дрогобичі та Яворові. Загалом, для потреб сестер-служебниць, сестер-василіянок і сестер-йосафаток перераховано суму в розмірі 3717,35 зл. Окрім того, частину коштів скеровано на допомогу учням та ремісникам, що становило 1292,70 зл. [61, с. 127].

Зважаючи на обмеження щодо віку перебування хлопчиків у захисті, яке становило 10 років, члени товариства сприяли влаштуванню п'яти сиріт на навчання до бурси св. Миколая у Ярославі. У звіті зазначалося, що «...окрім того, товариство утримує трьох дівчат в інтернаті сестер-василіянок у Перемишлі. Діти, що перебували у захистах, навчалися в місцевих школах, а старші дівчата здобували освіту в Дрогобичі, де проходили навчання у приватній учительській семінарії сестер-василіянок». Для захисту в Новосілках розробили окремий статут, що відповідав вимогам Міністерства соціальної опіки [61, с. 127]. Аналізований звіт підкреслював зусилля товариства щодо адаптації сиріт до соціуму, забезпечення їх освіти та професійного виховання, а також відповідність функціонування закладів стандартам, визначеним урядовими інституціями. Підтримка навчальних установ ставала важливим елементом системи соціальної опіки, яку організовувало товариство в умовах обмежених ресурсів.

У 1933 р. товариству «Єпархіальна поміч» вдалося продовжити контракт на оренду будівлі для захисту в Новосілках ще на три роки, при цьому зменшивши річний орендний платіж з 900 зл. – до 700 зл. Як і в попередні роки, захист у Новосілках, обслуговував 17 хлопчиків під наглядом п'яти сестер,

знаходився на повному утриманні товариства, яке виділило для цього 6207,68 зл. Чотирьох хлопчиків скерували на навчання до бурсі св. Онуфрія в Ярославі, причому товариство покорило оплату за навчання, що становила 80 зл. щорічно [62, с. 132–134].

У 1933 р., за ініціативи членів товариства у Новосілках створено «Захоронку Єпархіальної Помочі», що перебувала під опікою сестер-йосафаток. Розроблено план створення сирітського притулку в Устриках Долишніх. Товариство виділило 1548,65 зл. на потреби школи у Новосілках і 350 зл. для сестер-василіанок [62, с. 132–134]. Ці заходи свідчили про продовження активної діяльності товариства в сфері опіки над сиротами, яке намагалося забезпечити їм належні умови для виховання та освіти, попри фінансові труднощі та обмеження.

У 1937 р. сирітський захист у Новосілках, який функціонував під опікою сестер-служебниць, перебував на повному утриманні товариства «Єпархіальна поміч». Заклад опікувався 19 хлопчиками (за даними церковного шематизму – 18), догляд за якими здійснювали шість сестер та допоміжний персонал. Згідно з річним звітом, окрім базового утримання дітей, товариство забезпечувало фінансову підтримку трьом гімназістам – Т. Дубеку, М. Залуцькому та Я. Юрчаку, які навчалися у гімназії в Новосілках. Товариство надавало кошти на утримання захоронки у Яворові, управління якою здійснювала сестра-йосафатка Д. Якубенко. Упродовж 1937 р. виділено 4828 зл. на потреби захисту у Новосілках, 1804 зл. – на підтримку сестер-василіанок та сестер-йосафаток, а також 2288 зл. – на допомогу учням і молоді, що здобувала професійну освіту чи ремісничі навички [63, с. 110].

Проблематика опіки над дітьми-сиротами в міжвоєнний період визнавалася одним із ключових напрямків соціального служіння як церковних, так і громадських інституцій. З огляду на численні виклики, що поставали перед суспільством, питання захисту прав і потреб дітей, які залишилися без батьківського піклування, набуло особливої ваги. Одним із механізмів реалізації опікунських функцій стало створення спеціальних громадських

сирітських рад, які мали на меті співпрацю з судовими інституціями у вирішенні питань опіки та забезпечення належного догляду за дітьми [64, с. 50].

Однак не завжди вдавалося досягти бажаного рівня участі духовенства у цій діяльності. У зверненні голови Апеляційного суду в Львові висловлено стурбованість через недостатню залученість священнослужителів до роботи в сирітських радах. Він зазначав, що «...деякі Всч. ОО. Душпастирі відтягаються від праці у Громадських Радах Сирітських», незважаючи на важливу роль цих структур у підтримці та консультуванні опікунських судів. Заклик «...радо і охотно брати участь у згаданих Радах» мав на меті не лише активізувати духовенство, але й підкреслити моральний обов'язок церкви у процесі захисту найвразливіших членів суспільства [64, с. 50]. Цей епізод демонстрував складність налагодження ефективної взаємодії між державними, громадськими та релігійними інституціями в сфері соціального захисту дітей. Водночас він засвідчував усвідомлення потенціалу духовенства у справі опіки, з огляду на його авторитет, доступ до місцевих громад та традиції доброчинності.

Таким чином, благодійність і соціальна опіка стали важливими інструментами реагування на соціальні виклики, що виникли внаслідок воєн, економічних криз і структурної бідності. У контексті ГКЦ ці функції набули системного характеру завдяки ініціативам духовенства, чернечих згромаджень і громадських товариств. В умовах недостатньої участі держави у сфері соціального забезпечення саме релігійні та громадські організації взяли на себе левову частку відповідальності за опіку над вразливими категоріями населення. Діяльність благодійних організацій постійно стикалася з фінансовими труднощами. Обмеженість ресурсів змушувала керівництво захистів вдаватися до жорстких рішень – припиняти прийом нових дітей або навіть повертати деяких із них до родин чи місцевих громад. Це свідчило про вразливість системи благодійної опіки, яка в багатьох аспектах залишалася залежною від доброчинності громади та нестабільної державної підтримки.

3.3. Соціальна місія греко-католицького духовенства

У міжвоєнний період греко-католицьке духовенство Східної Галичини відіграло важливу роль не лише в релігійному, а й у соціальному житті українців. Священники виступали посередниками між місцевими громадами та владою, ініціаторами соціальних, освітніх та господарських змін, а також активними учасниками процесу самоорганізації українців у відповідь на політичну, економічну й національну дискримінацію. Їх авторитет і освіта забезпечували довіру з боку селянства, що дозволяло їм успішно обіймати керівні посади в громадських комітетах, самоврядних органах, освітніх товариствах та фахових об'єднаннях.

Соціальна діяльність духовенства охоплювала широкий спектр ініціатив, скерованих на поліпшення життя громади, збереження національної ідентичності та зміцнення економічної самостійності. Особливо яскраво ця активність виявлялася на місцевому рівні, де священники ставали рушіями змін у сільських громадах, засновували кооперативи, школи, народні доми, впливали на формування національного світогляду. Така участь духовенства у громадських ініціативах сприяла консолідації українського населення Галичини й підготовці ґрунту для модернізаційних процесів у міжвоєнний період.

У міжвоєнний період греко-католицьке духовенство в Східній Галичині дедалі чіткіше усвідомлювало потребу виходу за межі традиційного парафіяльного простору задля ефективнішої взаємодії з вірними та посилення релігійного впливу в суспільстві. Зростаюча секуляризація й конкуренція з боку інших інституцій як державних, так і релігійних, вимагали від священників активнішого залучення до життя громади не лише як душпастирів, а й як освітніх, культурних і кооперативних лідерів. Знаковою в цьому контексті була ініціатива о. Й. Мариновича, висловлена 1928 р. під час зборів Перемишльської єпархіальної допомоги про створення професійного товариства священників. Він наголошував на необхідності використання альтернативних точок контакту з мирянами, таких, як-от: школа, народна читальня та сільський кооператив, як

середовищ для реалізації пастирської місії [65, s. 90–102]. У відповідь на ці пропозиції збори ухвалили рішення про розробку нових підходів до душпастирства на рівні деканатів через поширення зразкових проповідей у єпархіальному бюлетені, популяризацію гомілетичної літератури тощо. Важливою складовою нової стратегії стало прагнення інтегрувати духовенство до культурно-освітнього середовища [66, s. 25]. Священникам рекомендували працювати у читальнях і кооперативах, залучати місцеву інтелігенцію до діяльності, корисної як для Церкви, так і для національного розвитку [67, s. 37, 39].

У міжвоєнний період дедалі виразніше усвідомлювалася потреба оновлення душпастирських підходів, що відповідали б духовним і соціокультурним викликам часу. Симптоматичним у цьому контексті був виступ о. С. Гриневецького 23 травня 1939 р. на зборах Ярославського деканату, під час якого він виголосив доповідь на тему «Обов'язки пароха в сучасний час». Зміст його промови свідчив про зрушення в розумінні ролі священника, яка вже не обмежувалася лише прикладом особистої побожності, а натомість вимагала інтелектуального розвитку й активної участі в суспільному житті [68, р. 401–409]. С. Гриневецький наголошував на тому, що парафіяльний душпастир мав поєднувати духовну харизму зі здатністю орієнтуватися у науковому й культурному контексті. Він підкреслював потребу постійного вдосконалення як у сфері богословських знань, так і в царині загальної світської ерудиції. Така позиція відображала не лише особисту переконаність доповідача, але й ширшу тенденцію до інтеграції релігійного дискурсу з інтелектуальними досягненнями модерної доби. В основі цих уявлень лежала глибоко вкорінена у католицькій традиції теза про можливість і доцільність залучення людського знання до служіння істинам віри. За словами С. Гриневецького, саме Церква мала доводити, що наука, культура та освіта не були загрозою для релігії, а могли бути ефективним засобом для раціонального пояснення, поглиблення й оборони християнського вчення в умовах модерного суспільства [68, р. 401–409].

Упродовж 1920–1930-х рр. митрополит А. Шептицький відіграв провідну роль в ініціюванні створення низки релігійно-суспільних організацій, скерованих на практичну реалізацію соціального й освітнього апостоляту Церкви. Ці структури не лише засвідчували глибоку турботу ієрарха про вразливі верстви населення, але й виконували конкретні завдання у сфері соціальної опіки, духовного виховання та національно-культурного утвердження. Зокрема, їхня діяльність охоплювала опіку над сиротами, надання стипендіальної підтримки студентській молоді, матеріальну допомогу малозабезпеченим родинам, організацію душпастирської місії для священників, а також поширення літератури церковного змісту українською мовою. До таких організацій належали «Захист імені митрополита Андрея Шептицького для сиріт» у Львові, товариство священників «Єдність», кооперативне об'єднання «Священнича санаторія». Їхня діяльність не лише посилювала соціальний авторитет Церкви, а й формувала нову модель релігійної відповідальності, яка поєднувала духовне служіння з активною участю у вирішенні нагальних суспільних потреб [69, с. 116].

Упродовж міжвоєнного двадцятиріччя відбулося остаточне формування національного характеру ГКЦ. Цей період позначився не лише якісним зміцненням її інституційної структури, а й суттєвим посиленням впливу Церкви на релігійну та національну свідомість українства. Авторитет ГКЦ неухильно зростає, що знаходило вираз у розширенні мережі духовних навчальних закладів, освітніх і видавничих установ, а також у зростанні її ролі в розвитку культурного життя та кооперативного руху. Церква стала вагомим чинником консолідації української спільноти в умовах політичного й суспільного тиску з боку ДРП [70, с. 145].

Характерною ілюстрацією такого підходу був спільний пастирський лист, підписаний у 1918 р. митрополитом А. Шептицьким та єпископами Г. Хомишиним і Й. Коциловським, під промовистою назвою «Про завдання Церкви та нації у повоєнний період» [71, с. 119]. У ньому вперше в повоєнних умовах окреслювалася потреба для Церкви бути моральною опорою народу,

який опинився в ситуації державної нестабільності, культурного тиску та соціальної фрагментації. У пастирських посланнях періоду ДРП ієрархи ГКЦ неодноразово розкривали концепцію соціальної місії духовенства. А. Шептицький, звертаючись у 1923 р. до духовенства і мирян, наголошував на єдності, солідарності та спільній відповідальності перед викликами часу [72, с. 21]. Митрополит наголошував, що священник, не повинен безпосередньо втручатися в політичні справи, мав моральне право реагувати на ті з них, які стосувалися релігійного блага вірних [72, с. 21].

А. Шептицький чітко артикулював межу між політичною активністю та участю в суспільних процесах, продиктованою духовною відповідальністю. У цьому сенсі, усі ті ініціативи, які мали на меті захист релігійних, культурних і моральних засад народу, розглядалися як цілком прийнятна сфера священничої участі. Мирські справи, хоч і не становили пріоритету для духовного провідника, не могли бути ігноровані, якщо вони стосувалися гідності, віри та морального добробуту громади [72, с. 21]. У своїх зверненнях він неодноразово закликав духовенство стати провідником морального відновлення нації, акцентуючи на потребі катехизації, проповіді та глибшого залучення молоді до церковного життя [72, с. 35].

Пастирський лист А. Шептицького 1926 р. мав не лише морально-настановний характер, але й містив конкретні вказівки для духовенства щодо організації парафіяльного життя. У ньому окреслено низку практичних завдань, що мали на меті активізацію душпастирської діяльності серед вірних [72, с. 36]. Зокрема, митрополит наполягав на необхідності систематичної катехизації не лише в межах шкільної освіти, а й у стінах храму. Для цього рекомендувалося запроваджувати спеціальні катехитичні проповіді, а також спільне читання щоденних молитов у присутності парафіян, що мало сприяти духовній єдності громади [72, с. 37].

Керівництво ГКЦ активно долучалося до процесів організації українського шкільництва, зокрема сприяло діяльності товариства «Рідна школа». Така підтримка мала не лише освітній, а й чітко окреслений

національно-політичний вимір, оскільки в умовах обмежень щодо української мови й культури Церква виступала одним із небагатьох інституційних гарантів національної самоідентифікації, трактуючи підтримку «Рідної школи» як нагальну національну потребу й один із ключових напрямків збереження культурної самобутності українців [73, с. 342]. Існування «Рідної школи» розглядалося як стратегічно важливий елемент національного відродження, а її діяльність як відповідь на виклики культурного й освітнього пригнічення. У зверненнях митрополита А. Шептицького, представників академічного середовища та провідних громадських інституцій виразно акцентувалася потреба жертвності, солідарності та спільної відповідальності української громади за збереження і розвиток національної системи освіти. Таке позиціонування «Рідної школи» як справи загальнонаціонального значення підкреслювало її роль у формуванні освіченого, свідомого та національно згуртованого суспільства [74, с. 1]. Товариство «Рідна школа» на 1938 р. нараховувало 107,332 тис. осіб, що свідчило про значний рівень соціальної підтримки і довіри до його діяльності. Товариство опікувалося утриманням 33 початкових шкіл, забезпечуючи навчання українською мовою та сприяючи збереженню і розвитку національної ідентичності серед молодшого покоління [75, с. 50].

Проблема освіти у ДРП залишалася надзвичайно гострою, особливо в сільських районах, де національно-етнічний чинник значно ускладнював ситуацію, що було особливо характерно для Галичини. За даними перепису 1921 р., загальний рівень неписьменності серед осіб віком понад десять років становив 32,7% в усій країні, тоді як у Тарнопільському та Станіславівському воєводствах він був вищим і сягав 38,7 % та 40,4 % відповідно. До кінця 1930-х рр. ці показники дещо покращилися, знизившись до 29,8% у Тарнопільському воєводстві та до 36,6 % у Станіславівському воєводствах [76, с. 27, 78]. Це свідчило про поступове розв'язання проблеми грамотності, однак збереження високого рівня неписьменності залишалося серйозним викликом. Кількість шкіл з українською мовою навчання як основною скоротилася радикально з

2417 у 1924 р. – до 457 наприкінці 1930-х рр. Водночас значно зросла кількість двомовних шкіл, які досягли 2230, що свідчило про формування нової освітньої моделі, однак із очевидними складнощами збереження української культурно-мовної ідентичності [76, s. 279].

У 1938 р. мережа українських шкіл демонструвала певну диференціацію за типами та мовою викладання. Зокрема, діяло 452 початкові школи з українською мовою навчання, а загальна кількість шкіл із викладанням українською мовою становила 2485. Проте середній рівень освіти був представленим значно меншою кількістю закладів: функціонувало лише 21 середня школа з українською мовою навчання та дві двомовні середні школи. Щодо середніх навчальних закладів вищого типу, то було 19 гімназій, з них лише 2 двомовні [75, s. 54]. Така структура освітніх закладів свідчила про обмежені можливості розвитку української освіти на середньому та вищому рівнях, попри чисельну перевагу початкових шкіл. Така диспропорція відображала як державну політику, спрямовану на обмеження української освітньої автономії, так і соціально-економічні умови, що впливали на доступність і розвиток якісної середньої освіти для української молоді.

Українська молодь, зокрема студентство, посідала важливе місце в душпастирській опіці ГК Ц, яка розглядала її як стратегічний ресурс для майбутнього національного відродження. Зі статті невідомого автора під назвою «Як у нас розуміють допомогу українському студентству» простежувалася активна участь Церкви в організації соціальної підтримки для студентів, зокрема через функціонування дешевих харчівень у Львові. Ці ініціативи здійснювалися за сприяння академічного душпастирства – церковної інституції, покликаної супроводжувати молодь у її інтелектуальному, моральному й духовному становленні. Зазначена форма підтримки вказувала на прагнення Церкви не лише опікуватися духовним життям молоді, а й сприяти покращенню її матеріальних умов, що в комплексі зміцнювало зв'язок між церковними структурами та новим поколінням української інтелігенції [29, с. 6].

Релігійні свята, зокрема Різдво та Великдень, у практиці греко-католицького духовенства використовувалися як нагода для посилення просвітницьких і виховних настанов, що поєднували християнське віровчення з ідеями національного шкільництва. Упродовж святкових богослужінь, проповідей і громадських імпрез активно поширювалися гасла, які наголошували на важливості християнського виховання молоді. Така інтеграція сакрального і світського дискурсів не лише посилювала емоційний вплив на вірян, а й сприяла глибшому утвердженню ідеї освіти як органічної складової релігійно-морального та національного становлення української громади [77, с. 1].

Одним із традиційних механізмів мобілізації коштів на підтримку українського шкільництва, зокрема «Рідної школи», виступало колядування, яке набувало характеру організованої благодійної акції. Зібрані під час різдвяних обходів кошти скеровувалися на освітні потреби, що підкреслювало симбіоз релігійної обрядовості й національно-просвітницької діяльності, християнської жертвності, моральної відповідальності та волі до підтримки загальнонаціональних справ [74, с. 1]. Духовенство відігравало активну роль у формуванні культури жертвності, поширюючи ініціативи зі збору пожертв на користь «Рідної школи» під час родинних урочистостей – хрестин, вінчань, іменин та інших значущих подій. Попри складне фінансове становище, викликане дефіцитом бюджету, керівництво товариства ухвалило рішення вдаватися до надзвичайного фінансового інструменту – організації внутрішньої безвідсоткової позики в розмірі 250 тис. зл. [78, с. 49–52]. Попри скептичне або байдуже ставлення частини громадськості до ініціативи внутрішньої безвідсоткової позики, упродовж 1932–1934 рр. мобілізовано значний фінансовий ресурс у розмірі 141 тис. зл. З цієї суми особливу символічну вагу мав внесок митрополита А. Шептицького, який пожертвував 10 тис. зл., продемонструвавши тим самим не лише особисту підтримку справи, але й задавши моральний орієнтир для української спільноти [79, арк. 25].

Ідея фінансової самодостатності шкільництва активно просувалася через періодичну пресу, де публікувалися відповідні статті й заклики до жертвовності. Практичне втілення цієї ініціативи передбачало залучення деканів, які мали зобов'язати або переконати священників свого деканату жертвувати частину своєї місячної платні на освітні потреби. Отці-декани надсилали зібрані кошти ординаріятові, з дорученням переказати їх до каси товариства «Рідна школа» [73, с. 342]. Такий механізм мав добровільний характер, однак значною мірою залежав від особистих переконань священників, а також від рівня морального тиску або авторитету церковного проводу. Водночас ця схема засвідчувала прагнення інституалізувати жертвовність як форму релігійного обов'язку та національної відповідальності.

Керівництво ГКЦ системно працювало над розширенням доступу до вищої освіти для української молоді, з особливим акцентом на соціально вразливі категорії – найбільш бідних та сиріт. З метою забезпечення соціальної підтримки і освіти дітей, позбавлених батьківського піклування, були створені спеціалізовані заклади, де вихованці перебували під повним опікуномством чернечих спільнот, а також інших представників релігійних і громадських інституцій [10, с. 373]. Значущою складовою підтримки соціально-професійного розвитку молоді стала діяльність товариства українських ремісників, торговців та працівників промисловості «Зоря». У межах якого функціонувала секція імені В. Нагірного, що спеціалізувалася на підтримці молодих ремісників та студентів, які здобували освіту у ремісничих і промислових спеціальностях. Основним завданням якої була організація допомоги у навчанні та забезпеченні можливостей для стажування за кордоном, що сприяло підвищенню кваліфікації та професійного зростання молодих фахівців [81, с. 72].

У структурі бюджетних витрат ДРП соціальна допомога займала скромну, проте стабільну позицію. У 1928–1929 рр. на соціальні потреби скеровано 2,1 % загального бюджету. В умовах глобальної економічної кризи 1932–1933 рр., що суттєво загострила соціальні проблеми в українському

середовищі, цей показник зріс до 4,5 %. Однак у 1936–1937 рр. частка витрат на соціальну допомогу знизилася до 1,9 %, що може пояснити як частковою стабілізацією економічної ситуації, так і пріоритетами державної фінансової політики [82, s. 269].

Митрополит неодноразово закликав духовенство посилювати увагу до цього аспекту служіння, особливо в період Великого посту, коли сповідь ставала важливим елементом релігійного життя громади. Він підкреслював, що таїнство покаяння має стати джерелом внутрішньої трансформації людини, морального очищення та зміцнення суспільного ладу. На його думку, саме через особисту моральну відповідальність віруючих – формовану, зокрема, через участь у сповіді – можлива розбудова християнських родин, громад і, ширше, національного буття. На переконання А. Шептицького, духовенство покликане бути не лише служителем культу, а й духовним провідником, радником і моральним авторитетом для своєї пастви. У пастирському листі він наголошував, що священник мав супроводжувати вірних у важливих подіях їх життя, надаючи мудру пораду в питаннях вибору життєвого покликання, родинного виховання, подружнього співжиття тощо [72, с. 226].

Тема катехизації посідала важливе місце в пастирських посланнях єпископату впродовж усього міжвоєнного періоду. Вона з'являлася як провідна або супровідна тема в низці листів, серед яких особливо показовими були послання 1936 р. «Про катехизацію» [72, с. 303–304] та лист 1940 р., присвячений проблемі проголошення Євангелія. У них наголошувалося на необхідності глибокого знання душпастирями потреб своїх парафіян, адже лише тоді релігійне вчення могло бути дійсно ефективним. У згаданому листі митрополит наголошував: «Це, безсумнівно, велика перевага для пастирів, коли вони знають потреби людей і якщо вони здатні адаптувати своє вчення до цих потреб» [80, с. 44]. Ще одним важливим напрямком душпастирської діяльності греко-католицького духовенства, скерованим на моральне відродження суспільства, було забезпечення належного здійснення таїнства покаяння. Митрополит А. Шептицький приділяв цій проблематиці значну увагу,

вважаючи сповідь одним із ключових інструментів духовного впливу Церкви на віруючих. У численних пастирських посланнях до духовенства він наголошував на особливій ролі священнослужителя як сповідника, який не лише виконував ритуальну функцію, а й виступав моральним авторитетом і духовним радником. Особливо змістовним у цьому контексті був пастирський лист 1935 р. під назвою «Служба сповідника», у якому митрополит системно окреслив багатовимірну природу цього покликання. Лист містив концептуальні підрозділи, що розкривали різні аспекти служіння священника в конфесіоналі: «Влада слухати сповіді», «Служба судді», «Влада над совістю», «Сповідь – школа для духовенства», «Небезпека служби», «Служба примирення», «Служба лікаря душ», «Служба радника» [72, с. 209–227] тощо. Через ці визначення А. Шептицький прагнув підкреслити не лише духовну, а й соціальну вагу покаяння як чинника індивідуального й колективного вдосконалення.

Відповідно до церковного вчення і практики міжвоєнного періоду, священництво розглядалося як фундамент церковного і національного буття. На цьому особливо наголошував митрополит, а також інші ієрархи, які застерігали від надмірного формалізму чи пасивності духовенства. Особливої критики зазнавали ті священнослужителі, які нехтували своїм моральним обов'язком бути активною частиною суспільного життя парафіяльної громади. Так, єпископ Г. Хомишин піднімав питання занепаду авторитету духовенства, що, на його думку, ставало загрозою як для духовної, так і для національної єдності. Сутність і гідність священництва в церковному вченні А. Шептицького займала ключове місце. Митрополит розглядав служіння священника як центр «Христової справи» і одночасно як основу, вершину та окрасу Церкви. У його інтерпретації все, що Святе Письмо повідомляло про апостолів, однаковою мірою стосувалося і тогочасного священника [83, с. 200].

Хоча в міжвоєнний період зв'язок між духовенством та національно-політичним активізмом уже не був настільки інтенсивним, як на переломі століть, однак залишався вагомим чинником суспільного життя. Ці тенденції

знайшли своє вираження й у церковному вченні ієрархів ГКЦ, зокрема єпископа Г. Хомишина. Так, у пастирському посланні 1939 р. «Про завдання духовенства у Святій Католицькій Церкві» [84, с. 5] владика наголошував на особливому статусі священництва в структурі Церкви. Виходячи з католицького вчення, він стверджував, що жоден священник чи єпископ не володіє «власною» духовною гідністю, а натомість – є носієм Христової священничої та єпископської гідності [84, с. 5].

На думку єпископа Г. Хомишина, священник не мав обмежуватися суто церковним середовищем чи соціальним відчуженням. Навпаки, його покликання полягало в служінні суспільству, при збереженні відстороненості від класової чи партійної ідентифікації [84, с. 6]. Священниче служіння, згідно з ученням ієрархів ГКЦ, мало не лише духовний, а й виразний соціальний вимір. Г. Хомишин у пастирських посланнях, наголошував на тому, що священник покликаний бути не лише провідником у справах віри, але й моральним орієнтиром у суспільстві. При цьому фундаментальною метою діяльності духовенства залишалася боротьба з моральним занепадом, гріхом та неправдою [84, с. 7].

Соціальна місія священництва, на думку Г. Хомишина, полягала у виконанні покладених на нього завдань із максимальною відповідальністю й жертовністю. У випадку вірності цьому високому покликанню – як зі сторони священників, так і єпископів – зростає не лише їх особистий авторитет, а й авторитет самої Церкви. Це, в свою чергу, сприяє зміцненню легітимності державних структур і авторитету законної влади в суспільстві [84, с. 7]. Водночас владика з прикрістю констатував втрату авторитету священників, зокрема через їх надмірну заангажованість у політичне життя. У брошурі «Українська проблема» він критично аналізував поширене явище інструменталізації Церкви у політичних цілях [84, с. 8].

У пастирському листі владика Г. Хомишин наголошував на тому, що священнослужитель мав зберігати гідність і не підпорядковуватися диктатові політичних сил, не ставати «людиною партії». Вважати парафіяльну й церковну

працю не достатньо важливою чи не престижною сферою діяльності. Навпаки, будь-які прояви секуляризації серед духовенства розглядалися як серйозна загроза для морального стану як Церкви, так і суспільства загалом [84, с. 19]. Відмова єпископа Г. Хомишина від залучення духовенства до політичної діяльності впливала з його глибокого переконання, що покликання священника полягало в служінні Церкві та вірним, а не у виконанні партійних чи вузьких політичних завдань. Це питання він порушував не лише у своїх пастирських листах, а й у публіцистичних виступах. 30 серпня 1937 р. в офіційному органі єпархії опубліковано заборону для духовенства брати участь у діяльності світських організацій [92, с. 48].

Варто зазначити, що незважаючи на цю директиву, пастирський лист на тему участі священників у суспільному житті з'явився лише у 1939 р. Мотивом для заборони, було прагнення уникнути святого зі світським [85, с. 48]. Рішення владики викликало опір з боку частини духовенства та світських колективів, з'явилися звинувачення у перевищенні повноважень і порушенні прав. У відповідь на цю критику в єпархіальному журналі опубліковано лист Апостольського нунція, який підтверджував відповідність вказаної заборони офіційному католицькому вченню [86, с. 4]. Наслідком цієї позиції стало чітке розмежування між релігійною та політичною сферами в діяльності духовенства. Проте, як підкреслював Г. Хомишин, це не заперечувало соціального виміру священничого покликання – служіння ближньому, утвердження християнських цінностей у суспільстві та морального впливу на національну спільноту. У праці «Українська проблема» порушено широкий спектр питань, що стосуються національної свідомості, ідентичності, релігійної віри та соціальної етики. Особливу увагу Г. Хомишин приділяє феномену націоналізму, розрізняючи його конструктивні та деструктивні форми. Конструктивний націоналізм, на його думку, був глибоко пов'язаний із духовністю, моральною чистотою та християнським патріотизмом. Натомість націоналізм, який відкидав релігійні підвалини або ж ставив себе вище Божого закону, набуває ознак ідеологічного радикалізму, що загрожує єдності народу.

Г. Хомишин наполягав на визначальній ролі Церкви як хранительки національної культури та морального авторитету [87].

Особливу увагу єпископ приділяв постаті духовного провідника. На його переконання, ідеальний духовник – це насамперед священик, який дотримувався цілібату. Це питання порушувалося у контексті ширших дискусій про обов'язковість безшлюбності у ГКЦ. Хомишин вбачав у цілібаті не лише зовнішній знак посвяти Богові, а й практичну умову для повноцінного здійснення душпастирської місії – свідчення повної відданості Церкві, вірним і Христові. На тісний взаємозв'язок між релігійними та світськими обов'язками акцентував увагу і єпископ Перемишльський Й. Коциловський. У пастирському листі від 29 березня 1918 р. він наголошував на необхідності морального й духовного оновлення суспільства після катастрофічних наслідків Першої світової війни. Особливе місце у цьому процесі, на переконання ієрарха, мала займати діяльність духовенства, скерована на виховання молодого покоління [88, с. 344; 89, с. 25]. Такий підхід демонстрував бачення єпископом провідної ролі духовенства у формуванні моральних засад і релігійного світогляду українського народу. Водночас Й. Коциловський виразно артикулював і національно-патріотичний вимір душпастирської діяльності, зокрема у сфері катехизації та освіти [88, с. 344].

У душпастирській діяльності єпископ Й. Коциловський послідовно наголошував на необхідності системної, сумлінної та жертвовної праці духовенства для піднесення релігійного рівня українського суспільства. Він регулярно надавав конкретні інструкції щодо церковного життя, порядку проведення богослужінь і загального устрою душпастирської праці [88, с. 344–353]. Подібно до митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина, владику Й. Коциловський вбачав місію духовенства не лише в релігійному служінні, а й у повсякденному супроводі громади [88, с. 344–353].

До осмислення ролі духовенства у суспільстві долучався і єпископ-помічник Перемишльської єпархії Г. Лакота. У 1928 р. він виголосив перед духовенством промову під назвою «Пастир – рибалка», у якій, слідуючи

євангельській метафорі, визначив священниче покликання як служіння, метою якого є «ловіння душ» за прикладом Ісуса Христа [89, s. 260–270; 90, с. 138–141; 91, с. 143–145; 92, s. 260–270]. Владика Г. Лакота підкреслював, що матеріальні труднощі не можуть виправдовувати занедбання душпастирської праці. Він був глибоко стурбований тим, що в умовах нестачі та загального спустошення окремі священники втрачали ревність у служінні [90, с. 357]. Єпископ також, подібно до митрополита А. Шептицького, звертав увагу на духовні виклики, пов'язані з поширенням атеїзму [90, с. 354].

У Східній Галичині міжвоєнного періоду греко-католицьке духовенство продовжувало виконувати традиційну для себе роль не лише релігійного провідника, а й важливого учасника суспільного життя. З огляду на авторитет священника в українській громаді та відсутність широкого прошарку світської інтелігенції в багатьох селах, саме душпастирі ставали рушіями локальних громадських процесів. Значною мірою участь духовенства в громадському житті була спричинена стратегічною лінією митрополита А. Шептицького, який закликав до поєднання пастирської місії з активною участю в просвітницькій, соціальній та економічній роботі серед народу. Це виразно простежувалося у його численних пастирських посланнях, зокрема у зверненнях про підтримку кооперації, розвиток освіти, захист моральних цінностей у суспільстві.

Соціальна місія греко-католицького духовенства в міжвоєнний час набувала багатовимірного характеру, поєднуючи релігійне покликання з активною суспільно-громадською діяльністю. Її значення полягало у зміцненні національної солідарності та адаптації української спільноти до викликів модерного світу в умовах колоніальної дійсності. Соціальна активність ГКЦ стала важливим чинником суспільного життя в Східній Галичині в умовах політичної нестабільності та соціально-економічних труднощів. Церква не обмежувалася суто релігійною сферою, а активно виявляла себе як соціальний інститут, який прагнув підтримати національну ідентичність, освітній рівень та добробут українців. Церква виступала посередником між суспільством і

владою, намагаючись пом'якшити наслідки дискримінаційної політики польської держави щодо українців. Її вплив охоплював широкі верстви населення – від селянства – до інтелігенції, що засвідчує її мобілізаційний потенціал і глибоку суспільну інтегрованість. Соціальна активність ГКЦ була водночас відповіддю на виклики часу і проявом стратегічного бачення ролі Церкви як провідника не лише духовних, а й національно-громадських ідеалів. В умовах обмежених можливостей легального політичного представництва саме Церква стала носієм соціального служіння, морального авторитету та національного згуртування.

Список використаних джерел до третього розділу

1. Мирослав Маринович. Митрополит Шептицький та його послання «О квестії соціальній». URL: https://risu.ua/mitropolit-sheptickiy-ta-yogo-poslannya-o-kvestiji-socialniy_n7510 (дата звернення: 30.10.2021 р.).
2. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег, Канада: Накладом Української Вільної Академії Наук, 1992. 42 с.
3. Сохоцький І., о. Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові. Філадельфія: Америка, 1951. 105 с.
4. Качор А. Денис Коренець. Начерк його життя та праці на тлі українського фахового шкільництва і сільськогосподарської кооперації в Західній Україні. Вінніпег, 1955. 72 с.
5. Шептицький А. Пастирські послання: у 4 т. Львів: Фондація «Андрей», видавничий дім «Артос», 2007. Т. 1: 1899–1914. 1014 с.
6. Ліщиняк В., о. Наші гуманітарні товариства і круг їх ділання. Продовження. *Український вісник*. 17 марта 1921. Ч. 42. С. 2.
7. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 482. 156 арк.
8. Парохіальні захорони. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1936. Грудень. С. 145–147.
9. Дитячі півоселі й сиротинці. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1937. Червень. С. 93.

10. Виховно-науковий сирітський інститут у Львові. *Нива*. 1932. Жовтень. С. 373.
11. Казимира Б., о. Студити при праці. Репортаж з Унева і Яхторова. *Мета*. 23 серпня. 1936. Ч. 34. С. 4.
12. Діти дітям. *Мета*. 26 грудня 1937. С. 3.
13. Харитативна діяльність Католицької Церкви. *Мета*. 26 квітня 1931. Ч. 7. С. 9.
14. «Захоронка» – тип українського довкілля. *Шлях виховання і навчання*. 1934. Ч. 1. С. 67–68.
15. Греко-католицька церква і добродійність. *Мета*. 5 липня 1931. С. 4.
16. Лициняк В. Товариство «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові». (Його початок і розвиток по кінець 1925 р.). *Богословія*. 1926. С. 78–84.
17. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 261. 14 арк.
18. Звідомлення виділу товариства Перемиська єпархіальна поміч. *Перемиські єпархіальні відомості*. 1928. Ч. 10. С. 153.
19. Звіт з діяльності виділу Є. П. за час від 2 липня 1929 до 16 червня 1930. *Перемиські єпархіальні відомості*. 1930. Ч. 8–11. С. 127.
20. З життя наших установ. *Діло*. 24 травня 1933. С. 3.
21. Sprawozdanie z działalności Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej za rok 1933. Warszawa, 1934. S. 52–53.
22. Жертви на сироти. *Вісник Станіславської єпархії*. 1922. Ч. 1–3. С. 14–20.
23. Розділ жертв, збраних в церквах архієпархії на добродійні цілі в рр. 1928 і 1929. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1 жовтня 1930. С. 12.
24. Український комітет допомоги безробітним і убогим. *Львівські архієпархіальні відомості*. 15 грудня 1931. С. 6–7.
25. Новинки. Американські дари на селі. *Українське життя*. 15 травня 1921. Ч. 7. С. 3.
26. Марунчак М. Митрополит А. Шептицький на Заході в 1920–1923 рр. Вінніпег, Едмонтон, 1981. 147 с.

27. Пожертви. *Львівські архієпархіяльні відомості*. 20 квітня 1921. Ч. 2. С. 7.
28. Гентош Л. Ватикан і виклик модерності. Львів: ВНТЛ. Класика, 2006. 455 с.
29. О. Г. Як у нас розуміють допомогу українському студентству. *Голос*. 1938. Ч. 13 (65). С. 6.
30. Katolicyzm. *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1931 r.* Warszawa. 1931. S. 125–129.
31. Святочна академія в честь Пресв. Христового Серця в Станіславові. *Добрий пастир*. 1936. С. 314.
32. Шептицький А. В справі повені. *Хліборобський шлях*. 28 липня 1934. Ч. 28. С. 5.
33. Дописи з краю: Коломия. *Український вісник*. 5 лютого 1921. Ч. 11. С. 1–2.
34. Дописи з українського села і міста. *Селянський прапор*. Станіславів, 12 лютого 1928. Ч. 5. С. 8.
35. Загальні збори Товариства допомоги інвалідам. *Діло*. 4 квітня 1929. С. 2.
36. Новини. Важне для вдов і сиріт по греко-католицьких священниках з Львівської єпархії. *Український вісник*. 13 квітня 1921. Ч. 63. С. 3.
37. Дім для вдів і сиріт по священниках. *Нива*. 1927. Ч. 2. С. 65.
38. Редакція. Загальні збори вдовичо-сирітського фонду. *Нива*. 1926. Лютий. С. 73–74.
39. Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького. *Мета*. 14 квітня 1933. Ч. 15. С. 4.
40. Надрага М., Васільєва С. Митрополит Андрей Шептицький і медицина: задуми, проекти та їх реалізація. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7. С. 119–134.
41. Z działalności Tow. «Narodna Licznycia». *Sprawy Narodowościowe*. 1938. Nr. 3. S. 292.
42. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1038. «Wiadomości ukraiński» Nr. 13–49. 1929 – 1.XI.1932. 85 k.

43. Сліпий Й. Священнича санаторія в Гребенові. *Нива*. 1925. Т. 25. Ч. 9. Вересень. С. 321–324.
44. Дзерович Ю. Митрополит – Меценат. *Богословія*. 1926. Т. 4. Кн. 1–2. С. 66–77.
45. Гнот С. І. Культура доброчинності як вияв гуманізму: Греко-католицька церква в Другій Речі Посполитій. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 48–53.
46. Лев В. Митрополит Андрей, опікун українського шкільництва / Пропам'ятна книга гімназії Сестер Василіанок у Львові. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1980. С. 11–15.
47. Каськів О. Ставлення польської влади до прогресивного вчителства Галичини. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали міжнародної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 87–91.
48. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с. + 8 кол. мап.
49. Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 440 с.
50. Горан Т. Доброчинна діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у процесі створення та підтримки захоронок і сиротинців (1919–1939 рр.): дис. к.і.н., спец. 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2017. 282 с.
51. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1в. Спр. 160. 68 арк.
52. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. Перемишль: Відбито в печатні греко-католичеської Капітули, 1928. 420 с.

53. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930. Перемишль: Відбито черенками печатні греко-катол. Капітули, 1930. 260 с.
54. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1937. 164 с.
55. APP. Zespół 1085. Sygn. 8 Bractwo św. Mikołaja w Przemyślu / Statut z 1928 r. (1932). 8 к.
56. Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди. *Діло*. 24 лютого 1925. С. 2.
57. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 153.
58. APP. Zespół 1088. Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 1 Protokoły z ogólnych zebrań i posiedzeń wydziału (1918–1928). 194 к.
59. Протокол III Загальних зборів товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі, які відбулися дня 25 квітня 1922 р. *Перемиські Єпархіальні Відомости*. 1922. Ч. 3. С. 67–68.
60. Виказ жертв на сироти під зарядом II-ї секції товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі, зложених з нагоди Христового Різдва в січні 1922 р., а надісланих до дня 3 лютого 1922 р. *Перемиські Єпархіальні Відомости*. 1922. Ч. 1. С. 22–25.
61. Звіт з діяльності Виділу Е. П. за час від 2. липня 1929. до 16. червня 1930. *Перемиські Єпархіальні Відомости*. 1930. Ч. VIII–XI. Серпень-вересень. С. 127.
62. Звіт з діяльності Виділу Тов-а П. Е. П. за час від 1. червня 1932. до 1. червня 1933. *Перемиські Єпархіальні Відомости*. 1933. Ч. XII. Грудень. С. 132–134.
63. Звіт з діяльності Виділу Тов-а «П. Е. П.» за час від 1. червня 1936. до 1. Червня 1937. *Перемиські Єпархіальні Відомости*. 1937. Ч. IX. Листопад. С. 110.

64. В справі належання ОО. Душпастирів до громадських Рад Сирітських. *Перемиські Епархіяльні Відомости*. 1937. Ч. IV. Квітень. С. 50.
65. Marynovych Iosyf. O vazhnosti i potreby kontaktu dushpastyria z parokhiianamy. *Pastyrs'ka Eparkhial'na Vistka*. 1929. Nr. 5. S. 90–102.
66. Marynovych Iosyf. O vazhnosti i potreby kontaktu dushpastyria z parokhiianamy. *Pastyrs'ka Eparkhial'na Vistka*. 1929. Nr. 2. S. 25.
67. Nazarko Irynei. losafat Kotsylovs'kyi, ChSVV iepyskop peremys'kyi 1916–1946. Toronto, 1954. S. 37, 39.
68. WAP-P. ABGK. Sygn. 5575. P. 401–409.
69. Natalia Zdebska. Діяльність греко-католицьких релігійних товариств м. Львова у сфері соціального захисту населення у міжвоєнний період. *Rocznik Lubelski*. 2014. № 40. С. 115–123.
70. Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України XX ст.: дис. д.і.н. 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2004. 419 с.
71. Пастирські послання: [зб.: в 4 кн.] / митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим-Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів: Артос, 2007–2013. (Документи і Матеріали 1899–1944). Т. 4: Спільні пастирські послання 1905–1944 / [редкол.: М. Гринчишин та ін.; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер.: Р. Тереховський та ін.]. 2013. XIII, 1192 с.
72. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства і вірних із закликом до єдності і солідарності / Пастирські послання: [зб.: в 4 кн.] / митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим-Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів: Артос, 2007–2013. (Документи і Матеріали 1899–1944). Т. 2: Пастирські послання 1918–1939 / [редкол.: С. Гринчишин та ін.; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер.: Ю. Дубленич, Р. Тереховський]. 2009. X, [1], 1246 с.

73. Рідна школа і духовенство. *Нива*. 1928. Жовтень. С. 342.
74. Український народ! *Діло*. 2 січня 1924. С. 1.
75. Skrzypek S. The Problem f Eastern Galicia. London, 1948. 288 s.
76. Srokowski S. Geografia Gosoodarcza Poiski. Warsaw, 1931. 588 s.
77. Христос Воскрес! *Мета*. 12 квітня 1936. С. 1.
78. Ясінчук Л. Фінансові потреби Р.Ш. та внутрішня позичка. *Рідна школа*. 1 березня 1934. С. 49–52.
79. ЦДІАЛ України. Ф. 206. Оп. 1. Спр. 280. 112 арк.
80. Пастирські послання: [зб.: в 4 кн.] / митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим-Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів: Артос, 2007–2013. (Документи і Матеріали 1899–1944). Т. 3: Пастирські посилення 1939–1944 / [редкол.: С. Гринчишин та ін.; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер. Р. Тереховський]. 2010. XXXI, 826 с.
81. Пасіцька О. Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку Галичини 20–30 років XX ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ЦГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. Серія «Богослов'я». Вип. 8. Івано-Франківськ, 2015. С. 71–77.
82. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa: Wydawnictwo «Wiedza Powszechna», 1999. 543 s.
83. Kubasik A., ks. Eklezjologia polityczna metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Cerkiew greckokatolicka fundamentem niezawisłej Ukrainy, Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej, Lwów-Kraków 2016. 270 s.
84. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станиславівської дієцезії про завдання священничиного стану в св. Католицькій церкві. Станиславів, 1939. 26 с.
85. Про діяльність священика в світських товариствах і установах. *Вістник Станиславівської Єпархії*. 1937. № X–XII. С. 45–48.

86. Нунціятура Апостольська Польщі. У Варшаві 5 грудня 1937. Ч. 315. *Вістник Станиславівської Єпархії*. 1938. I–III. С. 3–4.
87. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станиславівський Єпископ. Станиславів: Накладом Української католицької організації, 1932. 190 с.
88. Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський єпископ. Зібрані послання та інші праці. Перемишль, 2004. 443 с.
89. Strutyński M. Myśl społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, 2019. 316 s.
90. Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані послання та проповіді. Перемишль, 2005. 390 с.
91. Душпастир-рибак. Промова до священників з нагоди закінчення духовних вправ в каплиці духовної семінарії в Перемишлі в 1928 р. *Принагідні науки й промови*. Перемишль, 1935. С. 143–145.
92. Про діяльність священика в світських товариствах і установах. *Вістник Станиславівської Єпархії*. 1937. № X–XII. С. 45–48.

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕРКВИ

4.1. Земельні маєтності та господарська діяльність

У контексті соціально-економічної діяльності А. Шептицького особливе значення мали церковні маєтності, які він розглядав не лише як джерело матеріального забезпечення духовенства, а й як важливий інструмент суспільного служіння. Церковна власність, за переконанням митрополита, мала використовувати їх раціонально й цілеспрямовано – в інтересах розвитку місцевих громад, підтримки освіти, охорони здоров'я, сприяння кооперативному руху тощо. Митрополит заперечував пасивне володіння церковними ресурсами на користь активного управління ними з огляду на суспільне благо. Він вбачав у церковних маєтностях засіб реалізації принципів християнської солідарності та соціальної справедливості. Такий підхід свідчив про глибоке розуміння економічної відповідальності Церкви та її ролі в побудові справедливого суспільного устрою.

ГКЦ посідала одне з провідних місць серед землевласників Східної Галичини, що забезпечувало їй стабільну матеріальну базу для реалізації широкого спектру ініціатив у культурно-освітній, соціально-економічній та меценатській сферах. Водночас спроби визначити точні масштаби земельних володінь митрополії наштовхуються на низку труднощів, зумовлених фрагментарністю, суперечливістю статистичних джерел, а також відмінностями у підходах до їхнього обліку та класифікації. Нерухоме майно становило важливий елемент економічної основи ГКЦ, забезпечуючи їй фінансову стійкість і можливість утримання як адміністративного апарату, так і численних освітньо-культурних, благодійних та релігійних інституцій. Значна частина маєтків мала не лише господарське, а й символічне значення, репрезентуючи безперервність традиції й спадкоємність церковної влади. Розташування власності як у міському, так і в сільському середовищі дозволяло митрополії поєднувати прибутки від оренди міських будівель з прибутками від сільськогосподарського, лісового та іншого природного ресурсу. Така

структура майнового комплексу формувала потужну матеріальну основу для реалізації багатогранної діяльності ГКЦ у межах Східної Галичини.

Австрійське законодавство щодо державного контролю за церковним і парафіяльним майном, зокрема декрет від 15 жовтня 1858 р. та закон від 7 травня 1874 р., зберігало свою чинність упродовж тривалого періоду – до прийняття декрету Ради міністрів ДРП від 25 березня 1933 р. Зазначеним декретом визнано невідповідність цих нормативно-правових актів положенням конкордату, зокрема ст. 25 [113, с. 87–88, 101–102]. Така законодавча зміна засвідчила поступовий відхід від політики державного втручання в церковні справи на користь дотримання домовленостей, укладених між ДРП та СП.

Адміністративне управління майновими ресурсами ГКЦ здійснювалося через спеціалізовані церковні структури. Земельні володіння Церкви перебували під контролем двох основних органів: «Заряду дібр Греко-Католицької митрополії» з осідком у Перегінську та «Адміністрації столових дібр Греко-Католицької митрополії» у Львові [1, арк. 85]. Ці установи виконували функції управління церковними маєтками, забезпечували матеріальне утримання духовенства, фінансували освітні та благодійні ініціативи, а також відігравали важливу роль у збереженні економічної самостійності Церкви. Система централізованого адміністрування церковного майна була відповіддю на виклики часу, спроби державного втручання в церковні справи, соціально-економічну нестабільність та необхідність ефективного управління великими земельними площами. Завдяки цим інституціям ГКЦ зберігала відносну автономію в господарській сфері та могла підтримувати свою інфраструктуру й соціальні проекти, незважаючи на обмеження з боку державної влади.

У гірському регіоні Горгани лісові угіддя, що належали митрополичій консисторії, охоплювали площу близько 75 тис. га [2, с. 92]. У межах Львова до структури митрополичої нерухомості входив комплекс об'єктів, що становив адміністративно-резиденційний, культурний та соціальний осередок церковної влади. Зокрема, до нього належали митрополичий палац з прилеглими

територіями (площа Святого Юра, будинки 2–3), споруди «Народної лічниці» на тодішній вулиці Петра Скарги (нині – вул. І. Озаркевича), приміщення Національного музею, житлові будинки, а також земельні ділянки в районі «Кайзервальду» (тепер парк «Знесіння») та на вулицях Городоцькій, Замкненій, Паулінів (сучасна вул. Ніжинська) та інших. Поза межами міста, ГКЦ володіла значними маєтностями та забудовою у населених пунктах Зарваниця, Крилос-Галич, Сокіл, Залуква, Перегінське-Лолин, Якторів-Унів. Більшість із цих володінь мали глибоке історичне коріння, зберігаючи безперервність церковної власності ще з доби княжої державності. Загалом напередодні Першої світової війни сукупна вартість нерухомого майна митрополії, включно з будівлями та земельними угіддями, становила близько 1,557352 млн кр., що засвідчувало вагомість її матеріального потенціалу в суспільно-економічному житті Східної Галичини [3, арк. 1].

Адміністративне управління земельними володіннями Галицької митрополичої курії у Львові зосереджувалося в руках Центральної адміністрації столових дібр – інституції, яка сформувалася наприкінці XIX ст. внаслідок централізації управлінських структур окремих митрополичих маєтків. До часу її створення, кожен із великих земельних центрів митрополії – в Перегінську, Галичі, Крилосі, Якторові, Уневі, Зарваниці та Львові – мав власну адміністрацію, що здійснювала фінансово-господарське керівництво і підпорядковувалася Львівській греко-католицькій капітулі. Упродовж 1913–1938 рр. функцію генерального адміністратора установи виконував о. Т. Войнаровський. Після нього керівництво перебрав фахівець у галузі лісового господарства А. П'ясецький. Структура управління передбачала наявність окремого управителя для кожної земельної одиниці, що дозволяло здійснювати більш ефективний контроль за господарською діяльністю на місцях. Дирекцію Центральної адміністрації у Львові очолював Я. Горалевич, який виконував численні доручення митрополита А. Шептицького та генерального адміністратора. На 1937 р. штат адміністрації нараховував понад 50 працівників, що свідчило про високий рівень організаційного розвитку цієї

установи, масштабність її діяльності в управлінні митрополичими маєтками [4, арк. 4, 11, 17–19].

Для забезпечення належного управління господарськими справами митрополичих маєтностей, А. Шептицький активно залучав до адміністративної діяльності коло довірених осіб і фахівців. Серед них – його брат К. Шептицький, Т. Соловій, В. Лициняк та інші компетентні діячі, які сприяли оптимізації управлінських процесів та модернізації господарського устрою. Т. Войнаровський, ще перед початком Першої світової війни, придбав для митрополії земельний маєток Зарваниця, управління яким доручили В. Федоровичу. Один із найстаріших центрів митрополичого землеволодіння – маєтність Крилос-Галич, площею приблизно 700 га, перебувала під адміністративною опікою Д. Герчанівського. Територіально-адміністративний нагляд за маєтками Якторів-Унів здійснював Д. П'ясецький. Окрім перелічених володінь, ГКЦ утримувала також низку інших господарств у Східній Галичині. Серед них маєток Посіч у Станіславівському повіті, що займала площу 3800 м² і набув статусу церковної власності з 1918 р. Інформація про її функціонування збереглася у мемуарах Т. Войнаровського, які становлять важливе джерело для реконструкції господарської діяльності митрополії [5, с. 64–65].

Богородчанські маєтки становили частину єпископських володінь, розташованих у Станіславові, придбані єпископом Г. Хомишиним у князя Шенборна. Окрім цих земель, єпископство володіло низкою дрібних господарств, розміщених, в Жаб'ї, Рогатині, Заліщиках та інших регіонах Східної Галичини [2, с. 96]. Маєток Перегінсько-Лолин був найбільшим, найбагатшим й основним володінням ГКЦ. Процес формування перегінських дібр мав довгу історію й супроводжувався виснажливою боротьбою Церкви з різноманітними чужоземними землевласниками. Управа розташовувалася у Перегінську. На початку ХХ ст. його територія займала верхів'я річки Лімниці та землі її лівобережних приток [6, с. 71]. Його площа займала приблизно 50 тис. м². Переважна більшість території розташовувалася високо в Карпатах і була залісненою. Значну частину цих земель покривали скелі, на яких, окрім

моху, нічого не росло. Зокрема, такі шпилі, як Попадя, Петріс, Зелена Яворина сягали понад 1200 метрів. Ні місцеві поміщики, ні селяни не купували в Перегінську нічого, бо мали свої ліси. Багато повалених буревіями дерев так і залишалися лежати в лісі на удобрення ґрунту, оскільки їх було важко транспортувати [7, арк. 17–18]. До того ж недоброзичливці декілька разів підпалювали господарські будівлі [8, арк. 22 зв.].

На 1937 р. загальна площа угідь становила 34,217 тис. га, з яких 30,355 тис. га займали лісові масиви. Управління маєтністю здійснювали Й. Сальц (1924–1935 рр.), Ю. Левицький (1935 р.) та М. Мартинець (1935–1939 рр.) [2, с. 93; 9, с. 118–121]. У 1938 р. вартість майнового комплексу митрополичої маєтності в Перегінську-Лолині, до якого входили житлові, господарські та промислові споруди, автотранспорт та інші види рухомого майна, становила 697,814 тис. зл. за оцінками того часу [10, арк. 1–3].

У міжвоєнний період А. Шептицький активно виступав проти парцеляції земельних володінь ГКЦ, передбачених аграрною реформою, ініційованою польським урядом. На його переконання, реалізація цього плану могла призвести до її руйнації, що, у свою чергу, загрожувало б знищенням українського національного елементу. Митрополит вважав за необхідне не лише зберегти наявні церковні маєтності, але й докладав зусиль до їхнього подальшого розширення. У зверненнях до Ватикану він наполягав на тому, щоб земельні володіння ГКЦ розглядалися як стратегічний резервний фонд, прибутки від якого могли б служити не лише потребам церковної інституції, але й загалом українській громаді [11, с. 38].

У першій третині ХХ ст. Східна Галичина вирізнялася високою інвестиційною привабливістю, зокрема завдяки інтенсивному освоєнню нафтових родовищ, які активно розроблялися іноземними корпораціями. У цей період в регіоні функціонувало 332 нафтових підприємства, переважна більшість яких перебувала у власності закордонних інвесторів. Митрополичі маєтності в Перегінську також були багаті на поклади нафти, що зумовлювало інтерес до співпраці з промисловими структурами. У міжвоєнний період

митрополія активно взаємодіяла з провідними нафтовими товариствами. Зокрема, упродовж 1934–1936 рр. вона придбала 1250 акцій промислово-нафтового товариства «Унія» у Львові на загальну суму 50 тис. зл. [12, арк. 22]. На 1932 р. лише в межах Перегінського маєтку одна з нафтових фірм орендувала 200 га землі, сплачуючи за її використання щорічну плату в розмірі 500 дол. США [13, арк. 23–24]. Про тісну співпрацю митрополії з вказаним нафтовим товариством свідчило збережене листування, яке стосувалося клопотань щодо сприяння в отриманні позик у Земельному гіпотечному банку. Ця комунікація була свідченням не лише економічної взаємодії, але й прагнення Церкви залучати додаткові фінансові ресурси для розвитку власних господарських ініціатив [14, арк. 24–26].

«Центральна адміністрація столових маєтків Греко-католицької митрополії» у Львові співпрацювала також із нафтовою компанією «Галіція», надаючи їй в оренду земельні ділянки для розробки нафтових родовищ. Зокрема, у 1935 р. укладено довготерміновий договір на 20 років, який передбачав право компанії на буріння до десяти свердловин. Згідно з умовами якого, орендна плата становила 5 зл. за 1 га землі щорічно, а також додатково 250 зл. за кожен пробурену свердловину [15, арк. 1–3].

У 1930-х рр. нафтова промисловість зазнавала значного спаду. Звіт про діяльність акційного товариства «Унія» за 1934–1935 рр. свідчив про те, що обсяги видобутку нафти суттєво скоротилися, а фінансовий баланс підприємства залишався від’ємним. З метою проведення санаційних заходів, митрополит надавав товариству позику в розмірі понад 50 тис. зл. Додатково «Унія» отримала аванс у розмірі 30 тис. зл. від товариства з перероблення нафти «Петролей». Залучені фінансові ресурси скеровували на введення в експлуатацію нафтових родовищ «Сарматія III» та «Сарматія V», розташованих поблизу с. Ріпне [11, с. 234].].

Окрім того, територія Перегінського маєтку вирізнялася значними лісовими ресурсами. Усвідомлюючи їхню цінність, А. Шептицький ініціював створення на базі митрополичих лісових угідь екологічного осередку «Охорона

природи» та організував низку природоохоронних заповідників. Майже 30 тис. га лісових площ адміністративно поділили на три господарські округи, управління якими здійснювали лісничі. Право на лісозаготівлю митрополит передав компанії «Глесінгер», поставивши перед нею чіткі умови: дотримання належних стандартів праці для робітників та забезпечення церковних установ округу необхідною кількістю палива. А. Шептицький особисто брав участь у нарадах із провідними фахівцями, зокрема за участі лісничих та представників компанії «Глесінгер». У здійсненні лісогосподарської політики митрополиту активно допомагав його рідний брат Казимир, який очолював «Галицьке лісничє товариство», був співавтором австрійського закону про ліси, що додатково зміцнювало фаховий і правовий фундамент реалізованих ініціатив [16, с. 97].

Митрополиту А. Шептицькому неодноразово доводилося протидіяти спробам підкупу працівників у Перегінську. Так, у 1937 р. «Центральна адміністрація столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові» видала наказ, яким забороняла отримання новорічних подарунків від фірми «Глесінгер» службовцями зазначеного маєтку, сприймаючи їх як прояв хабарництва. Повідомлення з відповідною інформацією надсилалися усім службовцям, кожен з яких ознайомлювався з його змістом і підтверджував власним підписом [17, арк. 1–32].

Окрім лісової експлуатації, яка разом із нафтовидобутком забезпечувала близько 65 % усіх фінансових надходжень Східної Галичини, важливим джерелом прибутків митрополії виступали мисливські угіддя, зокрема в Перегінську, що належали до найпрестижніших у Другій Речі Посполитій. Високий рівень організації полювань приваблював європейську аристократію та дипломатів. Серед постійних відвідувачів вирізнялися представники відомих династій і родів – Габсбурги, Ліхтенштейни, Радзивілли, Любомирські, графи Потоцькі, Дідушицькі, Тишкевичі. Особливий інтерес викликали місцеві популяції оленів, які вважалися одними з найбільших у Європі. Так, у 1930 та 1935 рр. генеральний вікарій о. Т. Войнаровський, за погодженням

митрополита А. Шептицького, уклав шестирічні угоди про право полювання з відомим мисливцем графом П. Палффі. Згідно з умовами контракту, щорічна плата становила 500 дол. США. Договір детально регламентував обсяги полювання: за весь період дозволялося вполювати лише одного ведмеда, при цьому олені вважалися власністю митрополії, тоді як інша дичина належала мисливцеві. Орендар зобов'язувався утримувати штат єгерів і сторожів та оплачувати їхню працю (близько 50 дол. на рік). Вартість одноразового полювання оцінювалася у 100 дол. США [19, арк. 1–29; 20, арк. 1–3, 15–20]. На аналогічних умовах у 1930-х рр. було підписано договори з князем З. Шенбург-Вальденбургом, Л. Зільберштайном (представником фірми «Глезінгер») та іншими [21, арк. 1–36].

Окрім мисливського промислу, економічна діяльність митрополії охоплювала низку традиційних занять: млинарство (Переґінськ, Унів), оренду млинів, продаж зерна [22, арк. 3–4; 23, арк. 1–92], пасічництво [24, арк. 1–13] та рибництво. Риба реалізовувалася як приватним особам, так і великим замовникам – фірмі «Глезінгер», князю Радзивіллю, священнослужителям [25, арк. 30–47]. Додаткові, хоча й незначні прибутки надходили від експлуатації піщаного кар'єру та каменоломні в Якторові [26, арк. 1–5].

Важливим напрямом стало також освоєння туристично-курортного потенціалу Карпат. У Підлютому, поблизу Переґінська, функціонував відомий гірський курорт із сірчано-солоними джерелами та лікувальними грязями. У власності ГКЦ перебував будинок, частину приміщень якого влітку здавали заможним відпочивальникам. Популярності курорту сприяли мінеральні води з вуглеводневими та йодовими домішками, а також високий вміст вуглекислоти, що забезпечувало широкий спектр лікувальних властивостей. Діяли три басейни, названі на честь церковних достойників: митрополита А. Шептицького («Андрій»), єпископа С. Сембратовича («Сильвестр») та о. Т. Войнаровського («Тит»). Курорт, знаний у документах як «Народна лічниця», відвідували не лише представники аристократії, а й широкі верстви населення. Головним лікарем закладу виступав професор М. Панчишин [27, с. 77–78].

В урочищі «Підлютому», поблизу Осмолоди, функціонувала літня резиденція глави ГКЦ, відома під назвою «Кедрова Палата». Це місце набуло символічного значення як осередок духовного відпочинку, стратегічного планування та неформального спілкування церковної і культурної еліти. У 1924 р. на території якого споруджено перший табір скаутської організації «Пласт», що стало важливою подією для розвитку молодіжного національно-виховного руху. Відтоді Підлюте щороку приймало пластунів для проведення вишколів, що поєднували патріотичне, духовне й фізичне виховання молоді [9, с. 120–121].

Зі звітів «Центральної адміністрації столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові» дізнаємося, що у 1925 р. прибутки з митрополичих угідь становили 65,759 тис. зл., основними джерелами яких були продаж деревини, доходи від нафтовидобутку, полювання та оренди землі. Видатки (погашення кредитів, податки тощо) складали 42,254 тис. зл., тож чистий залишок становив 23,505 тис. зл. [29, арк. 1–3]. У 1927 р. загальний прибуток митрополії зріс до 76,129 тис. зл., проте витрати також збільшилися й досягли 88,162 тис. зл. Податкова служба суворо регламентувала розміри податків: наприклад, при прибутках понад 200 тис. зл. податок складав 50 тис. зл.; при доході в межах 64–68 тис. зл. він становив 9,588 тис. зл., а при 76–80 тис. зл. – 12,480 зл. [30, арк. 2].

Важливим напрямом господарської діяльності митрополії були операції з нерухомістю, яка використовувалася як для забезпечення потреб Церкви й українських інституцій, так і з метою отримання прибутку. Так, упродовж 1920-х – 1930-х рр. митрополія здавала в оренду земельні ділянки у Львові. Зокрема, площу на вул. Городоцькій орендували підприємці Й. Ек і Д. Штайн для складу деревини та будівельних матеріалів. Розмір орендної плати становив: у 1924–1925 рр. – 650 дол. США, у 1928–1929 рр. – 578 дол., у 1929–1930 рр. – знову 650 дол., а в 1932–1933 рр. знизився до 400 дол. через вплив економічної кризи [31, арк. 1–2]. Наприкінці 1930-х рр. земельні ділянки на вул. Замкненій і Городоцькій орендували фірми «Тененбаум» і «Біндер»,

проте договір було розірвано через порушення орендних умов (самовільне встановлення рекламних щитів, дерев'яних бараків, спорудження господарських приміщень тощо). За рішенням суду орендарі зобов'язувалися звільнити ділянки та відшкодувати судові витрати [32, арк. 3, 43, 62–63].

У грудні 1935 р. доходи від оренди нерухомості у Львові становили 1100 зл., з яких 790 зл. спрямовано на господарські та благодійні потреби, зокрема оплату комунальних послуг і підтримку ремісничо-промислових бурс на вул. Пасічній і Ходоровського. Решту 300 зл. передано до каси митрополії [31, арк. 1–2].

Варто зазначити, що на господарське становище Галицької митрополії негативно впливала складна економічна ситуація в Другої Речі Посполитій, яка характеризувалася кризовими процесами, фінансовою нестабільністю та інфляцією. Це призводило до зниження цін на основні види продукції – сільськогосподарські культури, деревину та нафту, що, у свою чергу, зумовлювало обмеження ринку збуту та зменшення доходів із сільськогосподарських і лісових маєтностей Львівської архієпархії. Митрополита особливо непокоїло знецінення нафти та зменшення обсягів її закупівлі нафтопереробними підприємствами, що прямо відбивалося на фінансовій спроможності митрополії. У звіті за 1925 р. акцентувалося на причинах незначних прибутків від господарської діяльності [29, арк. 4–5].

Додатковим чинником економічних труднощів була значна віддаленість лісових масивів у Перегінську від найближчої залізничної станції (близько 60 км), що ускладнювало транспортування деревини. Часті повені на річці Лімниці руйнували інфраструктуру (мости, дороги, канали, береги), що потребувало постійних відновлювальних робіт. У зв'язку з цим митрополія неодноразово зверталася до податкових органів у Львові з проханнями про зменшення податкових нарахувань [29, арк. 4–6]. Податковий тиск ставав особливо обтяжливим у 1930-х рр. Митрополит Андрей Шептицький намагався вчасно сплачувати податки, однак інколи виникали конфліктні ситуації з податковими органами, зокрема у 1930 р., коли було суттєво

підвищено податки на прибутки з земельних володінь. Генеральний адміністратор митрополичих маєтностей Тит Войнаровський неодноразово доводив податковим службам, що фактичні доходи з церковного майна були нижчими, ніж вважали чиновники. Саме високі податкові зобов'язання були однією з причин боргових зобов'язань митрополії [27, с. 87–88]. У деяких випадках Шептицький змушений був звертатися з проханням про сплату податків частинами або щомісячними внесками [33, арк. 26].

Проблеми, пов'язані зі збутом нафти та податковим навантаженням, митрополит постійно обговорював з Т. Войнаровським [34, арк. 21]. Для забезпечення фінансової стабільності «Центральна адміністрація столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові» була змушена вдаватися до кредитування та різних банківських операцій: депозитів, готівкових кредитів, викупу акцій тощо. Так, 18 грудня 1927 р. А. Шептицький видав Т. Войнаровському довіреність на позику у розмірі 4 млн дол. США з 20-річною амортизацією під заставу земель у Перегінську (34 га). У 1928 р. «Амстелбанк» надав кредит під цю заставу, а вже у 1929 р. позику було погашено повністю. У 1932 р. завдяки сприянню В. Сінгалеви́ча митрополія отримала кредит у розмірі 100 тис. дол. США. Окрім того, позики залучалися також у приватних осіб. Подібні фінансові операції розглядалися як необхідний інструмент збереження активів у період економічної кризи та знецінення польської валюти, коли перед митрополією стояло завдання убезпечити капітал від інфляційних процесів. Крім того, А. Шептицький мав рахунки у закордонних банках, зокрема у фінансових установах Цюриха [35, арк. 123].

У своїх численних висловлюваннях митрополит наголошував на визначальній ролі релігійного чинника у формуванні ефективної економічної системи. На його переконання, саме віруючі здатні були забезпечити належний економічний лад, оскільки їхні мотиви виходили за межі суто матеріальної вигоди [16, с. 94]. А. Шептицький був глибоко переконаний у тому, що Церква не мала права залишатися осторонь матеріальних питань, оскільки так звані

«дочасні» речі, на його думку, мли слугувати засобом поглиблення віри та моральності [36, с. 31]. Аналізуючи цю позицію, можна стверджувати, що митрополит прагнув подолати дуалізм між духовним і матеріальним, закликаючи до активної участі Церкви в суспільному розвитку, де економічні ресурси можуть сприяти моральному вдосконаленню особи та спільноти.

У процесі формування суспільного та економічного ладу, заснованого на християнських засадах, А. Шептицький активно залучав духовенство ГКЦ. Виходячи з власного бачення ролі священнослужителя в суспільстві, він наполягав на необхідності поєднання богословської освіти з практичними знаннями у сфері світських дисциплін. Він вважав, що духовенство мало опановувати такі галузі, як-от: торгівля, бухгалтерський облік, кооперація та землеробство [16, с. 94]. Це свідчило про прагнення митрополита трансформувати Церкву в інституцію, здатну не лише духовно провадити вірян, а й ефективно сприяти їх соціально-економічному розвитку.

Окрім того, вагомим джерелом фінансування була реалізація релігійно-духовної продукції, зокрема літератури, ікон, релігійних календарів тощо. Такі ініціативи сприяли не лише збору коштів, а й консолідації громади навколо спільної мети підтримки освіти та культурного розвитку. Показовим прикладом була фінансова підтримка товариства «Рідна школа» [37, арк. 1–305]. Значну фінансову та матеріальну допомогу регулярно надавала «Центральна адміністрація столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові», єпископські ординаріати, а також численні фонди. Зокрема, фонд «Захист імені митрополита Андрея Шептицького». Важливою формою підтримки була передача будівельних матеріалів, зокрема лісу для будівництва шкільних приміщень, а також дров для опалення навчальних закладів у зимовий період. Окрім того, значну роль у доброчинній діяльності відігравали релігійні товариства, які хоча й володіли обмеженими ресурсами, однак активно долучалися до підтримки освіти. Зокрема, кооператив «Священича поміч» за власний кошт видав навчальні посібники для початкових шкіл, серед яких «Малий катехизм» та «Коротка біблійна історія Старого і Нового Завіту». Ці

видання стали важливим освітнім ресурсом для релігійного виховання молоді. Жіноче Марійське товариство у Львові також зробило суттєвий внесок, створивши дитячу бібліотечку під назвою «Наш приятель», орієнтовану на молодших школярів. Завдяки цій ініціативі митрополичий ординаріат закликав священників формувати при парафіяльних школах дитячі бібліотеки, що значно розширювало доступ дітей до якісної літератури [38, с. 4].

У спільних зверненнях греко-католицького духовенства до українського народу, представників вищої школи та громадських організацій регулярно наголошувалося на необхідності підтримки «Рідної школи» матеріально. Одне з таких звернень, датоване 31 серпня 1930 р., особливо акцентувало увагу на тому, що в умовах масового закриття українських державних шкіл польським урядом, «приватне шкільництво мусить їх заступити». Відтак, пожертви на «Рідну школу» вважалися «необхідною національною konieczністю», від якої не мав права відмовитися жоден українець [39, с. 1].

Доброчинна діяльність ГКЦ також виявлялася в наданні цільових стипендій малозабезпеченим, але талановитим дітям, що давало їм можливість здобувати освіту в державних і приватних навчальних закладах. Ці стипендії стали важливим механізмом підтримки молоді, яка через фінансові труднощі не могла б отримати належну освіту. Зокрема, в 1937–1938 рр. митрополит виділяв стипендії для 22 вихованок дівочих гімназій. Кожній з них виплачувалося по 52 зл. щомісяця, що дозволяло дівчатам покрити витрати на навчання, проживання та інші необхідні потреби. У 1938 р. загальна сума наданої допомоги стипендіатам склала 15,750 тис. зл. [40, арк. 66]. Поточного року на прохання батьківського гуртка при дівочій гімназії «Рідної школи» імені Кокорудзів у Львові, митрополит виділив 50 зл. із каси «Центральної адміністрації столових маєтків Греко-католицької митрополії у Львові» для підтримки найбільш бідних учениць [41, арк. 119]. Наприклад, члени батьківського гуртка при дівочій школі імені Б. Грінченка у Львові зверталися до митрополита з проханням про допомогу. А. Шептицький оплатив навчання для десяти найбільш бідних учениць цієї школи [41, арк. 86, 102].

Серед рядового духовенства також було чимало добродійників, які активно долучалися до благодійної діяльності. Одним із таких був о. Й. Застирець. За його пропозицією, громада при церкві Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії у Львові організувала збір коштів для будівництва школи імені Т. Шевченка. Завдяки зусиллям священника та прихожан зібрано понад 1,5 тис. дол. США, що стало важливим внеском у розвиток українського шкільництва. Він не лише організував збір коштів, а й активно брав участь у будівництві школи, працюючи над спорудженням будівлі впродовж п'яти місяців. Його особиста праця на будівельному майданчику, де він часто виконував роль робітника, свідчила про відданість справі та глибоке розуміння важливості освіти для національного відродження [42, с. 45].

Таким чином, у міжвоєнний період земельні маєтності та господарська діяльність ГКЦ становили важливий чинник економічної стабільності й фінансової самодостатності церковної інституції. Володіння значними земельними угіддями забезпечувало не лише утримання духовенства та церковної інфраструктури, але й сприяло розвитку соціальних і культурно-просвітницьких ініціатив, що здійснювалися під егідою Церкви. Водночас господарська діяльність ГКЦ у цей період свідчила про прагнення духовної еліти адаптуватися до нових політичних і економічних умов ДРП, зберігаючи при цьому традиційні моделі управління та використання церковного майна. Відтак земельні маєтності стали не лише матеріальною основою релігійного життя, але й важливим інструментом підтримки національної ідентичності українського населення в умовах міжвоєнної дійсності.

4.2. Участь в кооперативному русі та економічна підтримка українського селянства

Кооперативний рух і економічна підтримка селянства у міжвоєнний період стали одними з ключових чинників соціально-економічного виживання та самоорганізації українського населення Східної Галичини. В умовах польської політики, яка часто обмежувала економічні можливості українського селянства, а також загальна повоєнна бідність і нестабільність, створили нагальну потребу в розвитку альтернативних форм господарської діяльності. Кооперативи виступали не лише економічними інституціями, а й формами соціальної самооборони українства. Їхня діяльність скеровувалася на усунення посередників при збуті товарів та забезпечення селян доступними товарами і кредитами. Кооперативні установи охоплювали широке коло напрямків: сільськогосподарське виробництво, збут продукції, кредитування, споживчі товариства, молочарські та ремісничі кооперативи. Однією з найбільш впливових структур у цьому контексті став «Центросоюз» – центральна кооперативна установа, яка координувала діяльність місцевих кооперативів.

Греко-католицьке духовенство активно підтримувало кооперативний рух, вбачаючи в ньому засіб економічного укріплення української громади. Священники виступали ініціаторами створення кооперативів у парафіях, брали участь у кооперативних зборах, виступали з просвітницькими ініціативами щодо переваг кооперації, а також нерідко обіймали керівні посади у місцевих товариствах. Це сприяло поширенню довіри до кооперативної ідеї серед селянства і забезпечувало належний моральний авторитет.

Кооперативи не лише стабілізували економіку села, але й стали важливою частиною українського національного відродження, виконуючи освітньо-культурну функцію. При багатьох кооперативах діяли бібліотеки, читальні, гуртки та споживчі школи, у яких навчали господарських і фінансових основ. Через це кооперативний рух став частиною ширшої системи самоорганізації українців під час політичного і культурного тиску. Попри досягнення, кооперативи постійно стикалися з перешкодами з боку польської влади:

адміністративні утиски, податковий тиск, контроль за фінансовою діяльністю. Проте саме завдяки поєднанню економічної доцільності, національної солідарності та моральної підтримки духовенства, кооперативний рух виступив вагомим чинником соціального укріплення української громади в умовах Східної Галичини.

Політичні трансформації, що відбулися в регіоні після Першої світової війни, не призвели до суттєвих позитивних зрушень у соціально-економічному становищі українців. Попри сподівання на демократичні реформи та національне самовизначення, які посилювалися після розпаду Австро-Угорської імперії, у новоствореній ДРП українці залишилися в становищі національної меншини з обмеженим доступом до соціальних благ і економічних ресурсів. Українські етнічні території охоплювали близько 25 % загальної площі ДРП [43, с. 514], проте це не супроводжувалося відповідним представництвом або справедливим розподілом державних ресурсів. Влада продовжувала політику централізації та асиміляції, що проявлялася в обмеженні українського шкільництва, утисках кооперативного руху, дискримінації в доступі до адміністративних посад, а також у запровадженні економічних механізмів, що послаблювали місцеве селянство.

Попри те, що українські землі становили значну частину території ДРП, за своїми економічними характеристиками вони залишалися аграрною периферією, що функціонувала передусім як джерело дешевої сировини для промислово розвиненіших регіонів держави. Така модель економічного розвитку була притаманна колоніальним підходам, які сприяли консервації відсталості регіону та унеможливлювали його індустріалізацію. Соціальна структура населення додатково підтверджувала маргіналізований статус Східної Галичини в загальнодержавному контексті. Близько 80 % її мешканців становили селяни, які мали обмежений доступ до капіталу, освіти та державної підтримки. Здебільшого вони були дрібними власниками або орендарями, які працювали на виснажених землях із низькою продуктивністю. Такий соціально-

економічний ландшафт поглиблював бідність, обмежував мобільність та сприяв збереженню традиційних форм господарювання [44, с. 1].

Порівняльний аналіз соціальної структури населення Східної Галичини у переважно польських регіонах ДРП засвідчував нерівність у рівнях соціально-економічного розвитку. У той час як у заселених переважно поляками регіонах частка селянського населення становила близько 50 %, у Східній Галичині цей показник сягав майже 80 % [43, с. 514]. Такий дисбаланс свідчив не лише про відмінності в економічній структурі, але й про обмежені можливості модернізації та соціального піднесення в українських регіонах. У соціально-економічних умовах Східної Галичини, позначених повоєнною руїною, глибокою соціальною стратифікацією, кризовими явищами в аграрному секторі та політикою дискримінації з боку ДРП, стало ключовим гасло «Спирайся на власні сили!», як засіб пошуку виходу з кризи [45, с. 2–3].

У цьому контексті село розглядалося як основа національного буття, а його соціально-економічний стан – як визначальний чинник подальшого розвитку всього українського суспільства [45, с. 2–3]. У аналітичному огляді польського ліберального часопису «Sprawy Narodowościowe» відзначалося, що створення у Львові «Крайового комітету організації кооперативів» та відкриття його регіональних представництв стали відправною точкою активізації українського економічного життя після Першої світової війни [46, с. 217]. Кооперативний рух у Східній Галичині виступав своєрідним маркером суспільної зрілості українського населення, виявом прагнення до самостійного економічного розвитку та інструментом боротьби з соціальною нерівністю і національними обмеженнями.

Значним поштовхом для інституціоналізації кооперації стало ухвалення закону про кооперацію Сеймом 29 жовтня 1920 р. Цей нормативно-правовий акт заклав основи правового статусу кооперативних ініціатив, незалежно від їх національного чи релігійного походження, що створило юридичні передумови для активізації кооперативного руху серед українського населення. Окрім того, важливу роль у координації кооперативної діяльності відіграла Державна

кооперативна рада, створена при Міністерстві фінансів ДРП. Її склад, який включав представників національних та регіональних кооперативних союзів, сприяв розвитку міжетнічного діалогу в економічній сфері та створенню певного простору для участі українських кооперативів у загальнодержавних економічних процесах [43, с. 515].

Митрополит активно підтримував ідеї кооперації, бачачи в ній не лише економічний інструмент для розвитку сільських громад, а й важливий засіб національного та культурного відродження українського народу. Його участь в організації та проведенні таких заходів підкреслювала роль духовенства у формуванні морального та соціального підґрунтя для успішного розвитку кооперативного руху. Такі ініціативи, як «Свято штандарту української кооперації», ставали важливою платформою для обміну досвідом, формування нових кооперативних зв'язків та заохочення молодих людей до участі в цьому русі. Підтримка з боку ГКЦ сприяла легітимації кооперації як важливої складової соціального та економічного життя українського населення. Окрім того, ця підтримка дозволяла створювати кооперативи, що відповідали не тільки економічним вимогам, а й моральним та етичним стандартам, які пропагувалися церковними інституціями. Товариство, заручившись підтримкою духовенства, активно співпрацювало з іншими соціальними інституціями, що сприяло консолідації українських кооперативних структур і підвищенню їх значення на регіональному рівні [47, с. 269].

Підтримка А. Шептицького не обмежувалася лише організацією кооперативних свят у Львові, а поширювалася й на регіональні ініціативи. У багатьох повітах Східної Галичини проводилися кооперативні свята, на яких обов'язково організовували святкові богослужіння, що символізували взаємодію між духовною та економічною сферою. Ці заходи ставали важливою подією для місцевих громад, стимулюючи їх до більш активної участі в кооперативному русі. Митрополит, усвідомлюючи значення кооперації для національного відродження та економічного розвитку, особисто відвідував деякі з таких свят. Його присутність на цих заходах підкреслювала важливість

підтримки кооперативного руху з боку духовенства, а також давала сигнал про солідарність церкви з соціальними та економічними ініціативами українського населення. Вітаючи селян із їхніми досягненнями у справі організації кооперативів, митрополит мотивував їх на подальший розвиток цього руху, який ставав ключовим для збереження економічної незалежності та самоврядування українських громад [48, с. 3]. Регулярні повітові кооперативні свята з богослужіннями і участю церковного керівництва стали важливою складовою української кооперативної культури, сприяючи об'єднанню громади навколо спільної мети – розвитку економічної інфраструктури.

РСУК мав на меті не тільки підвищити ефективність кооперативних підприємств, а й здійснювати моніторинг їх діяльності, гарантувати прозорість фінансових операцій та сприяти впровадженню найкращих практик в управлінні кооперативами. Це дало змогу забезпечити не лише економічну стабільність, а й підвищити довіру серед членів кооперативів та покращити їх доступ до ресурсів. Однією з ключових функцій РСУК стало організування взаємодії між численними кооперативними осередками на території Східної Галичини. РСУК прагнув розширити мережу кооперативів, залучаючи до їхнього складу не тільки селян, а й представників інших верств, що дозволяло створювати міцніші економічні зв'язки на рівні місцевих громад [46, с. 220].

Цей процес супроводжувався активним навчанням та підготовкою кадрів, що мали ефективно працювати в умовах нової соціально-економічної реальності, де кооперативи ставали основними осередками підтримки й самозабезпечення українства у Східній Галичині. РСУК став важливою ланкою в організаційній структурі кооперативного руху, забезпечуючи зв'язок між різними кооперативними осередками в межах ДРП [46, с. 220].

На шпальтах провідного видання «Діло» регулярно публікувалися відкриті листи від парафіян, у яких містилися заклики до священників проявляти активнішу позицію в соціально-економічному житті села. Часто ці звернення набували критичного характеру, вказуючи на відчуження частини сільської інтелігенції від реальних потреб громади. В одній із публікацій

особливо наголошувалося на наростанні напруги між селянами та місцевою інтелігенцією щодо пасивності у роботі з молоддю, залученні до громадського життя тощо [48, с. 3]. Критика свідчила не лише про очікування сільського населення від інтелігенції, але й про суспільний запит на лідерів, здатних скерувати кооперативну та освітню ініціативу в русло економічного поступу.

Водночас поряд із критикою пасивності частини сільської інтелігенції, акцентувалася увага й на позитивних прикладах залучення духовенства до кооперативного руху. Наприклад, відзначено заслуги о. Т. Татомира в заснуванні кооперативи в Старому Кропивник у Дрогобицького повіту. Незважаючи на початкову недовіру з боку селян, саме завдяки його наполегливості кооператива поступово почала демонструвати позитивну динаміку розвитку. Успіх ініціативи також пояснювався злагодженою співпрацею пароха з управителем місцевої школи та членами управи [49, с. 6]. Такий приклад був показовим з огляду на суспільну роль духовенства як потенційного рушія економічного поступу українських громад у міжвоєнний період. Він демонстрував, що за належної ініціативності та підтримки з боку інших представників місцевої інтелігенції, кооперативна ідея могла ефективно реалізовуватися навіть у традиційно скептично налаштованому середовищі.

Активна залученість греко-католицького духовенства до процесів організації кооперативного життя в сільській місцевості Східної Галичини стала одним із ключових чинників успішного розвитку кооперативного руху в регіоні у міжвоєнний період. Представники духовенства, зважаючи на авторитет та вплив у місцевих громадах, часто виступали не лише моральними наставниками, але й ініціаторами та безпосередніми організаторами економічної самоорганізації селян. Динаміка зростання кількості українських кооперативів свідчила про поступове, але впевнене утвердження кооперативної ідеї в сільському середовищі. Так, якщо у 1921 р. в регіоні функціонувало близько 580 українських кооперативів, то вже до 1928 р. їхня кількість зросла до 2,5 тис. До початку Другої світової війни, у 1939 р., кількість українських кооперативів у Східній Галичині сягнуло майже 4 тис. [43, с. 516].

За офіційними даними польських адміністративних структур, на 1934 р. РСУК охоплював значну частину українського кооперативного руху в Східній Галичині. До його складу входило 3228 сільських кооперативів, із яких 1157 функціонували на території Львівського воєводства – адміністративної одиниці з переважно українським населенням. Окрім того, в межах організаційної структури РСУК діяли 29 повітових кооперативних союзів, що свідчило про розгалужену систему горизонтальних та вертикальних зв'язків між окремими кооперативними осередками [50, к. 14].

Динамічний розвиток українського кооперативного руху в Східній Галичині свідчив не лише успішну організаційну стратегію, а й соціальну укоріненість цього явища. За статистикою, у 1934 р. кооперативи налічували близько 450 тис. членів, а вже у 1939 р. ця цифра перевищила 700 тис. осіб, тобто зросла майже на 60 % за п'ятирічний період. Кооперативи не лише сприяли підвищенню економічної стабільності села, а й виконували функцію важливого джерела працевлаштування. Загалом понад 15 тис. українців були безпосередньо залучені до діяльності в кооперативному секторі – як службовці, управлінці, бухгалтери, інструктори чи продавці в споживчих товариствах. Враховуючи високий рівень безробіття серед сільської інтелігенції та молоді в тогочасних умовах, кооперативна система фактично стала альтернативним ринком праці для українців [50, к. 14].

У міжвоєнний період кооперативний рух в Східній Галичині посідав одне з провідних місць в економічному житті українського населення. Кооперативи об'єднували переважно сільських споживачів і торговельні організації, що дозволяло їм активно впливати на формування цін як на сільськогосподарську продукцію, так і на готові вироби. Вони стали інструментом економічного самозахисту та засобом подолання ринкової нерівності щодо української громади [51, с. 1]. Загалом кооперативний рух в Східній Галичині виступав не лише засобом економічного виживання в умовах структурної нерівності, але й виявом прагнення до національної консолідації та самоврядування.

Молочні кооперативи, об'єднані в «Маслосоюз», стали найбільш динамічною та впливовою ланкою українського кооперативного руху в Східній Галичині. Успіх «Маслосоюзу» став можливим завдяки злагодженій співпраці ініціативних священників, господарників та кооператорів, які виступали як провідники економічної модернізації українського села [52, с. 2 – 3]. Одним із ключових напрямків стало трансформування молочних відділів у самостійні молочарські кооперативи. Такий підхід забезпечував ширшу адміністративну автономію, ефективність контролю якості продукції та посилення горизонтальних зв'язків між громадами. Кожен із новоутворених кооперативів охоплював у середньому 10–20 сіл, що свідчило про щільність мережі й мобілізацію місцевих ресурсів [53, с. 330–337].

Особливої уваги заслуговував розвиток інфраструктури первинної переробки: кооперативи налагодили пункти щоденного прийому молока і сметани, в яких щоденно акумулювалося до 5 тис. літрів молочної сировини. Це дозволяло забезпечити не лише стабільний обіг продукції, а й підвищити її якість завдяки свіжості та оперативній логістиці. Відтак, зазначені перетворення сприяли не лише зростанню економічної потужності українських кооперативів, а й формуванню модерного аграрного укладу в регіоні [53, с. 21]. Згідно з аналітичними даними, упродовж 1928–1929 рр. діяльність «Маслосоюзу» демонструвала значну динаміку зростання обсягів виробництва та реалізації продукції. У 1928 р. до спілки поставлено 969,198 тис. кг масла, у 1929 р. цей показник сягнув 1,615 374 млн кг, що еквівалентно приблизно 161 товарному вагону. Таке зростання упродовж одного року свідчило про ефективне функціонування мережі кооперативів, а також про довіру з боку сільського виробника до кооперативної системи збуту [52, с. 2–3].

Особливу роль у формуванні реалізації продукції відігравала розгалужена торгова інфраструктура «Маслосоюзу». У 1929 р. через 19 крамниць, що функціонували в межах організації, реалізовано 500 тис. кг масла, що свідчило про високу внутрішню споживчу активність та успішну комерціалізацію продукції кооперативів [52, с. 2–3]. Починаючи з 1926 р., «Маслосоюз» вийшов

на новий рівень розвитку, розпочавши експорт молочних продуктів за межі ДРП. Перші 48 тис. кг масла експортовано до Чехо-Словаччини та Австрії, що стало важливим кроком не лише з економічної точки зору. Вихід на міжнародний ринок свідчив про конкурентоспроможність українських кооперативних продуктів і водночас став джерелом додаткового прибутку для сільських господарств. Особливо помітного розмаху зовнішня торгівля набула у 1929 р. Лише упродовж одного року за кордон, в основному до Великої Британії, експортовано 399,295 тис. кг масла, що становило близько 40 вагонів продукції [52, с. 2–3].

Наприкінці 1930-х р. українські молочарські спілки досягли значних успіхів у розвитку кооперативного руху, зокрема завдяки активному зростанню кількості членів. Загальна кількість учасників районних молочарень досягла 200 тис. осіб, що свідчило про значну підтримку серед місцевого населення та широке залучення до кооперативної діяльності в аграрному секторі. У 1936 р. торгова активність українських молочарських спілок продовжувала вражати своїми показниками. Торговельний оборот цих спілок майже вдвічі перевищував виторг польських молочарських кооперативів за аналогічний період, становивши 8,36 млн зл. [53, с. 330–337]. Трансформації внутрішньої структури української кооперації в міжвоєнний період безпосередньо пов'язані з прискоренням розвитком споживчо-сільськогосподарського кооперативного руху. У 1939 р. із загальної кількості близько 4 тис. кооперативів, 2360 з них були споживчо-рільничими, що свідчило про зміни в пріоритетах кооперативної діяльності, яка акцентувала увагу на потребах сільського населення і сприяла інтеграції виробничих і споживчих процесів [43, с. 516].

У сфері споживчо-сільськогосподарської кооперації найбільш активними учасниками були організації, які мали стратегічне значення для економічного розвитку сільських територій. Одним із головних об'єднань був «Центросоюз», що об'єднував постачальні та збутові кооперативи, які спеціалізувалися на продовольчій та промисловій продукції. Окрім того, активну роль у розвитку кооперації на селі відігравало товариство «Сільський господар». Ця організація

не лише займалася торгівлею сільськогосподарськими машинами, штучними добривами і насінням, але й здійснювала просвітницьку діяльність серед селян. Завдяки якій селяни отримували відомості з агротехніки, що сприяло підвищенню продуктивності сільського господарства та впровадженню сучасних методів обробітку землі [50, к. 14–15].

До 1920 р. польська влада забороняла діяльність «Сільського господаря», вважаючи його потенційно небезпечним з політичної точки зору через його зв'язки з українським національним рухом. В умовах міжвоєнного періоду польський уряд ставив під сумнів будь-які організації, що мали національну скерованість і могли підтримувати український визвольний рух. Проте з 1927 р., завдяки зусиллям «Спілки українських агрономів» і фінансовій підтримці української кооперації, товариство розпочало новий етап розвитку. Цей період позначався відновленням і реорганізацією товариства, що мало на меті не лише покращення добробуту селян, а й сприяння вітчизняній аграрній революції [55, к. 5].

Польська влада висловлювала серйозні побоювання щодо діяльності організацій, таких, як «Сільський господар». Через національну спрямованість і тісні зв'язки з українським духовенством та кооперативним рухом, ці товариства часто ставали об'єктом підозри з боку польських політичних та правоохоронних органів. Політична підозрілість стосовно українських організацій пов'язана з тим, що багато її очільників були пов'язані з ГКЦ, яка мала значний вплив на життя українців Східної Галичини [50, к. 14–15].

Особливістю товариства було те, що його керівництво активно взаємодіяло з духовенством, яке відігравало значну роль у сільському середовищі. Це сприяло залученню селян до кооперативного руху, адже Церква мала значний вплив на суспільне життя на селі, а священники були моральними авторитетами для місцевих жителів. Підтримка ГКЦ в особі А. Шептицького забезпечувала товариства не лише духовною, але й організаційною підтримкою, що дозволяло ефективно вести просвітницьку роботу серед селян. Одним із ключових завдань товариства було навчання селян новітнім методам

ведення господарства, що включало в себе не лише торгівлю сільськогосподарськими товарами, але й поширення знань з агрономії, технологій обробітку землі та впровадження нових інструментів і машин для підвищення ефективності праці на землі [54, с. 621].

А. Шептицький справді відігравав важливу роль у збереженні та розвитку «Сільського господаря». Його втручання було ключовим для забезпечення нормальної діяльності товариства в умовах постійних обмежень та переслідувань з боку польської влади. Митрополит, будучи лідером ГКЦ і впливовою особистістю в українському середовищі, користувався авторитетом серед українців. Його підтримка і покровительство сприймалися як необхідні для забезпечення стабільності українських організацій [56, с. 7].

Цей факт справді підтверджував важливу роль українського духовенства в організації та функціонуванні «Сільського господаря», що був одним із основних інструментів для підтримки українського сільського населення в міжвоєнний період. На перших загальних зборах товариства, проведених 20 грудня 1929 р. у Львові, не лише підтверджено важливий вплив священників на діяльність товариства, але й відзначено, що вони брали на себе основну роль у координації та організації роботи на місцях. Обрання о. Т. Войнаровського головою Ради товариства, а також наявність таких постатей, як отці: С. Онишкевич, В. Цебровський, О. Лецький та Й. Раковський, підкреслювало, що священники, які активно займалися сільським господарством і його популяризацією, користувалися авторитетом серед селян і активно сприяли розвитку кооперації [57, с. 7].

Зміна кількості філій «Сільського господаря» впродовж 1920–1930-х рр. наочно демонструвала, що складні умови, в яких функціонувало товариство безпосередньо пов'язані з політикою польської влади щодо українського кооперативного руху. Попри адміністративні перешкоди та недовіру з боку державних структур, товариству вдалося не лише зберегти мережу філій, а й поступово її розширити – з 52 філій у 1927 р. – до 60 у 1939 р. [54, с. 621]. «*Biuletyn polsko-ukraiński*» інформував про прагнення українських

кооперативних структур, зокрема «Сільського господаря» та «Центросоюзу» інтегруватися в економічну систему ДРП та зміцнити свої позиції шляхом налагодження співпраці з державними структурами [58, s. 547].

Приклад із кооперативом «Спільний млин» у Золочеві яскраво ілюстрував ключову роль греко-католицького духовенства в керівництві сільськими кооперативами. Обрання о. А. Яновича головою кооперативу свідчило про високий рівень довіри селян до священників як до моральних авторитетів і організаторів суспільного життя [59, с. 1]. Цей факт був ще одним вагомим підтвердженням тривалої і системної участі греко-католицького духовенства в кооперативному русі. Доречно зауважити, що парох Т. Татомир не лише ініціював створення кооперативу в с. Старий Кропивник, але й дбав про його розвиток [60, с. 4], що свідчило його лідерські якості і господарський підхід до справи [61, с. 6]. Це мало неабияке значення для економічного піднесення села, оскільки селяни отримували готівкові кошти [62, s. 523].

Важливу роль у розвитку української кооперації відігравали кредитні спілки, що забезпечували кооперативи й окремі селянські господарства фінансовими ресурсами на пільгових умовах. Завдяки помірним відсотковим ставкам, вони були дієвим інструментом підтримки економічної активності на селі. Так, лише у 1929 р. кредитами «Центробанку» скористалося 119 кооперативів [52, с. 2–3]. «Центробанк» був провідним кредитовим союзом у Східній Галичині, забезпечував фінансову стабільність українських кооперативів. Станом на 1934 р. до складу банку входило 772 кооперативи, а загальний обсяг фінансових операцій становив 6,864 млн зл. [50, к. 16]. Такий масштаб діяльності свідчив про високу довіру до установи та її ключову роль у підтримці економіки східногалицького села.

Попри активну діяльність «Центробанку», його фінансових ресурсів не вистачало для задоволення усіх кредитових потреб, тому «Земельний гіпотечний банк» і кооперативний банк «Дністер» запроваджували програму спільного кредитування. З метою координації роботи кредитних установ створено наглядову раду, до складу якої увійшли відомі діячі кредитової

кооперації – о. А. Пеленський та Д. Лопатинський [52, с. 2–3]. Так, 90 % акцій «Земельного іпотечного банку», загальна вартість яких становила 5 млн зл., перебували у власності митрополичої курії. Окрім того, з 1934 р. до складу управління цього банку увійшов о. Й. Сліпий [63, с. 641]. Сума річного балансу «Земельного іпотечного банку» на 1934 р. становила 9,023 млн зл., річний прибуток – 596,458 тис. зл. «Чистий» прибуток банку за цей період складав 33,806 тис. зл. Ці фінансові показники свідчили про значний вплив банку на економічне життя Східної Галичини і роль ГКЦ у розвитку банківського сектору [50, к. 16].

Наведені факти свідчили про тісний зв'язок між ГКЦ та українськими фінансовими інституціями в Східній Галичині. Важливим етапом у розвитку фінансової кооперації стало заснування кооперативного банку «Дністер», в якому керівництво ГКЦ активно брала участь через члена правління, о. В. Левицького. Активність священників підкреслювала роль духовенства в економічному житті регіону, тісну взаємодію між тогочасними релігійними та фінансовими структурами [63, с. 640]. Зокрема, цифри, наведені у звітах, інформували про значну роль кооперативного банку «Дністер» у фінансовій системі Східної Галичини. Капітал в розмірі 1,6 млн зл. і річний оборот у 45 млн зл. підтверджували масштабність його діяльності, а «чистий» прибуток у розмірі 29,400 тис. зл. свідчив про стабільність та прибутковість [63, с. 641].

Наведені ініціативи відображали важливість сільськогосподарського розвитку для української громади в Східній Галичині в міжвоєнний період. Роль греко-католицького духовенства була значною, оскільки священники не лише виконували релігійні обов'язки, а й активно долучалися до покращення економічного стану сільських громад через впровадження нових методів ведення сільського господарства. Вони допомагали місцевим жителям не тільки в організації садівництва та виноградарства, але й поширювали знання про сучасні агрономічні практики, що сприяло покращенню врожаїв і, відповідно, життєвого рівня східногалицького села [64, с. 304–307; 65, с. 614–625; 66, с. 168; 67, с. 147–148; 68, с. 144–146; 69, с. 175–181]. Це був насправді

кардинальний підхід, який свідчив про високий рівень відданості священників своїй справі та переконаності у важливості розвитку сільського господарства для поліпшення добробуту селян. Така практична і водночас інноваційна ідея використовувати щеплення фруктових дерев стала ефективним способом не лише підвищення рівня агрономічних знань серед сільських жителів, але й сприяла довготривалому розвитку садівництва [70, с. 168].

Організація годівельно-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів під егідою українського духовенства була важливим кроком у розвитку аграрної освіти та кооперації на селі з залученням представників таких організацій, як «Сільський господар», кооперативної молочарні й «Просвіти», свідчення того, як різні сектори суспільного життя співпрацювали для досягнення спільної мети – покращення стану сільського господарства через освітні курси [71, с. 7]. Зокрема, ініціатива о. А. Пеленського організувати курс домашнього господарства для жінок була прикладом того, як українське духовенство вносило значний вклад у соціальний і економічний розвиток східногалицького села. Цей курс став важливим кроком у розширенні освітніх можливостей для жінок, що дозволяло їм не тільки покращити рівень ведення домашнього господарства, але й дало можливість набувати знань, які мали позитивний вплив на сімейне та суспільне життя. Так, вечірні заняття, на яких слухачами були 150 жінок з Лисятичів, дозволяли інтегрувати освіту в повсякденне життя, роблячи її доступною для тих, хто не міг відвідувати денні курси через домашні обов'язки. Важливість курсу полягала в тому, що він не тільки покращував господарські навички, але й сприяв підвищенню загального рівня освіти серед жінок у сільській місцевості, що мало позитивний вплив на громаду [72, с. 6].

Священники не лише організовували курсів, але й активно брали участь у викладанні основних дисциплін, що була важливим чинником їхньої роль у просвітництві та кооперативному русі. Наприклад, викладання предмету «Кооперація і моральність» о. В. Бодаком у Долині. Дисципліна включала 10 год. лекцій, надавала слухачам не тільки теоретичні знання з кооперації, але й

зосереджувалася на моральних аспектах взаємодії в кооперативах. Це особливо важливо, оскільки кооперація, на відміну від комерційної діяльності, покликана працювати на благо спільноти, а не на індивідуальний прибуток. Випускники курсів, отримуючи свідоцтва, були готові не лише практично застосовувати знання, але й працювати в кооперативах [72, с. 6].

Таким чином, кооперативний рух і економічна підтримка українського селянства Східної Галичини відігравали ключову роль у створенні господарських структур, які підтримували сільське населення та надавали йому інструменти для стабільного розвитку в умовах складної міжвоєнної політичної та економічної ситуації. Кооперативи стали важливими центрами економічного життя, сприяли не лише економічному зростанню, але й культурному розвитку сільських громад. Однак, для повного використання потенціалу кооперативного руху, необхідною була більш стабільна фінансова підтримка та безперервне удосконалення кооперативної інфраструктури.

4.3. Матеріальне становище і соціально-господарська адаптація Церкви і духовенства

Матеріальне становище і соціально-господарська адаптація Церкви і духовенства у Східній Галичині в міжвоєнний період становить одну з ключових ланок у вивченні соціально-економічної діяльності ГКЦ. У контексті зміненої політичної ситуації та економічної дестабілізації регіону після Першої світової війни ця проблема набуває особливого значення, позаяк Церква виступала не лише духовним, а й суспільним лідером української громади.

Після інкорпорації Східної Галичини до складу ДРП, греко-католицьке духовенство опинилося у складному становищі. Польська влада проводила політику асиміляції, що проявлялася в обмеженні матеріальної підтримки українських церковних інституцій. У таких умовах Церква змушена була покладатися на власні ресурси, пожертви парафіян, а також практику

господарської діяльності. Земельна власність, доходи з треб, приватні заповіти та державні дотації складали основу матеріального забезпечення духовенства, однак їх обсяг та ефективність були вкрай обмеженими.

Особливої уваги заслуговує трансформація форм забезпечення духовенства внаслідок фінансових реформ польського уряду, втрати церковного майна через війну, а також соціально-економічна криза в селянському середовищі, що негативно вплинула на пожертви та рівень підтримки з боку парафіян. Відсутність системної державної допомоги змусив духовенство вдаватися до альтернативних стратегій – продажу земель, оренди церковного майна, звернень до єпископських консисторій із проханнями про фінансову допомогу, а також – співпраці з кооперативами, читальнями, монастирями та доброчинними фондами тощо.

На початку XX ст. греко-католицький єпископ чи архієпископ отримував щорічну державну дотацію від уряду Австро-Угорщини у розмірі 24 тис. кр., тоді як упродовж 1922–1923 рр. ця сума становила 1007 мп. щомісяця [11, с. 22], що в умовах інфляції було вкрай недостатньо. Попри формальне прирівняння статусу пароха до державного службовця згідно з положеннями конкордату між Ватиканом і ДРП, матеріальне забезпечення духовенства залишалося недостатнім. Встановлена державна щомісячна дотація була майже вчетверо нижчою за аналогічну допомогу, що надавалася в австро-угорський період. Такий рівень фінансування суттєво звужував економічні можливості парохів щодо забезпечення власних життєвих потреб. Додатковим фінансовим навантаженням ставали обов'язкові витрати з парафіяльного бюджету. Зокрема, на проведення єпископських візитацій, утримання та ведення документації, також поштові послуги тощо [73, с. 50–55]. В сукупності ці чинники свідчили про погіршення умов функціонування парафіяльного духовенства в нових державних реаліях, незважаючи на декларовану підтримку з боку ДРП.

Зіткнувшись із системними фінансовими труднощами, греко-католицька церковна ієрархія була змушена шукати компромісні моделі взаємодії з польською владою з метою збереження інституційної цілісності та

життєздатності церковної структури. Водночас уряд, усвідомлюючи значення лояльності греко-католицького духовенства для стабілізації внутрішньополітичної ситуації в регіоні, був зацікавлений у підтримці Церкви. Така підтримка розглядалася як негласна матеріальна чи адміністративна допомога з боку ДРП в обмін на політичну стриманість духовенства або співробітництво в межах допустимого. Це свідчило про формування специфічної моделі церковно-державних відносин, у якій баланс між автономією Церкви та лояльністю до держави набував особливого значення. Починаючи з 1919 р., фінансування потреб ГКЦ здійснювалося за рахунок бюджетних асигнувань Міністерства віросповідань і громадської освіти, а також з коштів Львівського та Станіславівського воєводств. Однак обсяг наданих субсидій не був сталою величиною й значною мірою визначався рівнем лояльності місцевої церковної ієрархії до державної влади [74, с. 115]. Така практика свідчила про використання фінансових механізмів як інструменту політичного впливу, що давало змогу урядовим структурам не лише регулювати церковно-державні взаємини, а й поступово інтегрувати греко-католицький клір у загальнодержавну систему контролю та підпорядкування.

У 1919 р. Станіславівський єпископ Г. Хомишин отримав фінансову допомогу в розмірі 8 тис. кр. від Міністерства віросповідань і громадської освіти у Варшаві, а також від Галицького намісництва [74, с. 115]. Надання цієї субсидії стало безпосереднім наслідком офіційного визнання легітимності до ДРП. Цей випадок демонстрував характерну для міжвоєнного періоду практику поєднання матеріальної підтримки з політичною лояльністю, що перетворювало фінансову допомогу з боку уряду на засіб стимулювання прихильності з боку греко-католицької ієрархії та інструмент легітимізації польської державності в східних воєводствах.

Перемишльський єпископ Й. Коциловський у 1920 р. звертався до державної адміністрації з проханням надання фінансової підтримки для потреб єпархії. Однак позитивне рішення ухвалили лише після того, як у листопаді

1924 р. він офіційно визнав легітимність ДРП. Лише тоді Перемишльська єпархія отримала відповідну субвенцію [74, с. 116–117]. Така послідовність подій свідчила про те, що фінансова допомога з боку держави використовувалася як інструмент політичного тиску, покликаний стимулювати публічну лояльність церковної ієрархії та закріпити її інтеграцію в адміністративно-політичну систему.

Хоча конкордат між СП і ДРП юридично закріплював зобов'язання держави щодо фінансової підтримки ГКЦ. Угода передбачала регулярне надання дотацій для єпископату, парафіяльного духовенства, а також працівників церковної адміністрації. Цей механізм мав не лише забезпечити елементарне матеріальне утримання духовенства, а й інтегрувати греко-католицьку інституцію в правове поле ДРП, надаючи їй функціонуванню формальних гарантій, але водночас – ставлячи її у залежність від державної політики у сфері релігії [74, с. 116–117; 75, с. 10–12].

Наприкінці 1920-х рр. розмір щомісячної державної дотації для греко-католицького духовенства у Львівській архієпархії диференційовано залежно від посади. Зокрема, парох отримував 171 зл., адміністратор парафії – 120 зл., а сотрудник – 94 зл. [76, с. 95]. Такий рівень фінансування, хоч і демонстрував спробу держави забезпечити базове матеріальне утримання священників, усе ж залишався обмеженим у контексті загального економічного становища та інфляційних процесів. Диференціація дотацій також відображала ієрархічну структуру духовенства, а водночас – залежність церковних кадрів від централізованої фінансової політики ДРП. Зокрема, фінансова підтримка ГКЦ з боку ДРП у міжвоєнний період носила вибіркового характер і залежала від низки політичних та адміністративних чинників. Так, у бюджеті Міністерства віросповідань і громадської освіти на 1933 р. планували фінансування трьох греко-католицьких єпископств на загальну суму 2,847751 млн зл. Із цієї суми Львівська архієпархія мала отримати 1,057642 зл., Перемишльська – 1,069826 млн зл., а Станіславівська – 720,283 тис. зл. [74, с. 116–118]. Нерівномірний розподіл коштів свідчив не лише про різницю в розмірах і структурі єпархій,

але й про пріоритети державної політики у сфері релігії, зокрема про намагання контролювати релігійне середовище через диференційовану фінансову підтримку. Так, у 1933 р. середній рівень щомісячного грошового утримання греко-католицького духовенства демонстрував чітку внутрішню ієрархію та суттєву соціально-економічну диференціацію. Зокрема, парафіяльний священник отримував у середньому близько 116 зл., вікарій – 86 зл., члени катедральної капітули – по 258 зл. Значно вищими були виплати для єпископату. Так, єпископ-суфраган отримував 537 зл., митрополит А. Шептицький – 860 зл., єпископ Перемишльський Й. Коциловський – 731 зл. [74, с. 116–118]. Такий рівень матеріального забезпечення представників вищого духовенства фактично прирівнював їх до державних високопосадовців та генералітету польської армії, що вказувало на спробу уряду закріпити лояльність греко-католицької ієрархії через фінансову інтеграцію в систему державної служби.

У міжвоєнний період традиційний спосіб життя греко-католицького духовенства зазнав суттєвих трансформацій, спричинених новими соціально-економічними умовами, що виникли внаслідок Першої світової війни та подальшої політичної нестабільності в регіоні. Матеріальна криза, яка охопила значні верстви населення, безпосередньо вплинула на функціонування церковної інфраструктури, оскільки її існування суттєво залежало від фінансової підтримки парафіян. Свідченням складного економічного становища греко-католицького духовенства були численні звернення парафіян до єпископату з проханнями про матеріальну підтримку. Зокрема, у 1937 р. парох с. Тенетиська, о. К. Дацько, звертався до єпископа Й. Коциловського з клопотанням про грошову допомогу, аргументуючи це важким станом здоров'я членів родини та недостатністю отриманої раніше одноразової субсидії. Аналогічну ситуацію ілюструвало звернення о. В. Гриника з с. Гусаків, який просив про підвищення щомісячної дотації, посилаючись на те, що його фактичні витрати значно перевищували прибутки від парафіяльної діяльності. Надана йому допомога у формі короткотермінової позики виявилася

недостатньою для покриття нагальних потреб [73, с. 50–55]. Ці випадки ілюстрували системний характер фінансових труднощів, що відбивалися на рівні життя священників і ставили під сумнів ефективність існуючих механізмів матеріальної підтримки духовенства.

Основні джерела парафіяльних прибутків формувалися переважно за рахунок оплати за проведення богослужінь, треб і добровільних пожертв, проте ці надходження залишалися нестабільними й часто не відповідали фактичним матеріальним потребам священнослужителів. Така ситуація зумовлювала соціально-економічну вразливість духовенства, що ускладнювало його життєздатність та впливало на функціонування церковної спільноти в цілому. Ускладнюючим чинником для греко-католицького духовенства був обов'язок сплачувати державні податки на рівні з іншими землевласниками. Священники мали виконувати низку фіскальних зобов'язань, зокрема ґрунтовий та маєтковий, податок із прибутків від релігійної діяльності та податок на нерухомість. Для покриття цих платежів духовенству часто доводилося реалізовувати сільськогосподарську продукцію, земельні наділи або худобу за заниженими цінами, обумовленими нерівними умовами торгівлі. Великі та заможні парафії відігравали ключову роль у забезпеченні матеріальної стабільності греко-католицького духовенства. Незважаючи на офіційну риторику, що акцентувала увагу на духовній стійкості священників та їхній готовності з гідністю долати життєві труднощі, економічний стан різних парафій значно варіювався. Заможніші громади могли забезпечувати значніший фінансовий ресурс для підтримки священнослужителів, натомість менш забезпечені парафії часто не мали змоги надати відповідну матеріальну підтримку, що призводило до суттєвих соціально-економічних диспропорцій у середовищі духовенства [77, арк. 106].

Реальні побутові умови змушували греко-католицьких священників орієнтуватися на більш вигідні пункти служіння, що особливо стосувалося одруженого кліру, який мав забезпечувати численні родини, зокрема гарантувати дітям належний рівень освіти. У зв'язку з цим великі та заможні

парафії «притягували» значну кількість кандидатів, тоді як менші, економічно слабші громади часто залишалися без священника тривалий час. Часто ті самі парафії роками виставлялися на конкурс, але не знаходили охочих до служіння в них. Значна кількість парохів демонструвала високу мобільність, подаючи численні клопотання про переведення або ж, отримавши бажану посаду, відмовлялися від неї після нетривалого періоду служіння [78, арк. 3]. Така динаміка свідчила про існування системної нерівності у забезпеченні духовенства та соціальних викликів, що впливали на стабільність церковної структури.

Священники мали право подавати клопотання про переведення на іншу парафію за наявності обґрунтованих причин, серед яких особливо вагоме значення мало критично складне матеріальне становище. Як приклад, у 1931 р. священник із Гошева звертався з проханням про переведення до Пустомитів, мотивуючи це значною заборгованістю та нездатністю її «погасити» [79, арк. 137; 80, арк. 14–15; 81, арк. 14]. Парох з Гримайлова, о. П. Процик, мотивував своє прохання у 1931 р. про переведення до Буцнева комплексом соціально-економічних чинників: відсутністю житла, хворобою дружини, необхідністю матеріального утримання дочки та неможливістю забезпечити належний рівень освіти для п'яти дітей. Переїзд до парафії, розташованої поблизу Тарнополя, розглядався як можливість покращити життєві умови через потенціал додаткового працевлаштування [79, арк. 158; 82, с. 14–15]. Виникали ситуації, коли громади зверталися до митрополичої консисторії з проханням призначити неодруженого священника, мотивуючи це відсутністю належного житла, придатного для проживання одруженого пароха. Особливо характерним це було для малих і бідних сіл, де кадрові рішення враховували реальні можливості громади щодо матеріального забезпечення священника [90, арк. 37].

Зазначені випадки свідчили про те, що економічні чинники були визначальними у формуванні кадрової мобільності греко-католицького духовенства, що, у свою чергу, впливало на стабільність та ефективність

церковного служіння у регіоні. Рішення духовенства щодо зміни місця служіння тісно пов'язувалося з потребами забезпечення сімейного добробуту, що зумовлювало підвищену мобільність та впливало на кадрову стабільність церковної структури. Така ситуація негативно впливала на релігійне життя парафій, підривала авторитет Церкви та сприяла формуванню атмосфери нестабільності. Часті кадрові зміни та нестача постійного духовенства ослаблювали зв'язок між священником і громадою, що, у свою чергу, знижувало ефективність пастирської діяльності та зменшувало рівень довіри парафіян до церковних інституцій [77, арк. 106].

Одним із провідних джерел фінансового забезпечення виступала оренда ерекційних земель, яка формувала основу церковного бюджету. Здача земельних наділів в оренду здійснювалася винятково за погодженням із вищими церковними інституціями, що засвідчувало високий рівень централізації управлінських процесів у сфері матеріального забезпечення парафій. Процедура оренди передбачала формалізоване укладення договору між орендодавцем і орендарем, що свідчило про правову регламентацію економічної діяльності релігійних осередків. Прибутки, отримані від використання земель, відображалися у фінансовій документації парафії, а їхнє цільове використання підлягало суворому контролю. Насамперед ці кошти скеровувалися на забезпечення основних потреб громади – утримання культової споруди, її ремонт, а також оновлення предметів церковного вжитку тощо [111, с. 5]. Такий підхід засвідчував прагнення Церкви до економічної самодостатності парафій через оптимальне використання наявних ресурсів у межах канонічних і господарських норм.

З прикладами ефективного господарювання фіксувалися й випадки зловживань, що свідчило про наявність напружених взаємин між духовенством та парафіяльною спільнотою в питаннях розпорядження церковною власністю. Так, у 1928 р. парафіяни з Монастирка Радехівського деканату зверталися зі скаргою до митрополичої консисторії на місцевого пароха, Р. Березинського. Священника звинувачували у систематичному продажу парафіяльної землі, без

узгодження з парафіяльним комітетом, органом, що мав контролювати господарську діяльність у межах парафії. У відповідь на скаргу, церковна влада виявила належну адміністративну реакцію, розпочала офіційне розслідування через деканальний уряд, якому доручили перевірку викладених фактів. У розпорядчому листі, надісланому з консисторії, наголошувалося на дотриманні принципу пріоритетності – право оренди церковних земель насамперед мали парафіяни, а лише за відсутності відповідних кандидатів – особи з-поза меж парафії [112, арк. 57]. Такий випадок не лише ілюстрував механізми церковного контролю за збереженням майнової дисципліни, а й вказував на соціальну активність громади до питань справедливого розподілу ресурсів.

У структурі матеріального забезпечення греко-католицького духовенства в міжвоєнній Східній Галичині певну роль відігравали добровільні пожертви парафіян, зокрема у формі заповітів. Передача Церкві рухомого й нерухомого майна у спадок мала не лише благодійну мету, але й виконувала сакральну функцію – забезпечення духовної опіки за душу дарувальника. Однак практичне застосування таких актів часто виявляло суперечності між намірами жертводавців і реальними економічними можливостями церковної громади. Показовим був випадок у Самборі, коли місцевий мешканець заповів греко-католицькій парафії свій будинок з умовою щорічного звершення поминальної Служби Божої. Для виконання цієї умови створено спеціальний депозит у «Земельному іпотечному банку» в Львові, відсотки з якого мали покривати витрати на богослужіння. Проте технічний стан майна виявився незадовільним, а витрати на його утримання перевищували ресурси парафії. Відповідно до висновків церковної комісії, будівлю продано, а виручені кошти скеровано на потреби місцевого духовенства [73, с. 50–55]. Цей приклад демонстрував обмеженість пожертв як стабільного джерела фінансування та водночас – гнучкість церковних структур у пошуку збалансованих рішень між моральними зобов'язаннями й економічною доцільністю.

Оскільки державні дотації не покривали реальних витрат, значна частина греко-католицького духовенства вдавалася до пошуку альтернативних джерел

прибутків. Найбільш традиційним і поширеним з них залишалася літургійна практика – звершення Служби Божої, таїнств вінчання, похоронних обрядів і парастасів. Проте фінансова віддача від цієї діяльності була вкрай нерівномірною і загалом низькою, що лише частково пом'якшувало матеріальну скруту. Наприклад, у Лежайську за одну співану Службу Божу парох отримував 3 зл., тоді як у Крупці – 0,5–1 зл. Лише після відповідного звернення до єпископської консисторії вдалося домогтися підвищення винагороди до 5 зл. за одну літургію, що однак не змінювало загальної ситуації, тому що така оплата залишалася радше символічною. У річному вимірі навіть активна участь у богослужіннях – понад десять святкових відправ – забезпечувала прибуток у межах 50–60 зл., чого було явно недостатньо для покриття бодай базових потреб священника і його родини [73, с. 50–55]. Така диспропорція між обсягом пастирської праці та її матеріальним визнанням поглиблювала фінансову вразливість духовенства та стимулювала пошук додаткових форм самозабезпечення, що часто межували з моральною дилемою між покликанням і життєвою необхідністю.

Одним із предметів постійних дискусій у міжвоєнний період була практика уніфікації та регламентації оплати за звершення церковних обрядів і надання релігійних послуг. Запровадження фіксованих тарифів мало на меті впорядкувати фінансові взаємини між духовенством і парафіянами, проте на практиці воно не завжди сприяло стабілізації ситуації. Надмірна деталізація та формалізація цін за треби (таїнства шлюбу, хрещення, похорони тощо) в умовах глибокої економічної кризи та загального зубожіння населення викликала неоднозначну реакцію, особливо в сільських громадах. У випадках, коли встановлені суми вважалися надмірними, порівняно з фінансовими можливостями вірян, виникали скарги на дії священників. Окремих парохів звинувачували в користолюбстві, несправедливому ставленні до бідніших парафіян або ігноруванні соціального контексту. Це, своєю чергою, ставило під загрозу авторитет Церкви на місцях і посилювало соціальну напругу в релігійних громадах [83, арк. 54]. Спроба впорядкування фінансових аспектів

пастирської діяльності натрапляла на об'єктивні соціально-економічні обмеження та вимагала гнучкого, ситуативного підходу з боку духовенства.

В умовах обмеженої платоспроможності мешканців у міжвоєнній Східній Галичині, особливо в сільських парафіях, утвердилася практика альтернативних форм розрахунків за релігійні послуги. За відсутності змоги здійснити оплату грошима, парафіяни нерідко вдавалися до бартерного обміну або до відпрацювання певної кількості трудоднів у господарстві священника. Найчастіше до такого способу вдавалися молоді особи, які не мали змоги оплатити шлюб, хрещення чи інші церковні обряди тощо. Поширеним явищем була фізична праця на плебанійних землях або побутова допомога в домогосподарстві духовенства. Такі обов'язки могли тривати декілька днів і включали сезонні сільськогосподарські роботи, заготівлю дров, дрібний ремонт чи інші види хатньої праці тощо [84, арк. 16]. Подібна форма «натуральної» оплати, з одного боку, дозволяла частково компенсувати фінансову нестабільність, з іншого – свідчила про тісний соціальний зв'язок між духовенством і громадою, водночас актуалізуючи питання межі між пастирським служінням і господарським утриманням.

Окрім грошових виплат, парафіяльне забезпечення греко-католицького духовенства у міжвоєнній Східній Галичині часто мало натуральний характер, тобто, священники отримували продукти сільського господарства, які надходили від парафіян у вигляді дарів або встановлених звичаєм натуральних податків. Така форма забезпечення, особливо у великих парафіях із кількістю вірян понад 2 тис. осіб, могла гарантувати відносну матеріальну стабільність. Водночас вона створювала додаткові адміністративні та господарські обов'язки, що ускладнювали здійснення пастирських функцій і зумовлювали підвищене навантаження на священнослужителів [85, с. 944].

Улітку 1932 р. в «Львівських Архієпархіальних Відомостях» опубліковано офіційне розпорядження митрополичого ординаріату, що містило заклик до греко-католицького духовенства активізувати господарську діяльність з метою покращення матеріального становища священнослужителів і

парафій. Особлива увага приділялася рекомендаціям парохам щодо закладання фруктових садів і розвитку пасічництва – напрямків, які вважалися перспективними для забезпечення економічної самодостатності. Організаційний контроль за виконанням цих ініціатив покладался на деканів, яким священники мали регулярно звітувати про стан і результати господарської діяльності. Для підвищення ефективності аграрної роботи парохам радили звертатися за консультації до спеціалістів «Сільського господаря». Така практика ілюструвала прагнення церковної влади адаптувати традиційну діяльність духовенства до економічних викликів міжвоєнного періоду та сприяти модернізації сільськогосподарського сектору на рівні місцевих громад [82, с. 14–15].

Священнослужителі мали працювати активно, щоденно виконуючи широкий спектр обов'язків як духовного, так і адміністративно-господарського характеру [86, с. 24]. У випадках, коли священник здійснював служіння в малих або економічно слабких громадах із обмеженою кількістю парафіян, проблема матеріального забезпечення набувала особливої гостроти. За відсутності допоміжного персоналу та належних ресурсів, душпастир був змушений самотужки опікуватися господарськими справами, що не лише відволікало від основної духовної місії, але й спричиняло додаткове фізичне та психологічне навантаження [87, арк. 14].

Залучення священнослужителів до сільськогосподарської діяльності було предметом тривалої дискусії як у церковному, так і в громадському середовищі. Ще наприкінці XIX ст. це питання викликало активні дебати, що відображали різні уявлення про роль духовенства в суспільстві. З одного боку, частина духовенства висловлювала занепокоєння щодо того, що участь священників у сільськогосподарських роботах, особливо в ролі працедавців, може призводити до нівелювання їхнього духовного авторитету та формувати викривлене сприйняття їхньої ролі серед парафіян. З іншого боку, існувала протилежна позиція, згідно з якою власне господарювання розглядалося як гідна форма самозабезпечення, що сприяла зменшенню економічної залежності та бідності

духовенства, забезпечувала гідне утримання родини і, водночас, виступала позитивним прикладом для місцевої громади. Ця дискусія відображала більш широку напругу між традиційними уявленнями про сакральність духовної діяльності та прагматичними економічними реаліями, з якими стикалися священнослужителі в аграрному суспільстві [103, с. 93].

Хоча подібні дискусії щодо залучення священнослужителів до додаткової праці у міжвоєнний період документовані менше, однак наявна джерельна база свідчить про збереження цієї проблематики як актуальної. Багато священників, усвідомлюючи обмеженість матеріальних ресурсів, шукали можливості розширення джерел прибутків через опанування нових ремесел або здобуття додаткових кваліфікацій, що свідчило про прагматичний підхід до забезпечення власного матеріального добробуту. Як ілюстративний приклад можна навести діяльність о. В. Пелеха, який демонстрував прагнення до професійного самовдосконалення та економічної самостійності. Навчаючись у Львівській академічній гімназії (1923–1931 рр.), він надавав послуги з ремонту електроприладів, а також викладав гру на духових інструментах в Музичному інституті Львова. Подальше навчання в Богословській академії (1931–1936 рр.) доповнилося опануванням бухгалтерії та фінансового обліку на кооперативних курсах, що свідчило про цілеспрямоване розширення професійних компетенцій, які мали не лише освітню, а й економічну функцію. Цей випадок ілюстрував ширші тенденції серед духовенства, скеровані на адаптацію до соціально-економічних викликів міжвоєнного періоду [104, арк. 8].

«Львівські Архієпархіальні Відомості» виступали важливим майданчиком для популяризації багатoproфільної діяльності священнослужителів, демонструючи приклади поєднання духовного служіння з різноманітними господарськими ініціативами. Особливої уваги заслуговує діяльність о. М. Цегельського, пароха з Сорок Гримайлівського деканату, який успішно інтегрував душпастирську місію з розвиненим бджільництвом. Його господарство налічувало близько 80 вуликів, вимагало не лише значних фізичних зусиль, але й глибоких професійних знань у галузі пасічництва.

Регулярне передплачування фахової літератури, часопису «Український пасічник», активна участь у спеціалізованих зустрічах бджолярів свідчали про системний підхід до поєднання релігійної діяльності з господарською самодостатністю [105, с. 145–150; 106, с. 68–69].

Однак такий спосіб життя не завжди знаходив розуміння серед парафіян. У масовій свідомості образ священника мав відповідати уявленню про духовний авторитет, моральну взірцевість і незалежність від буденних турбот. Коли ж віряни ставали свідками того, як парох особисто виконував фізичну працю, пов'язану з веденням господарства, це нерідко породжувало критику. Зокрема, висловлювалися нарікання на запізнення богослужінь через зайнятість священника хатніми справами або на занедбаність церковних будівель як свідчення його неспроможності виконувати душпастирські обов'язки на належному рівні [78, акр. 21].

Повоєнний період у Східній Галичині супроводжувався гострою потребою у відбудові парафіяльної інфраструктури, зокрема житла для священників. Значна кількість їхніх будинків була зруйнована або пошкоджена внаслідок воєнних дій. Через відсутність фінансових ресурсів частина парафій залишалася без належного житла для пароха, що негативно впливало як на стабільність церковного служіння, так і на повноцінне виконання духовних обов'язків [88, с. 89]. Будівництво житла для священників здійснювалося в надзвичайно складних умовах. Проте парафіяни демонстрували високу жертвовність, скеровану на забезпечення достойних умов для душпастиря. Церква розглядалася як важливий осередок не лише релігійного, але й громадського життя, тому надання житла для священника вважалося справою спільної відповідальності [89, арк. 59]. Так, у Хирові Старосамбірського повіту, становище виявилось особливо критичним. Парафіяльні будівлі були повністю знищені, що змусило місцевого пароха орендувати тимчасове житло для себе та свого господарства. З огляду на загальну матеріальну скруту громади, єпископська консисторія надала дозвіл на продаж частини церковної землі як винятковий захід, необхідний для відновлення парафіяльної інфраструктури.

Внаслідок продажу 13,5 га орної землі виручено понад 10 тис. зл., значну частину яких скерували на будівництво нового парохіяльного будинку та господарських споруд [73, с. 50–55]. Це рішення свідчило про прагматичний підхід єпархіального керівництва, яке, попри загальну політику стримування відчуження церковного майна, допускало його реалізацію у виняткових випадках, коли існувала пряма загроза збереженню пастирської присутності на місцях.

Одним із пріоритетних завдань громад стало відновлення церков, значна частина яких була зруйнована або зазнала суттєвих пошкоджень, що унеможливлювало здійснення повноцінного релігійного життя [91, с. 1]. Проблема полягала не лише в ушкодженнях церковних будівель, а й у втраті значної частини церковного майна – ікон, літургійного посуду, хрестів, коштовностей та інших релігійних атрибутів, які були знищені, втрачені або вивезені. Незважаючи на значну кількість постраждалих храмів, процес їх реставрації проходив повільно [92, с. 184]. Це пояснювалося обмеженими фінансовими ресурсами парафіяльних громад та відсутністю державної підтримки українських релігійних інституцій.

Особливо значних втрат зазнали парафії Тарнопільського воєводства. У Великобerezовецькому деканаті, зокрема в Буцнів разом із Серединками, було повністю знищено 239 житлових будинків – 43,6 % від загальної кількості, а ще 90 споруд у 22 господарствах зазнали часткових ушкоджень [93, с. 51]. В Острові із 375 будинків згоріло 163, що становило 43,4 % від загальної кількості, а в 43 господарствах зафіксовано часткові пошкодження. У Козівському деканаті повністю знищено церковну інфраструктуру парафій у Бишках та Потоці [93, с. 288]. У Великобірківському деканаті в Кальному та Щепанові зруйновано понад половину сільських господарств, а місцеві храми та будинки парохів зазнали суттєвих пошкоджень [93, с. 319, 430]. Подібна ситуація спостерігалася й у Тербовлянському деканаті, де господарські руйнування зафіксовано майже у всіх парафіях, зокрема значних пошкоджень зазнали церкви в Заздрості, Струсові, Дарахові й Застіночку [94, с. 220]. У

Козлівському деканаті, зокрема в Ішкові та Городищу, вціліли лише три господарства. Через повне знищення житлового фонду селяни були змушені мешкати в землянках або в тимчасово відновлених будівлях. Парафіяльні резиденції були повністю зруйновані. У Купчинцях того ж деканату також постраждав храм, а загальні матеріальні втрати сягнули приблизно 60 тис. австрійських кр. Суттєвих пошкоджень зазнала дочірня церква у Йосифівці [93, с. 319, 430].

Визначальним у цьому процесі був потенціал східногалицького селянства, яке, незважаючи на матеріальну скруту, проявляло високу готовність брати участь у спільних сакральних проєктах. Особливу роль у цьому відігравали урочисті події – освячення церковних будівель чи дарів, які ставали символом колективного піднесення й сприяли активному залученню парафіян до фінансової підтримки [95, с. 112]. Показовим прикладом такої діяльності була парафія у Сасові Золочівського деканату, де о. В. Лиско спільно з парафіянами організував збір коштів на внутрішню реконструкцію місцевої церкви. Він ініціював створення церковних братств також у філіях парафії – Ішні та Побічцу, сприяв відкриттю чотирикласної української школи, торговельної спілки та кооперативу. Окрім того, священник розробив проєкт спорудження Народного дому, в якому передбачалося розміщення кооперативу, читальні, бібліотеки та театрального-освітнього залу для культурних заходів громади [86, с. 38–39; 96, с. 96].

У структурі парафіяльного господарства міжвоєнного періоду дедалі більше уваги приділялося не лише ефективному управлінню матеріальними ресурсами, а й турботі про природне середовище. Формування відповідального ставлення до довкілля поступово набувало рис морального імперативу, що вкорінювався у свідомості духовенства як складова пастирської місії. Дбайливе ставлення до церковних територій розглядалося не лише як вияв господарської вправності, а й як свідчення християнської відповідальності за створений світ. Зокрема, в окремих парафіях Перемишльської єпархії прикладом належного поєднання естетики й господарського дбання був досвід озеленення прилеглих

до храму територій. У цих громадах священнослужителі разом із парафіянами впорядковували церковні подвір'я, висаджуючи тополі, липи, дуби, декоративні кущі тощо. Подібні ініціативи не лише покращували візуальне середовище, а й засвідчували прагнення до гармонізації духовного, соціального та природного вимірів церковного життя [109, с. 74–80].

Питання власності церковних земель у міжвоєнний період у ДРП набуло виразного політичного виміру. Основною метою земельної політики польської влади було збільшення присутності польських колоністів у Східній Галичині, які мали слугувати опорою державної влади та водночас стримувати розвиток українського національного руху. Ключовим інструментом реалізації аграрної політики стало ухвалення 15 липня 1920 р. закону «Про виконання земельної реформи», який передбачав конфіскацію великих землеволодінь і їхній поділ між осадниками, що часто негативно позначалося на правах ГКЦ як одного з великих землевласників [97, с. 1230, 1237].

Середній розмір земельного наділу, який перебував у фактичному користуванні греко-католицьких парафій у Східній Галичині, становив близько 52 га. У межах реалізації земельної реформи процедура викупу передбачала, що власникові земельної ділянки надавався 30-денний термін для добровільного продажу. У разі відмови, держава переходила до процедури примусового вилучення. Організацією та контролем цих дій займалися спеціально створені окружні земельні комісії, до складу яких входили представники місцевих адміністрацій, Міністерства сільського господарства і державних земель, а також уповноважені експерти. Земельна політика, скерована на обмеження впливу церковних структур, мала чіткий адміністративний механізм реалізації, який поєднував економічні, конфесійні та національні чинники [98, с. 140].

Упродовж 1920–1925 рр. питання церковного землеволодіння залишалося одним із ключових у перемовинах між урядом ДРП та СП в межах підготовки умов конкордату. З огляду на політичну чутливість аграрної реформи, Ватикан створив спеціальну комісію для ведення переговорів з польською стороною щодо особливостей реалізації земельної політики та визначення правових

гарантій для католицьких церковних інституцій. До її складу увійшли представники вищого духовенства: архієпископ Варшавський, архієпископ Гнєзненський і Познанський, архієпископ Львівський, митрополит ГКЦ, вірмено-католицький архієпископ і єпископ Краківський. Такий представницький склад засвідчував важливість захисту церковних інтересів перед викликами державної політики в нових політичних умовах. Представники польського уряду погоджувалися, що земельні ділянки, які залишалися у власності ГКЦ, після реалізації аграрної реформи, мали бути юридично закріплені за нею. Натомість вилучені у Церкви землі підлягали грошовій компенсації, виплачуваній державою. А. Шептицький наголошував на необхідності запровадження чітких і прозорих норм визначення розміру державних субвенцій для духовенства залежно від посади, яку вони обіймали. Окрім того, він рішуче виступав проти виплати компенсацій у формі державних цінних паперів – зокрема 1 % облігацій, – вважаючи їх ненадійним і нестабільним інструментом фінансування церковних потреб [11, с. 36–45].

Конкордат передбачав механізм державного викупу церковного майна в контексті реалізації запланованої земельної реформи, що мало на меті узгодити майнові інтереси Церкви з аграрною політикою держави. Водночас документ містив положення, які гарантували збереження певних обсягів земельної власності за окремими церковними особами та установами. Зокрема, священники мали право зберігати у приватній власності від 15 – до 30 га землі, яка звільнялася від процедури державного викупу та подальшої парцеляції [114, с. 25–26, 29]. Такий підхід свідчив про прагнення до компромісу між секуляризаційними тенденціями та повагою до інституційної автономії Церкви. Він також відображав спробу зберегти соціально-економічну стабільність серед духовенства, яке відігравало важливу роль у місцевих громадах, а також знизити напруження, яке могло б виникнути внаслідок повної конфіскації церковного майна.

Відповідно до положень конкордату 1925 р., митрополичий ординаріат забороняв продаж ключових церковних земельних активів – лісів, городів,

земель під забудовами та парафіяльних дворів. Документ також встановлював обмеження щодо максимального розміру земель, які могли залишатися у володінні Церкви. Так, для катедральних капітулів, єпископів і духовних семінарій – до 180 га, для парафій – у межах від 15 – до 30 га. Усі надлишкові земельні ділянки підлягали викупу державою в примусовому порядку [99, с. 73–79]. Кошти, отримані від продажу таких земель, передавалися в розпорядження митрополичого ординаріату або керівних структур відповідної єпархії [100, с. 5].

З метою підвищення ефективності адміністрування церковних земельних ресурсів і майна, у 1936 р. висунуто пропозицію щодо створення економічних рад на рівні деканатів або декількох суміжних деканатських округів. Ініціатива мала на меті впровадження колективного дорадчого механізму управління, що передбачав активне залучення священнослужителів із належною фаховою підготовкою в галузі аграрної економіки, бухгалтерії та господарського права. Передбачалося, що економічні ради виконуватимуть функції стратегічного планування у сфері церковного землеволодіння, сприятимуть раціоналізації витрат і підвищенню прибутковості парафіяльних господарств. Зокрема, до компетенцій цих рад входило розроблення рекомендацій щодо оптимального використання земель, формування пропозицій з модернізації господарських структур, а також надання консультативної підтримки духовенству у випадках економічної скрути чи управлінських труднощів [108, с. 54–57].

Положення конкордату щодо продажу земель давали змогу парафіям частково стабілізувати своє матеріальне становище, реалізовувати локальні соціальні ініціативи та підтримувати духовну й освітню діяльність, що набувала особливої ваги в умовах міжвоєнної соціально-політичної нестабільності. Водночас практика продажу церковних земель не завжди знаходила підтримку з боку церковної влади. Зокрема, єпископська консисторія в Перемишлі неодноразово відмовляла у наданні дозволів на такі операції, мотивуючи це низькою вартістю запропонованих угод. Керівництво єпархії вважало, що відчуження церковних земель за заниженими цінами не лише не

вирішить поточних фінансових труднощів, а й у перспективі сприятиме послабленню економічної основи парафій і зниженню самодостатності церковних структур. Проведення парцеляції здійснювалося за погодженням із державними адміністративними органами та митрополичим ординаріатом. Варто зазначити, що в контрактах ціни на земельні ділянки здебільшого фіксувалися в доларовому еквіваленті. Окрім того, будь-яка угода купівлі-продажу церковної земельної власності вимагала обов'язкового затвердження митрополичим ординаріатом шляхом ліcitaції [101, с. 1–3].

Реалізація процедури парцеляції стикалася з низкою адміністративних та технічних труднощів. Для кожної земельної ділянки вимагалось виготовлення окремої документації, проте пакети документів часто подавалися неповними. Через це у середині 1930-х рр. значна кількість справ залишалася непідтвердженою через відсутність відповідної технічної документації, погодженої з Міністерством сільського господарства та державних маєтностей або з окружними земельними комісіями. З метою впорядкування процесу, митрополичий ординаріат затвердив детальну інструкцію щодо оформлення справ купівлі-продажу земель. Відповідно до неї, продаж церковної ділянки площею понад 5 мґ. вимагав подання такого пакету документів: дозвіл земельного управління на парцеляцію, витяг із табулярної книги (або пояснення у разі її втрати), аркуш ґрунтової посілості, дозвіл ординаріату на відчуження володінь, копії кадастрових мап відповідних ділянок. У разі продажу ділянки площею понад 20 мґ. обов'язковою складовою пакету був ситуаційний план усіх земель парафії [102, арк. 63].

Значущим чинником, який вплинув на фінансову стабільність парафіяльного землеволодіння, став декрет президента ДРП від 4 листопада 1936 р., що вносив зміни до чинного механізму справляння державного ґрунтового податку. Згідно з цим нормативно-правовим актом, від оподаткування звільнялися земельні наділи, які належали офіційно визнаним державою релігійним спільнотам. Однак звільнення мало умовний характер: прибутки з таких земель мали використовуватися виключно для культових

потреб, а не спрямовуватися на особисте збагачення духовенства або третіх осіб. Ця норма відображала спробу держави поєднати фінансові інтереси з повагою до автономії церковних інституцій, водночас забезпечуючи контроль за використанням церковного майна. У практичному вимірі декрет сприяв легітимізації парафіяльного господарювання, зменшуючи податковий тиск і стимулюючи розвиток економічно активних парафій, особливо в сільській місцевості. Він також демонстрував прагнення польської влади впорядкувати відносини з релігійними організаціями на основі взаємної відповідальності та прозорості у фінансових справах [107, с. 56–57].

Для набуття права на звільнення від сплати податку, священнослужитель мав подати до податкової служби відповідне звернення із посиланням на положення згаданого декрету. У разі невиконання цієї процедури, відповідна сума ґрунтового податку компенсувалася шляхом утримання коштів з його щомісячної заробітної плати. «Закон про виконання земельної реформи», прийнятий польським урядом 15 липня 1920 р., був не лише економічним, а й інструментом політичного впливу, пов'язаного із залученням до Східної Галичини поляків-колоністів з центральних та західних воєводств ДРП. Проте реалізація цієї політики суперечила як інтересам великих землевласників, так і українських громад, які не бажали бачити на своїх територіях чужинців. У відповідь на це греко-католицьке духовенство надавало перевагу продажу церковних земель вихідцям із власної парафії або сусідніх сіл. Українські селяни, які виступали потенційними покупцями, мали не лише економічну мотивацію, а й прагнули зберегти етнічну цілісність своїх громад. Водночас польські аристократи, прагнучи посилити свій авторитет серед місцевого населення, активно вкладалися у соціальні ініціативи. Так, князь Л. Сапега в Більчому Борщівського повіту відкрив дитячі ясла; князь Ю. Пузина у Станкові Стрийського повіту профінансував ремонт місцевої церкви та встановив статую Богородиці на честь скасування панщини; інший землевласник у Голубах (Перемишльщина) власним коштом звів новий храм [74, с. 37–39].

Значною проблемою була затримка або й відмова в затвердженні актів купівлі-продажу, навіть за умов дотримання всіх юридичних норм. Зокрема, о. І. Бучко акцентував на факті поширеного хабарництва серед представників адміністративного апарату, що безпосередньо впливало на перебіг парцеляційних процесів. Корупційна складова набувала системного характеру, ускладнюючи не лише сам механізм розподілу земель, а й підважуючи легітимність державної політики в очах східногалицького селянства [110, с. 83].

Процес парцеляції церковних земель у міжвоєнній ДРП мав нерівномірний характер і суттєво відрізнявся залежно від конфесійно-адміністративної приналежності. У межах Львівської архієпархії А. Шептицький ініціював поділ великих парафій, які включали дочірні церкви, на окремі адміністративні одиниці. Втім, у практичному вимірі така реорганізація часто виявлялася формальною: обидві церкви залишалися під юрисдикцією одного пароха, який водночас обіймав посаду очільника другої парафії й отримував за це додаткову фінансову винагороду. Подібну модель адміністрування впроваджував і єпископ Перемишльський Й. Коциловський, що засвідчувало певну усталеність цього підходу. Разом з тим, за свідченням члена сеймової комісії з питань земельної реформи, адвоката С. Барана, уряд ДРП не мав належних матеріальних ресурсів для повномасштабної реалізації парцеляційної політики, зокрема в релігійних установах. Внаслідок цього загальна земельна реформа в Перемишльській єпархії та Львівській архієпархії не була завершена до початку Другої світової війни. Єдиним ієрархом, якому вдалося здійснити повну парцеляцію церковних земель у межах своєї юрисдикції, був єпископ Станіславівський Г. Хомишин. Упродовж 1925–1929 рр. розпарцельовано близько 6300 га церковної землі. Виручені від цих операцій кошти становила суму орієнтовно в розмірі 4 млн зл. Враховуючи економічну нестабільність та інфляційні ризики, церковне керівництво вдавалося до валютної диверсифікації: значна частина коштів була конвертована у дол. США та інвестована в прибуткові проєкти, що дозволяло

зберегти фінансову стійкість церковних інституцій у тривалій перспективі [11, с. 222].

Отже, матеріальне становище Церкви і духовенства у міжвоєнний період було складним і визначалося низкою чинників, зокрема, руйнуваннями внаслідок воєнних дій, обмеженими фінансовими ресурсами та політичними обмеженнями з боку державної влади. Попри це, ГКЦ демонструвала здатність до соціально-господарської адаптації, активно залучаючи парафіян до відновлення церковної інфраструктури, організації спільних проєктів та забезпечення житлом священників. Водночас процес управління церковними землями, що супроводжувався складною бюрократичною процедурою і політичними викликами, вимагав від церковного керівництва гнучкості і прагматичного підходу. Завдяки поєднанню жертвовності громад і цілеспрямованих ініціатив духовенства вдавалося зберегти і розвивати релігійну, освітню та соціальну діяльність Церкви, що залишалася важливим чинником консолідації української громади в складних історичних умовах.

Таким чином, економічна основа функціонування ГКЦ в міжвоєнний період була важливою для забезпечення її духовної, соціальної та освітньої діяльності. Незважаючи на значні виклики, зокрема руйнування церковних будівель, обмежені фінансові ресурси та політичні утиски, Церква змогла адаптуватися до складних умов завдяки активній участі парафіян, ефективному використанню наявних земельних ресурсів та впровадженню механізмів продажу частини церковної власності. Водночас аграрна політика держави, що передбачала примусовий викуп церковних земель, створювала додаткові перешкоди, але водночас ставала стимулом для пошуку нових форм господарської самодостатності. Загалом економічна база Церкви залишалася важливим чинником підтримки її ролі як духовного центру українських громад, сприяючи збереженню культурної ідентичності та соціальної згуртованості у Східній Галичині в міжвоєнний період.

Список використаних джерел до четвертого розділу

1. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 399. 85 арк.
2. Гайдукевич О. Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині у 30-х роках ХХ ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я*. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. Вип. 8: До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. С. 89–99.
3. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 18. 1 арк.
4. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 373. 48 арк.
5. Войнаровський Т., о. мітр. Спогади з мого життя. Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філядельфії, 1961. 247 с.
6. Гайдукевич О. Природоохоронна діяльність греко-католицької церкви в Галичині в 20–30-х рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2007. 239 с.
7. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 87. 18 арк.
8. ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 98. 55 арк.
9. Гайдукевич О. Маєтності УГКЦ в Перегінську. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ: Держкомархів України; УНДІАСД, 2003. Т. 9. С. 118–121.
10. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1571. 3 арк.
11. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 596 с.
12. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 120. 35 арк.
13. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1941. 421 арк.
14. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 118. 43 арк.
15. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1598. 3 арк.
16. Вербова О. Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років: монографія. Львів: ПАІС, 2009. 368 с.
17. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 2205. 32 арк.

18. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 355. 95 арк.
19. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 950. 88 арк.
20. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1450. 54 арк.
21. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 376. 81 арк.
22. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1757. 34 арк.
23. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 2395. 92 арк.
24. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1465. 13 арк.
25. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1479. 47 арк.
26. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 695. 21 арк.
27. Шевченко О. Церковна і громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського: дис... к. і. н. 07.00.01 історія України. Львів, 2016. 225 арк.
28. Гайдукевич О. Маєтності Української Греко-Католицької Церкви в Перегінську. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2003. Том 9. С. 118–121
29. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 37. 8 арк.
30. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 38. 4 арк.
31. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 576. 2 арк.
32. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 623. 64 арк.
33. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 368. 126 арк.
34. ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 205. 28 арк.
35. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 356. 124 арк.
36. Коваль Ф. Християнські засади українського кооперативного руху. Львів: [б. в.], 2002. 104 с.
37. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 280. 305 арк.
38. За методу навчання. *Нова зоря*. 31 серпня 1930. С. 4.
39. Український народ. *Діло*. 2 січня 1924. С. 1
40. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 321. 75 арк.
41. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 554. 138 арк.

42. Малик Я. Й. Проблема історичних пам'яток у Галичині в діяльності Йосипа Застирця. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали наук. краєзн. конф.*, 26 жовтня 2000 р. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. С. 42–46.
43. Субтельний О. Історія України. К.: «Либідь», 1993. 720 с.
44. Наші повоєнні організаційні завдання. *Українське життя*. 8 травня 1921. Ч. 6. С. 1.
45. Макух І., д-р. Пам'яті щирого прихильника селянської освіти. *Український вісник*. 8 марта 1921. Ч. 43. С. 2–3.
46. Organizacja i rozwój spółdziel. Ukrainńskiej w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. 1929. Nr. 2. S. 217.
47. Rozwój Ukraińskiego Rewizyjnego Sojuzu Kooperatyw. *Sprawy Narodowościowe*. 1934. Nr. 2–3. S. 269.
48. З життя наших установ. *Діло*. 24 травня. 1933. С. 3.
49. Кооператор. Ліпше пізно, як ніколи. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 6.
50. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1042. Referat naczelnika wydziału społeczno-politycznego Urzędu wojewodzkiego Lwowskiego pt. «Sprawy ukraińskie». 1935. 43 k.
51. Західноукраїнський кооператизм в першій декаді праці: 1920–1930. *Господарсько-кооперативний часопис*. 16 лютого 1930. Ч. 6–7. С. 1.
52. Загальні збори Центробанку і «Маслосоюзу». *Господарсько-кооперативний часопис*. 6 квітня 1930. Ч. 14. С. 2–3.
53. Роман Якель. Свій-чужий «Маслосоюз». *Дзеркало тижня*. № 43(518). 23 жовтня 2004. С. 21.
54. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: ТУК [Товариство української кооперації], 1964. 624 с.
55. AAN. Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Sygn. 414. Ogólne sprawy wyznania katolickiego – Małopolska Wschodnia. 1918–1939. 990 k.

56. Греко-католицький патріархат. *Неділя*. 21 жовтня 1928. Ч. 8. С. 7.
57. Загальні збори Краєвого Господарського Товариства «Сільський господар» у Львові. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 7.
58. Z życia gospodarczego. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 26 grudnia 1937. Nr. 48(239). S. 547.
59. Надзвірна Рада Кооперативів. *Господарсько-кооперативний часопис*. 2 лютого. 1930. Ч. 5 (Ч. 3) Безплатний додаток. С. 1.
60. Б. а., о. Олександр Миронович. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1930. Ч. 3. С. 4. С. 4.
61. Кооператор. Ліпше пізно, як ніколи. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 6.
62. Reforma sprzedaży w spółdzielniach ukraińskich. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 16 lipca 1933. Nr. 50(189). S. 523.
63. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy. *Sprawy Narodowościowe*. 1929. Nr. 5. S. 637–641.
64. Бардеза М. Як закладати сади та як господарювати в них. *Нива*. 1933. Т. 28. Ч. 8. Серпень. С. 304–307.
65. Дороцкий М. Голос природи. *Нива*. 1928. Ч. 20–21. Листопад. С. 614–625.
66. Соневиський Ю. Значіння культури садів і винограду. *Нива*. 1935. Ч. 4–5. Квітень-травень. С. 168.
67. Соневиський Ю. Реальні користи винограду. *Нива*. 1932. Ч. 4. Квітень. С. 147–148.
68. Коник Р. Ще в справі садів по парохіях. *Нива*. 1932. Ч. 4. Квітень. С. 144–146.
69. Курилас В. Кооперативні сади на ерекціональних ґрунтах. *Нива*. 1938. Ч. 5. Травень. С. 175–181.
70. Соневиський Ю. Значіння культури садів і винограду. *Нива*. 1935. Ч. 4–5. Квітень-травень. С. 168.
71. Годувально-ветеринарний курс у Бутинах. *Господарсько-кооперативний часопис*. 9 березня. 1930. Ч. 10. С. 7.

72. Господарсько-освітня праця в Стрийщині. *Господарсько-кооперативний часопис*. 13 квітня 1930. Ч. 15. С. 6.
73. Пилипів І., Горан Т. Матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.). *Схід*. 2016. № 5. С. 50–55.
74. Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.). Київ: Основа, 2009. 280 с.
75. Костельник Г. Нова доба нашої Церкви. Львів, 1926. 16 с.
76. Предка С. В. Матеріальне становище Греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в 1920–1930-х рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник молодих вчених*. 2018. № 21. С. 88–95.
77. ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 552. 193 арк.
78. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3091. 124 арк.
79. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 110. 173 арк.
80. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 840. 70 арк.
81. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 989. 19 арк.
82. Про парохіяльні сади і пасики. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1932. Ч. VIII. С. 14–15.
83. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2 а. Спр. 368. 73 арк.
84. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2 а. Спр. 1560. 146 арк.
85. Жеплинський Б. Побут українських священиків в Галичині першої половини ХХ століття. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5. С. 939–950.
86. Без зерна неправди. Спомини отця-декана Володимира Лиска /упорядник Л. В. Купчик. Львів: «Каменяр», 1999. 156 с.
87. ВР ЛННБУ. ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 504. 54 арк.
88. Дубицький В. Рятуймо наші парохії. *Нива*. 1937. Ч. 3. С. 87–93.
89. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3043. 154 арк.
90. ЦДІАЛ. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3057. 173 арк.

91. Влом до церкви. *Діло*. 26 лютого 1930. С. 5.
92. З місійного руху. *Місіонар*. 1924. Ч. 12. С. 184–185.
93. Забанджала М. Р. До джерел історії парафій Тернопільщини: в 4 т. Тернопіль: Терно-граф, 2019. Т. 1. 696 с.
94. Семенів В. Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників. (Галицький архів). Львів: Априорі, 2018. 528 с.
95. Квіт О. На актуальні теми (За вигляд наших церков). *Нива*. 1939. Ч. 3. С. 109–113.
96. Конкурс Т-ва ОО.Катехитів у Львові. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1938. Ч. II–III. С. 96–97.
97. Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. O'Wykonaniu Reformy Rolnej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 70. 1920. Poz. 462. S. 1230, 1237.
98. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр.: дис. докт. філос. в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025. 307 с.
99. Виздрик В. Соціально-економічні наслідки польської аграрної політики в Галичині у міжвоєнний період. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Держава та армія. 2014. № 809. С. 73–79.
100. Утворення Епархіального Фонду. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1926. Ч. 1. С. 5.
101. Виконання арт. XXIV Конкордату. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1928. Ч. IV. С. 1–3.
102. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 106.
103. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. Жовква: Місіонер, 2014. 372 с., іл.
104. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 738. 54 арк.

105. Купчик Л. Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських. Львів-Бетлегем, 2002. 306 с.
106. Нові книжки. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1924. Ч. VI. С. 68–69.
107. Церковні поля вільні від ґрунтового податку. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч. V. С. 56–57.
108. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького духовенства в процесах відновлення соціального та культурного життя на теренах Східної Галичини після Першої світової війни. *Велика війна в історії людства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни* (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 131–134.
109. Заборона винищування дерев при церквах і на приходствах. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч VII. С. 74–80.
110. Онацький С. У вічному місті: записки українського журналіста. Т. 2: рік 1931–1932. Торонто: Вид-во «Новий шлях», 1981. 632 с.
111. Церковна скарбонка. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1930. Ч. IV. С. 5.
112. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 160. 77 арк.
113. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. 356 s.
114. Wójcik W. Konkordat polski z 1925 roku. Próba oceny. *Kościół w II Rzeczypospolitej* / Red. Z. Zieliński, S. Wilk. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1980. S. 25–26, 29.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження скероване на всебічний аналіз соціально-економічної діяльності ГКЦ у Східній Галичині упродовж міжвоєнного періоду в широкому контексті історичних трансформацій, що мали місце в регіоні після завершення Першої світової війни. У роботі ГКЦ розглядається не лише як релігійна інституція, але й як вагомий чинник формування соціальної та економічної сфери тогочасного східногалицького суспільства. Наукова новизна і актуальність теми зумовлена недостатнім рівнем опрацювання питання ролі Церкви у розбудові соціальних структур і регулюванні економічних процесів Східної Галичини у добу між двома світовими війнами. У межах дослідження проаналізовано ключові напрямки церковної активності, окреслено механізми організації соціально-економічних ініціатив та висвітлено їхній вплив на формування регіональної ідентичності й забезпечення соціальної стабільності у східногалицькому суспільстві міжвоєнного часу.

Здійснено ґрунтовний аналіз ступеня наукового опрацювання порушеної проблематики в історіографії, охарактеризовано повноту та репрезентативність джерельної бази, окреслено теоретико-методологічні засади дослідження й визначено відповідний науковий інструментарій. На сьогодні в сучасному науковому дискурсі, зосередженому на вивченні соціально-економічної діяльності ГКЦ у Східній Галичині міжвоєнної доби, сформовано вагомий і різноманітний масив дослідницьких праць. З метою систематизації та більш поглибленого аналізу історіографічної спадщини доцільним видається розподіл існуючих досліджень на три основні хронологічні блоки: перший охоплює період міжвоєнної доби та Другої світової війни (1918–1945 рр.), другий – повоєнний час (1946–1990 рр.), а третій – етап розвитку історичної науки в умовах незалежної України (від 1991 р. – до сьогодення). Така хронологічна диференціація створює передумови для структурованого дослідження еволюції підходів до висвітлення соціально-економічних аспектів діяльності Церкви в контексті динамічних історичних змін. Кожен із виділених періодів позначений специфікою методологічних орієнтирів, ідеологічних домінант та

особливостями джерельної бази, що істотно впливало на тематичні акценти, глибину опрацювання проблеми та характер її наукової інтерпретації в тій чи іншій історичній добі. Водночас, попри наявність значного історіографічного доробку, слід констатувати, що низка ключових аспектів функціонування ГКЦ у Східній Галичині все ще залишається недостатньо дослідженою й потребує подальшого фахового вивчення. Реалізація поставлених у межах дисертаційного дослідження завдань має на меті дослідити наявні прогалини та сприяти формуванню всебічного й системного уявлення про роль Церкви у соціально-економічному й культурному розвитку регіону.

Джерельну базу дослідження порушеної проблематики доцільно умовно класифікувати на п'ять основних груп. Першу групу становлять архівні матеріали, що зберігаються у ЦДІАЛ України, а також у державних архівних установах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. До цієї ж групи слід зарахувати документи з польських архівних збірок, зокрема з AAN, WAP-P. ABGK та APP. Другу групу утворюють рукописні фонди, що репрезентовані у ВР ЛННБУ ім. Василя Стефаника. До третьої групи належать офіційно опубліковані документи, збірники матеріалів і джерел, які мають важливе значення для комплексного відтворення досліджуваних процесів. Четверта група джерел охоплює особисті та публічні свідчення різного характеру: тексти промов, мемуари, спогади сучасників, листування, фотодокументи, а також дані, отримані з електронних ресурсів. П'ята група представлена періодичними виданнями українською та польською мовами, що висвітлюють соціально-політичні й релігійні аспекти життя Східної Галичини у міжвоєнний період та становлять цінний матеріал для контекстуалізації дослідження. Загалом сформована джерельна база відзначається достатньою репрезентативністю й забезпечує належний емпіричний підмурівок для проведення ґрунтового історичного аналізу, а також є надійною основою для обґрунтування теоретичних висновків і формулювання наукових аргументів.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають наукові напрацювання провідних українських і польських науковців, серед яких

особливої уваги заслуговують праці В. Перевезія, О. Єгрешія, С. Гнота, І. Пилипіва, І. Гнипа, В. Марчука, Т. Горан, О. Пасіцької, Л. Гентош, А. Сороковського, М. Струтинського, А. Кубасіка та інших. У їхніх роботах закладено фундаментальні концептуальні засади для вивчення державно-церковних взаємин, суспільної ролі релігії загалом та діяльності ГКЦ зокрема. Ґрунтовний аналіз зазначеними авторами процесів формування національної ідентичності українства у контексті територіальної фрагментації, загострення соціально-економічної, політичної та конфесійної конкуренції створило підґрунтя для залучення міждисциплінарних методів. Зокрема, такі підходи передбачають використання порівняльно-історичного аналізу, структурно-функціонального та системного підходів, що дали змогу комплексно осмислити багатогранність соціально-економічної діяльності ГКЦ у досліджуваний період. Опора на ці наукові здобутки не лише забезпечила концептуальну цілісність дисертації, а й визначила логіку побудови дослідження та добір відповідного наукового інструментарію.

Досліджено становище ГКЦ крізь призму впливу чинних нормативно-правових актів на її функціонування, організаційну структуру та систему управління, а також проаналізовано соціально-економічні аспекти діяльності партій і організацій суспільно-християнського спрямування. Аналіз діяльності таких партій та організацій у Східній Галичині в міжвоєнний період переконливо засвідчує, що вони виступали вагомим інструментом соціальної консолідації українського населення на засадах християнських морально-етичних принципів. Підтримуючи ці суспільні структури, ГКЦ не лише зміцнювала власний авторитет як духовної інституції, а й активно впливала на формування економічної свідомості, розвиток громадянської відповідальності та зміцнення соціальної солідарності в українському середовищі. Організації суспільно-християнського характеру сприяли розгортанню кооперативного руху, поширювали ідеї соціальної рівності та надавали населенню просвітницьку, економічну й моральну підтримку. Одночасно вони протистояли деструктивним політичним впливам, обстоюючи поступову

трансформацію суспільства шляхом морального оновлення. Ці інституції відіграли помітну роль у модернізаційних процесах українського суспільства, водночас забезпечуючи збереження його національної й релігійної ідентичності.

Розгляд становища ГКЦ у контексті правового регулювання, організаційної побудови та соціально-економічної активності християнських середовищ дав змогу сформулювати низку важливих узагальнень. Варто зауважити, що державна нормативно-правова база мала безпосередній вплив на обмеження можливостей функціонування Церкви, визначаючи рамки її легального існування, сферу духовної опіки вірян та межі суспільної діяльності; організаційна структура Церкви виявила високу здатність до адаптації в умовах адміністративного й політичного тиску, зберігаючи водночас ієрархічну впорядкованість і внутрішню координацію; діяльність суспільно-християнських партій і організацій засвідчує важливість соціально-економічного виміру в житті Церкви, зокрема через підтримку освітніх, кооперативних і благодійних ініціатив. У своїй сукупності зазначені чинники формували складне, проте життєздатне поле взаємодії Церкви, парафіян і ширших верств суспільства, що забезпечувало збереження духовної тяглості навіть за умов системних обмежень міжвоєнної доби.

Висвітлено соціальну активність греко-католицького духовенства, роль церковних шкіл та навчальних закладів у розвитку освіти, благодійність і соціальну опіку як вагомі напрями церковної діяльності, а також окреслено соціальну місію духовенства в міжвоєнній Східній Галичині. У цей період священнослужителі ГКЦ продовжували виконувати традиційну функцію не лише духовних наставників, а й активних учасників суспільного поступу. З огляду на значний авторитет духовенства в українських громадах, а також у зв'язку з відсутністю світської інтелігенції у багатьох сільських осередках, саме душпастирі ставали ініціаторами та рушійною силою локальних соціальних процесів. Їхня активна участь у роботі громадських комітетів, кооперативних об'єднань, освітніх і культурно-просвітницьких товариств, а також органів

місцевого самоврядування засвідчує високий рівень соціальної залученості Церкви й глибоку інтеграцію в повсякденне життя українського суспільства. Важливо наголосити, що така соціальна активність значною мірою визначалася пастирською стратегією митрополита А. Шептицького, який послідовно наголошував на необхідності поєднання духовної місії священнослужителів з їхньою участю у просвітницькій, соціальній та економічній діяльності серед вірян. Ця концепція знайшла відображення у численних пастирських посланнях митрополита, зокрема у його закликах підтримувати кооперативний рух, сприяти розвиткові освіти та плекати моральні засади українського суспільства.

Соціальна місія греко-католицького духовенства у міжвоєнний період набувала багатопланового й комплексного характеру, поєднуючи традиційне релігійне покликання з активною громадською і просвітницькою діяльністю. Її значення полягало передусім у зміцненні національної солідарності та сприянні адаптації української спільноти до викликів модернізаційних процесів у складних політичних та соціально-економічних умовах. У цей період соціальна активність ГКЦ виступала одним із ключових чинників консолідації суспільного життя Східної Галичини в умовах політичної нестабільності та економічної скрути. Церква не обмежувалася виконанням винятково духовної функції, а послідовно реалізовувала себе як важливий соціальний інститут, що активно підтримував збереження національної ідентичності, підвищення освітнього рівня та поліпшення матеріального становища українського населення. Водночас ГКЦ виконувала роль своєрідного посередника між українським суспільством і державними структурами, прагнучи пом'якшити наслідки політики ДРП стосовно українців. Її вплив поширювався на різні соціальні верстви – від селянства – до інтелігенції, що свідчило про високий мобілізаційний потенціал Церкви та її глибоку інтегрованість у суспільну тканину регіону. Аналіз цього явища засвідчує, що активна соціальна діяльність ГКЦ була своєрідною відповіддю на актуальні виклики часу та проявом стратегічного розуміння власної ролі як провідника не лише духовних, а й національно-громадських ідеалів. За умов обмежених можливостей

легального політичного представництва Церква фактично виконувала функції носія соціального служіння, морального авторитету та національного єднання, що значною мірою забезпечувало збереження і розвиток української спільноти у міжвоєнній Східній Галичині.

Окреслено економічні засади функціонування ГКЦ у міжвоєнний період, проаналізовано стан її земельних маєтностей, особливості господарської діяльності, участь у кооперативному русі, а також підтримку українського селянства та особливості матеріального становища й соціально-господарської адаптації самої Церкви й духовенства. Матеріально-економічне становище ГКЦ та її духовенства у цей період було загалом доволі складним і обумовлювалося сукупністю чинників, серед яких чільне місце займали масштабні руйнування, спричинені воєнними подіями, хронічна нестача фінансових ресурсів, а також політичні обмеження, запроваджені державними структурами. Попри наявні труднощі, Церква продемонструвала значну спроможність до соціально-господарської адаптації, активно залучаючи вірян до відбудови церковної інфраструктури, впровадження спільних ініціатив та розвитку кооперативного руху, що істотно сприяло економічному зміцненню українських селянських громад.

Водночас процес парцеляції церковної власності та управління земельними володіннями супроводжувався складною бюрократичною процедурою й вимагав від церковного проводу гнучкості, прагматизму та постійного пошуку компромісних рішень у взаємодії з державними органами. Поєднання жертвовності та ініціативності парафіяльних громад з послідовною діяльністю духовенства забезпечило збереження й поступовий розвиток релігійної, освітньої та соціальної роботи ГКЦ як важливого чинника суспільної консолідації українського населення у складних соціально-політичних реаліях міжвоєнної доби.

Економічна основа функціонування ГКЦ у міжвоєнний період становила фундаментальний чинник забезпечення реалізації її духовної, соціальної та освітньої місії. Попри численні виклики, зокрема значні руйнування церковних

споруд, хронічну нестачу фінансових ресурсів і постійний політичний тиск з боку державної влади, Церква виявила високу здатність до адаптації в складних суспільно-економічних умовах. Важливу роль у цьому процесі відігравала активна участь парафіяльних громад, раціональне використання наявних земельних ресурсів, а також запровадження практики реалізації частини церковної власності з метою залучення додаткових коштів для задоволення нагальних потреб. Водночас аграрна політика ДРП, що передбачала механізми примусового викупу церковних земель, створювала для Церкви додаткові ускладнення, проте одночасно стимулювала пошук нових шляхів економічної самодостатності та оптимізації господарського управління. Загалом економічна база залишалася ключовою передумовою збереження впливової позиції ГКЦ як духовного і культурного осередку українського суспільства, сприяючи укріпленню національної ідентичності та підтриманню соціальної згуртованості українських громад у контексті складних історичних обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрей, Митрополит. Слово до української молоді. Львів: Накладом видавничої кооперативи «Мета», 1932. 16 с.
2. Антошина І. В. Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження. *Академічні візії*. 2024. Випуск 27. С. 1–7.
3. Арештували священика. *Діло*. 10 жовтня 1930. С. 4.
4. Б. а., о. Олександр Миронович. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1930. Ч. 3. С. 4. С. 4.
5. Баран Б. Відображення Першої світової війни в економічній діяльності греко-католицької церкви. *Велика війна в історії людства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни* (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 271–274.
6. Баран Б. Коли потребують найбільш незахищені: ціннісні орієнтири ГКЦ у подоланні руйнівних наслідків Першої світової війни. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 231–234.
7. Баран Б. Культурницька політика Андрея Шептицького. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 128–133.
8. Баран Б. М. «Парафіяльний священик греко-католицької церкви в Східній Галичині: духовний поводитир та світський наставник». *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність: матеріали II Міжнародної наукової конференції* (м. Дніпро, 26–27 червня 2020 р.). URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp->

<content/uploads/2023/02/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%88%D0%BE%D0%BA1.pdf>

9. Баран Б. М. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині 1921–1939 рр. *Історія торгівлі, податків та мита: тези доповідей XV міжнародної наукової конференції* (м. Дніпро, 21–22 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. С. 74–76.
10. Баран Б. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині у міжвоєнний період. *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи: матеріали наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 65–67.
11. Баран Б. Ціннісні орієнтири ГКЦ як учасника економічних процесів в Східній Галичині в 192 –1939 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 13–14 травня 2021 р.). Тернопіль: Вектор, 2021. С. 138–141.
12. Баран Б. Ціннісні орієнтири греко-католицької церкви в дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції* (13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль). Тернопіль: Вектор; ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 238–242.
13. Баран Б. М. Греко-Католицька Церква як соціально-економічна інституція українського селянства Східної Галичини (1939–1941 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2018. Вип.1. Ч. II. С. 88–91.
14. Баран Б. М. Огляд історіографії та джерельної бази дослідження господарсько-економічної діяльності Греко-католицької церкви в Східній Галичині 1923–1946 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33. Вип. 3. С. 186–190.

15. Баран Б. М. Роль греко-католицької церкви у діяльності кооперативів Східної Галичини в 1920–1939 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33. Вип. 4. С.1–5.
16. Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»* 2021. Т. 32. Вип. 4. С. 8–12.
17. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків в Східній Галичині у 1917–1924 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2021. Т. 32. Вип. 1. С. 8–14.
18. Баран Б. М., Строць Б. С Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в 1921–1946 рр.: історіографічний огляд. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 1. Випуск 1. С.6–12.
19. Баран Б., Старка В. Соціально-економічна програма розвитку ГКЦ в Східній Галичині 20-30 рр. ХХ ст. *V Таврійські історичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2–3 квітня 2021 р.)*. Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 5–9.
20. Бардеза М. Як закладати сади та як господарювати в них. *Нива*. 1933. Т. 28. Ч. 8. Серпень. С. 304–307.
21. Беген О. Греко-Католицька Церква в українському суспільному та політичному житті в реаліях Другої Речі Посполитої / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / За заг.

- ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет; Центр досліджень визвольного руху. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. С. 101.
22. Бежук О. М. Роль церкви та громадських інституцій у справі опіки дітьми в Галичині на початку XX століття. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Гжицького*. 2011. Т. 13. № 3. С. 32–37.
 23. Без зерна неправди. Спомини отця-декана Володимира Лиска / упорядник Л. В. Купчик. Львів: «Каменяр», 1999. 156 с.
 24. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
 25. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Т. 2: Духовенство і релігійні згромадження. Львів; К.: Академія, 2004. 570 с.
 26. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939). Львів: Каменяр, 1995. 1008 с.
 27. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938). Львів: Місіонер, 2002. 450 с.
 28. «Блажен той муж...»: Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького 29.07.1865–1.11.1944: фотоальбом до 150-ї річниці від дня народж. Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького / автор. ідеї та кер. проекту П. Мелень; упоряд. Д. Турків. Львів: Манускрипт, 2015. 199 с.: 300 іл.
 29. Блаженний архімандрит Климентій (Казимир граф Шептицький). Листи до рідного брата Станіслава графа Шептицького та родини (1881–1945 рр.) / упоряд.: І. Матковський, Ю. Бойко; пер. з пол. І. Матковського. [Б.м.]: [Б.в.], 2017. 215 с.: іл., фот.
 30. Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані послання та проповіді. Перемишль, 2005. 390 с.

31. Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський єпископ. Зібрані послання та інші праці. Перемишль, 2004. 443 с.
32. Бучко І. Католицька Акція. *Мета*. 12 квітня 1931. С. 2.
33. В справі належання ОО. Душпастирів до громадських Рад Сирітських. *Перемиські Епархіяльні Відомости*. 1937. Ч. IV. Квітень. С. 50.
34. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Шематизм> (дата звернення: 25. 10. 2024 р.).
35. Великий А. Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. IX: XX ст. Рим, 1977. 304 с.
36. Вепрів Р., Гнип І. Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 1. С. 64–71.
37. Вербова О. Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років: монографія. Львів: ПАІС, 2009. 368 с.
38. Виздрик В. Соціально-економічні наслідки польської аграрної політики в Галичині у міжвоєнний період. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2014. № 809. С. 73–79.
39. Виказ жертв на сироти під зарядом II-ї секції товариства «Єпархіяльна поміч» в Перемишлі, зложених з нагоди Христового Різдва в січні 1922 р., а надісланих до дня 3 лютого 1922 р. *Перемиські Епархіяльні Відомости*. 1922. Ч. 1. С. 22–25.
40. Виконання арт. XXIV Конкордату. *Львівські Архієпархіяльні Відомости*. 1928. Ч. IV. С. 1–3.
41. Виступлення українських священиків з повітових шкільних рад. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1 лютого 1922. Ч. 7–8 (подвійне). С. 63.
42. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: ТУК [Товариство української кооперації], 1964. 624 с.

43. Виховно-науковий сирітський інститут у Львові. *Нива*. 1932. Жовтень. С. 373.
44. Відозва про організаційні основи католиків Преосвященного Григорія Хомишина Єпископа Станіславовського до Всечесного духовенства Станіславівської Єпархії. З приводу Пастирського Листу про Католицьку Акцію. *Нова Зоря*. 21 жовтня 1934. Ч. 80. С. 1–3.
45. Влом до церкви. *Діло*. 26 лютого 1930. С. 5.
46. Войнаровський Т., о. мітр. Спогади з мого життя. Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філядельфії, 1961. 247 с.
47. ВР ЛННБУ. ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 504. 54 арк.
48. ВР ЛННБУ. ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 552. 193 арк.
49. Гайдукевич О. Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині у 30-х роках XX ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. *Богослов'я*. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. Вип. 8: До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. С. 89–99.
50. Гайдукевич О. Маєтності УГКЦ в Перегінську. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ: Держкомархів України; УНДІАСД, 2003. Т. 9. С. 118–121.
51. Гайдукевич О. Природоохоронна діяльність греко-католицької церкви в Галичині в 20–30-х рр. XX ст.: дис. канд. іст. наук: 00.07.01. Івано-Франківськ, 2007. 239 с.
52. Гайковський М. ГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького. *Київська Церква*. 2001. № 2–3. С. 32–48.
53. Гелей С. Для загального добра. Вплив Української Греко-Католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині. *Дзвін*. 2003. № 4. С. 117–125.
54. Гентош Л. Ватикан і виклик модерності. Львів: ВНТЛ. Класика, 2006. 455 с.

55. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.
56. Гладюк Т. Організаційно-видавнича діяльність тимчасового організаційного комітету Української християнської організації (УХО) 1925–1928 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 3. С. 94–98.
57. Гнип І. Я. Діяльність греко-католицької церкви на сторінках періодичної преси Східної Галичини (20–30-ті рр. XX ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Переяслав-Хмельницький, 2012. 212 с.
58. Гнот С. І. Культура доброчинності як вияв гуманізму: греко-католицька церква в Другій Речі Посполитій. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 48–53.
59. Гнот С. Доброчинна діяльність Греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Львів, 2003. 19 с.
60. Годувально-ветеринарний курс у Бутинах. *Господарсько-кооперативний часопис*. 9 березня. 1930. Ч. 10. С. 7.
61. Голос Пастиря. Пастирські листи, наукові й популярні розвідки, статті й промови Й. Е. Високопреосвященого Митрополита Андрея Гр. Шептицького. Перший том. Львів, 1935. 264 с.
62. Горан Т. А. Перемишльська єпархія Греко-католицької церкви в українському національному русі Галичини (1919–1939 рр.): дис....канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2017. 282 с.
63. Горан Т. А. Участь духовенства в економічному житті Східної Галичини (за матеріалами Перемишльської Єпархії ГКЦ). *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 155. С. 34–38.
64. Горан Т. Доброчинна діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у процесі створення та підтримки захоронок і

- сиротинців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 34–39.
65. Горан Т. Зміни в організаційній структурі Перемишльської греко-католицької єпархії у 20–30-их рр. XX ст. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2016. Ч. 28. С. 143–148.
 66. Господарсько-освітня праця в Стрийщині. *Господарсько-кооперативний часопис*. 13 квітня 1930. Ч. 15. С. 6.
 67. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в контексті збереження соціокультурних цінностей населення у міжвоєнний період. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 239–244.
 68. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства в контексті соціально-економічного розвитку Східної Галичини після Першої світової війни. *Українське релігієзнавство*. 2024. № 96. С. 30–35.
 69. Грабець Ю. А. Ключові аспекти адміністративно-управлінської структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2024. Вип. 2. С. 64–73.
 70. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького духовенства в процесах відновлення соціального та культурного життя на теренах Східної Галичини після Першої світової війни. *Велика війна в історії людства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни* (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 131–134.
 71. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького духовенства в процесах відновлення соціального та культурного життя на теренах Східної Галичини після Першої світової війни. *Велика війна в історії людства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої*

- 110-й річниці початку Першої світової війни (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 131–134.
72. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в процесах соціально-економічного розвитку Східної Галичини в міжвоєнний період. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених*. Збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 405–411.
 73. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр.: дис. докт. філос. в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025. 307 с.
 74. Греко-кат. парохі мають право переписуватися з державними властями по українськи. Засадниче рішення Найвищого Суду. *Діло*. 28 травня 1930. С. 1.
 75. Греко-католицька церква і добродійність. *Мета*. 5 липня 1931. С. 4.
 76. Греко-католицький патріархат. *Неділя*. 21 жовтня 1928. Ч. 8. С. 7.
 77. Данильян О. Г. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.
 78. Два документи. *Діло*. 11 листопада 1930. С. 2.
 79. Делегація 4-х українських партій. *Нова Зоря*. 1 листопада 1934. Ч. 83. С. 1
 80. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900 рр.). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. 96 с.
 81. Делятинський Р. Особливості відновлення та розвитку організаційної структури Станіславівської єпархії у 1919–1925 роках. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23259/1/25.%28%D1%80%D0%B5%D0%B4.%E2%84%962_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%29...pdf (дата звернення: 30.10.2021).

82. Делятинський Р. Шематизм Станиславівської єпархії (1886–1938 рр.): особливості історичного джерела. *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий пастир»*. Теологія: Щорічний збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 4. С. 175–204.
83. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 840. 70 арк.
84. Держархів Івано-Франківської обл. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 989. 19 арк.
85. Держархів Львівської обл. Ф. 21. Оп. 2. Спр. 58. 5 арк.
86. Держархів Тернопільської обл. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 142. 3 арк.
87. Дефініція, єство й організація Католицької Акції. *Мета*. 8 листопада 1931. С. 1–2.
88. Дзерович Ю. Митрополит – Меценат. *Богословія*. 1926. Т. 4. Кн. 1–2. С. 66–77.
89. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
90. Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589–1891). Львів: ЛБА, Ін-т канонічного права, 2000. С.170–171.
91. Дитячі півоселі й сиротинці. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1937. Червень. С. 93.
92. Дім для вдів і сиріт по священниках. *Нива*. 1927. Ч. 2. С. 65.
93. Діти дітям. *Мета*. 26 грудня 1937. С. 3.
94. Добричев В. У тіні святого Юра. Львів: Каменярь, 1970. 212 с.
95. Дописи з краю: Коломия. *Український вісник*. 5 лютого 1921. Ч. 11. С. 1–2.
96. Дописи з українського села і міста. *Селянський прапор*. Станіславів, 12 лютого 1928. Ч. 5. С. 8.
97. Дороцький М. Голос природи. *Нива*. 1928. Ч. 20–21. Листопад. С. 614–625.
98. Дрогомирецька Л. Діяльність українських клерикальних організацій Галичини у сфері кооперації (1925–1939). *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. Львів, 2011. С. 453–460.
99. Дрогомирецька Л. Р. Греко-католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.). *Вісник*

- Прикарпатського університету. Історія.* Випуск VII. Івано-Франківськ, 2003. С. 77–89.
100. Дубицький В. Рятуймо наші парохії. *Нива*. 1937. Ч. 3. С. 87–93.
 101. Дуда Н. М. Митрополит Андрей Шептицький – опікун і вихователь дітей та молоді. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. 2017. № 9. С. 140–144.
 102. Душпастир-рибак. Промова до священиків з нагоди закінчення духовних вправ в каплиці духовної семінарії в Перемишлі в 1928 р. *Принагідні науки й промови*. Перемишль, 1935. С. 143–145.
 103. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння 1904–1939 рр. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 71 с.
 104. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
 105. Жеплинський Б. Побут українських священиків в Галичині першої половини ХХ століття. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5. С. 939–950.
 106. Жертви на сироти. *Вісник Станіславської єпархії*. 1922. Ч. 1–3. С. 14–20.
 107. З життя наших установ. *Діло*. 24 травня. 1933. С. 3.
 108. З історії Українського Католицького Союзу. *Мета*. 15 березня 1931. С. 1.
 109. З місійного руху. *Місіонар*. 1924. Ч. 12. С. 184–185.
 110. За методу навчання. *Нова зоря*. 31 серпня 1930. С. 4.
 111. За слухне право рідної мови. *Народна справа*. 31 серпня 1930. С. 1.
 112. Забанджала М. Р. До джерел історії парафій Тернопільщини: в 4 т. Тернопіль: Терно-граф, 2019. Т. 1. 696 с.
 113. Забезпечім кооперативи католицькою організацією. *Нова Зоря*. 20 травня 1928. Ч. 37. С. 3.
 114. Заборона винищування дерев при церквах і на приходствах. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч VII. С. 74–80.
 115. Загальні збори Краєвого Господарського Товариства «Сільський господар» у Львові. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 7.
 116. Загальні збори Товариства допомоги інвалідам. *Діло*. 4 квітня 1929. С. 2.

117. Загальні Збори Українського Католицького Союзу. *Мета*. 1936. Ч. 1. С. 14–15.
118. Загальні збори Центробанку і «Маслосоюзу». *Господарсько-кооперативний часопис*. 6 квітня 1930. Ч. 14. С. 2–3.
119. Західноукраїнський кооператизм в першій декаді праці: 1920–1930. *Господарсько-кооперативний часопис*. 16 лютого 1930. Ч. 6–7. С. 1.
120. «Захоронка» – тип українського довкілля. *Шлях виховання і навчання*. 1934. Ч. 1. С. 67–68.
121. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. - 752 с. + 8 кол. мап.
122. Звідомлення виділу товариства Перемиська єпархіяльна поміч. *Перемиські єпархіяльні відомості*. 1928. Ч. 10. С. 153.
123. Звіт з діяльності виділу Є.П. за час від 2 липня 1929 до 16 червня 1930. *Перемиські єпархіяльні відомості*. 1930. Ч. 8–11. С. 127.
124. Звіт з діяльності Виділу Тов-а «П. Е. П.» за час від 1. червня 1936. до 1. Червня 1937. *Перемиські Єпархіяльні Відомості*. 1937. Ч. IX. Листопад. С. 110.
125. Звіт з діяльності Виділу Тов-а П. Е. П. за час від 1. червня 1932. до 1. червня 1933. *Перемиські Єпархіяльні Відомості*. 1933. Ч. XII. Грудень. С. 132–134.
126. Здирання українських вивісок у Львові. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1-го марта 1922. С. 99.
127. Здіорук С. І. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти. К.: НІСД, 1993. 59 с.
128. Зуляк І. Греко-католицька церква у антипацифікаційних процесах у Західній Україні восени 1930 р. *Міжнародна науково-практична конференція «Історія становлення та розвитку православного українського чернецтва»* (м. Ужгород, 10–11 червня 2010 р.). Ужгород, 2011. С. 38–41.

129. Зуляк І. Культурно-освітня та благодійна діяльність Греко-Католицької церкви на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. Випуск 1(09). С. 33–43.
130. Зуляк І. С. Внесок греко-католицького духовенства у розвиток соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців Східної Галичини у міжвоєнний період. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348544>
131. Зуляк І. Спроби Андрея Шептицького вплинути на проведення польською владою пацифікації у Східній Галичині. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 20–28.
132. Зуляк І. Участь греко-католицького духовенства у культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2025. № 1. С. 132–141.
133. Зуляк І., Кліш А. Соціально-економічне становище греко-католицького духовенства Галичини (за матеріалами часопису «Руслан»). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: Історичні науки*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2025. Вип. 69. 192. С. 86–92.
134. Зуляк Іван, Макар Юрій. Східна Галичина і Західна Волинь: особливості культурно-освітнього і соціально-економічного становища у міжвоєнній Польщі. *Літопис Волині*. 2023. Число 28. С. 95–102.
135. Інформаційне письмо УХО. *Наші вісти*. Львів. 1925. С. 8.
136. Казимира Б., о. Студити при праці. Репортаж з Унева і Яхторова. *Мета*. 23 серпня. 1936. Ч. 34. С. 4.
137. Каськів О. Ставлення польської влади до прогресивного вчителства Галичини. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали*

- міжнародної конференції* (21–22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 87–91.
138. Качор А. Денис Коренець. Начерк його життя та праці на тлі українського фахового шкільництва і сільськогосподарської кооперації в Західній Україні. Вінніпег, 1955. 72 с.
 139. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег, Канада: Накладом Української Вільної Академії Наук, 1992. 42 с.
 140. Квіт О. На актуальні теми (За вигляд наших церков). *Нива*. 1939. Ч. 3. С. 109–113.
 141. Кіт В. Роль Української греко-католицької церкви в допомозі голодуючим УРСР у 1932–1933 роках. *Архіви України*. 2008. № 5–6. С. 33–43.
 142. Кліш А., Прийдун С. Постать Григорія Хомишина у сучасній українській історіографії. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 7(37) 2025. С. 2001–2015. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-2001-2015](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-2001-2015)
 143. Кліш А., Шинкарик Ю. Роль Греко-Католицької Церкви у розвитку кооперативного руху у Східній Галичині (1920–1930-ті рр.): аналіз сучасної української історіографії. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. Випуск 1 (09). С. 59–70. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.01.059>
 144. Коваль Ф. Християнські засади українського кооперативного руху. Львів: [б. в.], 2002. 104 с.
 145. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. Жовква: Місіонер, 2014. 372 с., іл.
 146. Комар І. Опікунська діяльність релігійних організацій Української ГКЦ у Галичині (кінець XIX – перша половина XX ст.: дис.... канд. пед. наук: 13.00.05. Івано-Франківськ, 2007. 275 с.

147. Коник Р. Ще в справі садів по парохіях. *Нива*. 1932. Ч. 4. Квітень. С. 144–146.
148. Конкордат між Св. Престолом а Річюпосполитою Польською. *Вістник Станиславівської єпархії*. 1925. Ч. IX–XII. С. 42–46.
149. Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди. *Діло*. 24 лютого 1925. С. 2.
150. Конкурс Т-ва ОО.Катехитів у Львові. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1938. Ч. II–III. С. 96–97.
151. Кооператор. Ліпше пізно, як ніколи. *Господарсько-кооперативний часопис*. 19 січня 1930. Ч. 3. С. 6.
152. Костельник Г. Нова доба нашої Церкви. Львів, 1926. 16 с.
153. Костельник Г., Лаба В. Respiçe finem. З приводу замірів впровадження обов'язкового celibату в нашому духовенстві. *Нива*. 1924. Ч. IV. С. 110–128.
154. Кравчук А. Конференції архієреїв Української греко-католицької церкви (1902–1937). Львів, 1997. 92 с.
155. Кревецький І. Історичне завдання галицької землі. *Нова Зоря*. 25 травня 1933. Ч. 38. С. 10–14.
156. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: у 4 т. Вінніпег; Манітоба: Тризуб, 1952. Т. 2. 254 с.
157. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: у 4 т. Вінніпег; Манітоба: Тризуб, 1956. Т. 4. 256 с.
158. Купчик Л. Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських. Львів-Бетлегем, 2002. 306 с.
159. Курилас В. Кооперативні сади на ерекціональних ґрунтах. *Нива*. 1938. Ч. 5. Травень. С. 175–181.
160. Лев В. Митрополит Андрей, опікун українського шкільництва / Пропам'ятна книга гімназії Сестер Василіанок у Львові. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1980. С. 11–15.
161. Левицький К. Хто побідив. *Діло*. 18 травня 1933. С. 4.

162. Лемківський Б. Причини лемківської схизми. *Нова Зоря*. 1 березня 1934. Ч. 15. С. 7.
163. Литвин М. Українське культурно-освітнє життя в Кракові (кінець XIX – перша третина XX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 245–252.
164. Лициняк В. Товариство «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові». (Його початок і розвиток по кінець 1925 р.). *Богословія*. 1926. С. 78–84.
165. Ліліана Гентош: Діяльність Шептицького – школа для української спільноти. URL: <https://zbruc.eu/node/79518> (дата звернення: 30.10.2021).
166. Літературні нагороди Українського Католицького Союзу. *Мета*. 14 листопада 1937. С. 1, 3.
167. Ліциняк В., о. Наші гуманітарні товариства і круг їх ділання. Продовження. *Український вісник*. 17 марта 1921. Ч. 42. С. 2.
168. Лотоцька О. Роль греко-католицького духовенства у розвитку кооперації Східної Галичини в 20–30-х роках XX століття. URL: <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npskf/article/view/52/49> (дата звернення: 30.10.2021).
169. Лужницький І. Українська Церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 724 с.
170. Лужницький Г., о. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. 2-ге вид., випр. Львів: Свічадо, 2008. 640 с.
171. Макух І., д-р. Пам'яті щирого прихильника селянської освіти. *Український вісник*. 8 марта 1921. Ч. 43. С. 2–3.
172. Малик Я. Й. Проблема історичних пам'яток у Галичині в діяльності Йосипа Застирця. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали наук. краєзн. конф.*, 26 жовтня 2000 р. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. С. 42–46.
173. Марунчак М. Митрополит А. Шептицький на Заході в 1920 – 1923 рр. Вінніпег, Едмонтон, 1981. 147 с.

174. Марцелюк П. Від пастирського послання до втілення ідеї вдовичо-сиротинського фонду праведним Андреем Шептицьким. *Матеріали міжнар. наук. онлайн-конф. до 155-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького*. Львів, 2021. С. 151–166.
175. Марчук В. Церква, духовність, нація. Івано-Франківськ: Ярина, 2016. 464 с.
176. Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України XX ст.: дис. д.і.н. 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2004. 419 с.
177. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
178. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин: патріот – місіонер-мученик. Львів: Місіонер, 1997. 414 с.
179. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
180. Мирослав Маринович. Митрополит Шептицький та його послання «О квестії соціальній». URL: https://risu.ua/mitropolit-sheptickiy-ta-yogo-poslannya-o-kvestiji-socialniy_n7510 (дата звернення: 30.10.2021 р.).
181. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944). К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 480 с.
182. Митрополит Андрей Шептицький. Вибране: 365 днів з Великим Митрополитом. Роздуми на щодень. Жовква: Місіонер, 2014. 568 с.
183. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали (1899–1944). Т. 1: Церква і Церковна єдність. Львів: Свічадо, 1995. 524 с.
184. Митрополит Андрей. Божа мудрість. Львів, 1932. 130 с.
185. Митрополит Андрей. Дар П'ятдесятниці (відбитка з архієпархіальних відомостей за 1937 рік). Львів: Накладом Митрополичої Консисторії, 1937. 52 с.

186. Моральні хиби в кооперації. *Нова Зоря*. 23 серпня 1928. Ч. 67. С. 1.
187. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939 рр): історико-політологічний аналіз. *Галичина*. 2000. № 4. С. 97–101.
188. Мурович В. Греко-католицька Церква в житті українського народу. Марієнталь, 1946. 36 с.
189. Муц О. Україномовна періодика в національно-культурному житті Східної Галичини міжвоєнного періоду: автореф. дис. канд. іст. наук. 07.00.01 історія України. Тернопіль, 2012. 20 с.
190. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв. Рим: Український католицький університет імені святого Климента Папи, 1979. Ч. 3. 521 с.
191. Надзірна Рада Кооперативів. *Господарсько-кооперативний часопис*. 2 лютого 1930. Ч. 5 (Ч. 3) Безплатний додаток. С. 1.
192. Надрага М., Васільєва С. Митрополит Андрей Шептицький і медицина: задуми, проекти та їх реалізація. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7. С. 119–134.
193. Назарко І. Йосафат Коциловський. ЧСВВ., Єпископ Перемиський. 1917–1947. Торонто, 1954. 84 с.
194. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с.
195. Наші завдання у новім році. *Нива*. 1931. Ч. 1. С. 1–3.
196. Наші повоєнні організаційні завдання. *Українське життя*. 8 травня 1921. Ч. 6. С. 1.
197. Новини. Важне для вдов і сиріт по греко-католицьких священниках з Львівської єпархії. *Український вісник*. 13 квітня 1921. Ч. 63. С. 3.
198. Новинки. Американські дари на селі. *Українське життя*. 15 травня 1921. Ч. 7. С. 3.

199. Нові книжки. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1924. Ч. VI. С. 68–69.
200. Нунціятура Апостольська Польщі. У Варшаві 5 грудня 1937. Ч. 315. *Вістник Станиславівської Єпархії*. 1938. I–III. С. 3–4.
201. О. Г. Як у нас розуміють допомогу українському студентству. *Голос*. 1938. Ч. 13 (65). С. 6.
202. о. Патрило І. Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ / Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. Рим: Вид-во оо. Василян, 1992. С. 330–351.
203. Онацький С. У вічному місті: записки українського журналіста. Т. 2: рік 1931–1932. Торонто: Вид-во «Новий шлях», 1981. 632 с.
204. Організаційна праця УКС за час від 1 січня 1931 до травня 1932. *Мета*. 5 червня 1932. С. 1–3.
205. Осташевський Й. До питань громадської діяльності українського духовенства (Реферат, виголошений на Великих Зборах священничого Товариства ім. Св.Андрея, 8 лютого 1934 р.). *Мета*. 1934. Ч. 7. С. 3.
206. Осторога Його Ексц. ВПреосвященого Митрополита Кир Андрея Шептицького перед загрозою комунізму. Унів: Наклад і друк Св. Усп. Лаври Студ. Уставу в Уневі, 1936. 14 с.
207. Парохіальні захорони. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1936. Грудень. С. 145–147.
208. Пасіцька О. «Львівський Манчестер» і «Галицька Каліфорнія»: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки ХХ ст.) Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. НАН України, 2019. 572 с.
209. Пасіцька О. Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку Галичини 20–30 років ХХ ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ЦГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. Серія «Богослов'я». Вип. 8. Івано-Франківськ, 2015. С. 71–77.
210. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства і вірних із закликом до єдності і солідарності / Пастирські послання: [зб.: в 4 кн.] /

- митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим-Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів: Артос, 2007–2013. (Документи і Матеріали 1899–1944). Т. 2: Пастирські посилення 1918–1939 / [редкол.: С. Гринчишин та ін.; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер.: Ю. Дубленич, Р. Тереховський]. 2009. Х, [1], 1246 с.
211. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станиславівської дієцезії про завдання священичого стану в св. Католицькій церкві. Станиславів, 1939. 26 с.
 212. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до Клира Епархії Станиславівської про византійство. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату. Друкарня Повітового Союзу Кооператив в Станиславові, 1931. 40 с.
 213. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до людей доброї волі про політичне положення українського народу в польській державі. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1931. 35 с.
 214. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до духовенства і Вірних Станиславівської Епархії про грозу духовної руїни. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1933. 47 с.
 215. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до Клира і Вірних Станиславівської Епархії про католицьку акцію. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату. Друк Льва Данкевича Станиславів, вул. Липова ч. 5, 1934. 60 с.
 216. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до духовенства Станиславівської Епархії Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчості. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1935. 27 с.
 217. Пастирські послання: [зб.: в 4 кн.] / митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея

- Шептицького (Рим-Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів: Артос, 2007–2013. (Документи і Матеріали 1899–1944). Т. 4: Спільні пастирські посилення 1905–1944 / [редкол.: М. Гринчишин та ін.; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер.: Р. Тереховський та ін.]. 2013. XIII, 1192 с.
218. Пастирські послання: [зб.: в 4 кн.] / митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим-Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів: Артос, 2007–2013. (Документи і Матеріали 1899–1944). Т. 3: Пастирські посилення 1939–1944 / [редкол.: С. Гринчишин та ін.; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер. Р. Тереховський]. 2010. XXXI, 826 с.
219. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. XX ст. К.: [б. в.], 1998. 48 с.
220. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. К., 1998. 18 с.
221. Перевезій В. О. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. К.: Світогляд, 2004. 203 с.
222. Пересторога перед комунізмом. *Львівські Єпархіяльні Відомості*. 1938. С. 81–98.
223. Петляков П. Антинародна діяльність уніатської церкви на Західній Україні (1929–1932 рр.). *Український історичний журнал*. 1982. № 3. С. 87–92.
224. Петляков П. Уніатська церква – ідейний ворог трудящих. Львів: Вища школа, 1976. 155 с.
225. Пилипів І. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Історія*. 2010. № 1. С 109–114.
226. Пилипів І. Розвиток адміністративно-територіальної структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви (1918–1939 рр.). *Вісник*

- Прикарпатського університету. Історія.* 2010. № 18. С. 37–43.
227. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.). Тернопіль: Видавництво «Економічна думка ТНЕУ», 2011. 428 с.
 228. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.): дис... д. і. н. 07.00.01 історія України. Івано-Франківськ, 2011. 489 с.
 229. Пилипів І., Горан Т. Матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.). *Схід.* 2016. № 5. С. 50–55.
 230. Пожертви. *Львівські архієпархіяльні відомості.* 20 квітня 1921. Ч. 2. С. 7.
 231. Політичні вісті. *Нова Зоря.* 18 листопада 1934. Ч. 88. С. 7.
 232. Полонська-Василенко Н. Історія церкви / Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. [Перевид. в Україні]. К., 1995. Т. 2. 800 с.:іл.
 233. «Посланє Пастирске Андрея Шептицького Митрополита Галицького, Арієпископа Львівського, Єпископа Каменця Подільського, Григорія Хомишина, Єпископа Станиславівського, Йосафата Коциловського, Єпископа Перемиского, Самбірського і Сяніцького до Всечесного духовенства і вірних». Друкарня гр. кат. Капітули в Перемишли, 1919. 20 с.
 234. Правильник для організаторів і мужів довіря. *Наші вісти.* Львів. 1925. Ч. 1. С.10–16.
 235. Предка С. В. Матеріальне становище Греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в 1920–1930-х рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник молодих вчених.* 2018. № 21. С. 88–95.
 236. Привіти й телеграми з нагоди Свята «Українська Молодь Христові». *Мета.* 14 травня 1933. С. 4–5.
 237. Про діяльність священика в світських товариствах і установах. *Вістник Станиславівської Єпархії.* 1937. № X–XII. С. 45–48.

238. Про парохіяльні сади і пасики. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1932. Ч. VIII. С. 14–15.
239. Протокол III Загальних зборів товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі, які відбулися дня 25 квітня 1922 р. *Перемиські Епархіальні Відомості*. 1922. Ч. 3. С. 67–68.
240. Ревізії й арештування в Городенщині. *Діло*. 10 жовтня 1930. С. 4.
241. Редакція. Загальні збори вдовичо-сирітського фонду. *Нива*. 1926. Лютий. С. 73–74.
242. Реквізиція метрик. *Письмо з Просвіти*. Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1 лютого 1922. Ч. 7–8 (подвійне). С. 63.
243. Релігійна апостазія москвофільської молоді на Закарпатті. *Нова Зоря*. 23 липня 1933. Ч. 54. С. 8–9.
244. Рідна школа і духовенство. *Нива*. 1928. Жовтень. С. 342.
245. Розділ жертв, збираних в церквах архієпархії на добродійні цілі в рр. 1928 і 1929. *Львівські архієпархіальні відомості*. 1 жовтня 1930. С. 12.
246. Роман Якель. Свій-чужий «Маслосоюз». *Дзеркало тижня*. № 43(518) 23 жовтня 2004. С. 21.
247. Самсонов В. В., Сільвестров А. М., Тачиніна О. М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. К.:НУХТ, 2022. 385 с.
248. Святочна академія в честь Пресв. Христового Серця в Станіславові. *Добрий пастир*. 1936. С. 314.
249. Священик з Поділля. З рукою на серці. *Нова Зоря*. 23 січня 1938. Ч. 5. С. 4–5.
250. Семенів В. Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників. (Галицький архів). Львів: Апріорі, 2018. 528 с.
251. Сліпий Й. Священнича санаторія в Гребенові. *Нива*. 1925. Т. 25. Ч. 9. Вересень. С. 321–324.
252. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Львів-Рим: Видавництво УКУ, 2014. 608 с.+40 іл.

253. Соневиський Ю. Значіння культури садів і винограду. *Нива*. 1935. Ч. 4–5. Квітень-травень. С. 168.
254. Соневиський Ю. Реальні користи винограду. *Нива*. 1932. Ч. 4. Квітень. С. 147–148.
255. Сохоцький І. Що дали греко-католицька церква й духовенство українському народові. Філадельфія, 1951. 104 с.
256. Старка В. В., Баран Б. М. Господарсько-правова роль парафіяльного священика Греко-католицької церкви в соціально-економічному житті селянина Східної Галичини 1923–1939 рр. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції* (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 вересня 2022 р.). Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2022. Вип. 43. С. 76–78.
257. Старка В. В., Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність Греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 22–23 січня 2021 р.). Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2021. С. 9–13.
258. Статут Українського Католицького Союзу. *Мета*. 15 березня 1931. С. 3.
259. Степанюк Г. Організаційна будова Галицько-Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні: Матеріали X міжнар. конф.* (Львів, 16–19 трав. 2000 р.). Львів, 2000. Кн. 1. С. 354–355.
260. Стоколос Н. Неоунія: історія провалу. *Людина і світ*. 2004. № 1. С. 39–45.
261. Субтельний О. Історія України. К. : «Либідь», 1993. 720 с.
262. Суттнер Е. К. Українське християнство на початку III тисячоліття. Львів, 2001. 168 с.
263. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький. *Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка, Інститут Історії Церкви, 1993. Число I. С. 113–114.

264. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станиславівський Епископ. Станиславів: Накладом Української католицької організації, 1932. 190 с.
265. Український Католицький Союз. *Діло*. 26 жовтня 1930. С. 1.
266. Український комітет допомоги безробітним і убогим. *Львівські Архієпархіальні відомості*. 15 грудня 1931. С. 6–7.
267. Український народ. *Діло*. 2 січня 1924. С. 1
268. Українські священики мають право переписуватися з державними властями по українськи. *Народна справа*. 8 червня 1930. С. 1.
269. Уніатство і клерикальний антикомунізм. К.: Вид-во політ. л-ри України, 1982. 300 с.
270. Утворення Епархіального Фонду. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1926. Ч. 1. С. 5.
271. Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.). Київ: Основа, 2009. 280 с.
272. Федорів Юрій, о. Організаційна структура Української Церкви. Торонто: Наук. т-во ім. Шевченка в Канаді, 1990. 212 с.
273. Харитативна діяльність Католицької Церкви. *Мета*. 26 квітня 1931. Ч. 7. С. 9.
274. Хомишин Г. Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії о пресі як дуже важній зброї нинішньої доби. Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1931. 13 с.
275. Хомишин Г. Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії. (З нагоди Пастирського Листу про Католицьку Акцію). Станиславів: Накладом Епископського Ординаріату, 1934. 16 с.
276. Христос Воскрес! *Мета*. 12 квітня 1936. С. 1.
277. ЦДІАЛ України. Ф 408. Оп. 1. Спр. 321. 75 арк.
278. ЦДІАЛ України. Ф 408. Оп. 1. Спр. 321. 75 арк.
279. ЦДІАЛ України. Ф 408. Оп. 1. Спр. 554. 138 арк.

- 280. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 554. 138 арк.
- 281. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 280. 305 арк.
- 282. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 280. 305 арк.
- 283. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 482. 156 арк.
- 284. ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 482. 156 арк.
- 285. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3043. 154 арк.
- 286. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3043. 154 арк.
- 287. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3091. 124 арк.
- 288. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3091. 124 арк.
- 289. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 261. 14 арк.
- 290. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 160. 68 арк.
- 291. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2 а. Спр. 1560. 146 арк.
- 292. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 2 а. Спр. 368. 73 арк.
- 293. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 160. 77 арк.
- 294. ЦДІАЛ України. Ф. 206. Оп. 1. Спр. 280. 112 арк.
- 295. ЦДІАЛ України. Ф. 309 Оп. 1. Спр. 2537. 4 арк.
- 296. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 112. 102 арк.
- 297. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 125. 50 арк.
- 298. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 126. 90 арк.
- 299. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 163. 153 арк.
- 300. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 19. 132 арк.
- 301. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 42. 63 арк.
- 302. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 46. 89 арк.
- 303. ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 19. 132 арк.
- 304. ЦДІАЛ України. Ф. 406. Оп. 1. Спр. 103 а. 360 арк.
- 305. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 10. 106 арк.
- 306. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 110. 173 арк.
- 307. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 1, 2.
- 308. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 1, 2.
- 309. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 355. 95 арк.

- 310. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 356. 124 арк.
- 311. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 368. 126 арк.
- 312. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 37. 8 арк.
- 313. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 373. 48 арк.
- 314. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 376. 81 арк.
- 315. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 376. 81 арк.
- 316. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 38. 4 арк.
- 317. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 594. 70 арк.
- 318. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 738. 54 арк.
- 319. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 118. 43 арк.
- 320. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1450. 54 арк.
- 321. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1465. 13 арк.
- 322. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1479. 47 арк.
- 323. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1571. 3 арк.
- 324. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1598. 3 арк.
- 325. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1757. 34 арк.
- 326. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 18. 1 арк.
- 327. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 1941. 421 арк.
- 328. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 2205. 32 арк.
- 329. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 2395. 92 арк.
- 330. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 576. 2 арк.
- 331. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 623. 64 арк.
- 332. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 695. 21 арк.
- 333. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 87. 18 арк.
- 334. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 950. 88 арк.
- 335. ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 205. 28 арк.
- 336. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 120. 35 арк.
- 337. ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 399. 85 арк.
- 338. ЦДІАЛ України. Ф. 682. Оп. 1. Спр. 98. 55 арк.
- 339. ЦДІАЛ. Ф. 201. Оп. 1 в. Спр. 3057. 173 арк.

340. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький: короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності. Львів: Місіонер, 1995. 79 с.
341. Цезаропапізм в мініятурі. *Нива*. Р. XVI. Львів, 1921. Ч. 11. С. 347.
342. Церковна скарбонка. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. 1930. Ч. IV. С. 5.
343. Церковні поля вільні від ґрунтового податку. *Перемиські Єпархіальні Відомості*. 1937. Ч. V. С. 56–57.
344. Чинности і рішення руского провінціального Собора в Галичині одбувшегоя в Львові в році 1891. Львів: Накладом Митрополичого Ординаріату, Із типографії Ставропігійського Ін-та, 1896. 272 с.
345. Шах С. Житейський шлях бл. п. єп. Йосафата Коциловського. Пам'яті Перемиського владики Кир Йосафата Копиловського. Спомин. Мюнхен: Християнський Голос, 1956. С. 36–42.
346. Шевченко О. Церковна і громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського: дис... к. і. н. 07.00.01 історія України. Львів, 2016. 225 арк.
347. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1925. XXXII + 325 с.
348. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1928. 420 с.
349. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930. Перемишль: Відбито черенками печатні греко-катол. Капітули, 1930. 260 с.
350. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1937. 164 с.
351. Шептицький А. В справі повені. *Хліборобський шлях*. 28 липня 1934. Ч. 28. С. 5.

352. Шептицький А. Пастирські послання: у 4 т. Львів: Фундація «Андрей», видавничий дім «Артос», 2007. Т. 1: 1899–1914. 1014 с.
353. Шептицький А. Під один прапор! *Нива*. 1930. № 10. С. 361.
354. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1905–1944 рр. Т. 4. Львів: Видавництво «АРТОС», 2013. 1194 с.
355. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1918–1939 рр. Т. 2. Львів: Видавництво «АРТОС», 2009. XII+1248 с.
356. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1939–1944 рр. Т. 3. Львів: Видавництво «АРТОС», 2010. XXXII+828 с.
357. Шептицький Андрей. Твори митрополита Андрея Шептицького. Пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської Епархії (1899–1904). Львів: [б.в.], 1935. 252 с.
358. Шиш А. Реакційна суть західноукраїнських клерикальних партій про релігію. *Збірник статей*. Станіславів, 1958. С. 151–162.
359. Шиш А. Слуга. Чий? *Людина і світ*. 1968. № 11. С. 31–34.
360. Шиш А. Слуга. Чий? *Людина і світ*. 1968. № 12. С. 42–45.
361. Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького. *Мета*. 14 квітня 1933. Ч. 15. С. 4.
362. Що таке Український Католицький Союз? *Діло*. 30 жовтня 1930. С. 1.
363. Юрчинський О. Права української мови в практиці. Чи греко-кат. парохіяльні уряди мають право вживати української мови в переписці з урядовими державними установами? *Діло*. 28 січня 1930. С. 1.
364. Ясінчук Л. Фінансові потреби Р.Ш. та внутрішня позичка. *Рідна школа*. 1 березня 1934. С. 49–52.
365. AAN. Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Sygn. 414. Ogólne sprawy wyznania katolickiego – Małopolska Wschodnia. 1918–1939. 990 k.
366. AAN. Z. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Sygn. 414. Ogólne sprawy wyznania katolickiego – Małopolska Wschodnia. 1918–1939. 990 k.

367. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1038. «Wiadomości ukraiński» Nr. 13–49. 1929 – 1.XI.1932. 85 k.
368. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1042. Referat naczelnika wydziału społeczno-politycznego Urzędu wojewodzkiego Lwowskiego pt. «Sprawy ukraińskie». 1935. 43 k.
369. AAN. Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sygn. 1042. Referat naczelnika wydziału społeczno-politycznego Urzędu wojewodzkiego Lwowskiego pt. «Sprawy ukraińskie». 1935. 43 k.
370. APP. Zespół 1085. Sygn. 8 Bractwo św. Mikołaja w Przemyślu / Statut z 1928 r. (1932). 8 k.
371. APP. Zespół 1085. Sygn. 8. Bractwo św. Mikołaja w Przemyślu / Statut z 1928 r. (1932). 8 k.
372. APP. Zespół 1088. Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 1. Protokoły z ogólnych zebrań i posiedzeń wydziału (1918–1928). 194 k.
373. APP. Zespół 1088. Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 1. Protokoły z ogólnych zebrań i posiedzeń wydziału (1918–1928). 194 k.
374. Bochenski A., Los S., Bajszkowski W. Problem polsko-ukraiński w ziemi czerwińskiej. Warszawa: Polityka, 1938. 243 s.
375. Byzdra-Kusz P. Obraz metropolity Andrzeja Szeptyckiego w propagandowej literaturze Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 37/2021. Nr. 1. S. 455–480.
376. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.
377. Czekański Rafał. Sługa Boży. Arcybiskup Andrzej Szeptycki. Świadectwo życia i aktualność jego nauki. Warszawa, 2014. 234 s.
378. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa: Wydawnictwo «Wiedza Powszechna», 1999. 543 s.
379. Grelewski S. Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej. Lublin, 1937. 772 s.

380. Hałagida I. «Szpieg Watykanu». Kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896–1977). Warszawa, 2014. 648 s.
381. Katolicyzm. *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1931 r.* Warszawa. 1931. S. 125–129.
382. Klish A., Pryidun S. The Greek Catholic Church in the Interwar period in Polish historiography: contemporary approaches and interpretations. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16519650>
383. Klish A., Pryidun S. The figure of bishop Hryhorii Khomyshyn in contemporary Polish historiography. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17002154>
384. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* z 1925 r. Nr. 47. Poz. 324. S. 1083–1094.
385. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921. Lwów; Warszawa, 1927. 160 s.
386. Koredczuk J. Prawne odniesienia państwa do Kościoła greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2013. Nr. 4. S. 85–93.
387. Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. *Rocznik Statystyczny*. Warszawa, 1991. S. 63.
388. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. 356 s.
389. Krochmal A. Konflikt czy współpraca?: relacje między duchowieństwem łacińskim i greckokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2001. 238 s.
390. Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce. *Sprawy Międzynarodowe*. 1929. Nr. 3. S. 26.
391. Kubasik A. Eklezjologia polityczna metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Cerkiew greckokatolicka fundamentem niezawisłej Ukrainy, Lwów-Kraków:

- Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac., 2016. 270 s.
392. Kubasik Adam. Działalność metropolity Szeptyckiego na rzecz zjednoczenia Cerkwi. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*. 2016. Nr. 2(24). S. 185–202.
 393. Kubasik Adam. Postawa Metropolity Andrzeja Szeptyckiego wobec skomplikowanych stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1944. *Nasza Przyszłość*. 2018. T. 129. S. 341–364.
 394. Kubicki Dominik. Metropolita lwowski obrządku greckokatolickiego – abp Andrzej Szeptycki (1865–1944) wobec absolutu samoistnej Ukrainy. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński*. 2016. T. XVIII. S. 193–206.
 395. Łukomski S. Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską I Rzeczpospolitą Polską. Łomża, 1934. 42 s.
 396. Mały Rocznik Statystyczny. 1939. Warszawa, 1939. 467 s.
 397. Marynovych Iosyf. O vazhnosty i potreby kontaktu dushpastyria z parokhiianamy. *Pastyrs'ka Eparkhial'na Vistka*. 1929. Nr. 5. S. 90–102.
 398. Marynovych Iosyf. O vazhnosty i potreby kontaktu dushpastyria z parokhiianamy. *Pastyrs'ka Eparkhial'na Vistka*. 1929. Nr. 2. S. 25.
 399. Mazur G. Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939. Kraków, 2007. 482 s.
 400. Mencil J. Mniejszość ukraińska w Polsce – kwestie wyznaniowe i religijne. *Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość*. 2012. T. IX. S. 83–99.
 401. Metropolita Andrzej Szeptycki. Pisma wybrane / Wyboru dokonali i przygotowali do druku Maria H. Szeptycka, o. Marek Skórka OSBM. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2000. 437 s.
 402. Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały / red. Andrzej Zięba. Kraków, 1994. 274 s.
 403. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy. *Sprawy Narodowościowe*. 1929. Nr. 5. S. 637–641.
 404. Moskałyk J. Metropolita Andrzej Szeptycki wobec wyzwań historyczno-eklezyjalnych. *Poznańskie Studia Teologiczne*. T. 24. 2010. S. 301–322.

405. Myslek W. Kościół catolicki w Poisce w latach 1918–1939. Warszawa, 1966. 663 s.
406. Natalia Zdebska. Діяльність греко-католицьких релігійних товариств м. Львова у сфері соціального захисту населення у міжвоєнний період. *Rocznik Lubelski*. 2014. № 40. С. 115–123.
407. Nazarko Irynei. Іосафат Котсыловс'кый. ChSVV ієпископ перемьс'кый 1916–1946. Toronto, 1954. S. 37, 39.
408. Norman Davies. God's Playground – A History of Poland. 2 vols. Vol. II: 1795 to the Present. New York: Columbia University Press, 1982. 772 s.
409. Organizacja i rozwój spółdziel. Ukraińskiej w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. 1929. Nr. 2. S. 217.
410. Osuchowski J. Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Warszawa: Książka i wiedza, 1967. 562 s.
411. Paul J. Best. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny (1934–1944). Polska-Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa. T. 4: Katolickie Unie Kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość / pod red. S. Stępnia. Przemyśl, 1998. S. 240–254.
412. Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921 r. Warszawa, 1927. 397 s.
413. Pietrzak M. Prawo Wyznaniowe. Warszawa: Lexis Nexis, 2005. 344 s.
414. Reforma sprzedaży w spółdzielnich ukraińskich. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 16 lipca 1933. Nr. 50(189). S. 523.
415. Rozwój Ukraińskiego Rewizyjnego Sojuszu Kooperatyw. *Sprawy Narodowościowe*. 1934. Nr. 2–3. S. 269.
416. Ryba M. Kościół greckokatolicki w Małopolsce Wschodniej wobec Wielkiego Głodu na Ukrainie w latach 1932–1933. *Teka Komisji Historycznej TN KUL*. 2024. S. 261–272.
417. Skrzypek S. The Problem of Eastern Galicia. London, 1948. 288 s.
418. Sliwa T. Kościół Greckokatolicki w Polsce w latach 1918–1939 / Kościół w II Rzeczypospolitej / Red. Z. Zieliński, S. Wilk. Lublin, 1980. 253 s.

419. Sorokowski A. D. The Greek-Catholic Parish Clergy in Galicia, 1900–1939: Ph.D. thesis / University of London. London, 1991. 288 p.
420. Sprawozdanie z działalności Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej za rok 1933. Warszawa, 1934. S. 52–53.
421. Srokowski S. Geografa Gosoodarcza Poiski. Warsaw, 1931. 588 s.
422. Stefanyshyn O. The Role of the Greek Catholic Clergy in the Reconstruction of Parish Infrastructure after World War I. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16519942>.
423. Stefanyshyn O., Briukhan O. Charitable Activities of the Greek Catholic Church in the 1920s–1930s (Contemporary Ukrainian Historiography). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 8(38) 2025. С. 659–669. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-659-669](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-659-669).
424. Stępień S. Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego. Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. *Rocznik Statystyczny*. Warszawa, 1991. S. 57.
425. Stępień S. Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. S. Stępień. T. 3. Przemyśl, 1996. S. 191–218.
426. Stępień S. Stanowisko metropolity Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego. *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały* / red. A. Zięba. Kraków, 1994. 275 s.
427. Stępień S. W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej. Bizantynizacja a okcydentalizacja Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym. *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. Miejsce i rola Kościoła greckokatolickiego w Kościele powszechnym* / red. S. Stępień. T. 5 Separatum. Przemyśl, 2000. S. 87–102.

428. Strutyński M. Myśl społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, 2019. 316 s.
429. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów. Warszawa, 1985. 285 s.
430. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1939. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. 468 s.
431. Trojański P. Kościół greckokatolicki i jego rola w kształtowaniu się świadomości narodowej Ukraińców w Polsce w latach 1918–1939. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*. 1997. Zeszyt 181. Prace Historyczne. 18. S. 85–98.
432. Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 70. 1920. Poz. 462. S. 1230, 1237.
433. WAP-P. ABGK. Sygn. 5575. P. 401–409.
434. Ważniewska J. Struktura i organizacja Kościoła Greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Szkice Podlaskie*. Nr. 10. 2002. S. 93–122.
435. Wisłocki J. Uposażenie Kościoła i duchowieństwa katolickiego w Polsce 1918–1939. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1981. 339 s.
436. Wójcik W. Konkordat polski z 1925 roku. Próba oceny. *Kościół w II Rzeczypospolitej* / Red. Z. Zieliński, S. Wilk. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1980. S. 17–21, 25–26, 29, 35.
437. Wójtowicz Sylwia. Polski portret metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Z materiałów Archiwum Historycznego we Lwowie. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. I. S. 315–323.
438. Wysoczański W. Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna, 1997. 521 s.
439. Z działalności Tow. «Narodna Licznycia». *Sprawy Narodowościowe*. 1938. Nr. 3. S. 292.
440. Z życia gospodarczego. *Biuletyn polsko-ukraiński*. 26 grudnia 1937. Nr. 48 (239). S. 547.

441. Zuljak I., Klish A. Social and political orientations of the Galician Greek Catholic hicher at the beginning of 20th century. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Випуск 1. С. 67–74.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати

1. Баран Б. М. Греко-Католицька Церква як соціально-економічна інституція українського селянства Східної Галичини (1939–1941 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2018. Вип. 1. Ч. II. С. 88–91. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/view/450>
2. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків в Східній Галичині у 1917–1924 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2021. Т. 32(71). Вип. 1. С. 8–13. URL: https://hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/1_2021.pdf#page=16
3. Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»* 2021. Т. 32(71). Вип. 4. С. 8–12. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.2>
4. Баран Б. М. Огляд історіографії та джерельної бази дослідження господарсько-економічної діяльності Греко-католицької церкви в Східній Галичині 1923–1946 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33(72). Вип. 3. С. 186–190. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.28>
5. Баран Б. М. Роль греко-католицької церкви у діяльності кооперативів Східної Галичини в 1920–1939 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. 2022. Т. 33(72). Вип. 4. С. 1–5. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.1>
6. Баран Б. М., Строценъ Б. С. Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в 1921–1946 рр.: історіографічний огляд. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного*

університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 1. С. 6–12. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.1.1>

7. Баран В. Ukrainian revival through spirituality: the views of Bishop Hryhoriy Khomyshyn. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2025. Вип. 1. С. 8–14. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.1>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Баран Б. М. «Парафіяльний священик греко-католицької церкви в Східній Галичині: духовний поводитир та світський наставник». *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність: матеріали II Міжнародної наукової конференції* (м. Дніпро, 26–27 червня 2020 р.). URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%88%D0%BE%D0%BA1.pdf>

9. Старка В. В., Баран Б. М. Соціально-економічна діяльність Греко-католицької церкви в Дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 22–23 січня 2021 р.). Одеса: Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2021. С. 9–13. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28240>

10. Баран Б. Ціннісні орієнтири ГКЦ як учасника економічних процесів в Східній Галичині в 192 –1939 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 13–14 травня 2021 р.). Тернопіль: Вектор, 2021. С. 138–141. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/19879>

11. Баран Б. М. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині 1921–1939 рр. *Історія*

торгівлі, податків та мита: тези доповідей XV міжнародної наукової конференції (21–22 жовтня 2021 р., м. Дніпро). Київ, 2021. С. 74–76. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28197>

12. Баран Б., Старка В. Соціально-економічна програма розвитку ГКЦ в Східній Галичині 20–30 рр. XX ст. *V Таврійські історичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2–3 квітня 2021 р.)*. Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 5–9. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28200>

13. Баран Б. Ціннісні орієнтири греко-католицької церкви в дистрикті Галичина 1941–1944 рр. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 травня 2022 р., м. Тернопіль)*. Тернопіль: Вектор; ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 238–242. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25874>

14. Старка В. В., Баран Б. М. Господарсько-правова роль парафіяльного священика Греко-католицької церкви в соціально-економічному житті селянина Східної Галичини 1923–1939 рр. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 вересня 2022 р.)*. Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2022. Вип. 43. С. 76–78. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28239>

15. Баран Б. Торгівля землею як елемент економічної діяльності парафій греко-католицької церкви у Східній Галичині у міжвоєнний період. *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи: матеріали наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 65–67. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35373>

16. Баран Б. Коли потребують найбільш незахищені: ціннісні орієнтири ГКЦ у подоланні руйнівних наслідків Першої світової війни. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11–*

12 травня 2023 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 231–234. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/30126>

17. Баран Б. Відображення Першої світової війни в економічній діяльності греко-католицької церкви. *Велика війна в історії людства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни* (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 271–274. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34859>

18. Баран Б. Культурницька політика Андрея Шептицького. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 128–133. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/36564/1/Konf_Sheptutskuj.pdf

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на міжнародних та регіональних науково-практичних конференціях.

Міжнародні науково-практичні конференції

II Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, 26–27 червня 2020 р., форма участі – публікація).

Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 22–23 січня 2021 р., форма участі – публікація).

Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ 2–3 квітня 2021 р., форма участі – публікація).

III Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 13–14 травня 2021 р., форма участі – публікація).

XV міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, 21–22 жовтня 2021 р., форма участі – публікація).

IV Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 13–14 травня 2022 р., форма участі – публікація).

Міжнародна наукова інтернет-конференція (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 вересня 2022 р., форма участі – публікація).

V Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р., форма участі – публікація).

Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р., форма участі – публікація).

Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р., форма участі – публікація).

Регіональні наукові конференції

Наукова конференція (м. Тернопіль, 2023 р., форма участі – публікація).